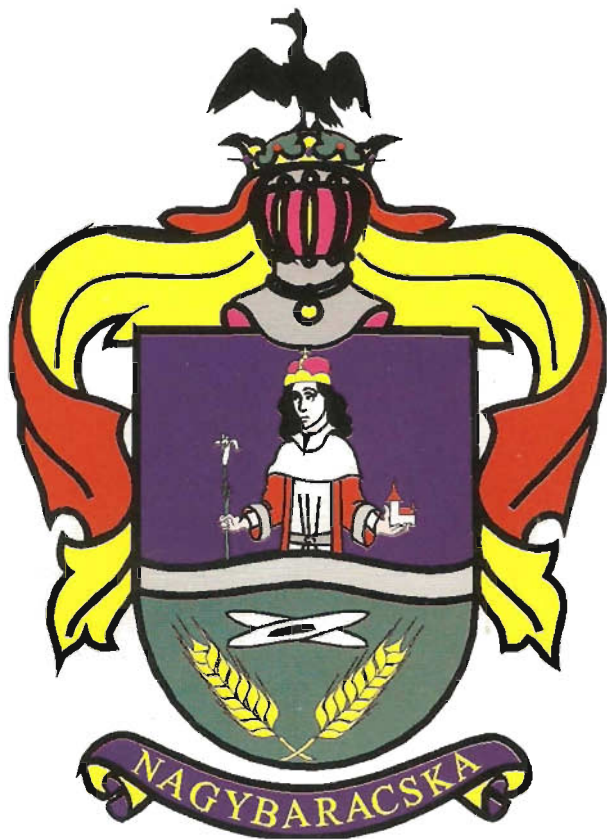

„KELT BÁCS-BARACSKÁN”

Hajdók Imre

NAGYBARACSKA MONOGRÁFIÁJA 3.

„KELT BÁCS-BARACSKÁN...”

Hajdók Imre

NAGYBARACSKA MONOGRÁFIÁJA 3.

2000.

NAGYBARACSKA MONOGRÁFIÁJA

Kiadó:
Községi Önkormányzat

A 3. kötetet szerkesztette és lektorálta:
Szederkényi Tibor

ISSN: 963 03 4093 3

Kiadja Nagybaracska község Önkormányzata
Felelős kiadó: Király Sándor polgármester
Megjelent 500 példányban
Juhász Nyomda Kft., Szeged
Felelős vezető: Juhász Péter

AJÁNLÁS

Gyöngyszemet, községünkről szóló könyvsorozat újabb kötetét tartja kezében a kedves Olvasó! Az előbbi kötet megjelenése óta négy év telt el; négy olyan év, amely annak sikerét bizonyította. Ezalatt eljutott az ország és megyénk számos könyvtárába, iskolákba, kutatóhelyekre, de helyet kapott Nagybaracska barátainak könyvespolcán itt helyben és szerte e hazában. Vannak példányok, melyek a tengeren túl, Amerikában és Ausztráliában öregbítik községünk hírnevét. Azt a kötetet, feladatán túl azzal a nem titkolt óhajjal indítottuk útjára, hogy legyen biztatás, felhívás újabb kötetek megalkotására, hiszen bőven van írnivaló. Ma már azt is látjuk, hogy van igény, van fogadókészség is az újabb kötetekre.

Nagybaracska és környéke, ez a változatos és kies vidék nemcsak sajátos múltjával, hanem jelenével is figyelmet kelt. Az Alföld legnyugatibb pontján, a Duna teraszának kiszögelésében mintegy „előretolt bástya” az Alföld peremén. Ez a földrajzi háttér olyan adottság, amely meghatározta múltját, jelenét és okosan élve vele meghatározhatja jövőjét is. A változatos térszín a rajta tenyésző sokszínű, gazdag élővilággal, a titokzatos mélység a benne rejlő termálvíz kincssel mind-mind arra vár, hogy kitárulkozhasson előttünk és felsorakozzon a könyvsorozat újabb kötetében.

Ezzel a 2000. évi kötettel bizonyára hosszabb időre lezárul községünk régebbi történetének krónikája. Az eddig megjelent három kötet ugyanakkor még feltűnőbbé teszi, hogy a XX. század lapjai üresek, érintetlenek ebben a képletes naplóban. Községünk múlt századi története kemény, sokszor tragikus, néha irracionális, mint maga az egész század. Sokan átéltük, megszenvedtük, és szívesen elfelejtenénk! Mindazonáltal ez is történelmünk része, amivel szembesülnünk kell és megértenünk azt azért, hogy az új évezredet eszmeileg „tisztá lappal” és a jövőbe vetett szilárdabb hittel kezdjük meg. Meggyőződésem, hogy Nagybaracska értelmisége képes arra, hogy a száz év hiányzó helyi krónikáját összeállítsa és tanulságaival együtt azt e könyvsorozatban élénk tárja.

E gondolatokkal ajánlom a Nagybaracska Monográfia újabb kötetét községünk minden polgárának, Nagybaracska nagyszámú barátjának és minden kedves érdeklődőnek.

2000 nyarán

Király Sándor
polgármester

ELŐSZÓ

„Kelt Bács-Baracsán...”! E címet kapta a Nagybaracscai Monográfia harmadik kötete. A mai szemnek és fülnek talán idegen ez a név, pedig valamikor a községünk viselte ezt. Az idők folyamán azonban eltűnt a köztudatból annak ellenére, hogy két évszázad korai írásos emlékeiben rendre így szerepel. Kötetünk jórészt ennek a kornak állít emléket; legyen hát ez a sajátságos címe, amely egyben tisztelgés is az elfelejtett név előtt.

A honfoglalás ezerszázadik, az államalapítás és a magyar oktatás elindításának ezeréves évfordulóján a magyarság rég nem látott érdeklődéssel fordul múltja felé. Részemről a nagybaracscai iskola történetének feltárásával, továbbá a helyi nyelvi emlékek felkutatásával kívánok hozzájárulni múltunk e területének megismertetéséhez. E gondolatok régóta foglalkoztattak, hiszen nyolc évig tanulója, negyvenhárom esztendő pedagógusi pályámból harminchat évi időtartamban oktatója voltam ennek az intézménynek, és több mint hatvan éve lakója vagyok Nagybaracska községnek.

Iskolánk történetét a falu mindenkori „infrastruktúrája” hátterén, a helyi egyházi szervezet létesítményei létrejöttére és fejlődésére figyelemmel lehetett csak megírni, minthogy a szervezett oktatás megszületése és alakulása elválaszthatatlan volt az egyháztól.

A munka összeállításához sajnos csak viszonylag kevés dokumentumra akadtam de kevés (és eléggé kétes értékű) az az ismeretanyag is, amelyet a szájhagyomány megőrzött. A helyi forrásanyag nagy része elkallódott, vagy azt a II. világháború alatt a községháza területén szétszórták, illetve az iskola udvarán elégették. Amire támaszkodhattam, az a kalocsai érseki levéltárban fennmaradt egyházlátogatási jegyzőkönyvek (*Visitatio Canonica*) és egyéb – Baracskaival kapcsolatos – jelentések, valamint a könyvtár ide vonatkozó kötetei voltak. 1908-tól, e jegyzőkönyvek megszűntétől részint a helyi plébánia, részint a községi irattárak szolgáltathattak volna adatokkal, de sajnos a fenti okok miatt – az Iskolaszéki Jegyzőkönyveken kívül (1899-1939) – alig maradt használható helyi dokumentum a múlt feltárására.

A nyelvi emlékek felkutatásában elsősorban a helyi plébánián – iratrendezés folyamán – fellelt, kézzel írott dokumentumokra (*Intimata Regia*, *Mandata Vicarialia* kötetek), és a falu idős lakóinak megnyilatkozásaira támaszkodtam a több évtizeddel ezelőtt összegyűjtött tapasztalatok mellett.

E könyv első részében a magyar tanügy – elsősorban az alsó fokú tanításnak – történetét, illetve a község iskolájának megszületését és alakulását igyekszem végigkísérni a 18. század közepétől a 20. század közepéig. A munkám második részében a falu nyelvi emlékeit gyűjtöttem össze a fent említett két évszázad vonatkozásában. Annak ellenére, hogy mindez helyenként homályos, esetenként hiányos, arra mindenképpen alkalmas, hogy tanügyünk helyi történetébe, továbbá a településünkhöz használatos nyelv múltjába bepillantást nyerjen az olvasó, és a téma iránt érdeklődőkben további gondolatokat ébreszsen, esetleg további kutatásra ösztönözzön.

E szerény kiadványt elsősorban Nagybaracska község lakóinak, az iskola egykori és mai diákjainak, és minden olyan érdeklődőnek ajánlom, akit megkap a falu múltjának varázsa. Kérem fogadják olyan szeretettel, mint amilyen odaadóan kutattam és szívből írtam ennek minden sorát.

a Szerző

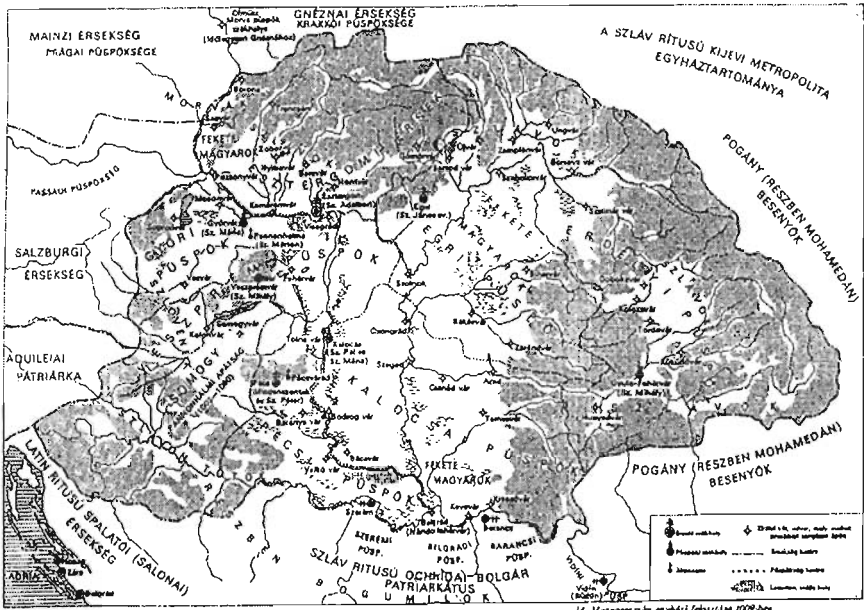
I. RÉSZ

A MAGYAR ALSÓFOKÚ FALUSI OKTATÁS TÖRTÉNETE

A falusi oktatás kezdetei

Községünk tanügyének történeti ismertetése előtt tekintsünk vissza röviden közoktatásügyünkre, s ezen belül a népiskolák kialakulásának és fejlődésének egyes szakaszaira. A vizsgáldóság elsősorban a kalocsai püspökség, illetve az érsekség területét érinti, de amikor ez indokolt, át kell lépünk az egyházi megyehatárt is.

Az Árpádok korától a mohácsi vészig katolikus iskolákban folyt a tanítás, melynek három színterét ismerjük: káptalan (püspökségekben, székcsegyházakban), kolostor (rendházakban) és parókia (parókiákon, plébániákon). A kalocsai érsekség területén ebből a korból, a bácsi, kalocsai és titeli káptalan fennállásáról és működéséről van tudomásunk. Érdemes megemlítenünk, hogy a hozzánk legközelebbi kolostor a szomszédos Bátmonostoron volt, melyet a bátai apátság építtetett a 14. sz. közepe táján. Más források ezzel szemben viszont azt állítják, hogy Bátmonostor ebben az időben Both bihari ispán tulajdona, s egyben ő az, aki megépíti a háromtornyú templomot is. Ekkor a település neve is Both Monostor, amely időközben többször is változott; Bothmonostrá, Bothmonastir és végül Bátmonostorra. (Kiss Lajos, 1988) Az 1. ábra mutatja be a magyar egyházi kerületek területi eloszlását Szent István idejében.

1. ábra: Magyarország egyházi felosztása Szent István uralkodása idején (Györffy, 1977)

A **kolostori iskolákban** szerzetesképzés folyt, oktatási tevékenységükről keveset tudunk. A **káptalani iskolák** is elsősorban egyházi szolgálatra készítették elő tanítványait, de folyt jogi képzés is a különféle állami és egyházi hivatalok, kancelláriák, királyi és főpapi kúriák és egyéb hiteles helyek számára. A tanítást a lector és a cantor végezte, az előbbi az olvasást és az írást, az utóbbi az éneklést tanította. Mindkét iskolatípus latin nyelvű intézet volt és elsősorban a tehetősebb rétegek gyermekeit fogadta, így a köznép számára maradtak a később kialakuló **plébániai, egyházközségi iskolák**, amelyekben természetesen élőszóban tanították a gyermekeket (és felnőtteket) a vallás elemeire, énekekre és imádságokra. Az oktatás vasárnapokon és ünnepnapokon folyt, a tanító a lelkész volt, a színhely pedig a templom vagy plébánia.

A plébániai oktatás egyik kiemelt területe az **alapimádságok** (Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy), valamint a **Tízparancsolat** megtanítása volt. Erdemes kiemelni ebből a szempontból a Tízparancsolatot, amely sok évszázadon át mindenfajta iskolai és iskolán kívüli erkölcsi nevelés alappillére volt.

Íme egy részlete, ahogyan tanították-tanulták a plébániai iskolákban a 15. sz. közepén:

„Negyedik: Hogy atyádat, anyádat tiszteljed és az ő szavukat hallgassad, ha jóra tanítanak, fogadjad; ha szegények, segítsed, ha megholtak, ne feledjed.

Ötöd: Hogy emberöldöklő te ne légy, se kezeddél, se tanácsoddal, se segedelmeddel; ne ölj léleket embert te nyelveddel rágalmazva.

Hatod: Hogy beléndes paráznaságba ne lelessél, te johodban (szívedben) tiszta légy, beléndes embert barátta ne tégy.

Heted: Ne orozz, ragadozó soha ne légy.”

Ezt a Tízparancsolat-törödéket – amely egyike a legelső magyar nyelvű tanszövegeinknek – egy magyar pap 1465-1467 között leírt kódexe őrizte meg. (Mészáros, 1981)

A plébániai oktatás fontos területe volt az **énektanítás**, amelyre a falu lakossága is ösztönözte a plébánost, mivel érdekük volt, hogy a vasárnapi és ünnepnapon miséket, szertartásokat és a temetéseket az „iskolások” éneklésükkel, szereplésükkel kísérik.

A falusi oktatásra, illetve az iskolák további alakulására jelentős hatással volt az 1309-ben tartott budai zsinat, amelynek egyik határozata kimondja, hogy a pap a káptalannál és a faluban ne misézzen egyedül, hanem legyen minden papnak segédje (sclericus), vagy tanítója (scholares), aki neki mise közben válaszol, és akivel a zsoltaókat elmondhatja (Batthyány, 1881). Ez a segéd, aki eleinte csak templonszolga, vagy harangozó volt, az Anjouk korában már tanító lett.

Ez a határozat hozta létre a **kántori munkakört** és írta elő a teendőket. Működésükről, a kántorok képzettségéről keveset tudunk, de annyi bizonyos, hogy a plébánosok csekély felkészültsége mellett nem lehetett magas, mivel semmilyen iskolát nem végeztek. Követelmény lehetett viszont, hogy jó hangjuk legyen és magatartásuk ne essen kifogás alá. A plébánosok hiányos műveltségére utal az 1450., 1489., az 1493. évi esztergomi, az 1494. évi nyitrai és végül az 1515. évi veszprémi zsinat határozata, amely elrendeli, hogy a pap, mielőtt felszentelték, megvizsgálandó, hogy vajon tud-e olvasni, énekelni, és, hogy az elemi ismeretekben jártas-e (Batthyány, 1881).

A segédek, tanítók, illetve kántorok számának növelésére a feudális államnak is gondot kellett fordítania. Az első törvényes intézkedést e téren Mátyás király hozta az 1458-ban kiadott decretumában, amelyben **elrendeli, hogy a világi tanítók tizedet és vámot nem taroznak fizetni (Corpus Juris Hungarici, 1458).**

Utóda, II. Ulászló az 1514. évi decretumának 60. cikkelyében rögzíti, hogy a **tanítóknak katonáskodniuk nem kell.** Ezeket az intézkedéseket messzemenően értékelnünk

kell, hiszen a tized és a vám alóli felmentés ugyancsak a tanítók további megbecsülését jelentette.

Az ilyen, egész országot érintő intézkedések hatására dokumentumok hiányában is fel kell tételeznünk a plébániák további szervezését, a segédek felfogadását, majd a tanítói állások létesítését. Feltételezésünk megalapozottnak látszik, ha tudjuk, hogy **a mohácsi vészig az egyházmegye területén 281 plébánia létezett**. Ha emellett figyelembe vesszük még az érsekek magas egyházi és világi tisztségeit is (pl. kancellár, alkancellár, főispán, stb.), fel kell tételeznünk azt is, hogy a körülményekhez és érdekeikhez mérten valóban igyekeztek végrehajtani a határozatokat. A plébániai oktatás témája, szintje és helyszíne a fenti intézkedések ellenére sem sokat változott.

A falusi oktatás a török hódoltság idejében

Az eddig vázolt, lassú fejlődésnek indult több szintű kultúrát 1526 teljesen elsöpörte, súlyosan érintve a kalocsai egyházmegye területét is. Önálló szerepe megszűnt, az iskolákat fenntartó káptalanok és kolostorok lakói elmenekültek, s a hódoltság ezen érintett területe is olyan mértékben elnéptelenedett, hogy egyes városoknak és községeknek nyom sem maradt, számos településnek még a neve is feledésbe merült. A házakat, templomokat a törökök felégették, rombadöntötték. Akkor volt a pusztítás, hogy **a 281 plébániából mindössze 39-nek is csak a romjait találták meg a török kiűzése után**.

Az ország sorsát szinte egyszer s mindenkorra meghatározó mohácsi csatavesztés ellenére a tanügyben biztató jelek is mutatkoztak. Már az 1548. évi országgyűlésen elrendelték, hogy az elpusztult egyházak jövedelmeit ne pazarolják el, hanem ott, ahol szükséges, azon iskolákat építsenek (**Corp. J. Hung. 1548 art XII.**).

Néhány évvel később, 1560-ben tartott esztergomi zsinaton Oláh Miklós érsek a községek kötelességévé tette az iskolaépítést és alkalmas tanító felfogadását. (**Oltványi, 1896**). Ezen intézkedések azt mutatják, hogy megkezdődött a plébániáktól független épület megépítése, az igen egyszerű iskolák létrehozása.

A 17. sz. elejéről viszonylag kevés dokumentum maradt fenn. Annyit tudunk, hogy 1649 októberében a belgrádi római katolikus püspök bérnált Jánoshalmán, Mélykúton, Hercegszántón és környékén. Garán, Bátmonostoron katolikus házakról tesz említést (**Frankl, 1896**), de Baracska semmilyen tekintetben nem szerepel. A házak szerény száma (három településen összesen 58) arra enged következtetni, hogy az említet és környező falvak nagyon lassú ébredést mutatnak.

Nagy jelentőségű, hogy 1683-ban megindul a török elleni felszabadító harc, melynek eredményeként 1686-ban az érsekség is felszabadul a 160 éves török uralom alól. Szinte vele egyidőben nagyszámú szerb, bunyevác család költözik az egyházmegyébe, jelentősen megváltoztatva annak etnikai összetételét.

Széchenyi Pál kalocsai érseket 1689-ben Bács megye főispánjává nevezik ki, aki rövidesen megindítja a feldúlt területen a lelkészségek újjászervezését, és velük egyidőben az iskola, illetve tanítói állások létrehozását. A **Canonica Visitatiokból** tudjuk, hogy ez csak igen kis számban és elsősorban városokban (pl. Kalocsa, Baja) valósult meg. A lelkészségek újrალapítása lassan haladt, hiszen az érsekség székhelyén is csak 1702-*ben (Baján és Zomboron 1722-ben) szervezték meg azokat és **1710-ben még mindig csak 10 plébániáról tudunk az egyházmegyében**. A kiépítést nagyban nehezítette az elpusztult területek, így községünk benépesülése.

A falusi oktatás a török hódoltság után

Az eddigiek alapján egyértelműen megállapítható, hogy a tulajdonképpen mindenkire kiterjedő elemi oktatásról a hódoltság alatt szó sem lehetett. Még a 18. sz. elején is mindössze abból állt a falusi oktatás, hogy a lakosság 30-40 fős csoportokban megjelent a templomban vagy a plébánián, ahol mind az ifjúság, mind a felnőttek és az öregek hitoktatásban részesültek. Minden csoport élén egy kikérdező és egy felvigyázó állt.

Kiemelten említésre méltó **Csáky Imre**, de különösen **Patachich Gábor** – a későbbi kalocsai érsek – erőfeszítése, mely községünkre is hatással lehetett. Mindketten az egyházmegye újjászervezését tüzték ki célul, az elemi tanügyre is kiterjesztve figyelmüket. Patachich két esetben is beutazta az egyházmegyét, majd 1738-ban szabályozta a plébániák működését, mely szerint: „a kántor vagy mester a gyermekeket nemcsak erkölcsökre és tudományokra, hanem a keresztény hittanra és énekekre is szorgalmasan oktassa”. Ahol plébániát szervezett, a gyermekek taníttatásáról is gondoskodott. Az 1756-ban készült csátaljai látogatást követően úgy rendelkezett, hogy „a plébános szólítsa fel az általunk már figyelmeztetett községet és buzdítsa megfelelőbb kántortanító felfogadására és fizetésére (**Canon. Visit.**, 1756)

Mivel tanítóképzeiről még nem beszélhetünk, **kiszolgált katonák, tanulmányaikat félbehagyott diákok, mesteremberek tanítottak**, akiknek szellemi műveltsége mindössze annyiból állt, hogy olvasni, írni és némileg számolni tudtak. **A kántorság mellett jegyzői, estenként a harangozói teendőket is ezek a tanítók látták el.** A kántortanító az énekes szertartásokat végezte a templomban, temetésen, virrasztásokon stb. Az orgona megjelenésével ennek kíséretében bevezette a hívők énekét. A katolikus iskolákban a tanító egyúttal kántor is, innen a kántortanító elnevezés. Szerepük Nagybaracskán az 1940-es évek elejéig fennmaradt. A kántori teendőket még csak össze lehetett kapcsolni a tanítói munkával, de a harangozás (sok esetben a „felhők ellen”), a sekrestyesség, vagy a jegyzői teendők kifejezetten akadályozták a tanítói munkát. Érdemes kiemelni a győri püspök, **Zichy Ferenc** e problémát érintő írását: „Az iskolamesterek a legtöbb helyen a falusi jegyzők teendőit is ellájták. Innen van, hogy sokszor nemcsak több óráig, hanem több napig a bíró parancsára vagy a község határában, vagy távolabbi helyiségekben írásmunkával, körözvények hirdetésével, számadások készítésével és átvizsgálásával foglalkoznak, egyházi kötelességeiket (kántorság) elhanyagolják, az iskolára kevés vagy éppen semmi gondot nem fordítanak.” (**Fináczy**, 1889). Mivel a tanfelügyelet a plébános feladata volt, hiányosság esetén jelentést kellett küldenie az érseknek mindaddig, amíg a gondokat ki nem küszöbölték.

Érdekes jellemzéseket rögzítenek a 18. sz. második felében készült egyházlátogatási jegyzőkönyvek (*Visitatio Canonicae*) a tanítók magatartásáról. Kiszolgáltatott helyzetükben általában jó magaviseletűek voltak. Pillantsunk bele a garai tanító jellemzésébe: „**Tubich Antal** jó magaviseletű, tiszteli a plébánost, az egyházi szolgálatokban pontos.” (**Canon. Visit.**, 1762) **Tischler Ferenc** csátaljai tanító „nem részeges, nyilvános hibában nem leledzik. Plébánosát, ahogy csak tudja becsüli, tiszteli és neki minden tisztességes és megengedett dologban, főleg hivatali teendőket illetően szót fogad (**Canon. Visit.**, 1762). Kifejezetten rossz vélemény készült a **dávodi tanítóról**, mivel az maradt fenn róla, hogy: „eléggé műveletlen, gyakran berúg. A gyermekeket annyiban oktatja, amennyiben kis tudása, műveltsége megengedi. ...néhányan már három éve járnak hozzá, de sillabizálni is alig képesek.” (**Canon. Visit.**, 1762) A hercegszántói **Sághy György** „részegeskedőnek, valamint feltűnő hibában leledzőnek mindaddig nem tapasztaltatott. Minden tisztele-

ter megad a plébánosnak, vele a nép megbotránkoztatására nem veszekszik" (**Canon. Visit.**, 1763). **Kalmár Pál** sükösi tanító: „úgy látszik jó életű, becsületes, józan. A plébánosnak engedelmes, kár, hogy kissé korlátolt" (**Canon. Visit.**, 1763). Természetesen nem mindenütt ilyen a helyzet. A bikityi (Bácsbokod) tanító, **Goretics István** (1767): „az iskolában hanyag, ritkán látogatja. Részegetes volt, de egy éve megjavult. Nem veszekedős, de még így is elég panaszra ad okot." (**Canon. Visit.**, 1767). A felsőszentiváni kántor: „tisztességes ember lenne, ha elhagyná szokását, az ivást" (**Canon. Visit.**, 1767). **Miskolczi János** fajszi kántortanító „viselkedése nem igen művelt, mert kedveli a komázást a falusi legényekkel. Szokott berúgni, a kocsmában maradni litánia utáni időben. A plébánost úgy, ahogy tiszteli, de a köteles engedelmisséget elhanyagolja, az orgonát jól kezeli" (**Canon. Visit.**, 1772). Ugyanő Kalocsán 1806-ban „Viselkedése nem nagyon jó, többször sokat iszik." Egy távolabbi példa a Szatmár megyei Géresről. Itt **Madarasi Péter** a tanító: „Bizony nagyon rest ő kegyelme a gyermekek tanításában. NB. ezt magunk is tapasztaltuk. Meg azt nem tapasztaltuk, hogy házálló, szélllyel járó vagy valakivel gyanús társalkodásban lett volna, hanem az igaz, hogy az ifjak igen járnak hozzá pipázni. NB. erről keményen megintetett." (**Canon. Visit.**, 1763) Végül **községünkben az első tanító, Simonyi Márton** jellemzése: „a kántor 27 éves szorgalmas a szolgálatban, jól és szeretettel tanítja a gyerekeket úgy a betűvetésre mint a keresztény erkölcsre, józan életű, jó hírű" (**Canon. Visit.**, 1763). Majd az őt követő **Andree István** a század végén: „a kántor Árokszállásról jött, 30 éves, beszél magyarul, németül, nős. Rendes ember, józan. Tiszteli a plébánosát, megadja a tiszteletet, jó hangja van". Mindezek ellenére – az alacsony fizetés miatt – rövid ideig marad (**Canon. Visit.**, 1799).

Amennyiben az előzőekhez odasoroljuk, hogy az iskolamester teendője volt még az iskola takarítása, fűtése (szalmával, náddal, rőzsével, tüziával a kemencében) nem csodálkozhatunk, hogy a sok munka, kevés fizetés, a kiszolgáltatott helyzet, a megbecsülés hiánya a borban való megvigasztalódásra kényszerítette némelyiküket.

A tanító javadalmoztatása általában a falu lakosságának a feladata volt, amely háromféle juttatásból tevődött összegű: **kézpénzben, természetben** (tüzifa, búza, zsír, bor, só, vaj, esetleg ruhanemű és lábbeli), majd a **stólapénz** (házasság, keresztelés, éjjeli virrasztás, temetés, stb.). A temetéssel kapcsolatban itt jegyezzük meg, hogy régebben másképpen temették a szegény és másképpen a módosabb embert. A falu legszegényebbeinek a temetésén csak ima hangzott el. Akinek családja nagyobb stólat (papi, illetve kántori illeték a magánérdekű szertartások végzéséért) tudott fizetni, annak búcsúztató is járt, amit rendszerint a kántor mondott, kírímekben búcsúztatván az elhunytat hozzátartozóitól, arra törekedve, hogy szem ne maradjon szárazon. A falu gazdagabbjainak, tehetősebbjeinek a temetésén prédikációt mondott a pap, sőt, énekes diákokat is hívtak, mintegy a temetés pompájával is mutatva, hogy nem akárci volt az elköltözött. Itt mellékeljük a **községünk temetője legrégebb** – mészkőből készült – sírkövének latin nyelvű feliratát. A 200 év alatt néhány betű lepusztult róla, azonban a gyakorlott „szakember". Kapocs Nándor plébános sikeresen lefordította azt.

Íme a latin nyelvű szöveg, amely megegyezik a sírkeresztre vésett sorokkal:

HIO. IACET
 DEO RECI CONSORTIFIDELIS
 PHILLI(?)PVS DEKITS
 FRUMNPARIVS. BARACSKENSIS
 DEO, LXII. RECI XXXVI. CONSORTI XXIV
 ANNOS V VIXIT

VITAMQVE POSVIT MDCCXCIX.
IN MEMORIAM, EIVS
CONSORTIS, MARINE
TRIMQVE G. NATORIUM
HIC. VNA, DORMIENTIVM,
HOCCE. PIE TATIS. MONVMENTVM.
MOESTUS FILIVS
MARTINVS DEKITS
EREXIT

2. ábra: A helyi temető legrégebbi sírköve

Itt fekszik
Istenhez, királyához, házastársához hűséges
Dekits Fülöp
baracskai gazdatiszt
Istennek 62, királyának 36, házastársának
24 évet élt.
Életét befejezte 1799-ben.
Az ő és az itt együtt nyugvó felesége Mária
valamint három gyermeke emlékére emelte ezt
a kegyes emlékművet bánkódó fia
Dekits Márton

A templom és a Nepomuki Szt. János szobor mellett ez a kereszt a község egyik legrégebbi tárgyi emléke. Véleményünk szerint megérdemelné, hogy mielőbb megkapja a megfelelő gondozást és **védetté** nyilvánítást.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek azt igazolják, hogy többségükben voltak az olyan falvak, ahol a tanító bérezése körül komoly problémák adódtak. Így pl. Vaskútról és Mélykútról csak annyit írnak: „csekély fizetés, csekély deputátum” (terménybeli járandóság) mellett végzik a munkájukat. A csatáljai **Schneider Henrik** az 1756-os vizitáció szerint külön fizetés nem kapott, önkéntesen működött, egyébként szabómester volt.

Amennyiben a tanító magatartása nem esett kifogás alá és sokoldalú munkáját is megfelelően végezte, tekintélyt élvezett a falu lakossága előtt. Ő volt a helybéli pap első munkatársa, illetőleg, a falu íráshoz-olvasáshoz értő másik „szakembere”. A földesúri szolgáltatásoktól mentesítve volt, s számára az jelentette a sorstársai közül való kiemelkedést. Megélhetését a lakás és telek (kert), a készpénzfizetés és a lakosságtól kapott természetbeni járandóság biztosította. Életszínvonala azonban helyenként és időnként hullámzó volt, mert függött a helyi lakosság teherbíró képességétől és fizetőképességétől, illetőleg az évi termés mennyiségétől.

Mínhogy az egyházlátogatási jegyzőkönyvekre (**Visitatio Canonica**) többször is hivatkozunk és a továbbiakban sem nélkülözhetjük azokat, szükségesnek tartom, hogy ezek mibenlétéről is szóljak. Az egyházlátogatási jegyzőkönyv olyan dokumentum, amelyet az egyházi főhatóság készített a joghatósága alá tartozó egyházközségek esetenkénti látogatásáról. Maga a jegyzőkönyv két részből áll, a hosszában megfeleezett lap bal oldalán a látogatással kapcsolatos kérdések felsorolásával, a jobb oldalon, vele azonos magasságban az ezekre adott válaszokkal. A problémás kérdéseket mindaddig ismételték, amíg azok megoldást nem nyertek. Kezdetben kézzel íródtak, majd nyomtatott formában jelentek meg, de a válaszokat természetesen kézzel írták. Mind a kérdés, mind a válasz latin nyelvű volt (pl. a Baracskára kiküldött jegyzőkönyv lapjai 1791-től nyomtatottak). Anyaguk kezdetben, a laponként, kézzel készített, finom merített papír **(1., 2., 3. mellékletek)**.

A 18. sz. közepén nehezen beinduló falusi iskolák további nehézségeire mutat rá **Cothmann Antal** kamarai biztos 1763. évi jelentése, amelyben a tanítókról így nyilatkozik: „A tanítók nagy hiányát tapasztaltam a bácsi kerületben. A plébános urak maguknak vették a jogot a tanítókat alkalmazni, s csak azt kívánják tőlük, hogy valamicskét a zenéhez értsenek, és az ő parancsaiknak engedelmesskedjenek. A többi hiányait úgy látszik nem veszik észre. Mínhogy azonban az, aki maga is alig tud olvashatóan írni, vagy a számoláshoz nem ért, tanítványait sem taníthatja célszerűen. Alázatos véleményem, hogy az uradalom is terjessze ki különös figyelmét, hogy a kamarai helyiségekbe csak alkalmas

tanítók alkalmaztassanak; ha talán a zenéhez nem is értenek, csak jóra valóok legyenek, és az íráshoz, számoláshoz jól értsenek."

Amíg a kor iskoláiból viszonylag kiművelt, jól felkészült papok kerülnek ki, addig a tanítók képzettségéről alig beszélhetünk. Ahol eredmény mutatkozott, ott a rátermettségnek, hivatás és gyermekszeretetének, tenniakarásának és természetesen a megszerzett ismereteinek köszönhetette azt az iskolamester.

A tanítás anyaga az idők folyamán alig mutat változást. **A legfontosabb tantárgy a vallásban, az imádságok, az éneklés és némi olvasás** volt. Amennyiben ennek személyi és némi dologi feltételei biztosítottak voltak, az írást és esetleg a számolást is tanították. Ez utóbbi mindössze az összeadásra és kivonásra korlátozódott. A számlálás kezdetben csak az ujjakon történt és csak hosszas gyakorlás után vitték a tanulók annyira, hogy a számjegyeket is megismerték.

Nézzük most röviden magát az iskolát, annak mindennapi életét a kevés forrásanyag alapján. **Comenius** így festi le a kor iskoláját: „Az iskola olyan műhely, amelyben a gyöngye (=fiatal) elmék jóságos cselekedetekre szoktatnak és elválasztatik (=elosztatik) classiskere (=rendekre).

Az iskolamester, a tanító ül a tanító-székekben; a tanítványok, a deákok a padokban (alacsony székeken), amaz tanét, ezek tanulnak.

Némely dolgok eleikbe íratnak krétával a táblára. Némelyek ülnek az asztalnál és ír-nak. Ő megjobbítja a hibákat (megtisztítja a hibáktól).

Némelyek állnak és elmondják a miket megtanultak. Némelyek egymással csacsognak és csintalanul viselik magukat restek: s ezek megverettetnek lapoczkával és vesszővel." (Kiss Áron, 1883.)

Fontosnak tartom, hogy a falvak tekintetében 18. sz-i mértékkel gondolkodjunk. Általában a lakóházak (és iskolaépületek) kicsik, alacsonyak, természetesen földszintesek. Az ablakok aprók, rajtuk – üveg helyett – lenolajjal átítatott vászon; az utcák szűkek, eső után, ősszel és télen sárosak. Este illetve éjszaka sötétség borul rájuk. A házak építőanyaga a patic (sárral betapasztott vesszőfonás), vagy vert fal, nagyritkán vályogtégla. A tetőzet zsúp, nád, majd későbbben a ritkábban előforduló zsindegy (tetőfedésre alkalmas hosszúkás falemez, pikkelyszerű elrendezésben).

E vázlatos áttekintés után elmondható, hogy **az iskola** épülete sem sokban különbözött a lakóházakétól. Az átlagos kép: **egy udvar gazdasági épülettel (istálló, ól, stb.), konyhakert, ház, amelynek nagyobb szobája a „tanterem”, a kisebb – esetleg kamrával – a tanító lakása.** Jellemző, hogy az egyházlátogatások legtöbbször kifogásolják az épület állagát az érsekség területén. „Vert falból készült, s alig van annál nyomorúságosabb” vagy „az iskolaterem teteje rossz”. Nagybaracsán kerek fél évszázaddal később – **1830-ban: „nagyon silány épület” fogadta az iskolalátogatókat.** A tanítónak mindössze egy szoba és egy kamra áll rendelkezésére, míg az iskolául szolgáló nagyobb szoba szolgál, mely elegendő befogadó képességű. Egy, tőlünk jóval távolabbi iskola, amelynek képe szinte teljesen hasonló a miénkhez: Aszalon (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) a 26 éves Váradi András tanító háza. „Tágas az épület, náddal fedett; családja számára szoba és kamra, egy külön szoba a gyerekeknek, akiket tanít, a két szoba között konyha; bekerített udvar és kert.” – írja az 1746-ban kelt kánoni látogatás jegyzőkönyve. Természetesen az egytantermes iskola felszereltsége legalább ilyen elszomorító lehetett. Földes padlózat, rossz megvilágítás, támasz nélküli padok, kevés számú, kis asztalkával. A tanító részére egy szék, és asztal, rajta pálca. A falon, esetleg állványon tábla, rajta írószer (kréta?) és nyúlláb törlésre. Egy vesszőcsomó (valószínű, hogy íráshoz), esetleg ábc-s tábla. A sarok-

ban boglyakemence. Emellett lehangoló az is, hogy hosszú évtizedeken keresztül sem mutatkozik mindezekem említésre méltó változás.

Az iskola épületét rendszerint a falu középső részén, a templom, illetve a plébánia közelében találjuk, amelyet a **község népének kellett megépíteni és fenntartania**. Nem csodálkozhatunk azon, ha annak sok esetben igen rossz az állapota. A szegény nép egyszerűen nem volt képes kellő minőségben felépíteni és fenntartani azt. Emellett azt sem szabad elfelejteni, hogy az iskolaépítést megelőzően templomot és plébániát is építettek a falvak.

A tanítás egy téli (ősztől tavaszig) és egy nyári időszakra oszlott. Sok helyen **minősége 3-4 hónapig tartott**, mivel a gyerekeket korán munkára fogták (kistestvérek gondozása, állatok őrzése, legeltetés, egyéb mezőgazdasági munkák). A gyerekek egy része a megfelelő ruházat és lábbeli hiányában nem járhatott télen iskolába. Ehhez járult még a szülők értetlensége is. Ilyen körülmények között a tanulók a hosszú szünetben egyszerűen elfelejtették azt, amit addig tanultak.

Nézzük most, hogy milyen volt a **tanulók napi programja**. Szerencsére fennmaradt egy-egy „órarend” a 18. sz. második feléből. A szomszédos Bátmonostoron – az 1777-es egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint – ez így alakult: „reggel 7-re jönnek a gyerekek iskolába, ahol imádsággal kezdik a napot.” (Az imádkozás kötelezettsége egyébként érvényben volt e század 40-es éveinek közepéig.) „Ezután megmagyarázzák nekik a leckét, és azt 8 óráig tanulják, majd közösen felmondják. Ekkor misére mennek, majd visszatérve írnak, hitoktatásban részesülnek – azt kórusban megismélik – majd énekelnek és hazatérnek. Délután 1-től minden úgy történik mint reggel” (Zorn, 1983).

Más iskolában is nagyon hasonló a napirend. Tekintsünk bele ennek igazolására egy bajai iskola órarendjébe, melyet az 1776. évből sikerült megőrizni (Rapcsányi, 1934.) Ez így szól: „3/4 7-kor csengetnek az iskolába. 7órákor imádkoznak, reggel magyarul, délután németül. Ekkor leckét kapnak, amelyet 8-kor felmondanak. A délutáni feladat kijelölése után a templomba mennek, a templom után 10-1/2 11-ig hittani oktatásban részesülnek.

A kor módos tanítása szerint a silabizálók silabizálnak, az olvasók olvasnak a muzsikuskok muzsikálnak, utána énekelnek és hazamennek.

A délutáni előadás 1-1/2 5-ig tartott. Ünnepek és vasárnapokon énekelve mennek szentmisére és prédikációra.” (A gyülekező ekkor is az iskolában lehetett.)

A heti programban a keddi és csütörtöki napokon szünetelt a tanítás a magyar közoktatás első átfogó szabályozásáig, a Ratio Educationis érvénybe lépéséig.

A tanításban kiemelt szerepet kapott a kórusban hangoztatott tanulás, a „**magolás**”. (E módszer még az e század első évtizedeiben is gyakori volt, pl. az 1x1 tanulásnál.) A betűket – ahol ilyen volt – betűtábláról tanulták. Az olvasást, a betűtanulást szótagolás, silabizálás (betűzve, szótagolva olvasás) módszerével tanították. Nehézkés, hosszadalmas és kevés eredményt hozó módszer volt a silabizálás. Ezen akart segíteni **Szőnyi Nagy István**, kolozsvári lelképítész. „Mikor írva vagyon: Pa ra di tson ban, miért kell így syllabicáltatni: pé a, Pa; er a, ra; Para; dé, i, di; Paradi; tse o em, tson; Paraditsom; be a en, ban; Paraditsomban? Oh nagy hijába-valóság a kerengő út-vesztés!” Továbbá, „Miért kell öt syllabákból álló szót harminz-egy syllabákkal tekertetni? ... miért kell hatvan-két betűkkel vontatnod s a Tanulót fárasztanod? Ötven betűkkel mondat sz többet vele, mint amennyi az írásban megtaláltatik. Nem tsuda, hogy a Tanuló nehezen tanul, és sokáig érkezik az olvasásra (Mészáros, 1981.)

Szőnyi azonban nemcsak kifogásolni tud, hanem megfogalmazza az eredményes módszert is: „ Arra kell a tanulókat szoktatni, hogy a consonansokat meglátván, melyik

vocalissal társalkodnak syllabicálás nélkül egyszersmint mondja ki a mellette lévő maga vocalisával úgy mint írva találja.

A tanítónak magának kell először a tanítás jó módját, könnyű és rövid útját felvenni. ... a munkát könnyebbíti, útját rövidíti s elméjét a tanulóknak csudálatosképpen segíti a tanító okossága." (Kiss István, 1883.)

A nehézkes módszert kissé ellensúlyozta egy-egy értékes tankönyv megszületése. Így pl. néhány évvel Mária Terézia iskolareformjának megszületése előtt adta ki **Losonczy István a Hármaskönyv c.** iskolai kézikönyvét, amelyet 1854-ig használtak az iskolák, miközben többször átdolgozták, kibővítették. Egyébként az alkotmányi része miatt tiltották be a Bach- Thun-korszakban. „Magyar gyermekeknek magyarul írtam – mondja az előszó – nem idegen nyelven, melyet nem értenek. Sőt vajha felállítatnának a mi nemzetünkben is a magyar iskolák, amelyekben a szükséges dolgokra magyar nyelven tanítatnának elsősorban gyermekeink.” Majd így folytatja: „Sokkal hasznosabb volna a falusi gyerekeket magyar olvasásra, éneklésre, könyörgésre, írásra, aritmetikára (számtan), históriára és a keresztyén hitnek ágazataira tanítani, mint gyermeki elméjüket hat, hét declinationak (nyelvtani ragozás) vagy reguláknak (szabály) tanulásával gyötretre jövendő megsirathatatlan károkkal ” (Kiss Áron, 1883.) Az írást – egyéb taneszközök híján – **párkányos asztalkákra szórt homokban** gyakorolták ujjjaikkal, majd kis vessződarabkák segítségével. A sikertelen betűt egyszerűen elsimították, majd újakezdték. Később egyszerű fatáblát használtak a tanulók úgy, hogy azt a tűznél meglágyított viasszal bekenték, és már írhattak is rá lúdtollal. Mikor teleírták, elsimították, vagy új viasszal vonták be a táblát. Az apja faragta falapot – **a sulykot** – a vállára vetve haza is vihette a nebuló, s otthon tovább sulykolhatta a tudnivalókat.

A tanulókkal való foglalkozás egyéni vagy páros jellegű volt, ami azt jelentette, hogy tanító az asztalnál ült, és hozzá mentek ki a tanulók megfelelő sorrendben egyenként vagy párosával, és ott próbálgatták a betűírást, miközben a tanító e gyermek kezét vezette. A betűt, mint magot, a földbe „vetették” (betűvetés). **Arany János** életrajzából ismeretes, hogy az apja három-négy éves korában megtanította – hamuba írt betűk segítségével – olvasni.

Az egyéni foglalkozás alatt fokozódott az iskolaterem zaja, a rendetlenkedés, veszekeedés, stb. Ekkor szólt közbe az asztalon fekvő pálca. A „**házi fenyítést**” az iskolai „rendtartás” is biztosította. „Hozzá kell adni – úgymond a tanításhoz a fenyítéket is, azaz a vizsgálást és a plágáló (testi fenyítést szolgáló) vesszőt, avagy a tenyérverő lapoczkát, hogy avagy feslett erkölcs avagy tunyaság orozva be ne csuszson, mászson.” – írja a kort alig megelőzően Szilágyi Benjámin István. (Kiss Áron, 1883.) Természetesen a kegyetlen bánásmódért felelősségre vonták a tanítót.

Nincs szándékomban a rossz iskolamestert védeni, de tudnunk kell, **hogy ebben a korban, és később is bottal neveltek a világon mindenütt.** A fenyítés ellen a felügyelet sem tiltakozott. Arra is volt példa, hogy a verést az „oszlálynak” énekléssel kellett kísérnie, és a mester addig püfölte a gyermeket, míg az ének utolsó strófája is el nem hangzott.

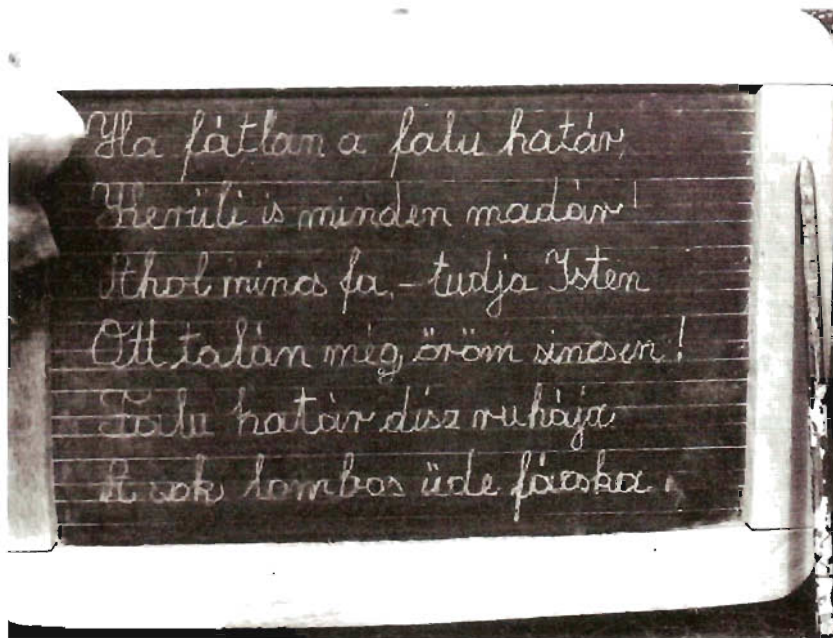
Nem valószínű, hogy a későbbi évtizedek során sokat változott volna az oktatás módszere. Nem hozott forradalmi változást a **palatábla** megjelenése sem (19. sz., eleje) (**3. ábra**), bár a feladat kijelölése, és „egyszerre” történő megoldása kétségtelen, hogy előbbre lépést jelentett. Ugyanakkor magában rejtette az otthoni gyakorlás lehetőségét, majd a házi feladat kitézését.

Az egyes betűk megismertetésekor **először jelekkel, mutogatással, hangutánzással** könnyítette meg a tanító annak elsajátítását. A jelek közismert fogalmakat, tárgyakat jelentettek, amelyek kezdőbetűje azonos a tanítandó betűvel. Pl. a t-betűt az inga lengésének

ujjal való mutatása és vele egyidőben a tik-tak hangoztatása mellett ismerték meg és gyakorolták. Az a betű az összeért tenyerek félrebillentett fej mellé helyezéssel az alvást jeleltette meg. Az s betűnél a síró baba dajkálását, ringatását utánozták úgy, hogy közben ütemesen s-s-t hangoztattak. A kántortanító a kakas taréját utánozta fejtetőre tett nyitott ujjú tenyérrel, miközben a k-k hangzott, stb. Az anyanyelvi oktatás további lépcsője a folyamatos olvasás gyakorlás volt, amit a tanító igen hasznosan összekötött az értelem fejlesztéssel (lásd alább!), esetleg más ismeretágak oktatásával is. Természetesen meg kell jegyeznünk, hogy egységes olvasó vagy egyéb tankönyv használatáról - az egyháziakon kívül - még sokáig nem beszélhetünk.

Az **írást** az „apróbetűkön”, előbb a magánhangzókon, aztán a mássalhangzókon kezdték. A „száratlan betűk” írása megelőzte a „felső száras” betűket, utoljára az „alsó szárasok” következtek. Az írástanítás azzal kezdődött, hogy a tanító a betűket a falitáblára írta, miközben hangoztatta a művelet menetét, ill. az írószer útját, a betű formáját, hangját, nevét, stb.

További haladást jelentett, amikor közösen, ujjukkal írták a betűt a „levegőbe” úgy, hogy a tanító ugyanakkor annak tükörképét rajzolta az „osztály” felé fordulva. Ezt a gyakorlási formát is kísérte a betű vonalvezetését irányító szöveg, de most már mindannyian hangoztatták, a tanító és a tanulók egyaránt. Ezután következett a palatábla, majd jóval később az írófüzet.

3. ábra: Palatábla egykori szöveggel. Mellette palavessző és törlőszivacs

A **helyesírást** akkor tanították, amikor a gyerekek más elfogadhatóan írtak, olvastak. A tanító egyes szavakat, mondatokat írt a táblára, szándékosan hibát ejtve, majd ezt a tanulókkal kijavította. Igen célravezetőnek tartották a „**tollbamonddást**”. A tanító 3-5 szót diktált a táblához kihívott gyerekeknek, s ezt a többiekkel megbíráltatta. Mindez persze csak

a tanulmányok későbbi szakaszában következett s ekkor már nem csak palatáblára, hanem külön füzetbe is írtak a tanulók lúdtollal, tintával, melyet kalamárisból (tintatartóból) mártogattak.

A megszaporodott tanszereket – szövöszéken készült – **vászonarisznyában** hordták az iskolába. Mit tartalmazott ez az eszköz a 19. sz. elejétől legalább egy évszázadon át? Helyet foglalt benne az általános olvasó- és vallástankönyv, a palatábla a palavesszővel, a kalamáris a lúdtollal és egy-két füzet, az „irka”. A papiros elterjedésével, a füzetek számának növekedésével megjelent az írón, plajbász illetve ceruza, majd az írótoll és az ítatóspapír, mely a tinta felitatását szolgálta. (Egyébként lúdtollal a 16. századtól kezdve írtak, addig nádszálból faragott eszközt használtak.) Az írószeresek és a radír a fából készült, tolotetővel ellátott tolltartóban, a „tolókában” kapott helyet.

A követelmény szinte csak lassan emelkedett, így a 19. sz. első évtizedeiben tanítani kellett: **a betűk ismeretét, a hangok kiejtését, a szótagolást, írt és nyomtatott szövegek olvasását, a helyes- és szépírást, fogalmazást, a számtan elemeit** (túllépve a csak összeadást, kivonást), **az anyanyelv legszükségesebb szabályait, hittant, éneket, az értelem fejlesztését, és némi testgyakorlatot.** Az értelem fejlesztését katekizáló (kérdés-felelet, kérdező rávezető) módszerrel tanították. Ebben segített az olvasókönyv, amely – a kor didaktikai elvének megfelelően – „a figyelem és gondolkodás ébresztésére szolgáló rövid tételek”-kel indult. Példaként álljon itt néhány (Dienes, 1968.), „Nevez meg nekem olyan szereket, amelyeknek a' Természettől zöld színük vagy, és némely olyanokat, amelyek igen könnyűek - egynéhány olyat amelyek igen nehezek...” Majd „elmeélesítő” mondatkiegészítések következtek. Pl.: „a'ki nem akar dolgozni, hanem inkább hever az... embernek mondatik. A'ki Oskolában nem szorgalmatos és nem figyelmes az semmit sem... és... marad.” Még néhány kérdés, amelyre mi is bizonytalan választ adnánk. Pl.: „Micsoda embernek kell térden állva dolgoznia? Kinek kell csúsznia, másznia? Kiknek kell szüntelenül járni, hogy kenyerük keressék? Micsoda emberekről lehet elmondani, hogy szélből élnek? Kiknek kell szüntelenül vért ontani?” Ez utóbbira a válasz: „nem a katonáknak, hanem a mészárosoknak.”

Ha a magyar tanügy tárgyi-, személyi- és módszervizsgálatában kissé előre pillantunk (átlépve a 19. századba is) tekintsünk vissza az eddig megtett útra. Egyértelműen állíthatjuk, hogy a **falusi oktatás gyökerei az egyházi intézményekből indultak ki, hogy az egyház kezdettől fogva tevékenyen részt vesz az érintett település oktatásának elindításában.** A falvak tulajdonképpen vezetői – sok évszázadon keresztül – a széleskörű népművelő szerepet betöltő falusi papok lettek, akiknek jó része maga is az alacsonyabb néprétegekből került ki.

Ugyanakkor lerögzíthetjük azt is, hogy **mind a személyi, mind a dologi feltételek csak igen lassan változtak, hogy alig nőtt a követelmények szintje, hogy sokáig élt a hagyományos módszer, ennek következtében – mivel kevesen keveset tanultak – nagyon szerény lett az eredmény is.**

A Ratio Educationis

Az oktatásügy országos szervezése **Mária Terézia** alatt indult meg, aki az elemi oktatásra is figyelmet fordított. Felkérésére a saganai apát, **Felbiger elkészítette az „Allgemeine Schlordnung”-ot,** amely Ausztria népoktatásának ügyét kívánta rendezni. Ennek alapján a magyar kancellária egy külön tanulmányi rendszert dolgoztatott ki Ma-

gyarország számára, amelyet a királynő 1777-ben „**Ratio educationis totisque rei litterarie per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas**” cím alatt, mint királyi rendelet bocsátott ki. Ezzel megszületett a magyar közoktatás első átfogó állami szabályozása, melyben az állami-irányítás elvét a Ratio a magyar királyság jogköréből vezeti le, ami azt jelenti, hogy **az ország valamennyi iskoláját – a felekezetieket is – állami felügyelet alá helyezi.**

A Ratio Educationis mint az egységes és állami oktatásügy úttörője jelentős előrelépésnek tekinthető, amely a maga korában nemzetközi összehasonlításban jó színvonalat képviselt. Néhány fontosabb rendelkezése:

- Az országot 10 tankerületre osztja, élére tanfelügyelőket állít. (Baracska a pécsi tankerületbe tartozott.)
- Szétválasztja egymástól az alsó- középső-és felsőfokú oktatást.
- Elrendeli, hogy a plébániák székhelyein, a kincslári uradalomban is legyenek népi-nemzeti iskolák.
- Kívánatosnak tartja, hogy a község gyermekei télen-nyáron iskolába járjanak.
- A gyermekek lehetőleg 6 éves korukban kezdjenek iskolába járni, és mindaddig folytassák, amíg a mezei munkára alkalmassá nem válnak.
- Tanuljanak a gyermekek olvasni, írni, számolni, erkölcsstant, gazdasági- és állampolgári ismereteket.

Minden iskolafokon hangsúlyozottan ajánlotta a német nyelv tanulását is.

A rendelet végrehajtása - számos nehézség miatt – csak nagyon hiányosan történhetett meg. Az első nehézséget maga a szabályzat okozta azzal, hogy – különösen a népoktatás területén – számos gyakorlati kérdést nyitva hagyott. Nem jelentett előbbrelépést a Budára összehívott nemzeti iskolák királyi tanfelügyelőinek értekezlete sem (1778.) Nem javult az iskolába járás, nem állt be változás a tanítók képzettségében sem, miközben a vizitátorok is folytatták a látogatást, ellenőrzést az egyházi hatóság részéről. A tanfelügyeletet helyben továbbra is a plébános látta el, bár a Ratio Educationis gondoskodott az állami tanfelügyeletről is.

Némi változás állt be a **tanév**, illetve tanítás rendjében, amely ekkor **november 1-én kezdődött és a következő év szeptember 20-ig tartott.** Vagyis egész nyáron folyt az oktatás, és a „nagy-szünet”, mely az őszi időre esett, 6 hét volt csupán. A hét közben csak a csütörtöki nap maradt meg szünetnek. A tanítási órák **reggel fél 8-tól 10-ig, délután pedig fél 2-től 4-ig tartottak.** (Nyáron korábban, már fél hétkor kezdődött és délután fél háromkor folytatódott a tanítás.)

Vallási téren a Ratio a tolerancia elvét képviselte, mert előírta a tanítóknak, hogy **a tanulókkal valláskülönbőség nélkül, mind egyformán bánjanak,** továbbá, hogy a tankönyvek is kerüljék a „vallási indulat és vádaskodás” minden jelét, hiszen a **cél „a közös műveltség (communis cultura) a haza javára”.**

Újat hozott a Ratio a szabad idő helyes felhasználása terén is. Még ennél is jelentősebb lépést tett a korszerű matematika, a természeti, honismereti és gazdasági tárgyak oktatásában. A számtan tanítása, amelyet addig a falusi iskolákban járulékos, szinte kivételes tárgynak tekintettek, tulajdonképpen ettől kezdve vált minden iskola számára kötelezővé és rendszeressé. Elismeréssel kell szólni arról is, hogy az anyanyelvű népiskolák fejlesztésével és számának növelésével előbbre vitte a magyar nyelv használatát is.

A rendeletet követően hamarosan megkezdődött a tankönyvek írása, amelynek **első példányai Felbiger munkáinak magyar fordításai voltak,** de hamarosan **kövezték ezeket a jeles szerzők tollaiból kikerülő magyar nyelvű nyelvtani, helyesírási és más tankönyvek.** Így pl. az „**ÁBÉCÉ és az Olvasókönyv**” 1777 decemberében, majd két évvel

később az „ABC könyvetske a nemzeti iskoláknak hasznokra”, illetve „Az ékirásnak a nemzeti iskolákra alkalmaztatott eleji” című tankönyv, Révai Miklós tollából

Az 1800-s évek elején újra előtérbe kerül a magyar közoktatás ügye, melynek végeredményeként **1806-ban** napvilágot látott a **második Ratio Educationis**. Ettől kezdve ez szabályozta az ország oktatásügyét egészen 1848-ig. Ez tendenciájában új volt, de tulajdonképpen az elsőt vette alapul, azt öntötte világosabb rendszerbe, illetve módosította ott, ahol a megváltozott szempontok megkövetelték, vagy éppen meghagyta az eredeti formájában.

Ha elvétve is, de találkozunk új tanítási módszerek nyomaival, pl. az „**Utasítások**”-ban, a „gyerekek saját szavaikkal is mondják el a leckét”. vagy a „**Jegyzőkönyv**”-ekben: „a tanítók feladata elemista módszerrel oktatni”. Azt, hogy mit értettek elemista módszeren, nem említi a Jegyzőkönyv, de az eddig leírtakból következtethetünk annak néhány lépésére.

A megjelent tankönyvek ellenére hiányosságokat állapítanak meg az egyházfelügyelet jegyzőkönyvei a könyvellátásban. A lelkészek jóvoltából katekizmusokat még csak osztogatnak az iskolások között, de a könyvek vásárlására nem lehetett rábírní a szülőket. Így községünkben **Bajai István kántortanító** munkáját dicséri ugyan a vizitátor 1816-ban, de megemlíti, hogy az iskola gyér látogatottsága és a tankönyvek hiánya miatt fáradozása nem hozza meg gyümölcsét. Nem sokban különbözhetett a helyzet más községekben sem.

Nevelésügyünk a reformkorban (1830-1848)

A 19. sz. első évtizedeiben fokozódott, majd megnőtt az igény az olvasni, írni, számolni tudás iránt, hiszen felgyorsult a paraszti és földesúri áruterelés. De fejlődött a nyomdatechnika is és a politikai élet megélénkülésével terjedt a napi sajtó. A parasztság körében is lehetett látni olvasnivalót (újság, könyv, kalendárium). Nőtt az iskolába járók száma, de a **tantermek szűkösek, zsúfoltak, felszereltségük megdöbbenően szegényes volt**. Emellett a vesszővel, szajkózással terhes nevelési és oktatási metódusok, a tankönyvek, segédeszközök hiánya sem vezethetett különösebb eredményre. **Alaptankönyvként** csekély módosítással még ekkor is **Révai Miklós 1782-ben megjelent ábécéskönyvecskéjét** használták.

Mivel a reformkorban a tanügyünk is előtérbe került, egyre több tanulmány foglalkozik a módszertani eljárások jelentőségével. Így pl. „Nem elég csak azt tudni, hogy mi az eszköz, bánás, s reá hatás által kell a gyermekkel mindazt megfogadni, tanultatni, ami kiszabva s elő adva van... és ez az a miben a falusi iskolásokra nézve legszembevetőbb, legnagyobb, legkárosabb a fogyatkozás. a héjányosság” (Zorn, 1983.).

A reformországgyűlés sokat foglalkozott a tanítók **síralmas helyzetével, az elhanyagolt tanítóképzéssel**. Sürgették a jól szervezett intézmények felállítását, melynek eredményeként öt **tanítóképzőt hoztak létre két éves tanfolyammal**. A rendelet úgy intézkedik, hogy az új intézményeket a más működő mesterképzők mellett kell felállítani.

Ilyen előzmények után következett be az **1848. évi nagy átalakulás, mely létrehozta az első felelős magyar minisztériumot**. Az oktatás ismét az érdeklődés homlokterébe kerül. **Eötvös József**, mint az első kultuszminiszter, már 1848 májusában intézkedik. Megszerkeszti és az országgyűlés elé terjeszti **19 §-ból álló törvényjavaslatát**, amelynek majdnem teljes egésze a **népoktatással** foglalkozik. A képviselőházban kialakult 8 napos vitát

azonban nem tudja korlátok közt tartani, így a szabadságharc hamarosan bekövetkező bukásával marad minden úgy, mint ahogy azelőtt volt.

Tanügyünk a szabadságharc után

A világsi fegyverletétel után „az osztrák összbirodalom” vallás és közoktatási minisztere tudatta, hogy Magyarország tanügyét is „azon elvek szerint intézi, mint Ausztriában”. Ezt az intézkedést követte a Thun-rendszer **1855-ben** kiadott „**Verordnung**”-ja, amely rendelet fő- és alsó elemi iskolára osztotta a népiskolát. Az egész oktatási rendszert a vallási nevelés alapjára fektette, a tanítók kinevezési jogát 1857-ben az egyházmegyei hatóságokra ruházta. Az 1840-ben felállított öt tanítóképzőt megszüntették, de **1856-ban helyettük 12 újat szerveztek, ismét 2 éves tanfolyammal**, melynek elvégzése után a leendő tanítók képesítő vizsgát tettek.

Az elkövetkező éveket folyamatos viták középette a magyar tanügy ellentmondásos fejlődése, majd a pangás jellemezte. Meglazult a tankötelezettség, melynek eredményeként **1863-ban 100 ezerrel csökkent az iskolába járók száma.**

A kiegyezést követően az 1867-ben alakult alkotmányos minisztériumban újra **Eötvös József a vallás és közoktatási miniszter**, aki nem késett a már 1848-ban benyújtott javaslatát az országgyűlés elé terjeszteni. A többség a javaslatot elfogadta és a törvény: „**XXXVIII-ik Törvényczikk népiskolai közoktatás tárgyában**” 1868 végén királyi szentesítést nyert (**4. melléklet**).

Ez az első olyan törvényünk, amely **az elemi népoktatás összes területét felöleli**, kiemelve a felekezetek egyenjogúságát. A törvény rendezte a községi népiskolák felállításának és fenntartásának jogát, illetve kötelezettségét, megállapította a tanítandó tantárgyakat, a tananyagot, kimondta az általános tankötelezettséget, megszervezte az iskolaszéki intézményt, megállapította a tanítók minimális fizetését, stb.

Az elemi népiskola két tanfolyamot foglalt magába, „a mindennapi és ismétlőiskolai” tanítást. Az első 6, a második 3 évis tart, de mindkettő kötelező. Ez utóbbiban az oktatást délután vagy esténként tartották heti 2-5 órában.

A további fejtegetés helyett lapozunk most bele ebbe a dokumentumba, amely mindössze 10x15 cm nagyságú, 9 fejezetből és 148 §-ból álló és 40 oldal terjedelmű. Érdemes áttekinteni az elemi népiskolákról szóló **44.**, a **48-55.**, az **57.**, továbbá az iskolai hatóságokkal (iskolaszék) kapcsolatos **116-121.** illetve a tanítókat érintő **133-142.** paragrafus.

Az első népoktatási törvény életbelépését követően egyértelműen megállapítható a fejlődés. Nő a tantermek, a tanítók és a tanítói lakások száma, erőteljesen javul a tankötelesek iskolába járása, stb. (lásd mellékelt kimutatásokat gyermekekre, tanítókra és iskolák működési feltételeire vonatkozóan 5a számú melléklet (**Berauer**, 1896). Változás állt be a tanítóképzés terén is, mivel „megbízható, hazafias szellemű tanítók képzése érdekében” új tanítóképzőket hoztak létre, így az akkori Bács-Bodrog vármegyében **Baján tanító- és Szabadkán tanítónő-képző intézetet állítottak fel 1870-ben.**

Érdemes figyelmet fordítanunk a kor egyházmegyéjének kiemelkedő alakjára, az 1867-ben kalocsai érsekké kinevezett **Haynald Lajosra**. A nagyműveltségű főpap botanikus, felismerve a kor követelményeit, erős kézzel látott hozzá egyházmegyéje tanügyének a közoktatási törvénybe történő beillesztéséhez. A kellő tájékozódás érdekében 4 fős csoportot állított fel, amely az egyházmegye összes iskoláit meglátogatva jelentést készített a fennálló állapotokról. A felkért kanonokok közül **Schuster Constantin** Észak-Bácskában,

Kubinszki Mihály Közép-Bácskában tartott hivatalos szemlét. A beérkezett jelentések alaposak lehettek, mert a „dicséretes állapot” mellett feltárták a „javítani valót” is. Az összegyűlt információk alapján a főpásztor **1873 májusában rendeletet** bocsátott ki, melynek „tartalma az egyes katolikus néptanítókkal és iskolaszékekkkel az illető plébánia útján közöltetett”. A körrendelet tartalmazza a népiskolák felügyeletét, ellenőrzését, továbbá, hogy megfelelnek-e azok az 1868-as törvény követelményeinek; mennyire felszereltek a tantermek, milyen a tantárgyak, tankönyvellátás helyzete stb.

Az egyházmegyét hamarosan 5, majd 6 főtankerületre osztották, amelynek élére egy-egy iskolalátogatót neveztek ki „azon kötelezettséggel, hogy a kerületbe tartozó iskolákat évenként legalább egyszer látogassa meg és a látogatás eredményeiről tegyen jelentést”. Ezek a jelentések számszerű kimutatásokat is tartalmaznak, amelyek lehetőséget nyújtanak bizonyos elemzésre és összehasonlításra.

Haynald érsek erőfeszítéseit **Trefort Ágoston** vallás- és közoktatási miniszter is elismerte: „Nagyságod... rendszeresen járt el, s járatt el az irányban, hogy a népoktatás hiányai felismertessenek, s amennyire csak lehet, orvosoltassanak”.

A mellékelt kimutatásból szembeötlik **iskolánk "községi" jellege**, amelyről annyit tudunk, hogy „az 1868-ban kiküldött kérdések meg nem értése folytán nyilvánították az iskolát községinek”. (**Berauer**, 1896.)

Ezzel szemben viszont az tűnik valószínűnek, hogy az iskola jellegének megváltoztatását elsősorban helyi, személyes konfliktusok idézték elő. Ezt igazolja, a falu plébániájáról előkerült dokumentum is: „... Baracska községi házánál megjelenék, meggyőződtem, hogy az otthelyi előjáróság által eleve felhívott és rábirt nép egy nagy része a közös iskolák mellett nyilatkozik. Magán úton szerzett biztos tudomásom szerint a jelenlegi jegyző és előjáróság ellenséges érülettel viseltetvén Papp Gábor ottani kántortanító iránt, eszközölték eme iskola közösítését abban a biztos reményben, hogy ezáltal a nevezett kántortanítót elmozdíthatják.” Írja Latinovics Gábor bajai prépost, kerületi tanfelügyelő 1870. április 4-én a kalocsai érseki hatósághoz megküldött jelentésében.

A továbbiakban az is kitűnik a dokumentumból hogy „1868. évben az iskola római katolikus jellegű volt,” továbbá, hogy a „közösítés gondolata már 1869. év elején felmerült,” majd „ez év december 26-án megtörtént, amelyet Bács vm. tanfelügyelőisége jóvá is hagyott”.

Mindössze néhány év múlik el és a község vezetői máris kérik a „**felekezeti jelleg visszaváltoztatását**”. Kérelmüket a múlt század 70-es, 80-as éveiben többször megismétlik, de a felettes szervek nem járultak hozzá a megváltoztatáshoz, kérelmüket mindannyiszor visszautasították.

Íme egy kérelme, amely 1882. febr. 6-án kelt „Bács Baracska”:

Nagyságos Tanfelügyelő s Királyi Tanácsos Úr
Mélyen tisztelt Urunk.

Mi alázattal alólt községi Elöljárók és képviselők úgy iskolaszéki tagok eddigi községi iskolánk jellegét felekezetiire vissza változtatni ohajtjuk. Ezen alázatos ohajunkat pedig következőleg indokoljuk.

¹^{ször} egész községünk olyan iskolát kíván millyen volt ez előtt 12 évvel vagy is felekezeti.

²^{ször} Mi egy vallásu és ajku hitfelekezetek a törvény rendeleteinek a mennyire csak lehet igyekszünk megfelelni is.

3^{szo}r Máshitfelekezet községünkben nem lévén, iskolánkat mi saját vagyonunkból és jövedelmünkben tartjuk fenn, ennél fogva előfordulandó állomások betöltésénél is jogainkat személyesen kívánjuk gyakorolni. Mind ezen okok alapján legmélyebb alázattal esedezünk Nagyságodhoz: miszerint fent jelzett kérésünket kegyesen támogatni s kívánt célunk elérésében magas pártfogásával segédkezet nyújtani méltóztassék s végre a Kántortanító választási ügyben Nagyságodhoz beadott kérvényünket ezennel vissza vonjuk.

Alázatos kérésünk megújítása mellet maradtunk.

Bács Baracsán február hó 6^{im} 1882.

Nagyságodnak
alázatos szolgálja

Végezetül a községi pecsét és 25 fő aláírása, többek között a bíró, jegyző, plébános és 4 „esküt” teszi hivatalossá a kérelmet.

A fent említett tankerületek némi változtatással a századfordulót követően is fennmaradtak, így **1906-ban a bajai, 1926-ban a garai, 1936-ban ismét a bajai tankerülethez tartozik iskolánk.** Bizonyítják ezt az érsekmegye tanüggyel foglalkozó évkönyvei.

Ezt a képet változtatta meg jelentősen Trianon. A békekötést követően megcsonkították az országot, elválasztva addig etnikailag is egységes területeket. A tragédia érintette az érsekség határát, megcsonkítva annak jöghatóságát is.

Iskolaügyünk az I. világháború után

Az **1921. évi 23. Törvénycikk** az iskoláztatási tankötelezettséget igyekezett biztosítani, de lényegében az eötvösi 6 elemi és 3 ismétlőiskolai-rendszert ismételte meg. Nagy jelentőségű intézkedés volt viszont a tanköteles gyermekek nyilvántartására vonatkozó rendelkezés, amely szerint minden községi elöljáróság köteles a községben lakó tanköteles gyerekről törzskönyvet vezetni.

1922-től 1931-ig Klebelsberg Kunó a vallás-és közoktatási miniszter. Felmérte a népiskolák helyzetét és megállapította, hogy kb. 8000 tanteremre lenne szükség, hogy a 6 osztályos népoktatást maradéktalanul meg lehessen valósítani. Ő hozta létre a tanyai iskolák rendszerét. Nagy érdeme, hogy felismerte az ország alapvető problémáját, az analfabétizmus magas százalékát, az iskolai végzettség döbbenetes állapotát. Példanélküli **erőfeszítései bámulatos eredményt produkáltak, amelyek abban az időben a világon úgyszólván egyedülállóak.** A kormányzat felkarolta a klebelsbergi gondolatot, hogy közel hatezer objektumot, iskolát, tantermet, tanítói lakást, stb. építsenek. Így az **1926. évi 7. törvénycikk** szorgalmazta az iskolaépítéseket kölcsönök, segélyek és főképp állami támogatások révén. Ez – és magának a kultuszminiszternek személyes megjelenése községünkben – eredményezte az **új 4 tantermes iskola** megépítését, mellékhelyiségekkel, tágas udvarral és mindamellett elfogadható felszereléssel. Az **1929-ben elkészült** intézmény lehetővé tette a 6 osztályos elemi iskola hatékonyabb működését. Az eredményt a fentiekben túl is értékelünk kell, hiszen mindez a nagy gazdasági válság küszöbén valósult meg községünkben.

Az előzőekben már említettük, hogy az országos kép hihetetlenül rossz. A négy osztályt a tanulók 64 %-a, a hatot mindössze 18%-a végezte el.

1932-től 1942-ig **Hóman Bálint** a kultuszminiszter, aki arra törekedett, hogy **1940-től a 6 osztályos népiskola és az utána következő ismétlőiskola 8 osztályos népiskolaként működjön.** Törekvése, sajnos csak tervezet maradt.

Ilyen körülmények között zúdult hazánkra a II. világháború annak minden borzalmával.

Iskolaügyünk a II. világháború után

A háború viharának elmúltával első feladatként jelentkezett az iskolák működésének helyreállítása. Majd hamarosan előtérbe került az általános iskola kiépítésének gondolata. A hatalom felé tendáló pártok kezdeményezik a polgári iskola és a gimnázium első négy osztályának megszüntetését. Végülis a 6650/1945. ME. sz. kormányrendelet kimondja a 8 osztályos iskolák létrehozását. Az új iskolaszervezés egy új tanterv kiadását és a szükségletnek megfelelő szaktanárok képzését sürgette.

A középfokú és szakiskolák megadták az induláshoz szükséges alapot, így az akkor Bács-Bodrog vármegyében – amelyhez községünk is tartozott – megállapítást nyert, hogy „minden községben van általános iskola az 1946/47-es tanév elején”. Még ugyanebben az évben (1946) elkészült és életbe lépett az új általános iskolai tanterv, mely egységes művelődési anyagot biztosított 14 éves korig.

Az egyre fokozódó tanárhiányt kielégítésére megszervezték a budapesti mellé a szegedi, pécsi és debreceni pedagógiai főiskolát (ez utóbbi később átkerült Egerbe).

Községünkben az első nyolc osztályos évfolyam az 1948/49-es tanévben fejezi be tanulmányait. Közben kiszélesül a vita az iskolák államosításáról, mely végül is 1948 júniusában a parlament elfogadta az 1948. XXXIII. törvénycikk értelmében törvényerőre emelkedik.

II. RÉSZ

AZ ISKOLAÜGY ÉS TELEPÜLÉSI HÁTTERE NAGYBARACSKÁN

A község lakói a 18. században

A falusi oktatás kialakulásának és fejlődésének áttekintése után nézzük most hogyan született meg és változott a községünk tanügye. Ehhez mindenekelőtt meg kell ismernünk azokat a tényezőket, melyekben az oktatás gyökerezett, a templomok, a plébánia helyzetét, de ezeket is megelőzően a falu akkor itt élő lakóit, mindazt, amivel szinte naponta, vagy rendszeresen kapcsolatban álltak, tehát életkörülményeiket a maguk fejlődésében és változásában egyaránt.

A középkori magyarság a török uralom első évtizedeiben elpusztult, vagy elmenekült békésebb vidékre. Az elnéptelenedett területeken már a 16. sz. első évtizedeiben megjelennek a dél-szlávok. Közülük a **szerbek** egy része a török elől menekül, egy részük szórványos beköltözés formájában, de folyamatosan érkezik. Számuk egyre gyarapszik, így az említett terület egyes falvaiban már említésre méltó számban találhatók. A beköltözés olyan mértékű, hogy a 17. sz. közepén egyes településeket szerb falvaknak neveznek. Még tömegesebb a megjelenésük a 17. sz. vége felé. Letelepedésükkel a régebbi falvak etnikailag is nagy változáson mentek át, miközben számos új település is született. Lakásaikat kezdetben „kevés mesterséggel készítették. Rendszerint földbe vájt gödrökben, vermekben, és üregekben laktak, ezen szokásaikat a 18. sz. elejéig megtartották”. (Borovszky, 1896.) Mindez vonatkozott az akkori Baracskára is, mivel **1715-ben és 1760-ban rációk lakták a községet**. Az 1728-as összeírás, mely a falu lakóinak teljes névsorát tartalmazza, azt bizonyítja, hogy azok kivétel nélkül szláv eredetűek. 1715-ban kisebb méretű templomot is építettek, amelyet **Gligoric** bácskai püspök szentelt fel. Egyébként egyházi tekintetben a bajai esperesi kerülethez tartoztak. **Még 1740-ban is volt a falunak szerb papja**, kinek a neve is ismert, Timote. Még annyit tudunk róla, hogy 1761-ban is keresztel Baján. (Hajdók-Kőhegyi, 1976.)

A baracskai **szerb templom** helyére csak szerény szájhagyomány utal, mely szerint az a mai temetőben, a bejáratától balra, 20-30 m-re állhatott. Stílusa, anyaga, nagysága nem ismert. Valószínűleg egyszerű lehetett, és az is feltételezhető, hogy vesszőből épült, és a temetkezési köré történhetett. Sajnos semmilyen tárgyi bizonyíték (sírkő, sírlelet) nem került elő.

Selentős fordulatot hozott az **1742-es év**, amikor a **katolikus magyarok települtek át Baracskára a szomszédos Dunaszekcsőről**. A szekcsői jobbágyokat ugyanis sérelmek sora érte a földesurak részéről, akiknek panaszait kivizsgálták, majd engedélyezték nekik, hogy házaikat és egyéb javaikat értékesítve elköltözhessenek. Egyébként a földesúr - **Bésán** család - sorozatos visszaélésének következtében több hullámban távoztak családok Dunaszekcsőről. Az úriszék vizsgálata szerint 21 család költözött a szomszédos falvakba, Bátára, Baracskára, Mohácsra, Bárba (Baranya megyei Lcvéltár **Lymbus XXXV/63**. Úriszék jegyzőkönyv 1802. dec. 30. töredék).

Idézzünk néhány képet a korabeli bánásmód pillanataiból: „Több lakosok megvertetettek és a verettetés miatt meg is haltak. Pintér György a megverettetés után megbetege-

dett és többé föl nem lábadozott... törnek végével ők robotra hajtattak". A panaszok „akasztóának büntetése alatt le vagynak tiltva. Annyira nyomattattak, hogy a két szemük csak azért legyen, hogy nyomoruságukat szemlélhessék.” (Bezerédy György 1975.)

Érthető, hogy az ilyen bánásmód sajátságos ellenállást váltott ki az érintettek között, s ennek két formáját választották: a rosszul végzett robotot és az elvándorlást. Községünk alapítói mindkét lehetőséggel éltek, hiszen a leírhatatlan körülmények (a robot példátlan növelése, a rendszeressé váló megveretés, elzárás, a lakosság anyagi javaitól való esetenkénti megfosztása, az egyre kilátástalanabb helyzet) a végsőkéig fokozták a szekcsői jobbágyok elkeseredését. Egyébként a szekcsői plébános így jellemzi ebben a korban a falu lakóit: „**Szekcsőiek, magyarok, katolikusok, kemények és önféjűek.**” (Bezerédy György, 1975.)

A letelepültek száma nem ismert, de azt tudjuk, hogy a megjelenésüket követően a falu benépesedésének üteme felgyorsult a beházasodás, letelepülés, születések, stb. révén. **Néhány ma is ismert név az újonnan érkezők köréből: Balogh, Bari, Dara, Farkas, Gyenes (Gyenis), Korsós, Nagy, stb.**

1743-ban a körülményekhez képest már jól berendezkedtek a jövevények, akiknek a lakóház elkészítése mellett legfontosabb a kenyér biztosítása, a földműves munka megindítása volt. Így a változás után együtt formálódott a falu és a közvetlen mellette kialakult új település lakossága kereken két évtizeden keresztül.

Az új lakók többnyire jobbágyok, kisebb számban adóképtelen zsellérek voltak. A földesúr és a kamara (a királyi kincstár) ispánja a legkülönbözőbb módon, alkalommal és helyen igyekezett megrövidíteni a falu népét.

A faluközösség és a belőle sarjadt önkormányzat képviselője kezdetben a szerb bíró volt. Ezt a tisztséget senki sem vállalta szívesen, mert nemcsak a falu szolgálata nehezedett a vállára, de a bíró feladata volt a község határának bejárása, megvédése, a határjelek megújítása, a gazdtalan földek kiosztása, a falu jövedelmének kezelése, a károk felbecslése, általában a falusi élet hétköznapi rendjének fenntartása.

Nézzük most, mivel foglalkoztak Nagybaracska lakói a 18. sz. közepén és az azt követő évtizedekben!

Legfontosabb tevékenységük **a földművelés és az állattenyésztés volt, melynek ismeretét Szekcsőről hozták magukkal** a letelepült jobbágyok. „Ez a helyiség szántófölddel, legelővel és szénát adó réttel a kincstári kamara területén rendelkezik, s mindez saját hasznukat szolgálja. A mohácsi erdőt használja. Halászni főként télvíz idején, rendszerint a Dunából kiemelkedő helyeken szoktak. Más jövedelmük nincs” – olvasható a korabeli összeírás végén (A Duna alatt a mi esetünkben mindig a Mohácsi-szigetet keletről határoló Duna-ágot kell érteni, amely a múlt század végéig „élő” volt, ma nagy része holtág és csatorna.)

Terményeik az összeírás alapján: búza, árpa, zab, kukorica, köles, a len, kender és a repce, míg a konyhakerti növények közül a bab, borsó, lencse, vöröshagyma, fokhagyma és káposzta. Búzából a hosszú, laza kalászú tönkölyt termesztették. Meglepő, hogy a burgonyával az összeírásban nem találkozunk, pedig az a 17. sz. végétől országszerte kedvelt tápnövényé vált. Az 1743-as jegyzékben a plébánosi tized kimutatása üresen maradt, ami azt bizonyítja, hogy ekkor még nem volt plébánosa a községnek. Egyébként a vetésterület nagyságát tekintve a falu kiemelkedik a szomszédos települések közül (**Hajdók-Köhegyi, 1976.**) Az állattartás a baromfi mellett ekkor a szarvasmarha, juh, sertés, és ló tartására terjedt ki. Ugyanakkor méhészkedtek is. Baracsán már akkor is fontos megélhetési forrás volt **a halászat**, melynek jogát a kincstártól bérelték. Egyébként a budai kamarai admi-

nisztrációt közvetlen a török kiűzése után állították fel, amely ügyintézésének lényegét a szükséges pénzüsszegek erőszakos kizsarolásában látta.

Ugyancsak **elterjedt mesterség volt a takácsoké**. Előfordult, hogy számuk – jóval később – az ötvenet is meghaladta. A múlt században külön takácscéh is működött Baracskán. A fából készült szövöszéken készítették a kézi szövésű vásznat, ruha- és ágyneműt, madaras- és virágosmintás törülközőt, terítőt, „kenyérruhát”, továbbá tarisnyát, zacskót, szúnyoghálót, zsákokat, rongyszőnyeget, stb. Ugyancsak említésre méltó és meglepően magas a **malmok** száma, amely 1759-ban elérte a hetet. Ugyanakkor Dávodon, illetve Szántón 2 illetve 3 működött. A malmok többsége vízimalom lehetett, melyeknek egy részét az 1780-as években készített osztrák katonai térkép is feltünteti az „Alte Dunau”-n, az Öreg-Dunán. A szélmalmok közül háromnak a helye is ismert, melyek közül az egyik megfelelő épségben még 1943-ban is látható volt berendezésével vitorlázatával a mai Kassai utca során. A szélmalmok nem sokban különböznek egymástól. Általában felfelé keskenyedő toronyszerű épületek voltak, és leginkább téglából készültek, süveg alakú deszkatetővel, négy ritkán hat vitorlaszárnyal. A szélmalmok helyének kiválasztásban döntő szerepet játszott a széljárás és a térszínből néhány méterre kiemelkedő – nálunk – homokbucka. Valószínű, hogy **vízi- és szélmalmok** egyidőben is működtek, de a bezdáni és a bajai zsilipek megépítésével (1892), és a víz szabályozásával esését elvesztette a folyamág, folyása lelassult, így alkalmatlanná vált a vízimalmok működtetésére. Mindezek következtében ahogy csökkent a vízimalmok száma, úgy nőtt a szélmalmoké. A Dóza, Bajai utcai malmok mellett ilyen állt a Kassai utcában is. Ez előbb említett malomhoz fűződik egy adoma, amelyben a szamarháton „lovagló” juhász a szélmalom vitorlázatához kötötte a szerencsétlen állatot. A trefás kedvű tulajdonos látva a helyzetet, beindította a szélmalmot, amely az odakötött szamárral került néhányat. miközben az bele is pusztult. Erre a juhász iszonyatos haraggal támadt a mókás molnárra.

Az állati erővel hajtott **szárazmalmok** a 19. sz. közepe után működtek településünkön. Egyetlen hírmondója amely még a 20. sz. elején is üzemelt, ma is megtekinthető leromlott állapotában a közeli Mohácsi-sziget sárháti település 35. sz. tanyáján. Eredeti tulajdonosa a baracskai Mojzes család volt. Mivel ipari műemléknek tekinthető, a községünkben származó, feltétlenül megérdemelné, hogy megőrizzük az utókor számára.

Itt kell szólnunk a falu egyik legrégebb és legelterjedtebb „iparágáról”, a **vesszőfonásról** is, amelynek alapanyagát a Mohácsi-szigeti kosár- és egyéb fűzfajták biztosították. A fonott termékeket nemcsak az építkezéseken, hanem a hétköznapi élet szinte minden területén használták. Készítettek halászati eszközöket (tapogató, tőröpók, kisnyomó, vesszővarsa, bárka, stb.), különféle kosarat, mélyebbet és sekélyet egyaránt. Ez utóbbiakban, amelynek a magassága mindössze 10-15 cm volt, szilvát, almát, körtét és meggyet aszaltak a téli hónapokra. Készült még csibeborító, kútkáva méhkaptár, tűzfal, melyet sárral tapasztottak, és lésza (lócaszerű fonott ág, szekéroltal, kerítés, stb.). Ez utóbbi annyira elterjedt volt, hogy hosszú időn keresztül, a szájhagyomány szerint „lészafonyó Baracská”-nak nevezték a községet.

A lakóházak építése a 18. században

A lakóház a telekre, illetve a házhelyre épült. A telek nagysága és formája különböző volt, amelyben a téglalap uralkodott. A házakat az utcára hossztengegyükkel építették fel, **azaz fésűs beépítési módot alkalmaztak**, amely fennmaradt egészen az I. világháborúig. Az építkezéshez szükséges anyagok, az agyag, homok, fa, vessző, búza-, rozsszalma, nád, stb. bőségesen álltak az építők rendelkezésére.

A legrégibb épületek szűkösek voltak, kívül-belül tapasztott sövényből, paticsból, kémény nélkül készültek. Rendszerint derékig a földbe süllyesztették őket, hogy télen melegebbek legyenek és kevesebb falat kelljen készíteni. Erre tetőváz, majd szalmatető került. Az ideszánt szalmát nem a nyomtatás ágyzatából szedték, hanem kévénként, cséphadaróval (szemtermés kiverésére alkalmas rúdból és a végére szíjazott fadarabból álló szerszám), vagy vasvillával verték ki. Így zsúpszalma-kévéket nyertek, amelyeket tetőlécre, sorokba rendezve, kalással felfelé teregettek és fűzfavesszővel felkötözték. Az ereszt egyenesre verték, a tetőélt kontyolták, azaz csavart zsúppal kötözték le.

A 18. sz. közepétől, de különösen a végétől az úrbéri rendezés (füstpéNZ, papi tized, a szántóföld hozadékából kilenced rész, mint dézsma, igás- vagy gyalognapszámból álló robot, stb., tehát a jobbágyi szolgáltatások összessége) nyomán magasabb szintre lépett a gazdálkodás, szervezettebbé vált a falu, rögzítődött és fejlődött a belterület, fejlődött az építkezés is. A házak vert falból, most már kéménnyel készültek. Ezzel vette kezdetét a házak vertfal-nádtetős korszaka, ami körülbelül 150 éven keresztül – egészen a második világháború tájáig – uralkodó volt a község építészetében. A nád felváltása tetőcseréppel egy kissé korábban megkezdődött.

A parasztházak a 18. sz. utolsó harmadában és a múlt században szinte kivétel nélkül vert falból készültek (4. ábra). A téglá, mint építőanyag csak a gazdagabb lakóépületek falába került, és szélesebb körben csak a századforduló táján terjedt el.

4. ábra: Vertfalú ház nádtetővel és széldeszékával. Építési ideje a 19. sz. közepe (fotó: Végvári)

A vert falú ház építése az alapok, a főfalak és a válaszfalak alapjának kiásásával kezdődött, amelyeknek szélessége 50-70 cm, mélysége 1 m is lehetett. A falverés gyakorlott, hozzáértő embert igényelt és szinte szakmának számított. A falakat faoszlopokkal rögzített deszkák között „húzták” fel a kívánt magassáig azért, hogy a fal egyenletes legyen. a földrétegek közé vékony szalma vagy nádréteget terítettek. Így a falba dőngölt növényi szálok jobban megtartották a falat, a fal síkjából kilógó szálok pedig a tapasztást. Az ajtók és ablakok helyén a frissen vert falba először kis rést vágtak, amelyet később a kívánt nagyságra fűrészeltek, majd behelyezték az áthidaló nélküli nyílásokba az ajtókat, ablakokat.

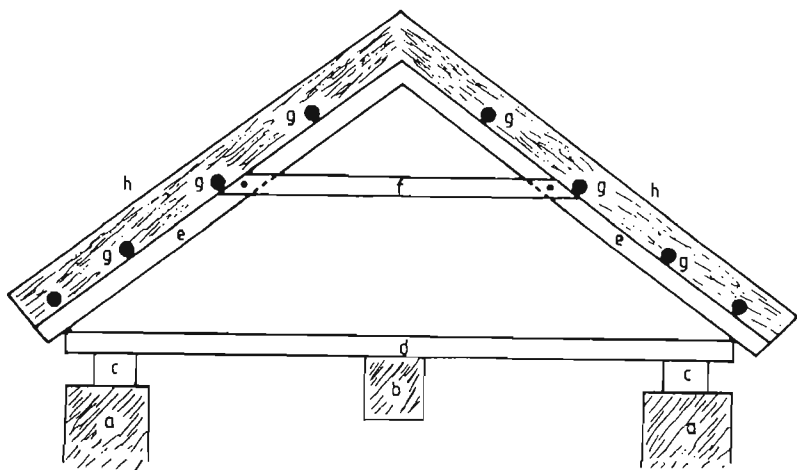
A falu lakói szerették a vert falú házakat, hiszen nyáron hűvösek, télen melegek, s ha nem alacsonyan fekvő, vizenyős területre építették, még szárazak is voltak. Egyébként kezdetben ezeket is földbe süllyesztették. Ennek egy szépen fennmaradt példáját láthatuk a Petőfi Sándor utcában még a 20. sz. 70-es éveiben is. A kisebb mértékben lesüllyesztett Arany János utca 51-es számú ház utolsó példája ennek az építkezési módnak. Természetesen ilyen esetben az apró ablakok (kb. 50x60 cm) is jóval alacsonyabban helyezkedtek el (a „járdszint” felett sokszor csak 50-60 cm-re). A helyiségek belső szélessége a 4 m-t ritkán haladta meg.

A falak felépítése után az **ácsmunka** következett (5. ábra). elsők a **mestergerendát** (mennyezet közepét tartó, hosszanti erős gerendát) helyezték fel, amelyet csak szilárd falra lehetett tenni, alatta sem ajtó, sem ablak nem lehetett. Ezután az oldalfalakra került a két hosszú **talpszelemen** (gerenda), majd erre keresztbe a fiók- vagy **kötőgerendák**, amelyeket a mestergerenda támasztott alá. Egyébként a talpszelemet deszka is helyettesíthette. Ezután (egy kis alsó bevéséssel megakasztva) feltették a nagy A betűt formázó, végükön lecsüngő szarufapárokot, amelyeket **horogfának** neveztek. A két szarufát kb. 2 m magasságban (hogy a zsákot is el lehessen vinni alatta) horoggerendával, **kakasüllővel** kötötték össze.

Ezeket is a többi gerendához hasonlóan faszöggel erősítették fel úgy, hogy az átfűrt gerendába ujjnyi vastag tölgy- vagy akácfaszöveget vertek.

Ezután következett a **lécezés**. A **nádtető** alá 1 m-es sorközzel szegeztek hasított vagy fűrészelt léceket.

A fedés úgy történt, hogy a nádat előbb kis csomókba kötve a lécsoron alulról kezdve, bugájával felfelé felkötötték a 4-5 sor tetőlécre. A nádcsomókat a századfordulőig fűzfavesszővel, a századunk eleje óta dróttal szorították a léchez. A gerincen kilógó nádat összekötötték, beszegették. A faluszerte elterjedt nádtetők – bár jól szigeteltek – tűzveszélyességük miatt fokozatosan eltűntek.

5. ábra: Vertfalú ház nádtető szerkezete

Jelmagyarázat: a) vert vagy tömött fal; b) mestergerenda; c) talpszelemen (gerenda); d) fiók- vagy kötőgerenda; e) szarufa vagy horogfa; f) horoggerenda vagy kakasüllő; g) tetőlécek; h) nádtető.

A nádaszt a **mennyezet elkészítése, azaz a saralás** követte. A padlástér keresztbe fekvő, méterenként elhelyezett fiókgerendáira sárléccel (vikli) együtt vagy a nélkül

nádkévéket teregettek, majd erre rosszabb minőségű nádtörmeléket szórtak 10-15 cm-es vastagságban. Erre került a szalmatörékekkel kevert sár 15-20 cm vastag rétegben, amelynek felületét megvizeték, és fényesre simították. (Az csetleges utógondozás a tapasztás, mázolás volt.) A mennyezetet a házon belül ugyancsak szalmás sárral kenték és simították.

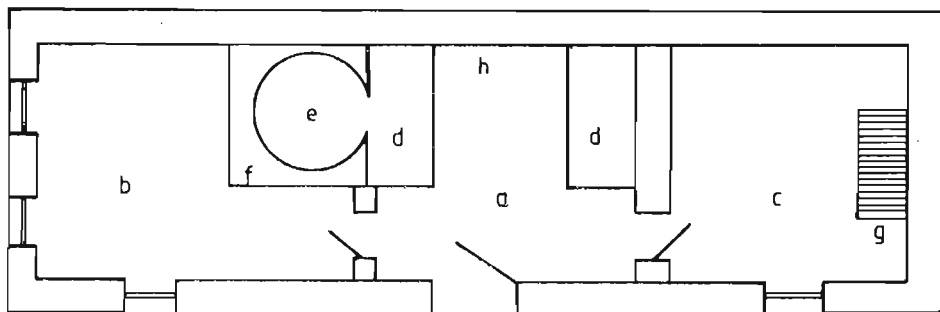
A padlás, illetve a mennyezet saralása után a következő nagy munka a **nyersfalak tapasztása** volt, pelyvás („pílvás”) sárral, kívülről és belülről egyaránt. Ennek simításához és a jobb tapadás elérése érdekében lótrágyát is kevertek a sárhoz. Ugyancsak lótrágyás sárral tapasztották simára a – leginkább – sárgaföldből döngölt padlót, amit pormentesítés céljából időnként marhatrágyás vízzel „felsikáltak”.

Az így elkészült ház első és hátsó **oromfalát**, a homlokfalat sövényből készítették, mivel ez olcsó, és igen könnyű volt. A vesszősövény oromfalat rendszerint szalmás sárral tapasztották, hogy falszerű képet mutassanak. A múlt század második felében elterjedt a deszka homlokfal.

A kész **házat mésztejjelel meszelték** be. Az **ajtókat és ablakokat** az ácsok, majd később az asztalosok készítették. Közös tulajdonságuk volt, hogy kicsik, szimplák és viszonylag egyformák voltak, kevés díszítéssel. Az udvarra egy, az utcára két ablak tekintett, melyeket régebben olajos papírral vagy feszített marhahólyaggal fedtek be, későbben már a vándoriparos üvegesek, az „ablakostótok” tábláüveget vágtak bele. Az ajtók üveg nélküliek, azaz zártak voltak és deszkából készültek. A konyhaajtó elé deszkából vagy lécből készült, derékgig érő saráglya-ajtó is került, elsősorban a baromfik ellen. A kamra ajtaját egyszárnyúra és erősebbre, a pincéet legtöbbször kétszárnyúra készítették. Az istállóra egyszárnyú. kéttáblás ajtók kerültek, melynek felső táblája külön is nyitható volt.

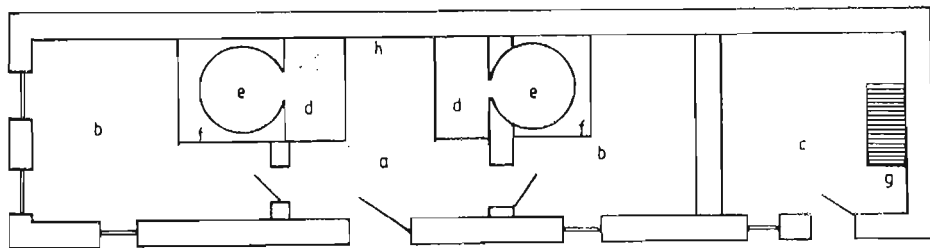
A falu házai az alföldi háztípusba taroztak, szabadkéményes, tüzelőpadkás, ún. „**nyitott**” **konyhával**, és a konyhából fűthető magas szobai kemencével rendelkeztek. Ez a fűtés-elrendezés füsttelenítette a középkori parasztság addig füstös szobáit, viszont hideggé, télen lakhatatlanná tette a konyhát. Mindez egyben a ház beosztását is meghatározta: a konyha két oldalán egy-egy szoba építésére teremtett lehetőséget. A jobbágyok, később parasztok is éltek ezzel a lehetőséggel, de a zsellérek (napszámosok) csak az egyik szobát építették meg, a konyha másik oldalához **kamrát** ragasztottak. Így a legegyszerűbb házak egy szobából és egy nyitottkéményes konyhából álltak. A konyha másik oldalára egy kamra került, mely nyílhatott a konyhából és az udvartól egyaránt.

Ezek alapján Nagybaracska parasztházainak kétféle alaprajztípusát rajzolhatjuk meg: vannak kétosztatú (**6. ábra**) és háromosztatú (**7. ábra**) házak.

6. ábra: Kétosztatú parasztház alaprajza

Jelmagyarázat: a) szabadkéményes, tüzelőpadkás konyha. ún. nyitott konyha"; b) szoba (elsőszoba: „elsőház”. hátsó szoba: hátsóház"); c) kamra; d) tüzelőpadka; e) magas szobai kemence; f) kemencepadka; g) padlásfeljáró; h) tányérokcal díszített belső fal.

7. ábra: Háromosztatú parasztházak alaprajza. Jelmagyarázat ugyanaz, mint 6. ábráé.

A **szobai kemencéket** a vert közfalon vágott nyíláson át a konyhából fűtötték. Először elkészítették a kb. 40x50 cm-es (felül lekerekített) nyílást, majd a szoba sarkában vályogból vagy téglából négyzet alapú (homokkal vagy agyaggal töltött), térdmagasságú padkát építettek kb. 150x150 cm-es alapterülettel. Erre a padkára épült a kúpalakú búbos vagy boglyakemence, más néven „banyakemence”, amelyben sültetett a kenyér, főhetet a bab, vagy töltöttkáposzta, stb., melegíthette a szobát és a padkát körülülő öregek hátát. A kemence és a két fal közötti hely a kuckó volt, a kisgyermek kedvenc fekhelye.

A jó kemence ideális tüzelőalkalmatlanság volt: sokáig, egyenletesen meleget adott, a meleget nagyon jól tartotta, sütni, főzni lehetett benne, sokféle tüzelőanyaggal (rözsze, venyige, fagyökér, tuskó, kukoricaszár, ízék, nád, stb.) volt fűthető.

A kemence használatához néhány eszköz is tartozott: az elhúzható és oldalához támasztható kemenceajtó, a „tévő”, amelyet vesszőből fontak, majd kívül-belül sárral tapasztottak. A „szénvonyó”, amellyel elegyengették, majd a kemencéből a szája elé kihúzták a paraszat, faszenet és hamut. Az 1,5-1,8 m hosszúságú piszkafa, a tűz piszkálásához, élesztéséhez használható hegyes bot. A szorosra kötözött cirokseprő, amelyet megvizetnek és kisöpörték vele a kemencéből a maradék faszéndarabokat, hamut és végül 1-2, fából készült, hosszabb nyelvű sütőlapát, amellyel a kenyeret, lepényt, bodagot, süteményt, tep-siket rakták be vagy szedték ki.

A banyakemence kerek 250 éven át volt a parasztszobák nélkülözhetetlen tartozéka. Az udvarra (féltetők alá) épített **nyári kemencéknél** is megtartották a boglya, illetve búboskemence formát.

A paraszti háztartás központja a szabadkéményes konyha, az ún. „**nyitottkonyha**” volt, melynek belső részét mestergerenda és kisebb-nagyobb, korlátot helyettesítő falrész választotta el a külső, inkább előszobául szolgáló **pitvartól**. A konyha összes füstjét, (és a kemencéét is) a központi nagy szabadkémény vezette a tető fölé, ki a szabadba. A füst – a kemence ajtaján kitóduló füsttel együtt – szabadon szállt fölfelé, miközben megfüstölte a nyitott kéménybe benyúló 2-3 fiókgerendát és a feljebb beépített rudakra kötözött kolbászt, sonkát, szalonnát is.

A kemence előtt széles, tapasztott tüzelőpadka húzódott végig. Belső felén beépített kotla, benne vashógrács, alatta tüztér és annak ajtaja foglalt helyet. A padka külső részén lábasokban, fazekakban történt a főzés. Az öntöttvas lábasnak valóban három lába volt, a fazekakat pedig vasháromlábúra tették és úgy főztek azokban.

Az ivóvízes korsóknak, kantáknak (korsó alakú, széles szájú agyagedény) a külső konyha egyik sarkában volt a helyük. A konyha belső falán 20-30 kézzel festett cseréptányér, kisebb-nagyobb cseréptál, téasztászűrő, stb. függött. A különböző kanalakkal együtt ezek voltak a konyha legtöbbször használt kellékei a köcsögök és a kisebb-nagyobb bödö-

nők mellett. Készítésük – országos viszonylatban – a 16-18. században virágzik. A baracskai korsók, kanták és egyéb cserépedények jelentős része helyben készült. Ezt bizonyítja az 1789-ben rögzített halotti anyakönyvi bejegyzés: „1789 September 3^a=hujus Sepultus est Stephanus Tótt Gölöncsér Omnibus Sacramentis provisus 60.” Azaz: „1789. szeptember 3-án meghalt **Tótt István gölöncsér** életének 60. évében (miután), minden szentségekkel ellátták.” Viszonylag ritkán fordul elő, hogy a helyi plébános az elhunyt neve mellé titulását, foglalkozását is odaírja. Ilyen kivételnek számított Tótt István „gölöncsér” (fazekas), aki valószínű, hogy a szakmájában végzett munkája és emberi magatartása alapján érdemelte ki ezt a megkülönböztetést. Emellett feltételezzük, hogy a szakmát – mivel arra egyértelmű igény mutatkozott – a leszármazottak vagy más személy változatlanul folytathatta. Az említett víztároló edényeknek igen előnyös tulajdonságuk, hogy állandóan párologtatják apró likacsaikon keresztül a bennük lévő vizet, aminek következtében az hőt von el a felületről, így tartalmát még meleg időben is hűvösen tartja. Egyébként a szándékosan gerjesztett tökéletlen égetéskor kapták a szürkésfekete színüket.

A konyhában rendszeresen előfordult a tányéros polc, a tálás fogas, amelyre tálat, csuprokat (bögre vagy kisebb cserépfazék), kancsókat akasztottak. A konyhai edényeket tárolták még a vastag falba süllyesztett – néhány polcos – vakablakban, melyet levélajtóval is zárhattak. Hasonló célt szolgált a külön bútorként álló kaszli (lábakon álló alacsony szekrény).

A szabadkémény kupolarésze a konyha hátsó felét teljes egészében elfoglalta és egyben betöltötte a felette levő padlásteret is. Tetejéről kémény magasodott a tetőgerinc szintje fölé. A vályogból készült íves építmény a három falra és a középső mestergerendára támaszkodott. Vályogsorról vályogsorra egyre összébb tartott s tetejére épült a tágas téglakémény. A nyári melegben kellemetlen volt a lakásban való főzés, sütés (kenyér, kalács, bodag, stb.). Ilyenkor mindezt a **nyári kiskonyhában** végezték. A konyha belső falánál égő tűz esténként adott ugyan némi fényt, de a szobák megvilágítását kanócos (kenderből készült zsinór) olajmécs, vagy házilag öntött faggyúgyertya szolgáltatta legalább másfél évszázadon keresztül. Mindkettő füstöt és büzt árasztott, de a múlt század második feléig ezeknél jobb világítóeszköz nem volt. Később elterjedtek az üvegcilinderes petróleumlámpák, melyek több fényt adtak és kevesebb szagot árasztottak. A lámpagyújtás minden este ünnepi esemény volt, melyet a ház gazdaasszonya végzett. Miközben felgyulladt a fény, dicsértesséket köszönt. Az elalvás előtti lámpaelőújást más is elvégezhette, mialatt az illető személy jóéjszakát mondott. A beteg, vagy kisgyermek mellett kicsiny virrasztólámpa pislákol.

A szoba tartozékai a fehérneműk tárolására szolgáló láda, majd az ebből kialakuló sublót (alacsony fiókos szekrény) és a szekrény (a sifonér), melyet a férjhezjött lány (menyecske) hozott magával. E három bútor időben váltotta egymást, de sokáig együtt is előfordultak, ahogyan az egymást váltó nemzedékek is együtt éltek a családban. Még az 1980-as évek elején is sikerült fellelni és megőrizni az említett bútorok egy-egy példányát (Maros u. 88.).

Az ágyból és nyoszolyából csak egyet hozott az újasszony. A kétféle elnevezést tisztázhatjuk, ha tudjuk, hogy még a múlt században is az ágy fogalma alatt csak az ágyneműt és a tollneműt értették, a nyoszolya bútor darab volt. Gyakori fekvőalkalmatosság volt még a bakokból és deszkából összeeszkábált, pokróccal, bárányprémmel fedett priccs, vagy dikó, amely elsősorban az öregemberek nappali pihenőhelyéül szolgált.

A legrégebbi asztaltípus a néprajzi szakirodalomból ismert karólábú asztalszék, amely közös tálból vagy bográcsból való étkezésre használt, alacsony, középen lyukas, könnyen mozgatható bútor darab volt. A helyhez „rögzített” nagy fiókos asztal fenyőfából készült

erős lábbakkal, melyeket vízszintes síkban, X alakban tartódesszkák rögzítettek a lábak alsó negyedének magasságában. Nagyméretű fiók a kenyér tárolására szolgált.

Az ülőbútorok közül a legrégebb a padka, illetve az egyszerű hasított falapból készített szétálló lábú szék. Az előbbit bármilyen felváltja a támla nélküli egyszerű pad, a lóca, majd a támlás pad. A küsszékeken elsősorban az öregasszonyok ültek, miközben dolgoztak, vagy egy-egy fertály órát pihentek.

A lakószoba egyéb állandó tartozékai közül a tükröt említhetjük meg, melynek mérete általában 40x50 cm volt. Rendszerint a láda vagy szublót fölé a falra akasztották, de alulról két szeggel kissé emelték, hogy az a falon előredőlt helyzetben támaszkodjon. Így a beletekintő tetőtől talpig láthatta önmagát. A szobák első képei sötét, majd világosabb keretben függő Mária- és Jézus-képek voltak, de a falon kaptak helyet a háziáldás, a szenteltvíztartó, az olvasó és a felszentelt díszgyertyák is. A parasztházak szobáit ritkán falóra is díszítette, amelynek működését láncon függő, felhúzható „vaskörték” biztosították, és a hosszan lelógó rézkorongos inga, a „sétáló” szabályozta. Az idő múlását a rézből készült „cágerok” mutatták.

A szoba gyakori bútordarabjának számított a bölcso is, amely leginkább körbejárt a rokonság vagy szomszédság körében. A bölcso elterjedte előtt, vagy ahol ez nem volt beszerezhető, kisteknőbe fektették a csecsemőt, majd az ágy alá tolták. Ha sírt, az éppen arra járó személy lábbal megmozdította a teknőt, és a ringástól a baba csendben maradt.

A szoba ajtó mögötti sarkának tartozéka a ruhafogas, amelyre a felsőruhákat akasztották. A kerekas rokka csak a téli időben tarozott a szoba felszereléséhez, a nyári félévben a kamrában tartották.

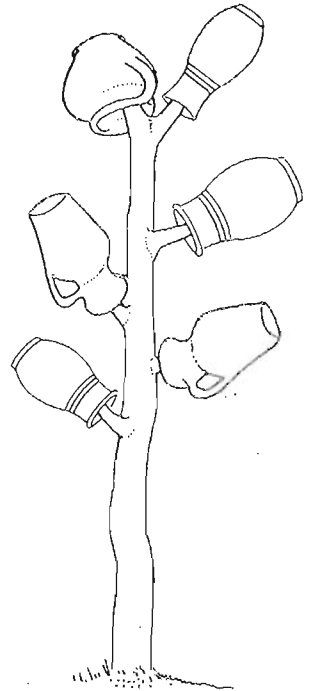
A földes szobát szövöszeiken készült „rongypokróccal” terítették le.

A **kamrában** három részre osztott lisztesládát (gríznek, főző- és kenyérlisztnak), káposztásdészsát, lekváros és zsírosbödönöket, szakajtókat, kisebb kosarakat, a nagy mángorlót (mosott ruha simítására, puhítására szolgáló eszköz), régebben sóörlo követ tárolták. Egy ilyen örlőkö alját majdnem ép állapotban sikerült megőrizni.

A lakás közvetlen környezete az **udvar** volt, melynek létesítményei a disznó- és baromfiól, a fészer, kocsiszín, góré, trágyagödör és az árnyékszék. De megtalálható volt sok helyen a tapasztott sövényből készült talpas hambár is (**10. ábra**), melyet állatokkal az udvar bármelyik részébe vontathattak. Egyébként gabonát tároltak benne. A legjobb minőségű hambárokat vadszőlő vesszőből készítették.

A fának kiemelt szerepe volt ebben a korban, hiszen fából készült szinte minden, a bölcstől a koporsóig. Fából készültek a háztartási eszközök, felszerelések nagy része, a szekér, a dragacs, a sokféle mezőgazdasági szerszám és technikai felszerelések (pl. vízi- és szélmalomok) egyes részei.

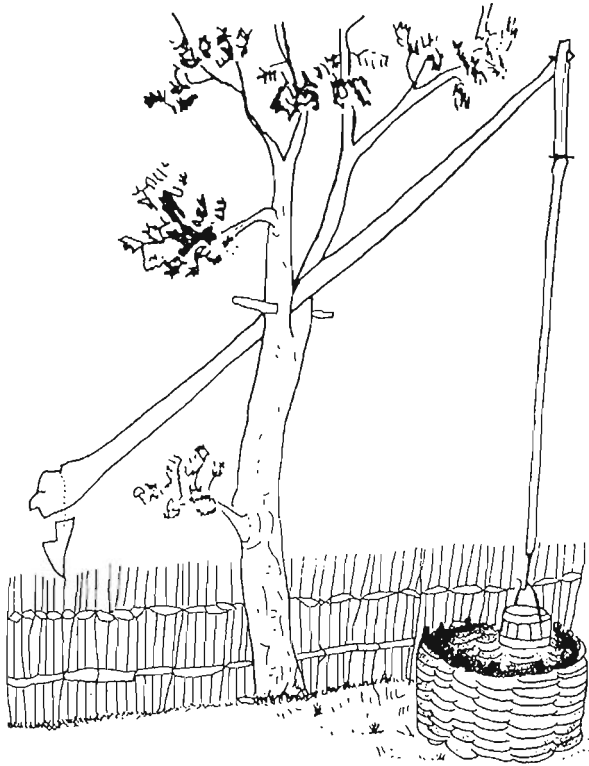
Az **istálló** a lakóháznak, mint főépületnek különbejáratú, leghátsó helyisége volt, ló és tehén részére együtt, esetleg külön-külön.

8. ábra: Kocsög v. kocségfa

Pince nem minden háznál épült, sok helyen verom helyettesítette azt.

A **gémeskút** - ahol ástak ilyet – a konyhaajtóval szemben kapott helyet; közelében az itatóvályú és a köcsögfa állt.

9. ábra: Gémeskút

Részei: ágas. gémfá. ostor. A káva sövényből készült (Geiszler János, 1996.)

Az udvart egy-két fa (eper, körte, dió, alma, stb.) árnyékolta. A szalma és szénakazlak, esetleg szárkúpok és az ölfa (tüzelőnek való hasábfa) a hátsó kertet elválasztó kerítés mögé kerültek.

Első kerttel (kiskerttel) csak a nagyobb telkek rendelkeztek, de **hátsó kert** (a konyhakert) általában mindenütt megtalálható volt.

A **közkutakat** az utcák derekán ásták meg; hosszú utca esetén (mint pl. a Petőfi és Kossuth utca) 2-3 kút is mélyült. Készítettek olyan nagykávájú, favályúkkal ellátott, nagy átmérőjű (2,5-3 m) kutat is (pl. a Tabánban, a mai Köztársaság és Zrínyi u. kereszteződésében), melyet állatok itatására is használtak. Egyébként a kutak kiásása előtt a Dunáról hordták a vizet. Azt itták, azzal főztek és azzal itatták az állatokat is. A kútról korszokban és kantákban hordták és tárolták az ivóvizet. Az udváron ásott kutak vize általában nem volt ivóvíz minőségű, egyéb háztartási célokra, illetve állatok itatására használták. A szájhagyomány szerint az **első közkutat** a mai Petőfi és Szent István utca kereszteződésénél mélyítették, amelyet a közelmúltban – a vezetékes vízhálózat kiépítésével – betemettek.

10. ábra: Hambár cseréptetővel (fotó: Szcderkényi)

Az udvari **kerítés** fonott sövényfal, esetleg vertfal (külső és belső meszeléssel), deszkaanyagú, majd később téglafal volt.

Az utcáról két kapu nyílt, egy nagykapu, és egy kiskapu. Ez utóbbi a gyalogjárók, az előbbi a járművek és állatok számára készült.

Dióhéjban tehát ilyen volt a falusi „infrastruktúra”, amely adott színvonalával és lassú fejlődésével nyilván lényegesen befolyásolta az iskolai létesítmény adottságait is. Azonban nem ez egyedül, hanem a községi egyházi szervezet létrejötte volt a meghatározó a helyi iskolaszervezet kialakulására és fejlődésére.

Népmozgalmak és az egyházi szervezet létrejötte Baracskán a 18. sz. második felében

Mint már említettük, az 1742-ben Szekcsőről áttelepült katolikus magyarok száma nem ismert, adatok hiányában csak találgatni lehet azt. Valószínűnek tartjuk, hogy tömeges áttelepülésről aligha lehetett szó. De az bizonyosnak vehető, hogy nemcsak néhány család találta meg itt az új lakóhelyét. Az e téren felmerülő kérdéseinkre adatok, dokumentumok hiányában a szekcsői plébánia sem tudott választ adni. Talán nyújt némi információt az alábbi kimutatás, amely az első baracskaiak bizonyos adatait tartalmazza 1742. nov. 21-től 1760. dec. 31-ig. Az adatokat 1742-től 1751. július 1-ig a csátaljai, 1751. július 7-től 1760 dec. 31-ig a baracskai plébánia anyakönyveiből gyűjtöttük ki.

Év	Született	Házasságot kötött	Meghalt
1742	3	-	-
1743	16	2	4
1744	16	6	-
1745	20	2	9
1746	23	3	-
1747	21	1	2
1748	35	3	4
1749	31	9	3
1750	33	5	2
1751	42	7	9
1752	38	7	4
1753	38	4	4
1754	35	9	14
1755	41	5	11
1756	38	4	13
1757	33	3	13
1758	41	8	19
1759	45	5	9
1760	34	9	19

Mind a kezdetben, mind a későbbiek folyamán kötött házasság és magasabb születési arány azt igazolja, hogy több lehetett a fiatal házaspár a leteleplülők között. A számok tükréből az is kiténik, hogy a házasságkötések száma nem emelkedett a „születések arányában”, de a születések az első 7 évben határozott és töretlenül emelkedő, majd ezt követően stabil állapotot igazolnak. Érdekes, hogy tíz éven belül (1745-1755) kerekén 100 %-kal nő a születések száma. Ez a tény igazolhatja azt a feltevésünket, hogy mindez a több hullámban érkező betelepülőknek köszönhető. Egyébként a halálozások kis száma is inkább a fiatalok jelenlétét bizonyítja.

A csatáljai bejegyzéseket **Matheo Kausich páter** (pappá szentelt katolikus szerzetes) végezte, illetve rögzítette a baracsaiakról. Ismertetjük az első néhány nevet: elsőnek született „**Andreas Moeses**” (Mojzes András) 1742. november 21-én. A szülők „Joannes Moeses et Catharina Bari” (Mojzes János és Bari Katalin), a keresztszülők: „Georgias Molnár et Sára Daniel” (Molnár György és Dániel Sára). A születés helye: „**Bella berdiensis**”. A második újszülött egy kislány „Catharina Tott”, a szülők (stephanus Tott et Ilona?). Az anya neve nem olvasható ki és a keresztszülők esetében is csak az apáé teljes „Joannes Polák et Theresia?”. vagyis Polyák János és neje. A születési hely itt is „Bella berdiensis”. Érdekes, hogy a „baracsikaiak” nevének leírása milyen gondot okozott a plébánosnak, de nem tudott mit kezdeni a „**beloberdo**”-val sem, inkább latinósította egy kissé „Bella berdiensis”-re. Ezt követően ma is ismert családi nevek következnek, mint pl.: Nagy, Horváth, Génis (Gyenis), Dara, Kicze (Kincse), Banczi (Bancsi), Vörös, Király, Farkas, Korsós, Barna, stb. Más nevek viszont teljesen a feledés homályába merültek, pl.: Szócsik, Forró. Csizmadia, Gyürki, Csilink, Vidos, Végh, stb.

A baracsaiakkal kapcsolatban 1746-ig „Bella berdiensis” helységnevet jelöl a plébános, de ekkor megjelenik néhány esetben a „**Neo Baracska**” (**Új Baracska**), majd 1747-től változatlan formában „**Baracska**” szerepel. A nagybaracsikai plébánia anyakönyvének feljegyzései – melyeket 1751-től vezetnek – (6. melléklet) annyit elárulnak, hogy egy

évtized alatt (1751-1760) 20 férfi és 11 nő jött más településről. Ismert az is, hogy tíz év alatt 74 házasságot kötöttek, ebből 31, azaz 42% olyan frigy, amelyben az egyik fél más helyiségből került Baracs-kára. A bejegyzések azt is rögzítették, hogy elsősorban a közvetlen környékbeli települések (Bátmonostor, Dávod, Dunaszekcső, Mohács, Csátalja, stb.) nyújtják a beházasulók jelentős többségét. Bizonyos, hogy ilyen okokból számos eltávozás is történt, de az kétségtelen, hogy a formálódó település vonzása messze túlterjedt határain. A benépesülés üteme felgyorsult. Segíthetne a tisztánlátásban a plébánia **Historica Domus**-a (a helyi egyház története, melyet a mindenkori plébános vezetett). Ez a kézirat azonban az 1950-es évek elején elkallódott, illetve elpusztult.

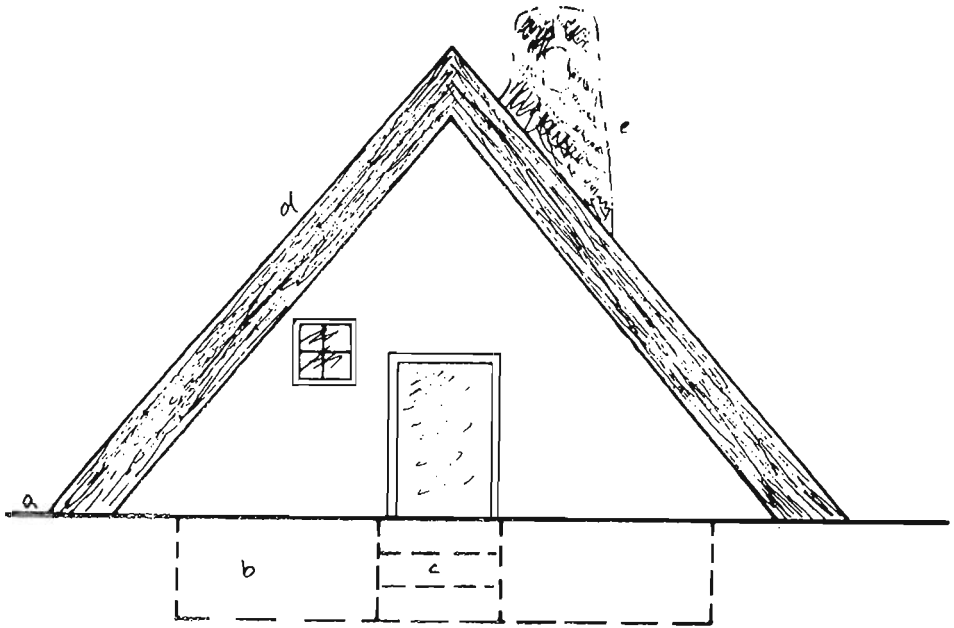
A Szekcsőről érkezett **új lakók letelepülése** a szerb „öslakosság” falujának közvetlen közelében **1742 nyarán és kora őszén** zajlott le. Az első keresztelt gyermek (1742. nov. 21.) születési helye a csátaljai plébánia anyakönyvének bejegyzése szerint „Bella berdiensis”. Vagyis **Beloberdo puszta** az új telep neve, melyet a 18. századi okmányok a mai község DK-i részén jelölnek meg.

26	Maria (Kath. Matka)	Stor Venca (Arh. Dalovja)	gromornic Luff. K. P. L.
Eden	Helenus	Storh. K. P. L.	
	Hagadap	Kija Gabo.	Caralien. Anna Horvath. Caralien. K. P. L.
27	Matthias	Kajet. Katica	Caralien. Michael. Katica. K. P. L.
Hf=	Kofarij	Kellans diuimov	Stip. Katica. K. P. L.
28.			
Novembris			
11ma	Elisabet	Storh. Katica	Michael Maji Caralien. K. P. L.
=29	Haidu	Kath. Katica	Caralien. Katica. K. P. L.
21	Anna	Katica	
22	Anna	Katica	
23	Carlianus	Katica	
31.	Joannes	Katica	
16	Andreas	Katica	
29	Joannes	Katica	
23	Joannes	Katica	
34	Joannes	Katica	
27.	Joannes	Katica	
35	Joannes	Katica	
Decembris			
Annó 1743 Mensis January			

11. ábra: Az első írásos dokumentum a betelepülő ösökről (Csátaljai plébánia szül. anyakönyve 1742. nov.)

Ennek alapján elfogadhatjuk, hogy az első települők a falutól DK-re, a mai **Ferencsatorna** és a **Csátaljára** vezető műút közötti területen készíthették el egyszerű lakóházaikat (12. ábra), laza talajba 50-70cm-re mélyített, egyszobás, nádtetős szerkezetű, putri-szerű lakásaikat. Később fonott sövényből (amelyet kívül-belül tapasztottak is az épít-

mény első és hátsó falánál) mennyezetet és „oldalfalakat” is készítettek hozzá. Beépített kemencével fűtötték, melynek szája a hátsó falból szabadba nyílt. Hasonló lakások – belül szépen kimeszelve – még a 20. sz. 40-es éveiben is láthatók voltak a község területén (Zentai, Szabadkai utca, Zagyvai falurész).

12. ábra: A letelepülők földbe süllyesztett lakóházának homlokrajza (rekonstrukció)

Jelmagyarázat: a) földszint vagy talajszint, b) a talajba mélyített szobarész, c) a be- illetve lejárati lépcső, d) nádtető, e) kívülről fűthető kemence kéménye

Az anyakönyvben még a következő évben is találkozunk a „Bello berdiensis” megjelöléssel, mely aztán átadja helyét az **Új-Baracska** névnek. 1748-tól már csak a Baracska elnevezés fordul elő. Egyébként a Beloberdo elnevezés a belo és brdo szavak összetételéből, a szerbektől származik. A belo=fehér, a brdo=hegy, vagyis Fehér-hegyről van szó. A „berdo” torzulás oka egyszerűen az lehetett, hogy a magyar nyelv így oldotta fel a mássalhangzó-torlódást. Fogas kérdés az, hogy tulajdonképpen mit is takar ez a megnevezés? Véleményünk szerint ez lehet a magas part, a „Nagypart” közelében emelkedő homokdomb, vagy maga a „Nagypart”. Az alföldi terephez szokott ember hajlamos a térszínből néhány méterrel kiemelkedő dombot, homokvonalat hegynek nevezni. (Színét valószínű a száraz homok „fehéres” árnyalatáról nyerte.) A kettő közül ez utóbbi tűnik elfogadhatónak, mivel a szájhagyomány szerint a falut „fehérparti” Baracsának is nevezték a szomszédos Dávod és Szántó község lakói. Az elnevezés onnan ered, hogy a környezetéből kiemelkedő Nagypart fehéres színe messziről feltűnt a közeledőnek.

A későbbi eredmények alapján biztosra vehető, hogy a letelepültek lelkesen fogtak hozzá az új életkörülményeik kialakításához, és vonzódtak a mai település vizekkel, erdőkkel borított részeihez és a földművelésre alkalmas területekhez. Kapcsolatot létesítet-

tek az itt élő rácokkal is. Viszont az bizonyos, hogy ezek a kapcsolatok nem mélyültek el, hiszen a **görögkeleti szerbek** kereken egy évtized múlva, **1763-ban Őrszállásra települtek** (Hajdók-Kőhegyi, 1976.).

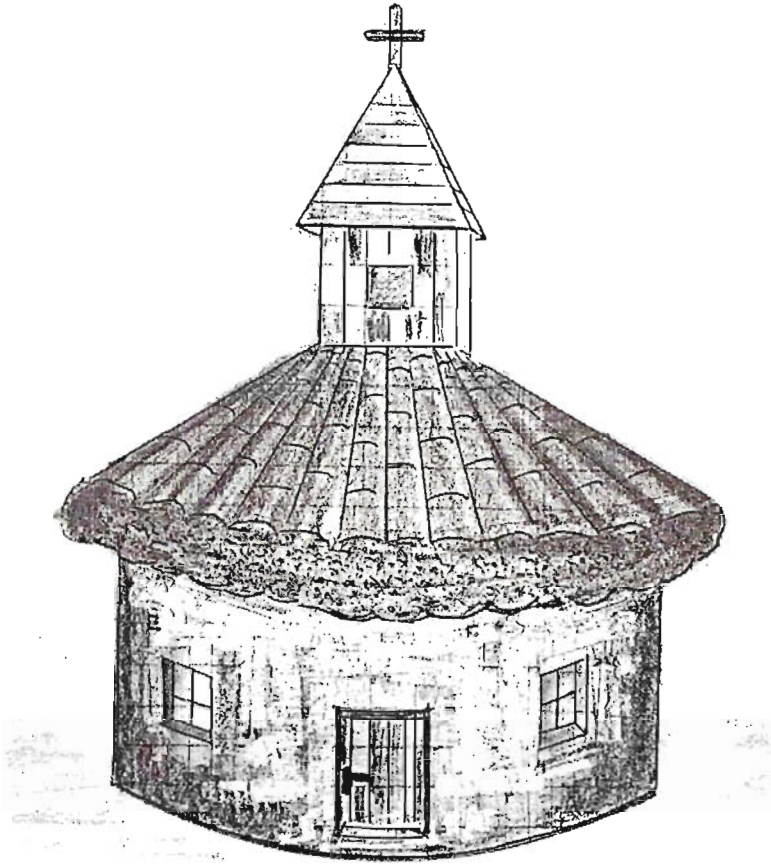
Nem véletlenül említettük a **letelepülő magyarok** vallását, de ki kell emelnünk a valóságukat is. Mivel sem templomuk, sem plébánosuk nem volt, így **egyházilag az első években a 3 km-re lévő Csátaljához kényszerültek**. Itt keresztelték az újszülötteket, itt kötötték házasságot, és a halottaikat is a csátaljai plébános temette el. Még 1748-ban is – már mint Új-Baracska – a csátaljai plébánia filiáléja (fiókegyháza) a falu. Csátalja egyébként Észak-Bácska első sváb telepítésű falva, első telepesei 1729-ben érkeztek a Schwarzwaldból (Berauer, 1896.)

A szájhagyomány megőrizte, hogy az első lakók misére, vásár- és ünnepnapokon, a kálvária dombja mellett gyülekeztek és innen csoportban indultak Csátaljára. A gyülekezést az indulás helyén egy kiszáradt (tölgy) fára akasztott vasdarab ütögetésének hangja jelezte. A processzió („prosenció”) Csátaljáig vallásos énekeket énekelt, imádkozott, ami fokozhatta az áhítatot és „megrövidítette” az utat is. Érdemes, hogy az 1780-as években készült osztrák térkép már jelzi a község kálváriájának három keresztjét, és a templomot is egy – azoknál – nagyobb keresztrel. A **kálvária 14 stációval** a mai Bajai és Dózsei utca kereszteződésénél fekvő homokdombra épült, amelyet az 1980-as évek elején elhordtak. Helyére ház készült. A stációkat szétszedték, a homokkőből készült három keresztet a temetőben raktározták el. (Máig sem állították fel azokat.) Egyébként a fenti térkép a temetőt is a jelenlegi helyén tünteti fel, de annál keskenyebb területtel, a bejáratnál nagy kereszttel. Nagyon valószínű, hogy a temetőt az idelepülő szerbek alapították a 16. vagy 17. században. Másik temető létezéséről nem tudunk e korból, így biztosra vehető, hogy a két nép (szerb és magyar) egymás mellett élt, közvetlenül egymás mellé is temetkezett. Természetesen nem zárható ki az sem, hogy temető már a rácok fokozatos betelepülése előtt is létezett.

A baracskaiai átjárása a szomszéd faluba abban az időben nem volt egyedülálló jelenség. A források megőrkítették, hogy 1649-ben a „garaiak templom hiányában misére és bérmálásra Szántovára mentek”. Vagy: „többen jöttek (Szántóra) prédikációra és bérmálásra Béregről és Kollutról” (Bács-Bodrogh Vármegye Egyetemes Monográfiája II. kötet, 1896.).

A két település közötti távolság, a nyelvi nehézségek, más községek példája, továbbá az a tudat és tapasztalat, hogy a templom nemcsak a vallás gyakorolható központja, hanem összetartó erő is, és nem utolsósorban a **baracskaiaiak** önállósodásra való törekvése eredményezte, hogy **1747-ben megépítették az első, vesszőből font templomukat**. A templomépítés tényét mind a szakirodalom [„1747-ben Baracsán kath. templomot építettek vesszőből” (Bács-Bodrogh Vármegye Egyetemes Monográfiája II. kötet, 1896.)] mind pedig a szájhagyomány megőrizte. Ez utóbbi tudni véli a vesszőtemplom helyét és stílusát is. A helyét a temető legkiemelkedőbb dombján, a „Nagykereszt”-nél jelöli meg. A templom megépítésével a temető formája is változott, mivel csak ÉNy-i irányba terjeszkedhetett (a déli végénél ugyanis mély árok húzódtott). Mindezt elfogadhatjuk, mert tudjuk, hogy a kor szokásainak megfelelően a falvak lakói a templom köré temetkeztek. Itt érdemes megjegyezni, hogy e szokás legalább évtizedekig fennmaradt, minthogy 1962-ben, árokásás közben, koporsókba eltemetett halottak csontvázaira bukkantunk a jelenlegi templom K-i oldalán. A fellelhető leletek mindössze a kezekre helyezett olvasókból álltak. (Az olvasó, másképpen rózsafüzér, zsinorra fűzött, golyószerű szemekből álló eszköz, amely az elmondott imák számlálására szolgál.) Később megtiltották a templom körüli temetkezést.

A temetői templom a kőszegény vidékek falvainak első templomtípusa, **körtemplom volt (13. ábra)**. A falat karók közt, vesszőből fonták, majd kívül-belül sárral tapasztották. A mennyezet deszka lehetett és nádtetőből kisebb méretű fatorony emelkedett ki, benne kis haranggal. Sem méreteit, sem felszereltségét nem ismerjük, de annyi bizonyos, hogy igen kicsiny és szegényes lehetett.

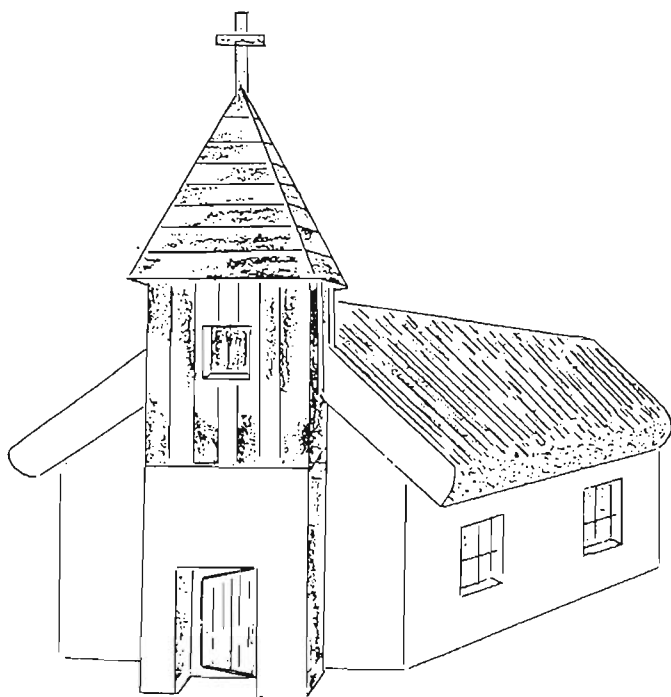

13. ábra: Kisméretű zsúp- vagy nádtetős körtemplom fatoronnyal (Vázlatos rekonstrukció)

Egyébként az ilyen egyszerű templom megépítése sem egyedülálló eset. Így pl. tőlünk kb. 20 km-re Béregen (régén Bereg): „Isteni tisztelet helyéül még 1740-ben vesszőből font és sárral tapasztott gúnyhó szolgált” (Borovszky, 1896.). Nem lehetetlen az sem, hogy az új lakóknak a Szekcsőn 1716-ban sövényből és sárból épült templom szolgált mintaként, amely még 1736-ban is állt (Bezerédy, 1975.).

A kis templom mindössze két évig állt és szolgált imaházul a falu katolikus lakóinak. Mivel ismereteink szerint a templomhoz plébánia nem épült, a szomszédos községekből – elsősorban Csátaljáról – érkezhettek pap az egyházi teendők ellátására. **Ez az első templom 1749-ben** – ismeretlen okból – **leégett**. A község templom nélkül maradt. Valószínű,

hogy a baracscaiak ebben a helyzetben a már fent leírtak szerint ismét átjártak Csátaljára. De biztosra vehető az is, hogy a vallásos közösséget erősen foglalkoztatta egy újabb templom megépítése, mindenekelőtt helyének kiválasztása. A legmegfelelőbb hely volt erre a célra a Duna-terasz utolsó, Ny-ra tekintő dombvonulatának D-i része. Itt, tehát a **mai templom helyén épült meg a második templom (Berauer, 1896.)** Az első helye már nem jött számításba, amelynek több oka is lehetett: így a pusztulással kapcsolatos szomorú emlék, a homokdomb viszonylagos kis mérete, a szerb templomtól, temetőtől való elszakadás, a plébánia megépítésének új feladata, stb. De biztosra vehető, hogy szerepet játszott ebben a falu fokozatosan nyugatabbra történő terjeszkedése is.

14. ábra: A második templom 1749-ben „készen áll, vert falú, négy öl magas, fatornya van”
(Vázlatos rekonstrukció)

Az új templom a körülményekhez képest igen gyorsan megépült, és a dokumentumok szerint már 1749-ben „készen áll”. Az első feljegyzést a templomról az 1757-ben készült **Canonica Visitatio** őrizte meg számunkra, amelyet tovább bővít az 1763, illetve 1783-ban kelt feljegyzés (2., 3. mellékletek). Ugyanakkor némi új adattal szolgál **Cothmann Antal** kamarai biztos, aki 1763-ban tett útja során készített feljegyzést a faluról. Nézzük most ezeket a bennük tapasztalható ellentmondásokkal együtt.

Az adatok kis méretű templomot jeleznek. Így az 1763-as feljegyzés hosszúságát 10 ölnek (kb. 19 m), a szélességét 4 ölnek (7,5-8 m) mondja. Ugyanez a jegyzőkönyv közli azt is, hogy a templomot a helyi plébános, **Milus Jakab** áldotta meg 1750-ben. „Patrociniumát”, védőszentjének ünnepét Szent Imre napjában határozza meg. Majd azt is

tudatja velünk, hogy „Szent Flórián ereklyéi is itt vannak. Két oltára van, hordozható zászlókkal. Nincsen gyóntatószék, sem orgona. Az egyháznak nincs alapítványa, jelentősebb vagyona”. **Milus Jakab**, máshol „Jakobus Mikoss” 1745 novemberétől 1751 júliusáig végez bejegyzést a csátaljai anyakönyvbe. Így érthető, hogy a falu – mivel Csátalja filiáléja – helyi plébánosának is tekintik.

Az **ereklyék** sorsáról semmit sem tudunk, mint ahogyan az eredetéről, idekerülésük körülményeiről sem rendelkezünk forrásanyaggal. Szent Flórián Felső-Ausztria védőszentje, és különösen tűzvész ellen kérték a segítségét. A védőszent 194 éven keresztül megoltalmazta a baracskaiak templomát.

Az 1783-as adatok ennél jóval kisebb méretről szólnak. Hosszát 7 ölben (13 m), a szélességét 3 ölben (5,7-6 m) határozza meg. Valószínű, hogy a valóság a kettő között lehetett. Mindkét forrás azt is feltünteti, hogy a templomot „ex eruda materia”-ból építette a falu 1749-ben, ami alatt vert, illetve tömött falat kell érteni. A templom mennyezete deszkázott, jó állapotú, a tető náddal fedett volt. „Egy 43 font (kb. 24 kg) súlyú harangja van”. Fatornya 4 öl (kb. 7-8 m) magas. Ugyancsak az 1783-as forrás említi még a templom 100 font (kb. 56 kg) és a 2 mázsa 22 fontos (kb. 2 mázsa 12kg) harangjait is. Ez utóbiról még azt is megtudhatjuk, hogy az „elég gyengécske” torony miatt, külön, haranglábban állt. Felszereltségét illetően, teljes egészében az 1757-es Canonica Visitatio-ra kell támaszkodnunk, amelyet mellékelünk (1. melléklet).

Pillantsunk bele Cothmann Antal (1763) jelentésébe! „Május 31-én... Baracska falu felé vettem utamat. Ezt a helyiséget azelőtt görögkeleti rákok lakták, most pedig nagyrészt katolikus magyarok vannak itten; s minthogy az utóbbiak száma napról napra szaporodik, a kevés még itt lévő rác innen el akar költözni... Különben van nekik már saját lelkészük és kis templomuk, amely ugyancsak földből van verve, de mégis megállhat addig, amíg a kiköltöző, de még hátralevő rákok helyébe itt több katolikus telepedik le s így megerősödhetnek.”

Tehát a kis méretű templom elkészült, körülötte **templomudvar**, amely „elég nagy és körül van kerítve”. Ezt a **templomudvart** a kor szokásának megfelelően **temetőnek is használták**. A templomépítést követően a falu katolikus lakói plébánost kértek „mert elég erősnek érzik magukat annak eltartására”. A kalocsai érsek teljesítette a kérést, mert hamarosan írásba foglalták a plébános járandóságát (**Hajdók-Kőhegyi**, 1976.). Ugyanakkor ígéretet tesznek arra, hogy a „Jövő télen 3 szobának, konyhának, kamrának, pincének, istállónak szükséges szerszámát meg fogjuk készíteni, hogy a jövő kikeletkor a plébánia házhoz foghassunk és megépíthessük” (**Hajdók-Kőhegyi**, 1976.). Így tehát elkészült a plébánia is, de valószínű jóval szerényebb méretben, mint ahogyan azt a kamarai jegyzővel megfogalmaztatták. Ugyanis már az **1757-es Canonica Visitatio**-ban arról panaszkodik a község plébánosa, hogy „A plébánia épület szűkös. a szerződés szerinti kényelmesebb állapot érdekében felújításra szorul”. Az említett dokumentum arról is említést tesz, hogy a „A plébánia semmilyen telekkel nem bír, kivéve egy kertet, amely a plébánia épülete mellett fekszik”. Ugyanitt olvashatjuk azt is, hogy „A templom a plébániától hetven lépésre van.” Ez a távolság ma is helyesnek bizonyul. Mivel semmilyen okirat, sem szájhagyomány nem szól másik helyen épült plébániáról, ezért az eddigi ismereteink alapján **határozottan állítjuk, hogy mindkettő, tehát az akkori templom és plébánia a maiak helyén állt**.

Az első plébános **Ungváry Tamás**, aki **1751. július 7-én nyitja meg az anyakönyvet (6. melléklet)**, amelyet a helyi plébánia máig gondosan megőrzött. Itt jegyezzük meg, hogy Ungváry mint helyi segédlelkész 14 alkalommal tesz bejegyzést a csátaljai születési anyakönyvbe 1751. feb. 14-étől 1751. május 21-ig. Ekkor feltehetően Kecelre távozott.

Valószínűnek tartjuk, hogy a három hónapos csátaljai tartózkodása során megismerkedett a baracskai katolikusokkal is. Ungváry plébánosról azt is tudjuk, hogy „négy nyelvet használ. Magyarul és szerbül (scljvonica) prédikál is, németül és horvátul (illirica) közepesen tud. Július 8-án töltötte be 11. évét a (baracskai) plébánián, előtte káptalankodott Újvidéken, Csátalján, Kecelen” – írja az **1763-ban kelt Canonica Visitatio**. Meglepően nagy a katolikusok létszáma a települést követő 15. évben, hiszen csak a „felnöttek” 455-en vannak. Ez a magas szám is bizonyítja, hogy a benépesülés rohamos métereket öltött, ugyanakkor feltételezhető az is, hogy néhány rác család a végleges maradás mellett döntött és áttért a katolikus hitre.

Ungváry tamás plébános lelkiismeretesen vezette a megnyitott anyakönyvet, és úgy „szerepeltette” a falu prominens személyeit, köztisztviselőit, hogy a nevük mellé (ahol azok szülők, keresztszülők vagy tanúk) odaírta a tisztséget, illetve a foglalkozást is. Innen tudjuk, hogy az első serfőző asszony Csizovszky Franciska („**Francisca Csizovszky Bruxantorisa Baracskensis**”), 1751 augusztusában. A falu első jegyzője ekkor Vidos János („**Joanna Vidos Notarius**”), 1751 szeptemberében. Október 21-én azt jelzi a plébános, hogy „**Michaëli Sabik Textor**”, azaz Sabik Mihály takács. A bíró neve kereken egy év múlva, 1752 májusában tűnik fel először: „**Stephano Bancsi giudice Baracskensi**”, vagyis Bancsi István baracskai bíró. Meglepő, hogy a bírói titulussal alig találkozunk az anyakönyvek lapjain. A bábaasszony neve 1753 augusztusában szerepel először: „**Hellena Bogyo obstetrix loci**”, tehát Bogyó Ilona helyi bábaasszony. Természetesen a nevek és tisztségek első feltüntetése nem azonos a személyek „működési” idejének megindulásával, mindössze ekkor kérték fel az illetőt keresztszülőnek, tanúnak, vagy éppen akkor született gyermeke. Csizovszky Franciska hosszú ideig főzi a sórt. de a jegyzők elég sűrűn váltják egymást. Így 1753. aug. 31-i bejegyzés szerint „Stephano Konkoly hujus loci Notario”, tehát Konkoly István ennek a helynek a jegyzője. de 1755. május 18-án már Farkas László („Ladislao Farkas protune Notario Baracskensi”) az akkori idők jegyzője. Ugyanakkor a bábaasszony személye csak 1757-ben változik, mert ettől kezdve Nagy Zsuzsa veszi át ezt a felelősségteljes tisztséget. A példákat természetesen még tovább is folytathatnánk, de anélkül is megállapítható, hogy a plébános gondos és következetes volt a titulások feltüntetésében.

A fentiekben azért tartottuk fontosnak kiemelni az első néhány jegyző nevét, mert ez a mi kutatásunk szempontjából egyértelműen azt jelenti, hogy 1751 szeptemberétől - de valószínűleg még ennél előbb is - folyamatos a jegyző jelenléte a faluban, amelyből viszont az következik, hogy az iskolamestert mentesítették a jegyzői teendők alól, így az hatékonyabban és nagyobb kedvvel végezhetette kántortanítói munkáját. Az 1757-es Canonica Visitatio szerint van templomszolga: „A pénztárat az egyházszolga (aki egyben harangozó) őrzi, a kulcsok pedig a plébánosnál maradnak”. Egyéb kötések mellett ezen említett tényezők is hozzájárulhattak ahhoz, hogy az első tanító olyan hosszú ideig (36 éven keresztül!), élete végéig maradt a faluban.

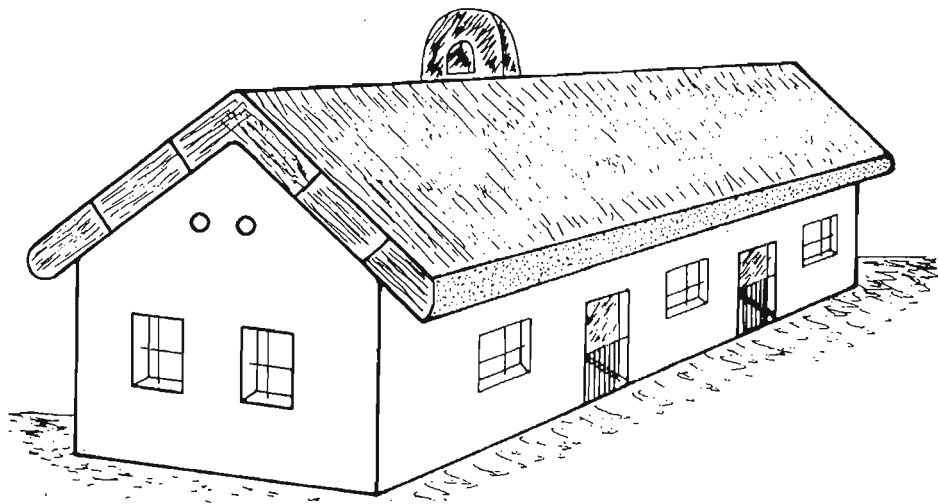
Ha gondokkal tarkítottan is, de az új, szervezettebb egyházi élet elindult, amely biztosította a rendszeres lelki gondozást, még jobban összekovácsolta a faluközösséget és formálta a falu képét is. A település központja ugyanis a templom, illetve a plébánia lett. Itt jegyezzük meg, hogy a baracskai plébánia létrejöttével egyidőben Bátmonostor elszakadt Csátaljától és **Baracska filiáléja** lett.

Mindezek és a falu fejlődése újabb feladat elé állította a lakosságot. Iskolára, kántorra, illetve kántortanítóra volt szükség.

A falu első iskolái és a mai templom megépítése

Valószínű, hogy a gyermekek (és felnőttek) oktatása a templomban, illetve a plébánián azok felépülése után hamarosan megkezdődött. A szűkös létesítményi, és a meglévő, tartósnak ígérkező személyi feltételek (plébános, kántor), gyarapodó létszám, a közelebbről ismert csátaljai iskola példája azonban bizonyára erőteljesen ösztönözte a falu lakóit az iskolaterem létrehozására.

Országosan elterjedt gyakorlat volt, hogy a plébániás falvakká vált helységeekben a vizitátorok megfelelő iskolaépület mielőbbi létrehozását kérték a lakosságtól és egyben kötelezték őket a leendő tanító tisztességes ellátására is. Az 1734-ben kelt bácsi egyházlátogatási jegyzőkönyv megőrizte számunkra a vizitátor intézkedését: „Nem találván ugyanis az egyházvizsgáló Bácscon tanítót, elrendeli, hogy a községi lakosok **gyorsan tanító után nézzenek**, javadalmazására nézve megállapodjanak, és a mint a megegyezés megtörtént, pontosan fizessenek; a tanítónak pedig kötelessége legyen az ifjúságot Isten-félelmében, a szülők és föllevalók iránti engedelmességbe, keresztény hittanban, olvasásban, írásban és fokozatosan a számvetésben szorgalmasan tanítani, a szentségek kiszolgáltatásánál a lelkészek segédkezni, temetések és egyéb egyházi végzendőknél a szükségeseket teljesíteni; növendékeit naponta páronként a templomba vezetni.” (Borovszky, 1896.) Eddig az intézkedés.

15. ábra: Egytantermes iskola. A háromosztatú épület hátsó részében lévő szoba és kamra a tanítóé. (Vázlatos rekonstrukció)

A templomtól, illetve a plébániától „független” tanítás elindítását – a kutatás eredményeként – sikerült behatárolnunk, majd pontosan megállapítanunk.

Nézzük most a tényeket az **első tanítónak, Simonyi Márton** életének pontos nyomon követésével.

Simonyi Márton nevével először 1750. július 1-én találkozunk a csátaljai plébánia anyakönyvében. itt Szloboda Katalinnal együtt Szilágy János keresztszülője. („Simonj

Martini et Catharina Szloboda") Legközelebb – és ezentúl már csak – a baracskai plébánia anyakönyvében szerepel, ugyanis házasságot köt Polyák József Mária nevű leányával 1751. aug. 10-én. („Copulatus e Martinus Simonyi cum virgine Mária Josephi Polyak.”) Mint keresztszülőnek hamarosan – 1752 májusában – újra felbukkan a a neve. 1753. jan. 31-én ismét keresztszülő. A neve mellé - bár volna még vagy fél sornyi hely - semmilyen megjegyzést nem tett a plébános. Azt azonban feltételezzük róla, hogy viszonylag kezdő, fiatal kántor lehetett az új **plébániássá vált faluban**, és korábban már Csátalján is gyakorolhatta a kántorizálást a magyar nyelvű miséken Ungváry rövid – néhány hónapos – tartózkodásának ideje alatt.

Hamarosan változás áll be a család életében, mert **1753. július 20-án** megszületik első gyermekük: István. Itt tünteti fel először Ungváry Tamás plébános, hogy a szülő Simonyi Márton tanító: „**Martini Simoni (: Ludi Magistri loci):**”, vagyis Simonyi Márton a helyi iskolamester.

Első gyermekük alig 10 hónapos korában meghalt. („Aprilis 30. Sepultus est Stephanus Martini Simonyi Ludi Magistri loci Mensis decem.”) Itt, tehát a halotti anyakönyvben is feltünteti a plébános, hogy iskolamester. Hamarosan - 1754. aug. 10-én - újra találkozunk a nevével. Itt keresztszülő ugyancsak titulussal: „**Martino Simoni Ludi-Magistro et Maria**”. Alig negyed év múlva, 1754. nov. 24-én házasságkötésnél tanú, megjegyzés nélkül. Majd 1755. feb. 11-én ismét tanú: „**Martino Simoni Ludi-Magistro**”. Kereken fél év múlva, augusztusban keresztszülő a feleségével: „**Martino Simoni (: protune Ludi-Magister loci):**”, vagyis „Simonyi Márton az akkori idők iskolamestere”. És még sorolhatnánk szinte számtalan esetben mint keresztszülőt vagy tanút, de mindössze néhány kivételtől eltekintve 1790-ig a neve mellett ott szerepel, hogy iskolamester.

Mint említettük, a plébános gondosan feljegyezte a nevek mellé a különböző kiemelt tisztségeket, foglalkozásokat. A „Ludi Magister loci” jelzöt más személynél – 1751-1790-ig – sehol nem találunk. Mivel Simonyi Márton nevével 1750-től folyamatosan találkozunk és plébánosa csak 1753. július 20-án tünteti fel először **neve után, hogy iskolamester** (majd ezt követően szinte minden esetben), **kézenfekvőnek tekinthetjük a körülmények** figyelembe vétele mellett (plébániássá lett falu, felsőbb szintű sürgetés, más községek példája, lakossági elhatározás, a kántortanító javadalmazásának felvállalása, az iskolaszoba „felszerelése”, fenntartása, stb.), **hogy a faluközösség 1753-ban hozta létre az iskolatermet Simonyi Márton házában**, amelyben – ha szerény berendezéssel is – de elindulhatott a baracskai gyermekek tanítása.

A dokumentumok nem beszélnek róla, de a tények birtokában elfogadhatjuk, hogy a „declinát végzett”, jó magatartású, jó hangú, gyermekekkel addig is eredményesen bänni tudó, jó kedélyű kántort az eddig megismert körülményekre való tekintettel – a falu vezetőivel és lakóival egyetértésben – iskolamesterré nevezte ki a plébános. Az egyéb – eddig megismert – tényezők mérlegelésével az időpontot is reálisnak tekinthetjük.

A kitérő kutatás legújabb eredményeként perdöntő anyagra leltünk a baracskai tanítás beindításának idejéről. Az 1771-ben készült latin nyelvű jelentés a Kalocsa-i Érseki Levéltárból került elő: „**Informatio quoad Ludi Magistrum Parochie Baracskensis Pro Anno 1771. exhibens**”, azaz „Beszámoló a baracskai plébánia tanítójáról az 1771. évben” címmel. A cím alatti öt rovatra osztott jelentés öt kérdésből és az erre adott válaszokból áll. Az első rovat kérdése: „In quo loco Ludi Magister quis et officium aquo tempore in quo loco extat?”, azaz „Hol tanító mester, kicsoda ő, és hivatalát mióta gyakorolja? Válasz: „**In loco Baracska Ludi Magister est Martinus Simony. Ab Anno 18⁰⁰ introductus in profatam Possessionem**”, azaz **Baracska helységében a**

tanító Simonyi Márton. 18 éve birtokolja az előbb említett hivatalt." Itt tehát egyértelműen választ kapunk a bennünket régóta foglalkoztató kérdésre a baracscai tanítás beindításának időpontjára. Ha ugyanis 1771-től 18 évet visszaszámolunk az eredmény 1753. Vagyis megegyezik az anyakönyvi napló alapján korábban alkotott véleményünkkel, amely szintén 1753. A két oldalról is bizonyított megállapításunk ezzel hibátlanul és véglegesen igazolódott, tehát **az iskolai oktatás Baracsán valóban 1753-ban kezdődött.**

Érdekes és értékes számunkra a második rovat, amelynek kérdése: „Quos et cujus Religionis discipulos numerat?“, azaz „Mennyi a tanítványok létszáma, és milyen valláshoz számláltnak?“. A válasz: „Mindkét nem látogatja az iskolát, de az adódó munka miatt változik a létszám. Télen 65, nyáron 25-36, és mindannyian katolikusak.“ ezek az adatok, illetve információk teljesen összhangban vannak a hasonló jelentések alapján összegyűjtött és már rögzített ismereteinkkel. Újszerű viszont az, hogy „mindkét nem látogatja az iskolát...“, ugyanis az eddigi adataink szerint csak fiúk jártak iskolába a tanítás beindítását követő években. A fentiek alapján feltételezhetjük, hogy a lányok iskolába járása újszerű esemény lehetett, mivel a megállapítás ezt kiemeli és a válasz is ezzel kezdődik, bár a kérdést fel sem tették.

Még értékesebb a harmas számú rovat, amelynek kérdése: „**Quid et qua methodo tradat?**“, azaz „mit és mely módszerrel adja át?“.

Íme a válasz: „Reggel a megszokott időben 7 óraker az iskolában gyülekeznek az iskolások, ott először imádkoznak, majd elfogadott előírás szerint gyorsan szótárogaláshoz, olvasáshoz, íráshoz, és akik alkalmasabbnak találtak főnévragozáshoz, igragozáshoz, összehasonlításához és ugyancsak a mondatalkotáshoz szokás szerint szabályszerűen nekifognak. Fél tízkor befejezve a feladatot párosával összegyűlnek és énekelve a templomba vonulnak, hogy ott a szentmisén részt vegyenek. Visszafele ismételve másodszer is áttekintik az anyagot és 11 óraker az iskolából elbocsátatnak.“.

Íme a legrégibb – 230 évvel ezelőtt készült – feljegyzés a baracscai iskolában folyó tanítás „elfogadott írás szerinti rendjéről“. A rövid szöveg nem tesz említést a délutáni tanításról, de feltételezzük, hogy akkor is folytatott munka az iskolában. Ugyanis a szomszédos bátmonostori iskola 1777-ben készült szűkszavú jelentéséből megtudhatjuk, hogy: „Délután minden úgy történik, mint reggel.“ E hat évvel későbbi információt azonban Baracsára nem tartjuk bizonyító erejűnek. Meglepő viszont, hogy anyagunkban a matematika tanítására semmilyen utalás nem történik. Nem tudható, hogy miért nem tért ki erre a jelentés.

A negyedik rovata a tanítónak járó juttatást részletezi. Mivel erről már szoltunk az eddigiiek folyamán, és a későbbiekben is érintjük még, ezért nem kívánjuk újra ismertetni, annál is inkább, mert az említett járandóság hosszú évtizedeken keresztül szinte semmit sem változott. Új adat viszont, hogy a jelentés szerint 182 házaspár él ekkor a faluban. (Simonyi Márton javadalmazását lásd a 2. sz. mellékletben.)

Az ötödik rovat kérdése Simonyi Márton magatartásával kapcsolatos. Az igen nehezen olvasható válasz helyett a korabeli Canonica Visitatiokból tudjuk, hogy plébánosa messzemenően elégedett volt mind a munkájával, mind emberi magatartásával.

Az 1757-ban kelt Canonica Visitatio tájékoztat bennünket először arról, hogy a falunak van iskolája, de az nincs elkülönítve a kántortanító házától, mivel benne él „ő maga és a családja is.“. Ugyanez a forrás örizte meg, hogy a kántortanító: „Nős, tanítja a fiúkat

1764-től a plébánosok jelentést voltak kötelesek küldeni az esperesnek az iskolaügyekről, melyeket az esperes összegezve továbbított az érseki székhöz. Az alábbiakban tekintsünk most bele ezekbe (Kapocs, 1960.). Az 1764-ben készített dokumentum dicséri az iskolamestert, mivel „tanítványai megtanultak pontosan olvasni”. 1765-ben „Betűvetésben és keresztény tanításban jól haladnak.” Ugyanitt olvasható a plébános panasa: „mivel nem akarnak iskolát építeni, pedig már két aranyforintnyi büntetést kiszabtak miatta a községre. Kb. 80 gyermek volna. Az iskolát saját kis lakásában tartja az iskolamester.” A következő jelentés 1765 nyarán készült: „Iskola még nincs. Nyáron sok gyermek kimarad, mivel a szülők házkörüli munkára fogták őket. A kimaradásért járó egy garas büntetést sem szedik be, mert senki sem vállalja a beszédését.” 1766-ban „a gyerekeknek nincs iskolakönyvük. A község vásárolt egy házat, iskolaépületnek megfelelő. Csak az a baj, hogy az iskolamester nem lakhat ott. Nincs magyar hittankönyv.” Érdekes még az 1767-es jelentés is, mivel az iskolaterem felszereltségére utal: „Nincs elég pad és asztalka az iskolában.” És végül az 1768-as: „A község nem fizeti a járandóságát. kb. 8-10 gyerek jár iskolába ruha hiányában, holott kb. 80 iskolaköteles volna. Az iskolaépület és az iskolába járás tehát nemcsak ekkor, hanem még legalább kétszáz éven keresztül gondot okozott. A iskolába járás mellett szóljunk a **templomba járásról** is. Biztosak vagyunk abban, hogy a sokszáz hívő között akadt jónéhány, aki elkérte a misét, a prédikációt és az egyház egyéb szertartásait. Az ő megjavulásuk érdekében készíthette a plébános az alábbi **esküszöveget**:

„A káromkodók és esküszögök fogadalma

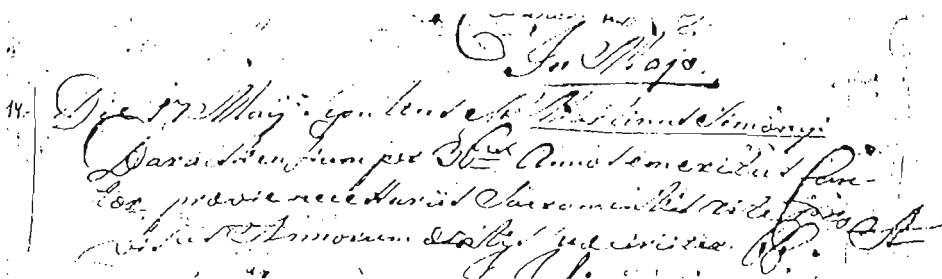
Én, N. N. esküszöm az Atya, Fiú és Szent Lélek tellyes Szentháromság egy bizony élő Istenre, a Boldogságos Szeplőtelen Szűz Máriára, és Istennek minden Szenteire, hogy a mennyire tőlem ki telhetik, szorgalmasan vigyázok a káromkodókra, és azokra, a kik Ünnepe Napokon, vasár Napokon szolgálai s kézi munkát dolgoznak és Misére Pradikatzióra nem járnak, hanem inkább heveréssel, henyéléssel, korcsma béli dobzódással töltik az Isteni szolgálatnak sz. idejét: és azokat az elől járóknak, fő képen ami Lelki Pásztorunknak minden személy válogatás nélkül bé mondom, s bé vádolom. Isten engem úgy segélyen ki, és a Boldogságos Szűz Mária, e máj Szent evangélium, és a mi meg váltó Xtus Jézusunknak drágalatos szent keresztje, amely (re) igazán esküszöm.”

Így szólt az esküszöveg, amit valószínűnek tartunk, hogy a plébános a templomban felolvashatott és a hívek valamennyien esküt tettek ez alapján. A grafológiai vizsgálat egyértelműen azt igazolja, hogy az esküszöveg írója – és minden bizonnyal megfogalmazója is – **Lovass Imre** helyi plébános (1775-1791). A vizsgálat még arra is enged következtetni, hogy inkább az 1770-es években írhatta. Összesen **13 esküszöveget** készített az említett plébános, amelyek az első számú anyakönyv legutolsó lapjain találhatóak, és a falu prominens személyeinek, tisztviselőinek (bíró, esküdtek, jegyző, kocsmáros, halászok, bábaasszony, stb.) jogkörét és felelősségteljes feladatait rögzítették. Az esküszövegek igen ritka dokumentumai a korabeli helyi önkormányzatnak, ezért feldolgozásuk egy külön tanulmányt is megérdemelne.

A legelső iskola a szájhagyományok szerint a mai óvoda helyén állt. Ezt – más információk hiányában – elfogadhatjuk, hiszen az iskolák ebben az időben, és később is a templom közelében helyezkedtek el. **Az 1766-ban vásárolt második iskolaépület helyét nem ismerjük,** de feltételezhetjük, hogy az sem állhatott távol a templomtól.

Az első kántortanító, Simonyi Márton magatartása és munkája példaértékű. A községben eltöltött 36 munkás éve a maga korában szinte egyedülálló. Bizonyos szintű pedagógiai végzettséggel rendelkezett, mert „declinát végzett”, amely a régi oktatási rendszer egyik osztálya volt, és segédtanítói „képesítést” is nyújtott. A róla szóló jelentések szavai

közül a rátermettség és a gyermekszeretet is kiolvasható. Biztos az is, hogy köztisztelenben álló személy lehetett. Szerény jövedelme ellenére 36 éven át végezte a kántori és az iskolamesteri teendőket. 1796. május 17-én temették el: „Május 17. napján temették Simonyi Mártont, a baracskaiak 36 éven át kiérdemesült kántorát, miután előzetesen a szükséges szentségekkel szabályosan elláttuk, életének kb. 66. évében.” – írja anyakönyvi naplójában **Klinovszki Mátyás** helyi plébános.

17. ábra: Simonyi Márton temetésének bejegyzése a halotti anyakönyvbe 1796. május 17-én

A fenti eseménnyel egyben elérkeztünk a 18. sz. végéhez. tekintsünk most vissza, hogyan alakult a **falú lakóinak lélekszáma** a század második felében (**Hajdók-Kőhegyi, 1976.**). Meg kell jegyeznünk, hogy a különböző források azonos évekre is eltérő adatokat rögzítenek, így az alábbi számok is eltérhetnek az egykori valóságtól.

1748	284	Valószínű nemcsak katolikusok, hanem az itt élő rácok is beletartoznak.
1757	455	Csak felnőttek.
1773	880	
1774	909	
1775	1172	
1776	1270	
1783	1357	
1788	1444	Ebből gyerek 219.
1791	1561	
1800	1925	
1806	1907	
1810	1840	
1813	1880	
1816	1892	
1830	2423	

A folyamatos gyarapodás egyértelmű. A lakosság számának növekedésével szaporodnak a házak, formálódnak az utcák. Számuk a 18. század végén még csak mindössze 7. A mai képhez viszonyítva a falu terjeszkedése ellenére igen kicsiny volt, mert a Szent István u. (Fok u.), Kossuth u. (Görbe u.), Petőfi u. („Hosszi” u.) Ny-i, illetve É-i végénél már ott volt a falu vége is. Ez utóbbi két utcáról rá lehetett tekinteni a „Sík”-ra, a mai Köztársaság utca területére. A Tulbanov u. (Öreg u.), az Árpád u. (Kis u.) és a Mohácsi u. hossza ma is változatlan. A Bezdáni u. (Homok u.) változott a legtöbbit, mert ekkor hosszan húzódott a Duna partján, kb. a mai Rákóczi u. déli végéig. Ebből az utcából – részben a Duna partján,

vagy attól kissé eltávolodva – gyalog- és kocsutak vezettek Csátalja, Dávod és Szántó felé; tudatja velünk a 18. sz. végén készült osztrák térkép.

A szájhagyomány megőrizte, hogy a fent említett Kis, illetve Árpád utcát hosszú időn keresztül Szerb, esetenként Rác utcának is nevezték a baracskaiaiak, mivel abban laktak a leghosszabb ideig az idetelepült szerbek.

Itt jegyezzük meg, hogy az előzőekben zárójelben elhelyezett utcanevek annyira meggyökeresedtek, hogy még a 20. sz. első felében is így emlegették az idősebb személyek. egyébként a **házak számozásával 1787. jún. 4-én találkozhatunk először** a helyi halotti anyakönyvben: „Sub Numero Domus” (Házszám alatt). Meglepő viszont, hogy 1790-től évtizedeken keresztül nem tüntetik fel az elhunyt személy házszámát. Azonban 1852-től folyamatos azok feltüntetése. Így az anyakönyvekből is kiolvasható, hogy a 18. sz. végén a 300-at, a 19. sz. közepén már a 700-at is megközelíti a házak száma. **Az utcák korszerű elnevezését és új számozását 1928. jan. 1-én vezetik be.** Az ekkor „elkeresztelt” utcanevek jórészt máig megmaradtak.

Itt térünk ki röviden arra, hogy a többi utcától eltérően miért épült olyan szélesre a mai Köztársaság utca. Kialakítását – részben – meghatározta a már előtte kiépült Kossuth és Petőfi utca, illetve ez utóbbinak az ősi folyam medrének helyére lenyúló kertsora. A másik ok abból eredt, hogy a **kincstár volt itt a „földesúr”**, ezért ebben az utcában két **gazdatiszti lakás**, illetve „hivatal” is megépült a 18. sz. végén, majd a 19. sz. elején. Az idősebb, amely 1792-ben készült, a mai Toldi u. 2. számú ház helyén állt, a néhány évtizeddel fiatalabb a ma is meglévő Köztársaság u. 9. számú épületével azonos. Már a 18. sz. végén és a 19. sz. első felében itt, az ún. „Sík”-on helyezték el a learatott gabona kévéit, majd cséplés után ezekben az épületekben megmérték, és innen szállították a kincstári raktárba, a „Magazin”-ba, amely a mai kultúrház keleti részén magasodott. A beraktározott gabonafélét a tárolás mellett ebben az épületben őrizték rövidebb vagy hosszabb ideig. De ide, a mai utca helyére szállították a dézsma mindennemű járandóságát a nádtól a kitermelt fáig, amelynek – az év szinte minden szakában – megfelelő helyet kellett biztosítani.

A lélekszám határozott emelkedése következtében az 1749-ben épített kisméretű templom évről-évre szűkebbnek bizonyult. Egyszerűen nem tudta befogadnia híveket. Dokumentumok hiányában is biztosra vehetjük, hogy a falu lakói az érsekség segítségét kérték egy **újabb templom** felépítéséhez. Az egyházi hatóság – feltehetően – a „földesúrhoz”, a kamarához fordult hasonló kérelemmel. Ez a kérés igen valószínű, hogy mindkét szinten többször is megismétlődhetett. Biztosra vehető az is, hogy a kamara emberei a helyszíni bejárásnál megállapították a templomépítés szükségességét és sürgősségét. Az első írásos információnk a mai templomról az 1791-ben. tehát a felépítését követően két évvel - készült Canonica Visitatióból származik. A nyomtatott betűkkel írt kérdésekre a helyi plébános adja meg a válaszokat; „Mater Ecclesia quo nomine vocato? ex quibus materialibus, quo anno...” „Hogyan hívják az anyaszentegyházat, milyen anyagból épült, mikor...” A válasz: (Mater Ecclesia Baracsensis ex duris materialibus Anno 1789. ab Excelsa Camara Reg Ungarica exacta est...” stb.

A latin szöveg fordítását az eredeti mondatok sorrendjében adjuk meg? „A baracscai anyaszentegyházat kemény anyagból („ex duris materialibus”) emeltette a kegyelmes **Magyar Királyi Kamara 1789-ben**, hosszúsága 18. szélessége 7 öl, amelyet Szent Imre tiszteletére ajánlottak fel. Van tornya, amely 18 öl. Három harangja van. Az elsőt Szeplőtelen Szűz Mária tiszteletére szentelték, amely 125 font, a másodikat Szent József tiszteletére, 110 font, a harmadikat Szent Péternek, amely 44. font. A tető új, csúcsán kereszt van: Három fa van a templom közelében. A lépcső, a kapu jó állapotban van. A templom

nincs körülvéve semmivel. A padlózat és az ablakok jó állapotban vannak. Két oltára van, megszentelt oltárkövekkel. Az egyik hiteles, a másik törött pecséttel, és nincsenek rajta a megkövetelt tartozékok. Van szentképe az oltár fölött, de a püspöktől nincs megáldva. Az oltárok minden szempontból arányosak, téglából épültek.

Az egyház patrónusa a kötelességének eleget tesz, kivéve a plébánia házat, amelyet újonnan kell építeni. Az oltárok nem felszenteltek, mégis vannak hordozható oltárok ép pecséttel. Fából készült aranyozott odaillő gyertyatartók vannak. Az oltáron középen és két oldalt misetáblák helyezkednek el és könyvtartó párnák. Az oltárok három tiszta területtel vannak fedve. Új és megfelelő székek vannak ülőhely céljából mind a misézőnek, mind a híveknek. Megfelelő edénye van a szenteltvíznek, amelyet az őrzésre előírt módon megújítanak.

Van kórusa, **orgonája** és szertartáskönyve, de nincs énekes könyve a hívek részére. A szószék rongált állapotban van. Vannak szentképek, régiek, kopottak. A sekrestyével kapcsolatban van a templom, van benne szekrény és láda a szent ruhák megőrzésére. Kézmosáshoz van kis edény kéztörölővel. Vannak mise előtti és mise utáni könyörgések céljából elhelyezett, ruhával ellátott táblácskák. A misekönyvek eléggé megfelelően ellátottak jelzésekkel. A kelyhek kis tányérkával rézből vannak, bőségesen ellátva törloendővel és oltárkendővel. Van vállkendő, öt színű palást. A hívek áldoztatásához van kendőcske. Vannak üvegkancsók, tiszták, kis kéztörölő kendővel. Van edény a hívek számára az oltári szentség őrzésére. Külön edényben az oltárkendő mosásához.

Nincsen sem közös, sem magán kriptá. A temető a mezőn kívül van. 1774-ben áldották meg. Középen kereszttel. A halottakat 24 óra előtt eltemetik. A temetéskor nincsenek pogány szokások".

Így tájékoztat bennünket az 1791-ben kelt Canonica Visitatio, amelynek nagyobb része leltárszerűen sorolja fel a templom egyes tartozékait. Néhány fogalom, magyarázatra szorul. Íme: A Magyar Királyi Kamara, vagy másképpen a Magyar Királyi Udvari Kamara az állami pénzügyek kezelésével megbízott kormányzók, azaz az állami vagyonkezelő hatóság, vagyis a kincstár és hivatala volt. A „Tető csúcsán” levő kereszt a templom végén, az ún. **huszártoronyon** foglalt helyet. Ebben a kis tornyocskában szólt a lélekharang, amelyet akkor szoktak meghúzni, ha valaki haldoklott a hívek közül. Emellett az esti harangozás után is megkongatták felhívásként a megholtakért való imádkozásra. Egyébként az említett tornyocskát a korabeli és későbbi viaszpecsétek templomán is láthatjuk, ezért ábrázoltuk a községi címerben is. Mind a templom, mind a harangok méreteit e korban használatos mértékekben rögzítette a dokumentum. Így a templom hosszát 18 ölben (kb. 35 m), szélességét 7 ölben (kb. 13,5 m) és magasságát ugyancsak 18 ölben (kb. 35 m) határozták meg. A harangok súlya: A 110fontos kb. 62 kg, a 44 kb. 25 kg és a 25 fontos kb. 14 kg-os lehetett.

Meglepő, hogy az új templomban „a szószék megromlott állapotban van”. Bizonyosnak tartjuk, hogy anyagi okok miatt nem került sor egy új elkészítésére, így valószínű, hogy az előző, a tömöttfalú templom szószékét helyezték el ideiglenesen. Ezt az elképzelést támogatja a Canonica Visitatio azon megállapítása is, hogy a „plébánia házat újonnan kell építeni”, tehát arra sem juthatott fedezet.

A fentiek ellenére szembeötlő az is, hogy a templomnak van orgonája, hiszen ismereteink szerint igen komoly kiadást jelenthetett ebben a korban annak beszerzése. Arra gondolunk, hogy a kamara és az egyházi hatóságok az új templom felszerelése tekintetében ezt sokkal fontosabbnak tartották az egyéb gondok mellett.

A temetéseken említett **pogány szokásokon** az alábbiakat érthetjük: pap, kereszt, gyertya nélküli temetés, a rokonság révületi állapotban történő jajongása, a ruházat tépése,

kisebb tárgyak, pénzek koporsóba helyezése, stb. Mindezek nem voltak szokásban, de ismereteink szerint halotti tort ültek a temetés után, amelyen a gyászoló család megvendégelte a végtisztességen megjelent rokonságot és a legközelebbi ismerősöket. Nem lehetetlen, hogy ez a szokás, amely országosan elterjedt, a halottaknak nyújtott élelem ősi hagyományában gyökerezik.

Sajnos – adatok hiányában – a mai templom építéséről csak keveset tudunk, ezért minden idekapcsolódó dokumentumot készségesen közzé teszünk az utókor számára. Ilyen értékes dokumentumra lertünk a Kalocsai Érseki Levéltárban, amelyet a helyi plébános illetve adminisztrátor, Lovass Imre készített 1787. július 31-én. A latinul írt levélből tudtuk meg, hogy a jelenlegi templom építése még annak kezdetén komoly akadályba ütközött. Nézzük most ezt a kérelmet teljes terjedelmében. A címzett a „patronátus”, azaz a Kalocsai Érsekség. A levél elé elhelyezett külön lapra ez alábbiakat írták Kalocsán: „A baracscai plébános levele, amelyben kéri, hogy kérését támogassuk a Helytartó Tanácsnál, hogy templomának ezévben kezdett, de időközben a királyi letiltás miatt abbamaradt építkezése folytatható legyen legalább olyan mértékben, hogy nyomós okból legalább a szentély elkészülhessen az 1787. évben.” Valószínűnek tartjuk, hogy ezzel a megjegyzéssel „iktatta” az érseki hatóság a hozzáérkezett kérelmet. Olvassuk most Lovass Imre plébános sorait:

Főtisztelendő Általános Káptalani Helynök Uram,
Nagyon tisztelt uram és Patronusom!

Egy legfrissebb királyi rendelet a kamarai javakra vonatkozóan úgy rendelkezett, hogy bármilyen néven nevezendő épületekre vonatkozóan a további építkezések függesztessenek fel, és azokat ne kezdjék újra, amíg magát a tiltó rendelkezést vissza nem vonják. Ebből következik, hogy az plébánia templomom építésének is, amely eddig olyan szépen haladt, szünetelnie kell.

Főtisztelendő Általános Helynök Uram! Írásban elegendőképpen nem tudom kifejezni, hogy lelkileg mennyire le vagyok sújtva az eltiltás miatt, kiváltképpen azért, mert ez által mind a korábbi templomomat, mind a megszokott iskolámat elveszítettem. A templomot azért, mert az új templom építése miatt az elromosodott, az iskolát pedig végső szükségből ideiglenes templomként kellett elfoglalni, mindebből önként következik az, ami minden nap mardossa a lelkiismeretemet, hogy tudni illik a rám bízott népet lelkipásztori kötelességemnek megfelelően az isteni ígével táplálni nem tudom, mert ez az ideiglenes templom a nép huszad részét, még pedig köztük az ifjúságot befogadni nem képes. De, ha azokat be is tudná fogadni, a többi hívő most a nyári hőség miatt nem kényszeríthető, hogy eközben, míg a szentbeszéd, hitoktatások és egyéb istentiszteletek be nem fejeződnek, kinn a szabadban gyötrődjenek.

Mindebből szükségszerűen következik, hogy a népet, melyet a főtisztelendő egyháztanács rám bízott plébániai adminisztráció következtében elvállaltam, ezt a népet, mely az előző plébános működése idején eléggé szétesett, minden tölem telhető módon a keresztény hit törvényeire visszavezessem, amiként Isten kegyelmével sikerült is visszavezetnem, mondok, a fentiekből biztosan következik, hogy ez a nép a templom hiánya miatt, valamint a prédikációk elmaradása miatt nem különben a megszokott iskola hiánya miatt a korábbi lazább életútra tér, s joggal félhetünk, hogy a korábbi állapotába süllyed, annál inkább, mert mostanság a nép nagyobb szabadságot követel a lelkipásztortól.

Hogy a templom építése a fent említett királyi tilalom ellenére is folytatható legyen, folyó év július 23-án alázattal folyamodtam Kiss József királyi építészhez, hogy hatáskö-

rében gondoskodják az építkezés folytatásáról, de nála semmit nem értem el, ezért arra gondoltam, hogy ugyanez a folyamat eredményesebb lesz, ha azt a fentebb címzett Főtisztelendőségedhez intézem, hogy saját hatáskörében méltóztassék odahatni a Királyi Helytartó Tanácsnál, hogy templomomnak a szentélye olyan állapotba kerüljön, hogy benne már ebben az évben istentiszteletet végezhesünk.

Mikor mindezeket bölcs és kegyes megfontolásra alázattal előterjesztem, kérve, hogy lelkiismeretem háborgását ezzel enyhíteni méltóztassék, felszentelt kezét fiúi kegyelettel csókolva vagyok Főtisztelendőségednek legkisebb szolgálja

Lovass Imre

a Baracska Egyház adminisztrátora

Baracska, 1787. július 31.

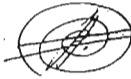
Íme a levél. Sajnos a Kalocsáról küldött választ – amennyiben érkezhett – nem ismerjük, mivel sem ott, sem Baracsán nem került elő. Viszont abból a tényből kiindulva, hogy két év múlva – a belső kiféstéstől eltekintve – felépült a templom, egyértelműnek tűnik, hogy Lovass Imre plébános levele is hozzájárult ehhez.

A kérelem egyébként több érdekes tényről tartalmaz. Megtudhatjuk belőle, hogy a **templom építéséhez 1787-ben fogtak hozzá**, és azt is, hogy a munka „szépen haladt”. Lovass Imre plébános magáénak érzi mind a templomot, mind az iskolát és nem utolsó sorban szívében viseli a hívek hitéletének sorsát is, hiszen a felelősségérzet árad a levél minden sorából. Ez utóbbi komoly gondot okozhatott neki, mivel arról panaszkodik, hogy az előző plébános (Bottka Máttyás 1773–1775) két éves működése alatt „lazább életútra tért” és „eléggé szétesett a nép”.

Tudomásunkra jut az is, hogy az előző, a kisméretű tömött falú templom még áll, de „az új templom építése miatt az elrohamosodott”, használhatatlanná vált. Így egyéb helyiség hiányában arra kényszerült a helyi plébános, hogy a „triviális”, azaz megszokott, elemi iskola termét használja templomként. A levél alapján vált ismeretessé az is, hogy a mai templom nem pontosan a régi helyére, hanem közvetlen az mellé épült.

Valószínűnek tartjuk, hogy a felsorolt érvek jól átgondoltak voltak és a valóságnak messzemenően megfeleltek, így feltehető, hogy az érsekség hamarosan megtette a megfelelő intézkedéseket is. Egyébként a sorokból az is kitűnik, hogy a plébános először a világi hatósághoz („Kiss József királyi építész”) fordult, de „nála semmit nem ért el”. Csak ezután készítette el az előzőekben ismertetett levelét. Lovass plébános úr – a körülményeket mérlegelve – nem kéri a templom teljes felépítését, örömmel venné azt is, ha csak a „szentély kerülne olyan állapotba, hogy benne már ebben az évben (1787) istentiszteletet végezhetne”. Mindezt áttekintve elismeréssel kell szólnunk Lovass Imre plébános erőfeszítéseiről, hiszen igen hatékony szerepet vállalt a jelenlegi templom megépítésében. Egyébként 16 évben keresztül (1775–1791) végezte munkáját a faluban, s ebből mindössze kettőt az új templomban.

És végül álljon itt a templomépítéssel kapcsolatos utolsó levelünk, amelyet ugyancsak Lovass Imre helyi plébános írt meg latinul 1789 decemberében. Olvassuk most ezt teljes terjedelmében **Sulyok Ignác zirci perjel** fordításában:

Reverendissime Domine Generalis Vicarie
 Domine, ac Patroni mihi Singulariter Celeberrime!

Et hinc accitose Roma Sacramentum Specificis agerit, quibusdam epoc.
 . Interis, Ecclesie meae, exemplis Ecclesie Castro Regia Camera.
 Hincque: Antiqua, recentior adfecta, Episcopatus: Gronium vero
 Urbem Roma, pro praecipueverum Roma ingratum, Auctoritatem
 Venerabilis Consistorii, velut medium officiosissimum, insuperandum esse
 apud Excellens Consilium; hinc humillime rogo Eandem Reverendissi.
 . Prae Dominacionem Vestram, dignetur praesentationem Specificum, via
 hinc ad Idem Excellens Consilium transgredi, ac simul alij motui,
 Reverendissime Dominacioni Vestrae dignissime Cognitis Comiteris
 Item ipse in Causa Ecclesie meae, praecipueverum Proponit aliquos florum
 in talia munere sufficienti, pro integra Ecclesie recuperata; siquidem
 modo, Idem pro Organo Debeat legem ex eadem Casus 1000 fl.,
 Vbi sine praesentia Debet, ubi Ita duo, ubi Casibus re qua lita,
 ut pro hinc Dominis Dei promissioni, multo plus exigunt hoc pro.
 . Sicut tempore, quam Proponit flori. Unde, Dum praesentationem
 gratiam humillime idem exori, affectu feliali, Sicut Status ex
 . vocat, et Sum

Reverendissime Dominacionis Vestrae

Baratka die 3° Maii
 1789.

Minimus Civis
 Amicus Loras
 Antonius Maria Dany,
 Confes.

18. ábra: Lovass Imre plébános levelc 1789-ben

Főtisztelendő Általános Helynök Úr
Mélyen Tisztelt Uram és Patronusom!

A templomi felszerelések mellékelt lajstromából kitetszik, hogy a Magas Császári és Királyi Magyar Kamara költségén újonnan épült templom milyen felszerelési tárgyakkal van hűjával. Mivel nagyon jól tudom, hogy a felsorolt dolgok kieszközléséhez a Magas Helytartótanács felé leghathatósabb eszközként a Főtisztelendő Consistorium tekintélyét kell bevetni, ezért alázatosan kérem Főtisztelendőségedet, hogy a fent említett jegyzéket méltóztassék ugyanahhoz a Magas Helytartótanácsához eljuttatni és a Főtisztelendőséged által bölcsen ismert egyéb hathatós érvekkel alátámasztani. Mert bár a templom pénztárában van 900 egynehány forint, de ez semmiképpen sem elég a templom teljes felszereléséhez. Hiszen csak az orgonára ugyanebből a pénztárból 300 forintot kell kifizetnem. És még hol vannak a padok. Hol van a két oltár? Hol a szószék? És mindcsek, hogy az Isten házának díszére váljanak, főképp a mai időkben 900 forintnál sokkal többre kerülnek.

Éppen ezért, amikor a fent kért kegyért alázatosan esedezem, felszentelt kezét fiúi ragaszkodással csókolom, és vagyok Főtisztelendőséged legkisebb szolgája.

Lovass Imre
baracska adminisztrátor

Baracska, 1789. december 3.

Így szólt a levél, amelynek „mellékelt lajstromát” (a berendezés leltárszerű felsorolását) nem ismerjük, és sajnó az előző kérelemhez hasonlóan a választ sem tudjuk. A sorok értékesek számunkra, mert megismerhetjük belőle a nagy építkezés befejezését követő gondokat. Megtudhatjuk, hogy a **mai templom 1789 decemberére készült el**. Lovass, máshol Lovass Imre helyi plébános most újabb kérelemmel fordul a „Patrónushoz”, azaz a Kalocsai Érseki Hatósághoz, mivel az „újonnan épült templom hűjával van a felszerelési tárgyakkal”. Valószínűnek tartjuk, hogy az előző templomból szinte semmi nem volt átmehető az újonnan felépültbe. Nem beszélve arról, hogy ez utóbbi méreteiben háromszorosan is felülmúlta az 1749-ben építettet. A továbbiakban megtudjuk, hogy mindössze 900 forint van a templom „Cassa”-jában, amelyből 300-at az orgonára kell költeni. A maradék 600 forintot – más ismeret hiányában – csak az akkor itt működő kántortanító, András István évi jövedelméhez tudjuk viszonyítani, amelynek akkor „teljes értéke 186 forint 42 krajcár”. (Canonica visitatio 1791.) Mindebből arra is következtethetünk, hogy a kereken 1500 főt számláló falu maga is igen szegény lehetett.

Azt, hogy Lovass Imre helyi plébános fáradozásai ezúton eredményesek lehettek, igazolja az előzőekben már ismertetett 1791-ben kelt canonica visitatio, amely szerint a szószék és egyéb apróbb kegytárgyak kivételével a templom berendezése megközelítően kielégítő. Tehát komoly anyagi áldozat és gondoskodás eredményeként elkészült a baracska temploma, amely ezentúl zavartalanul fogadhatta a híveket, akik hallgathatták „a szentbeszédeket, hitoktatásokat és egyéb istentiszteleteket”. Egy nagyobb gond – a belső festés – azonban még sokáig, kereken egy évszázadot várattott magára. Ezt igazolják Berauer József 1896-ban alább idézett sorai:

„Az 1749-ben épült templom helyére 1789-ben építették a lakosok mostani templomukat, melyet 1889-ben (!) kifestettek. A jelenlegi pléb. közadakozás útján 1062 frtot gyűjtött híveitől e célra, és az addig nagyon egyszerű templom belseje most díszére válik a hívek vallásos áhítatának.”

19. ábra. A mai templom 1789-ben épült

A többször hangsúlyozott szegénység ellenére is nehezen érthető, hogy a jelenlegi templomot csak 100 év múlva, építkezésének századik évfordulójára festették ki. De bizonyosak vagyunk abban is, hogy a belső festés mellett sor kerülhetett egy nagyobb fokú javításra, felújításra egyéb kegytárgyak beszerzése mellett.

A szájhagyomány azt is megőrizte, hogy a mai templom megépítését megelőzte egy nagyobb méretű kút kimélyítése, amelyik azután nevet is kapott: **Szent Egyház kútja**. A kút az építés befejezését követően – az erőteljes vízkiemelés következtében – beomlott, helyét betemették, így azt meghatározni sem tudjuk, mert a felszín süllyedése sem mutatja.

Simonyi Márton 1790-ig töltötte be a **kántortanítói** tisztséget. Őt követte **Andree** (?), **Andrea** (?), **András** (?) **István tanító**, aki az **1791-es Canonica Visitatio** szerint: „árokszallási származású, 30 éves, magyarul és németül tud. Egy éve van itt, azelőtt Baranyában, Helesfán szolgált 4 évig. Rendes ember, mindig józan. Tiszteli a plébánost, engedelmes. Jó hangú, serény, a szolgálatban akkurátus (pontos) ügy betüvetés, mint a keresztény erkölcsök tanításában. Háza tömöttfalból készült, kielégítő állapotú.” Mindezek ellenére csak 3 évig marad a faluban. Feltételezhetjük, hogy távozásának oka az igen gyenge anyagi megbecsülés lehetett.

1793-tól – több mint 10 éven keresztül – **Dévai Imre a kántortanító**. „46 éves, nő, magyarul, németül, horvátul is tud, hasznosítja is. Tíz éve van itt, azelőtt Topolyán szolgált 14 estzndőt. Jó erkölcsű, sem részegséget, sem más rosszat nem jegyeztek fel róla. Engedelmes, jó hangú, gyümölcsözően látja el szolgálatát. Vert falú, elég egyszerű háza van. (Domum habet luteam.) Egyházi alkalmazásban van **még Sass János harangozó** s egyben a község képviselője és mint ilyen, a szabadságán túl inása nincsen. („ut syndicus nihil praeter libertatem habet.”) Adja tudunkra az **1803-ban kelt Canonica Visitatio** jegyzőkönyve.

Az 1806-ban kelt vizitáció „**De ludimagistris**” c. rovata az alábbiakkal egészíti ki a falu 3. tanítójáról eddig megszerzett ismereteinket: „A tanító **Dévai Imre**, bátai származású, 48 éves, nő, magyar, illir (horvát) és német nyelvet egyaránt beszéli, hasznosítja. 12 éve tanít Baracsán, azelőtt 14 évet szolgált Topolyán tanítóként. Jó erkölcsű, nem jegyeztek fel még semmi rosszat róla. A plébánost tiszteli és engedelmes. Teljes igyekezetével tanít. Háza vert falú, elég hitvány állapotban van. Fizetsége pénzben 80 forint. Természetben 20 pesti mérő búza, 12 öl fa, 120 font marhahús. 100 só („centum salis”), 40 font faggyú és egy sertés. A stólából kap a nagyobb temetés után 15, a kisebbekért 9 krajcárt, bevezetésért 7, házasságkötésért 15 krajcárt. Mindezt egybeszámítva jövedelme 130 forint.” egyébként 13-14 évet tanít a faluban.

Dévai Imréről annyit tudunk még a helyi halotti anyakönyvből, hogy viszonylag fiatalon, 1808. feb. 8-án, 53 éves korában halt meg. („**Anno 1808 ^o die 8 ^o februárii defunctus est Emericus Devai Cantor et Ludi=Magister.**”)

Utána **Szlanyinka József** következett, akiről az 1810-ben kelt vizitáció az alábbiakat tudatja velünk: „Szlanyinka József tanító baracscai származású, 27 éves, nő. Csak magyarul beszél. Egy éve van Baracsán, azelőtt Bátán szolgált. Jó erkölcsű, rosszat nem jegyeztek fel róla. Jól orgonál, tiszteli a plébánosát, engedelmes. Tanítja a gyermekeket. Vert falú, rossz állapotú házban lakik, „a továbbiakban a jövedelméről szól a feljegyzés, amely szó szerint megegyezik Dévaiéval. Valószínűnek tartjuk, hogy a fizetése mellett egyéb gondjai is lehettek, mert „csakhamar fölcserélte állását a jobban dotált syndicus állással”. (**Berauer**, 1896.) Mindössze 3 évet tanít a szülőfalujában.

A helyi plébánián – a közelmúltban – fellelt okirat igazolja Berauer információját, mivel az 1836. július 20-án kelt egyházi leltáron két helyen is szerepel Szlanyinka József aláírása: „**Szlanyinka József syndicus**”. Mellelte a viaszpecsétje, igen jó állapotban, melynek rajzolata viszonylag egyszerű: a pecsét alsó részén egy kör, benne JS, majd a körön kívül, annak felső részén egy stilizált korona, melynek tetején egy csillag látható. A dokumentum alapján állíthatjuk, hogy Szlanyinka József ehhez a hivatásához hű maradt, hiszen biztos, hogy 25 éven át gyakorolta azt.

Szlanyinka Józsefet **Novák Antal** követi, aki az 1813-ban kelt vizitáció szerint: „42 éves, nő, dombóvári származású. Magyar, német és szláv nyelven is beszél. Két éve van itt, azelőtt Bátán volt két évig. Jó erkölcsű, rosszat nem jegyeztek fel róla. Engedelmes, tisztelettudó, szorgalmasan tanít. Vert falú, rossz állapotú házban lakik. Jövedelme páronként 6 garas, 1 porció búza, valamint 12 öl fa, félszáz só. Nagyobb temetések után 15, a kisebbek után 9 krajcárt, bevezetésért 7, házasságkötésért 15 krajcárt. Jövedelme így összesen 200 forint.”

20. ábra: Egyházi pecsét 1833-ból (Fotó: Végvári)
(„Sigil: Parocii Baratskiensis: 1833: S Emerikus”, azaz „Baracska plébániájának pecsétje, 1833 Szent Imre)

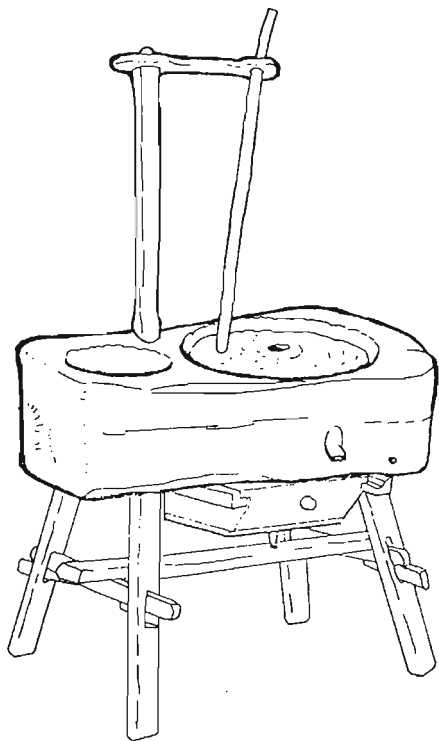
Az 1816-os vizitáció már arról tájékoztat bennünket, hogy **Bajai István a tanító**, aki: „26 éves, nős, Bikityről (Bácsbokod) származik. Magyar és illir nyelven beszél, fél éve van itt, azelőtt Bátyán szolgált öt évet. Jó erkölcsű, semmi rosszat nem jegyeztek fel róla. Jól orgonál, engedelmes, tisztellettudó. Szorgalmasan tanít, hogy a szülők szívesen küldjék gyermekeiket az iskolába, s a könyvekről gondoskodjanak. Gyenge állapotú, vert falú házban lakik. Páronként kap 6 garast, 2 porció búzát, valamint 12 öl puhafát, félszáz sót, két szekér szénát. Nagyobb temetés után 15, a kisebb után 9 krajcárt kap. Bevezetésért 10, esküvőért 15 krajcárt kap. Jövedelme összesen 200 forint.”

A rendelkezésünkre álló utolsó Visitatio Canonica 1830-ban kelt. Ez azt tudatja velünk, hogy Bajai István még Baracskán van. Pillantsunk most bele abba a részébe, amely a tanítóval kapcsolatos: „nincs külön iskolaépület, a kántor kötelessége az oktatás is. A kántortanító Bajai István, 42 éves, 15 éve szolgál, magyar és Bikityről származik. Háza egybe van építve az iskolával, vert falú, nagyon gyenge, rozoga állapotban van. Benne egy szobája van, egy kamrával, egy nagyobb helyiség van az iskola számára, valamint van egy pihenő helyisége is. 2 holdas kertje van és 119 forint a fizetése. 30 pozsonyi mérő búza, 12 öl lágó fa és két szekér széna is jár neki. Nagyobb temetés után 15, a kisebb után 9, bevezetésért 10, esküvőért 15 krajcárt kap.”

A helyi plébánián most előkerült ügyirat alapján úgy tűnik, hogy Simonyi Márton után Bajai István az, aki – az igen szegényes körülmények ellenére is – a leghosszabb ideig szolgált addig Baracskán. Kereken két évtizedig volt a község kántortanítója. (egyébként az említett okirat egy szerződés az öt követő Horváth Pállal.)

A tanítók jövedelmzésével kapcsolatban szólnunk kell még az alábbiakról. Esetenként **pesti**, illetve **pozsonyi mérő búzát** rögzít a jegyzőkönyv. A pozsonyi 96,498 liter, a pesti 93,747 liter. Mi zömmel az előbbivel találkozunk. Talán furcsa lehet a **100 só**, vagy a **félszáz só** említése a természetbeni juttatásoknál. Ez minden bizonynal darabmértéket jelentett, ugyanis kocka alakú formában, „darabok”-ban hozták forgalomba. Így előfordulhat, hogy a második alkalommal említett félszáz só volt olyan súlyú, mint 20 évvel azelőtti 100 só.

Magyarázatra szorul még a kántorok „**bevezetésért**” kapott stóladíja is. Latinul introductio-nak írják ezt, amelynek a magyar megfelelője a bevezetés, régiesen „egyházkelésnek” nevezték ezt a különös szertartást. Mára azonban az egyházkelés kifejezés nem mond sokat. A szertartás őszösvetségi eredetű, a gyermekágyból felkelő asszonyt vezetik be ünnepélyesen a templomba, amikor aktívan viszatér a közösségbe (Lév. 12., illetve Mózes III. 12. rész). Később ezt megelőzve az esküvő után amolyan újasszony áldásként is alkalmazták. Általában misék előtt vagy után tartották, ünnepélyes keretek között – mint feljebb láthattuk – a kántor közreműködésével.

21. ábra: Sóörlo (Geiszler János, 1996.)

A Bajai Istvánt követő kántortanítókról viszonylag keveset tudunk. Anyi ismeretes, hogy a „rendes” tanítók mellett esetenként „segédtanítók” is működtek, ennek ellenére említésre méltó fluktuáció jellemzi a múlt század közepét.

Álljon most itt nevük érkezésük sorrendjében: **Horváth Pál, Szilágyi József, Király Antal, Oláh Károly, Kaiser Ferenc**, („subtanító”), **Papp Gábor, Klein Dezső, Lasztovics Mihály** („okleveles főtanító”). Velük szemben viszont feltétlen említést kell tennünk arról, hogy az őket követő **Kancsár család** 3 generáción keresztül kántorizált és tanított Baracsán: **Kancsár István, Kancsár László**, majd fia, ugyancsak **Kancsár László**.

A most felsorolt tanítók közül Király Antalnak ma is áll a sírköve a községi temetőben. A sírt Király Rozália tartotta nyilván és Hajdók Imréné gondozza évtizedeken keresztül úgy, hogy a mindenkori tanítványait is bevonja a kegyeleti teendőkhöz.

A fent említett tanítók közül Horváth Pál, Szilágyi József és Pap Gábor nevével még találkozunk, mivel hozzájuk fűződnek az iskola – esetenként – egyedülálló dokumentumai. A legtöbbet Szilágyi József „hagyta ránk” (19 db).

Szinte megdöbbentő képek tárulnak elénk, amikor a kántortanítók lakáskörülményeiről olvasunk: „háza vert falú, elég hitvány állapotban van”, vagy „vert falú, rossz állapotú házban lakik”. majd olvasható, hogy „háza egybe van építve az iskolával, vert falú, nagyon gyenge, rozoga állapotban van”, stb. Sajnos mindezek érvényesek a korabeli iskola szobáinak állagára is egészen az 1860-as évekig.

1838-ban természeti katasztrófa sújtotta a községet. **Árvíz öntötte el a falut**, elpusztítva a településnek több mint 50%-át, a mai Szent István, Kossuth, Petőfi és Mohács utcákat. Az árvíz az 1956-os mohácsi-szigeti árvízhez lehetett hasonló, azzal a különbséggel, hogy a kiáradt víz szintje jóval magasabbra szökött. A víz akadálytalanul zúdult a falura a Mohácsi-sziget irányából és a mai Kassai, Köztársasági, Petőfi utcákkal párhuzamosan futó egykori folyóvölgy É-i és D-i része felől egyaránt. A károk mértékét nem ismerjük, de annyit tudunk, hogy az elpusztult falurész újjáépítésében jelentős részt vállalt a kincstár (**Kovács, 1956.**)

Olvaszuk most el **Fényes Elek** sorait, hogyan ír a faluról a árvíz katasztrófáját közvetlenül megelőző évben, **1837-ben**: „Csinos magyar a falu, a Duna egyik ága mellett, melyen csak nagy víz idején lehet hajóközni. Bajától délre 2 órányira. Számlál 2423 r. kath., 32 zsidó vagyonos lakosokat. Van egy derék kath. temploma, roppant uradalmi magháza, vendégfogadója. Határa nagyon homokos, s rajta egy fiatal eserjést is láthatni. Marhatartása a helységhez tartozó 3 Duna szigeteken igen jó. A Gyurity pusztát a baracskaik művelik. Földesura a kamara.”

A szegény földművelő baracskaik a kevés termőföld miatt **Gyurity pusztát bérelték**: „pusztánk helységünkötől két mérföldnyire distál, és mivel községünkhöz élő föld nincs...” (**Hajdók-Kőhegyi, 1976.**). A 15 km-re lévő pusztára és az onnan hazavezető utat számtalan esetben megtették a baracskaik. Ezzel kapcsolatban említésre méltó dokumentumokra bukkantunk a Kalocsai Érseki Levéltárban „...a régtől folyvást fennállott Gyurityi körösztfa elidősülve... kidült és helyébe ugyanott az ún. hazai úton a plébániai föld sarkán egy új körösztfát kíván a közlakosság felállítani. A szokott alapítvány (a 4x4m föld) hely és az egész község lekötelezi magát, hogy e körösztfát míg csak e község fennáll, népe buzgóságára mindig felújítani fogja...” A továbbiakban a község plébánosa az érseki hatóságtól felhatalmazást kér a kereszt megáldására, mellékeli a község körlevelét, s megemlíti, hogy „a hívek saját jövedelmükből emelték 24 éve is, és fogják fenntartani a továbbiakban is a keresztet azok hitének növelésére. a kik oda származtak és már télen is ott laknak.”

A levél megfogalmazója és írója Balázs Pál jegyző, aki még azzal is kiegészíti, hogy „petsétünkkel hitelesített eme körlevelünk kiadatott. - Baratskán 1859. ^{kl} július hó 5.^{án}”

A levelet aláírta még: „Csoka matyas bíró” és „Esküttek” hatan, a „képviselők”, négyen és a jegyző.

A község lakóinak száma egyenletes emelkedést mutat 1800-ban 1925, 1837-ben 2423, majd 1895-ben 3417. A számbeli gyarapodás, így a tanköteles gyermekek magasabb létszámának alakulása, messzemenően indokolta 2. számú tanítói állás létrehozását, melynek megszervezésére 1852-ben került sor. A harmadikat 1880-ban oldják meg, amely állást tanítónő tölt be. A 3. számú tanerő beállításával nem növelték az osztályok számát, hanem „csak” elkülönítették a fiúkat a lányoktól. Ennek ellenére egy teremben – a megfelelő időben – nagyon sok tanuló zsúfolódott össze. Az új állások megszervezésével egyidőben 2 illetve 3 „tanteremben” folyt a tanítás. A dokumentumok az „új” helyiségekről nem tesznek említést, a szájhagyomány viszont a község különböző helyeit említi (pl. a mai Bezdáni u. 2-es számú, és a Mohácsi u. 2. számú ház helyét.)

Az 1852-ban létesített 2 tanerős oktatás még jobban sürgette az iskolatermek tarthatatlan állapotának megváltoztatását. Erre viszonylag gyorsan sor került, mivel 1864-ben az **Öreg Iskolában** a kincstári tiszti lakásokból tantermeket alakítottak ki (21. ábra). Az épületben, illetve annak udvarában (az itt lévő kamraszerű helyiségekben) tanítói lakásokat hoztak létre. A lakásért a tanítók nem fizettek, mert a községtől kapott javadalmak egyike volt a „szabadlakás”. Emellett a tanító kapott még 90 pozsonyi mérő búzát, 80-120 Ft készpénzt „negyedévenkénti részletben”, 4-8 öl lágyfát, 3-4 kocsi szénát, néhány hold földet, illetve kertet adóteherrel. A stólapérez csak a kántort illette meg.

22. ábra: Az öreg iskola ma (Fotó: Végvári 1995)

Sajnos a tantermek kialakításával hosszú ideig nem javult azok felszereltsége (bútorzat, szemléltető eszköz, stb.), de nem sokat javult a tankötelezettség betartása sem.

Ebben a korban készült az a legrégebbi dokumentumunk, amely **az iskolából történő kimaradással** kapcsolatos. Kákonyi Béla (1853-1870) helybéli plébános és egyidőben iskolai igazgató készítette az alábbi leíratot, amely tulajdonképpen egy helyi intézkedés a Baján 1856. ápr. 18-án kelt rendelkezés alapján. Sajnos két szó olvashatatlan, azonban ennek ellenére alkalmasnak tartjuk arra, hogy ebben a formában is megmentsük az utókor számára a majdnem másfélszáz éves anyagot. Lássuk most az eredeti megfogalmazásában: „E folyó év havának 15. napján hozzám küldetett iskolai ügyben fő rendelet szerint, hogy az oskolából ki maradtott gyermekek nevei hétrül hétre ki irattassanak, helybéli Elöljáróságnak által adassanak, kik látván gyermekek el maradásoknak okát, azoknak szülei meg büntessenek ki adott § szerint, és ha ezen rendelet be nem tellyesül általam mint helyi oskolai igazgató által azon hanyagság fel jelentessen. Ezen fel hívásomnak eleget akarván tenni, hivatalosan jelentem, hogy már egy holnapja el multt és az nagy rendeletnek semmi sikere nints mint pedig a következő okokból: 1^{szó} Gyermekek el érkezett e nagy dolog időben Gyurityi Pusztára ki vitetnek - 2^{szó}: nem tellyesülhet, mivel csak egy altanító létez, ki is naponként hol betegekhez el hívásal, hol temetések el végzése miatt oskolát több órákig el hagyni kéntelen, és az alatt az idő alatt gyermekek tsak lármával tsintalansággal töltik az oskolai órákat, tehát még amaz első tanító nem neveztetik, rendeltetik mind addig fentebb ki rendeltt szabály semmi okbul létben nem jöhet: azt hivatalossan jelentem.”

Az egylapos leíratról mind a keltezés, mind az aláírás hiányzik. Írója a helyi plébánia anyakönyveinek íráselemzése alapján a már említett Kákonyi Béla. A sorok alapján kitűnik, hogy a beköszönő dologidőben a tanköteles tanulókat munkára fogták, hiszen a sok tennivaló és a szegénység miatt nagy szükség volt a gyermekkézre is. Komoly gondot okozott az igazgatónak, azaz a helyi plébánosnak, hogy az iskolában csak segédtanító „létez”, s a kántori teendők azt is – igen gyakran – hosszú órákra elszólították a gyermekek mellől. Kitűnik az is, hogy a levél írója valóban eleget szeretett volna tenni az előbbiekben említett, felsőbb szintről jövő utasításnak. Sajnos, intézkedésével igen szerény és átmeneti eredmény érhető el, mert kereken 7 év múlva még nagyobb gond mutatkozik e tekintetben, ugyanis: „1863-ban 118 azon tanulók száma, akik be sem iratkoztak” (Berauer, 1896.). A helyi plébános ügyben igazgató ekkor is változatlanul Kákonyi Béla.

Az iskola ma is meglévő legrégebbi okiratai

A helyi plébánia anyakönyveiben, a „Canonica Visitationis”-okban és az egyéb leíratokban fellelt szűkszavú forrásanyagokon kívül a legrégebbi dokumentumunk az 1836. okt. 28-án kelt „**Contractus**”, azaz szerződés, amelyet eredeti formájában és megfogalmazásában rögzítettünk:

A Főlséges Királyi Kamarához tartozó, és Tettes Nemes Bács Vármegyében fekvő Baracska Helység Elöljárói, és az egész Község Gyermekeinek sikeresebb Nevelésire Nézve önként léptünk a következő Contractusra egymint.

Először: Az Oskola Házunkat jó karban fogjuk tartani.

Másodsor: A' Tanítónak Élelmire a'ki egyszersmind a' Kántori hivatalt is tartozik viselni és ugyan ezért egy Segitőt is köteles lészen kíváltképpen a' betegekhez való járást végett tartani adunk Esztendő által.

- A'. Kézpénzben Helységünk Cassájából f 119.
- Buzából 30 Poss: mérőt.
 - Két szekér Széna avagy négy kotsi.
 - 12 Öll Lágý Fa.
 - Egy fertál Kukuritza földet melyet a' Helység tartozik szántatni.
 - Az Oskola Szobának fűtésére adunk Esztendőként három Öll Szalmát, 's kötelezzük magunkat a' Tanitónak kézpénzbeli fizetésit fertál Esztendőként ki adni, a' Termékenységet pedig mindenkor annak üdeiben meg adni.

Költt Baratskán die 28dik 8 ber 1836.

Mozes Istvány Biro
Nagy Imre
Elő Ferenz
Sümegei Antal Eskütek

Horváth Pál
Baratskai Kántor és Tanító

*It' Feltárgas Királyi Kamaráéhoz tartozó, is Feltárgas Nemességek Várá-
magyához. Feltárgas Nemességek Helység Öltözési, is az egész Község,
is Gyermeknevelési, is a' Képzési, is a' Községi Tanító, is a' Községi
a' kötelezőkendő Contractusra ugyanint.*

*Először: A' Oskola Szobának jó Karban fogjuk tartani.
Később: A' Tanitónak Öltözésére a' ki egy szomszéd a' Kántori háza,
talál is tartozik viselni, is ugyan azont egy segített is kötelező
lévén kivételképpen a' kötelezőkendő való jóval segített tartani
adunk Öltözés által.*

- A'. Kézpénzben Helységünk Cassájából f 119. —
b. Buzából 30 Poss: mérőt.
c. Két szekér Széna avagy négy kotsi.
d. 12 Öll Lágý Fa.
e. Egy fertál Kukuritza földet melyet a' Helység tartozik szántatni.
f. Az Oskola Szobának fűtésére. Adunk Esztendőként három Öll Szalmát, 's kötelezzük magunkat a' Tanitónak kézpénzbeli fizetésit fertál Esztendőként ki adni, a' Termékenységet pedig mindenkor annak üdeiben meg adni.

Költt Baratskán die 28^{dik} 8^{ber} 1836.

*Horváth Pál
Baratskai Kántor és Tanító.*

*Mozes Istvány Biro
Nagy Imre
Elő Ferenz
Sümegei Antal Eskütek*

23. ábra: A községi pecséttel ellátott „Contractus” 1836-ból.

Ez a szerződés igen ritka hiteles bizonyíték, amely tulajdonképpen „Baracska Helység előljárói” és „Horváth Pál Baratskai Kántor és Tanító” részéről kötött. Az okiratot aláírta „Mozes Istvány Biro, Nagy Imre, Elő Ferenz, Sümegi antal Eskütek”, továbbá még 13 személy, valószínű az előljárók, a képviselők és az esküdtek. Természetesen aláírta az érintett kántortanító is. egyébként a szerződést is a tanító írta.

24. ábra: A helyben fellelt legrégebbi községi pecsét 1836-ból (Fotó: Végvári)

Külön is figyelmet érdemel, hogy a bíró neve mellett ott találjuk a község egyik legrégebbi, a helyi plébánián fellelt pecsétjét is. A kitűnő állapotban megmaradt viaszpecsét az egyéb községi, plébániai és „syndicus”-ok pecsétjeivel együtt egy külön tanulmányt és messzemenő védeltséget érdemelne.

Érdekességnek megjegyezzük még, hogy az összes nevét (17), egyetlen személy, valószínűleg a bíró írta alá, majd az utolsó név mellé még azt is hozzátette: „es az Eges Köz seg minden”, de ezt az utolsó szót áthúzta. Az okirat megfogalmazásából, a 17 „aláírásból”, a pecsétből és az utolsó név melletti megjegyzésből arra következtethetünk, hogy az felsőbb utasításra készült el, és arra is, hogy az előzőekben kötött szerződések esetenként gondot okozhattak.

A **tanulók névszerinti kimutatásával** az 1843-44-es évben találkozunk először. Az egyszerű dokumentum a „**Baracskai Magyar nemzeti iskolába 1843/44 dik és első felére járt fiu 's leány növendékek érdemszerinti osztályzata.**” címet viseli. A benne rögzített kevés információ nehézzé teszi az „érdemszerinti osztályzat” megértését. A tanulók első, második és harmadik osztályba járnak. Először a fiúkat; „Öszvesen: 115 férjfiu”, majd a lányokat tünteti fel az említett osztályok szerint „Leányok: 59”. Minden osztályban vannak „Jelessek”, „első rend”-űek, „második rend”-űek, ezen felül az egyes osztályok névsora mellett elnyújtott írással: „Első osztály-öreg olvasók”, Második oszt. – kis olvasók”, végül „Harmadik oszt.” mellett: „Szó tagolók betűzők a' táblán”. Az értékelés egyértelműen csak az olvasás szintjére terjed ki. Igaz, hogy a 12 „Első osztály”-os neve mellett csillag is van melynek a lap alján készített „Jegyzés.” ad értelmet: „*/ jel alattiak a katekizmust végig megtanulták.” Érdekes még az is, hogy két vaskúti tanulót is értékelnek, akik mindketten „magyar nyelv tanulók.” jeles szinten. Aláírás, pontosabb dátum nincs, de az íráselemzés Szilágyi József tanító munkáját bizonyítja.

Egy évvel később, „**Baracskán Martius 2^a 1845**”-ben készült „napló” több tekintetben is hasonló felépítésű. Felirata „**K. K. Baracskai Elemi-Iskolába 1844/5 év' első felére járt fiu, 's leány növendékek' osztályzata**”. Itt is szerepel a három osztály, a „jelessek”, továbbá az „I. és II. Rend.”. Azt, hogy miből érték el a szintet, nem tünteti fel a kimutatást elkészítő Szilágyi József. Végezetül összesítés zárja le: „A három osztályban öszvesen 121. Iskolából elmaradt: 47. Meghalt 1. Naplóba mindössze: 169.” Majd dátum: „**Baracskán Martius 2^a 1845**”.

Mint jeleztük is, nehéz az eligazodás, a tanulók értékelésének áttekintése a viszonylag kevés információ miatt. Ugyanakkor nem tapasztalható a két év összehasonlításakor a felsőbb osztályba való átlépés sem, sőt egyesek még az I. vagy II. rendből sem lépnek ki. Inkább így tűnik, hogy a harmadik osztályból az első felé javul a tanulók olvasási képessége. Az is lehet, hogy az elért eredmény szintje alapján sorolták be a tanulókat.

Az 1846. július 30-án kelt: „**Baracskai Alsó Elemi Tanodába Járt Növendékek osztályzata 1846 dik II dik Félévben**” feliratú naplónk ugyancsak egy nagyméretű (42x52 cm) félbehajtott lap. A két belső oldalán 36 tanuló neve olvasható úgy, hogy a bal oldali lap részen csak a fiúk, a jobb oldalin csak a lányok szerepelnek. Az osztályozás az alábbi képet mutatja: az **I^o Osztályban Jelessek**: 6 fiú és 1 lány. „**I^o rendűek**”: 5 fiú és 6 lány. A második osztályban: elsőrendű 6 fiú és 3 lány, másodrendű 3 fiú és 6 lány, „**Öszvesen**” 36. Sajnos az „**Igazgatói jegyzés**” rovatában található rövidítéseket nem sikerült megfejtenünk, nem tudjuk, mit takarhatnak az n., e., o., II., stb. jelzések. Így nem tudjuk milyen osztályozási rendszer alapján értékelték tanulókat, nem tűnik ki az sem, hogy milyen „tantárgyat” osztályoztak, nem tudható, hogy a szorgalmat tükrözi-e, vagy összbenyomás alapján születtek a rövidítések. A keltezés és az aláírás egyébként: „**Baracskán Július 30. dikán 1846. Szilágyi József rendes tanító**”.

A két évvel későbbi már jóval több adatot tartalmaz, amelyben „**Férjfiak 82, Lányok 54, Öszvesen: 136**” tanuló szerepel. Az aláíró ismét Szilágyi József tanító, kelt „**Baracskán Mártius 27^a 848**”. A „**fejlec**”: „**Kir. K. Baracskai Alsó Elemi Tanoda Növendékségnek 1847/8 első Félévi Osztályzata**”. Itt három osztály szerepel: „**Kis Osztály**”, „**közép Osztály**”, és „**Nagy Osztály**” a tanulók életkorának megfelelően 6-7, 7-10 és 8-11 „**Éves**”-ig. De akad egy-egy idősebb is mindhárom osztályban. A forma egyébként az első dokumentumhoz hasonló. Azonos a fiúk, lányok elkülönítése, itt is szerepelnek a „**Jelessek**”, az „**I^o Rendűek**”, nem szerepel viszont a másodrendű kategorizálás. Egyértelműen kiderül viszont, hogy olvasásból osztályozták a gyerekeket. A 82 fiúból „**Öszvesen betűznek 15.**”, „**Szilabizálnak: 29.**” és „**Olvasnak: 38.**”-an. A lányok közül

„**Betűz 11, Silabál 18, Olvas 25**”. A nevek nagy része ma is ismert baracskai név, tehát feltehetően az ősről lehet szó: Andócsi, Bari, Barna, Borbély, Csóka, Dara, Dudás, Élő, Faragó, Farkas, Földvári, Gyenis, Gyurica, Hajdú, Horváth, Kocsis, Király, Mészáros, Mojzes, Nagy, Palásti, Pintér, Sirók, Szalai, Szűcs, stb. Előfordulnak ezek mellett idegen nevek is (pl. Paranoszics Szvetod). Érdekes, hogy a fiúk neve a „József” kivételével a mai írásnak megfelelő, a lányoké népies: Ágnis, Jula, Mária, Örzse, Roza, Treszka, Verka, stb.

Érdekes adatokat tartalmaz **Szilágyi József helybéli rendes „tanító” által készített: „Jelentés. Baracska helység tanodájának állapotjáról 1848/9 I. II. félévben.”** elnevezésű kimutatás. Egyéb adatok mellett feltünteti a: „Helybeli Igazgató”-t, „N. T. Ledniczky Antal Lelkész úr”, a „Hit - tanító”-t, aki „Kapcsándy János Káplán úr”, továbbá önmagát, mint „Rendes Tanító”-t és **Gilmer Czirjéket**, mint „**Tanító-segéd**”-et. A „Tanítási módjuk” rovatának válasza: „Preeparandiai”, amely alatt a tanítóképző intézetben elsajátított módszert kell értenünk. Majd feltünteti, hogy mindketten a magyar és német nyelvben „jártassak”. „A Tanodába járó gyermekek Száma Télen és Nyáron: 75 gyermek és 42 leány” az első félévben, 29, illetve 17 a másodikban. „Sorsuk Nemesek 2 Jobbágyok 115”fő. A „Tanulmányban Szorgalmasok és Restek.” Viszonylag részletesebb a válasz az alábbi kérdésre: „Mily nyelven adattak elő hetenkint a tanulmányi tárgyak? Nevezetesen Keresztény Kath. Hittudomány magyar nyelven. Ugy szintén betűfoglalás, olvasás, írás, számvetés; Ó- és új szövetségi sz: történetek; Magyarország polg. földleírása; és királyainak polit. viszonyai; földművelés; és az egészségtan rövideden. Mindannyi tárgy Magyarul tan.”

25. ábra: Szilágyi József kántortanító pecsétje 1849-ből, amely pecsétgyűrűvel készült.
(Fotó: Végvári)

Különösen értékelnünk kell ezt a rovatot, mivel világosan kitűnik belőle, hogy mire oktatták százötven évvel ezelőtt a baracskai nebulókat. Az értékelés itt is csak az olvasásra terjed ki. Az „Órák” rovat a tanítás naponkénti idejéről nyújt tájékoztatást: „Dél előtt. 8^{óra} 11.ig - azaz 3 óráig Délután 2^{óra} 4.ig - azaz két óráig.” tehát dél előtt 3, délután 2 óra hossz-szat tartózkodtak az iskolában a tanulók. Végezetül: A kántortanító aláírása mellett meg-lepően jó állapotban fennmaradt, lekerekített négyzet alakú viaszpecsét látható, amelyet egy vízszintes vonal két részre oszt. A vonal felett egy oltár van, amelyen egymás mellett – balról jobbra – szív, kereszt és horgony foglal helyet. Az oltárt, amelynek jobb oldalán a padlón virág áll, bal oldalán közel félkör alakban szomorúfűz törzséből kinyúló lombos ág fedí be. A vonal alatt „Szilágyi J.” felirat olvasható. A kántori teendőket is ellátó **tanító pecsétje** egyetlen ránk maradt bizonyíték arra nézve, hogy a község, a plébánia és a syndicus mellett a kántortanító is használt ilyet. Valószínűnek tartjuk, hogy Szilágyi József többször is alkalmazta, de egyéb, általa készített jelentésben csak az aláírása szerepel. Megőrzése messzemenően kötelessége lenne a falunak.

A néhány évvel később, 1852-ben készült jelentés elsősorban az akkori helyi tanítóval kapcsolatos és a „**Kalocsai kerületi Esperesség.**” címet kapta. Készítője Ledniczky Antal (1839-1852) helyi plébános.

26. ábra: Községi pecsét Szilágyi József korából
(A két csillag helyén „K. K.” volt látható, azaz Királyi Kincstári) (Fotó: Végvári)

A jelentésből Szilágyi József tanító személyes adatainak (született Kékesden 1819. júl. 15-én, „feleséges” 1838 óta) túl megtudjuk, hogy „A képző Intézet amelyben tanulmányait végzé, s nap melyben képezdei bizonyítványát kapta. Pécs, Spt. 1834.” továbbá, hogy „Mely napon kelt tanítói hivatalra felhatalmazó levél?” – a válasz: „Iskolaszék Baranya

vmegyében Kékesden Mart 2^a 1835. II Bács megyében febr. 13^a 1843.” Majd „Az osztály melyben tanítást végzi.” - a válasz: „alsó Elemi III osztályu.” „minő nyelvekben jár-tas? Magyar és középszerű Német” - a válasz. „Fizetése Kész pénzben 160 f. Természetben 10 pesti mérő gabona, 12 öll lágý fa 2 szekér széna”. Továbbá „Évi stoláris járandóság. és Egyéb mellékes jövedelem p f 30.” És végül az utolsó rovat kérdése: „A tanító tanítási módja, erkölcsi viselete?” „Preparandiaia” - rögzült a válasz. Alatta zárójelben: „A helyi igazgató véleménye szükségeltetik. Észrevételek. az Iskolai Igazgató részéről.” Ebben a rovatban már megteszi észrevételét az igazgató, mert azt írja, hogy: „A tanító egyszersmint kántori hivatalt viselvén - ez okból egy segéd Tanító elkerülhetetlenül szükségeltetik”. Eddig a jelentés. Aláírás nincs, helyette: „N: N igazgató”.

A következő okirat ugyancsak egy – a mai fogalmakkal élve – osztálynapló vagy inkább anyakönyvi napló. A hosszadalmas fejléc: „Első fél-év. A Baracska Iskolába Járt növendékek Osztályzata, az 1850dik év második fertályjára.” A fiúk, lányok elkülönítésén túl szembeötlő a – balról jobbra – „Harmadik Osztályi Növendékek:”, majd a „Második Osztályi Növendékek:”, és a „Kis Osztály”. A felsorolt tanulók „Jelesek” és „I^s Rendűek”. A létszám (egy kántortanító lévén), meglepően magas: „Harmadik Osztályban 44, Második Osztályban 42. Kis- vagy Első oszt.: 21” és végül „Újonczok: 141”. A felsorolt tanulók közül az utóbbiakat nem értékelték. Kelt: „Baracska a 8dik martius 1850. Szilágyi József”. Bár a dokumentumok nem bizonyítják, mégis feltételezzük, hogy a „rendes tanító” mellett segédtanító is dolgozhatott. A 248 tanuló elhelyezését egyszerűen nem tudjuk elképzelni, még akkor sem, ha pl. egy részük csak délelőtt, a másik részük délután járt iskolába.

Egy év múlva még magasabb az értékelt tanulók száma: „Fiú gyermek 93. Leányok 57. Őszvesen150. 160 Újonczokkal 310.”.

Az újonczoknak sem a nevről, sem a koráról nem tudunk, így csak sejtjük, hogy a beiratkozott elsős gyermekekről lehet szó, akik rövid iskolába járás miatt nem kaptak „osztályzatot” Az értékelés itt is hasonló az előzőhöz. Újszerű, hogy a napló alsó része tartalmazza a vizsga időpontját is: „Az examen tartatott 27° Mart 1851.” A tanév ekkor két félévre oszlott, a félévek végén vizsgával. Baracska a márciusi hónapban, tehát az első félév végén, illetve július 30-án, a második félév végén vizsgáztak a tanulók. Az „examen” során tulajdonképpen ünnepélyes keretek között, meghívott vendégek, szülők és természetesen a község plébánosa előtt mutatták be tudásukat, az elért eredményt a tanulók és a tanító egyaránt. A vizsgának különösebb minősítő jellege nem volt.

Az 1853. július 26-án kelt napló már a mulasztásokat is kimutatja: „Hány nap maradt ki?” rovatba írt számok alapján. A „Foló szám” itt is a tanulók sorszámát jelenti.

A tantárgyak elkülönítését e korban a rendelkezésünkre álló utolsó, 1859. ápr. 2-án kelet naplóból olvashatjuk ki. A dokumentumot 4 lapon és 6 oldalon fektette fel Papp Gábor tanító. A tantárgyak: „Hit és Bibliából”, „Föld rajzból”, „Számтанból” és „Ve-gyes tanból” elnevezéssel szerepelnek. Egyébként az anyakönyvi napló fejlécén ez olvasható: „Baracska Község Ildik elemi Osztály tanodájában létező tanuló gyermekek érdemszerinti kimutatása az 1858/9. Első félévében.” Nem értjük, hogy miért hiányzik az olvasás értékelése, mint ahogy azt sem értettük, hogy esetenként csak az olvasást értékelték. Az viszont egyértelmű, hogy a legjobbak a „Jelesek”, majd az „I. Rendűek” és végül a „Ildik Rendűek” következnek. Az osztály létszáma magas, „őszvesen”: 123 fő.

A röviden elemzett dokumentumok a felsoroltakon kívül is több tekintetben nehezen érthetőek. Pl. alakilag és tartalmukban a 13 év alatt alig mutatnak változást. A legtöbbet a most elemzett utolsó „anyakönyv” tárja elénk. Mivel más községek, települések – azonos időben készült - „anyakönyveibe” nem állt módunkba beletekinteni, összehasonlítást sem

tehetünk. A felmerült gondjaink ellenére a dokumentumokat messzemenően értékeljük, hiszen azok baracskaiak, és még így is engednek némi bepillantást a tanulók 150 évvel ezelőtti értékelésébe.

A fent említett korból még két dokumentum maradt fenn számunkra. Az egyik: „**Baracska, 16dik Martius 1853.**”-as keltezéssel az alábbi: „**Megnevezése Az Iskola könyvei kikhél van kin? – Február 10től 1853.**”. Ugyanezen lapon: „**A./ Kis A. B. C.**”, majd 50 tanuló neve felsorolva, „**B./ 10 Képes Biblia:**”, itt 10 tanulót sorol fel, „**C./ 3. Db. Kis Katekizmus**”, „**Öszvesen 3 Db.**” És végül „**D./ 50 db elemi Katekizmus.**”, 50 tanuló nevének felsorolásával. Az utóiratban arról ír még Szilágyi József tanító „**Hogy a fent nevezett könyveket valóban N. T. Kákonyi Albert plébános, és iskola igazgató Úrtól által vettem, ezzel elismerem. – Hogy pedig e levélben foglalt iskolások – valóságával kezeskedem.**” (Az eredeti szövegben is „iskolások” szerepel.) És végül még egy kis utóirat: „**Szinte?? Papírból nevenkint kinek osztottam, az iskolai naplóból mindenkor ki derül.**”

Ez a kis dokumentum annyit elárul, hogy az iskola könyveket kölcsönzött, amelyeket a nagy tiszteletű („N. T.”) helyi plébánostól és ugyanakkor az iskola igazgatójától vett át a tanító, gondosan feljegyezve a kölcsönző tanulók nevét. A „Kis A. B. C.” és természetesen a vallásos nevelést szolgáló „Képes Biblia”, „Kis Katekizmus” és az „Elemi Katekizmus” naponta benne lehetett a gyermekek tarisznyájában. Sajnos ezek egyetlen példánya sem maradt fenn, de valószínűnek tartjuk, hogy kevés lapból álltak és kisméretűek lehetek. Biztosra vehető, hogy elsősorban a rászoruló tanulók kapták kézhez, vagy esetleg olyanok, kik nem tudták azt beszerezni. Egyébként a nevek nagy része közismert, ma is használatos és kétségtelennek tűnik, hogy a ma élő baracskaiak őse jó néhányuk.

A második dokumentum a 19. sz. közepének utolsó okirata, egy körlevél, vagy egy látogatás, ellenőrzés eredményeként született leirat. Tartalmát tekintve, ma házirend-törédéknek nevezhetnénk. Álljon itt most az eredeti megszövegezéssel:

9412. szám

A' CS. K. SZERBBÁNSÁGI HELYTARTÓ' SÁGTÓL

A' népiskolák nemcsak tan- hanem egyszersmint nevelő intézetek; mellyben az illető magaviseletekre s' vallásos erkölcsi emberekké képeztessenek.

Tagadhatatlan kötelessége az Elöljáróságnak valamint a tanítóknak arról gondoskodni, hogy a gyermekek egészsége fent tartassék, nem különben a tisztaságra nagy gondot fordítassék, hogy a Szülők a gyermekeket meg mosodva és fésűlve, tisztességes ruhában küldjék el az iskolába, a leánygyermekek téli időben szokták a fejeket bé kötni, de az csak az úttzán meg engedhető, midőn az iskolában be lép, azonnal vegye le keszkenőjét fejeéről, és mind addig öszve hajva a padban legyen még ismént útnak nem indul, haza felé ismént be kötöt fővel mehet; De oda haza sem engedődjön meg a szülőktől, hogy a leányok bé kötött fejjel járjanak.

Temesvár 96 856.

SCHMIDTBURG
oskolai főnök.

9.4.12. képm

A' cs. k. Barabánvági Helytartó-
ságtól.

A' népiskolák nemcsak tan- hanem egy-
szeremint nevelő intézetek; melyben
az illető magaviseletre s vallásos-
erkölcsi emberekké képzésének,
Szabadhatatlan kötelessége az előjár-
ságnak valamint a tantörvénynek arról
gondoskodni, hogy a gyermekek egészsé-
ge fent tartásfőik, nemkülömben a
tisztaságára nagy gond fordításfőik, hogy
a szülői gyermekeket megmaradva és
fésülve, tisztességes ruhában küldjék
el az iskolába, a leány gyermekek téli
időben szották a fejüket bé kötött, de az
csak az után meg engedhető, amidőn az
iskolában be lép, azonnal vegye kez-
kenjét fejéről, és mind addig, ásva hajtra
a padban legyen meg, ismét útnak nem
indul, haza felé ismét be kötött favel
mehet; de oda haza sem engedődjön meg
a szülőktől, hogy a leányok bé kötött favel
járjonak.

Temesvári 96. 556.

Schmidtburg
Iskolai főnök

Az „iskolai főnök” körlevele

Így szól a leirat, amelyet a baracscai iskola is, vagy csak a baracscai iskola megkapott. Sajnos a szerzőjéről, Schmidtburg „iskolai főnök”-ről a családi nevén és tisztségén túl semmit sem tudunk. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a leirat, vagy körlevél nevelési céllal készült, ezen belül gondot fordít az egészséges életre nevelésre és a magaviselet javítására is.

Az iskolai jegyzőkönyvek

A 19. sz. második felében készült – iskolánkat érintő – dokumentumok nem állnak rendelkezésünkre. Mint már említettük, az iskola okiratainak nagy részét a II. világháború folyamán a községünkben tartózkodó szerb partizánok az iskola udvarán elégették. Az elpusztított dokumentumok pótolhatatlanok. A véletlen folytán – az iskola legfontosabb iratai – az **anyakönyvi naplók** azonban az 1922/23-as tanévtől épségben megmaradtak. Szerencsére a községházán felleltük az 1899-től 1939-ig vezetett **„Iskolaszéki Jegyzőkönyv”**-et is, amelynek valóságos forrásértéke van. Így – egyéb forrásmű hiányában – ebből gyűjtöttük ki az alábbi, szükséges ismeretanyagot.

A jegyzőkönyvek (a továbbiakban jk-ek) minden esetben feltüntették a felvétel helyét, idejét, annak tárgyát, a jelen lévő iskola szék tagjainak nevét, majd a határozatot, amelyet aláírt a jk. Vezetője, az iskolaszék elnöke és néhány azt hitelesítő személy. Az iskolaszék az iskolának helyi hatósága volt, amelynek tagjait az „egyházközsége” alkotó személyek közül választották ki. Így községünkben a testület elnöke volt a mindenkori plébános, további személyek: a jk. Vezetője (egy tanító), feltehetően a jegyző és néhány tekintélyesebb polgár. Tekintsünk most bele ezekbe az okiratokba.

Az 1899. szept. 24-én kelt jk. Arról tájékoztat bennünket, hogy a „vármegyei közigazgatási bizottság 2009/1899. Sz. rendelete” alapján az iskolaszék elhatározza, hogy **„az 1899/1900-as tanévben felállítja a Vdik és az 1900/1901-as tanévben a VI. osztályt.”** A három tagú nevelőtestület kibővítéséről, az új tanítói állás megszervezéséről – a fentiek ellenére – nem esik szó. Még ez év decemberében rögzítik, hogy a „gazdasági ismétlő iskola tanórái a helyi viszonyoknak legjobban megfelelő napokon és órákban tartandók be; vasárnap délelőtt 8-10-ig, és délután 4-6-ig, továbbá csütörtök délután 3-5 óráig, összesen tehát, hetenkint 7 óra, ebből 1 óra vasárnap délelőtt 8-9-ig hitoktatásra fordítatik”.

Az 1900. Jan. 13-án kelt jk. 2. pontjában megdöbbenő az iskolaszék tagjainak hozzáállása községünk tanügyéhez: **„Az iskolák részére szükséges tanszerek beszerzéséről az iskolaszéki tagok kijelentik, hogy ha eddig nem volt, ezután sem kell.”** Egyszerűen nem értjük, hogy mi motiválta az iskolaszék tagjait ilyen hozzáállásra.

Az 1901. februárjában rögzített jk. arról panaszkodik, hogy **„itt nálunk az I-II. fiú osztályban (egy teremben) 123, az I-II. leány osztályban (szintén egy teremben) 132 tanuló van összezsúfolódva.”** Ilyen magas létszámok alapján elképzelhetjük, hogy milyen hatékonyságú lehetett a 4 osztályos, négy tanerős testület munkája. A nevelők ekkor: **Kancsár László, Barakovics Gyula, Tomasich Rozália, Szilágyi László és Mikolovics Lajos** voltak. A 3. és 4. osztályt – a kisebb létszámra való tekintettel – összevonták. Még ez év őszén Bátmonostorra került Mikolovics Lajos, mivel ott kántortanítóvá nevezték ki. Így az „itt üresedésbe jött III-dik tanítói állásra” pályázatot hirdetett az iskolaszék. Idézünk most a századforduló táján meghirdetett pályázatot: **„Baracska (Bács) községi iskolánál a III. tanítói állásra pályázat hirdetik. Javadalma: szabad lakás kerttel, 600 korona készpénz az iskolaalapból, 160 korona állami kiegészítés, mindkettő havi előleges részletekben, 3 öl lágyfa, kárpótlék az államtól. A megválasztott személy köteles az iskolaszék által kijelölt osztályokat vezetni, a fiú ismétlőiskolát tanítani, a kántort akadályoztatása esetén helyettesíteni és állását azonnal elfoglalni. Pályázhatnak okl. róm. kath. férfi tanítók. A kérvények az iskolaszék elnökségével október 17-ig nyújtandók be. – Az iskolaszék. – ”**

A távozó tanító „növendékeinek tanításával Kancsár Lászlót bízta meg az iskolaszék. A gondot fokozta, hogy „A súlyos betegen fekvő özv. Tomasich Lajosné tanítónő növendékei, miután a községben Kancsár Lászlón kívül más tanító nincs, addig, amíg a III. állás betöltetik, szintén a már nevezett tanítóra bízatik, ki ezen megbízatást az ideig minden külön díjazás nélkül elfogadja.” Még ez év októberében elhunyt Tomasich Lajosné, szül. Válik Rozália. Így egy hónap múlva újabb pályázat kírására került sor. Az iskola tanulóinak számát ekkor nem ismerjük, de bizonyosra vesszük, hogy esetenként 200-300 körüli is lehetett a megjelent tankötelesek száma! Ilyenkörülmények között eredményes tanításról nem beszélhetünk, inkább csak a tanulók valamilyen szintű megőrzéséről lehetett szó.

Arról nincs tudomásunk, hogy mennyi ideig tartott ez az áldatlan állapot, de egy év múlva az iskolaszék átszervezte az osztályokat. „Miután az osztályoknak eddigi beosztása helytelen volt, és nem felelt meg a miniszteri tanterv beosztásának, az iskolaszék a következőleg osztja be: az I-ső vegyes (tehát fiú és lány) osztályt tanítja **Kraupa Gizella** tanítónő, a II-III. osztályt **Kancsár László**, a IV. V. és VI. osztályt **Klászik Ferenc**.”

Újból és újból előkerül a tanítói lakások állapota: „Meggéri (valószínű Klászik Ferenc, az iskolaszék jegyzője) az iskolaszék előjáróságát a végből, hogy a tanítónői és tanítói lakásoknál a még mindig fennálló hiányokat rövid időn belül pótolja.” Véleményünk szerint az ún. Öreg Iskola szolgálati lakásairól van szó, amelyek közül egy az épületben, kettő pedig az udvaron lévő kamraszerű helyiségekben lehetett. Egyébként ezek az épületek még a mai napig is állnak.

Az 1903. szept. 13-án keltezett jk. a gazdasági ismétlő iskola felállításáról hozott döntést. „**A kir. Tanfelügyelő úrnak fennírt rendeletére az iskolaszék Klászik Ferenc itt helyben működő tanítót bízta meg a gazdasági ismétlő iskola vezetésével, ki ezen megbízatást 100 (egyszáz) korona tiszteletdíjért elfogadja.**”

Az 1904. okt. hóban készült egyházlátogatási jegyzőkönyvek határozata „**kéri az iskolaszék a Tekintetes Tanfelügyelőséget, hogy utasítsa az Előjáróságot iskolaszolgafelfogadására, annál is inkább, mert ez idő szerint az iskolák tisztogatását senki sem végzi.**” Valószínűnek tartjuk, hogy egy átmeneti időről lehetett szó, és a háttérben a javadalmazás problémája állhatott.

1904-ben a község a Baracska elnevezés mellé, ill. elé a „Nagy” jelzőt kapcsolta. Ennek pontos dátumát nem ismerjük, csak közelíteni tudunk két jk-ből, mivel **1904. június 19-én még Baracska szerepel, de negyed évvel később, október 30-án már Nagy-baracska** a egyházlátogatási jegyzőkönyvek. felvételének helye. A névbővítés oka a Fejér megyei Baracska községtől való megkülönböztetés volt.

A véletlen folytán egy órarendünk is fennmaradt 1904-ből. Kancsár László kántortanító – valószínűleg igen magas létszámú – 1. és 2. osztályt összevontan tanította. Az oktatás naponta két szakaszban történt, délelőtt 8-10-ig és délután 2-4-ig. Talán érdekesnek tűnik, ha belepillantunk és ugyanakkor elgondolkozunk azon, hogy egy-egy óra elnevezése mit is takarhatott. Egyébként ez iskolánk legrégebbi órarendje.

Órarend

		Osztály	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	
Délelőtt	8-9	I.	Számtan	Számírás	Írvaolvasás	Szünet	Számtan	Számírás	
		II.	Számtani dolg.	Számtan	Írás		Számtani dolg.	Számtan	
	9-10	I.	Írás	Hittan	Írás		Hittan	Írvaolvasás Nyelvt. gyakorl.	
		II.	Magyar nyelvtan		Magyar nyelvtan				
Délután	2-3	I.	Írvaolvasás	Írvaolvasás	Beszéd és értelem gyak.		Szünet	Írvaolvasás	
		II.	Nyelvt. gyakorl.	Írás	Figyelmeztetés			Írás	Beszéd és értelem gyak.
	3-4	I.	Írás	Írás	Ének			Írás	Testgyakorlat
		II.	Olvasás	Olvasás				Olvasás	

Nagybaracska, 1904. november 1-én

Kancsár László
kántortanító

Az 1905. nov. 12-én rögzített jk. az iskolatermek fűtésének gondját és a szükséges intézkedéseket veti fel. A továbbiakban az évenként többször is megismételt tankötelezettség problémájáról szól: „... és még a be nem iratkozott tankötelesek szüleit figyelmeztesse (az Erdemes Előjáróság) gyermekeik iskolába küldésére.” A mindannyiszor megismételt figyelmeztetés sem hozott eredményt, hiszen újból és újból találkozunk e hiányossággal.

1906-ban Kraupa Gizella tanítónő 4 éves munkaviszony után eltávozott az iskolából. Okát nem ismerjük és a jk-ek általában nem is indokolják a távozásokat. Természetesen új pályázati hirdetés következett a „Néptanítók Lapja”-ban.

Már 1906-ban felmerül egy új, két tantermes iskola megépítésének gondolata, illetve a megfelelő telek kijelölése. Ma már tudjuk, hogy az új (4 tantermes iskola) megépítésére még kerekén negyed századot kellett a lakosságnak várnia.

Két évvel később, 1908. jún. 7-én az iskolaszék „az igazgatói teendők végzésére Kancsár László 17 év óta közmegelégedésre itt működő kántortanítót hozza javaslatba és kéri a tek. kir. Tanfelügyelőt, hogy ezen megbízatással a nevezett figyelembe venni méltóztassék.” Hogy az iskolaszék javaslatát mikor hagyta jóvá a „tek. kir. Tanfelügyelő”, nincs tudomásunk. Valószínű nem született meg azonnal a döntés, mert csak – több mint egy év múlva – 1909. aug. 29-én készült jk. említi először a „jelen vannak” szakasznál, hogy „Kancsár László igazgató tanító”.

27. ábra: Osztálykép az 1900-as évek elejéről. Az osztálytanító idős Kancsár László.

28. ábra: Osztálykép az 1910-es évek elejéről. Az osztálytanító Klazsik Ferenc. (Kövesi)

29. ábra. Fialat házaspár gyermekével 1890-ből

A férfin: kalap, lajbi, üng, négyszeges gatyá és csizma

A nő viselete: kontykendő, gyöngysor, ezüshúszas, nyakraváló kendő, böggyös ujjú üng, bársony tűzött kötény és bársony szoknya

30. ábra. Anya gyermekeivel 1910 körül

A fiún lajbi, üng, pantalló, bársony papucs orrán bőrrel

Az anya: fejkendő, nyakravaló kendő, ezüsthuzsas, lebi, bregacsa („szüvött”) kötény, kisvirágú delin szoknya és papucs

A kislány: a fején bársony szalag, gyöngysor, ezüsthuzsas, nyakravaló kendő, blúz, ternó szoknya, bregacsa kötény, bütykös vagy bibbantyús harisnya és papucs

31. ábra. Fiatal lány ünnepi viselete 1920 körül

A fején fekete bársony szalag hátul „bukorra” kötve. A nyakában kettős gyöngysor és ezüsthuzsás. A vállán nyakravaló kendő, majd bársony lebi sík dísszel, ternő szoknya két soros síkkal, cifravirágú selyemkötény, csatos cipő. A kezében kivarrott zsebkendő és rózsafüzér.

Az 1909. júniusában kelt jk. az iskola taneszköz-ellátottságába enged bepillantanunk: „... iskolánk még hiányosan felszereltnek sem mondható...” ezért kéri „a vallás és közoktatási m. kir. miniszter úrtól, hogy az általa szegény iskolák részére ingyen engedélyezni szokott tanszerekből” az alábbiakat biztosítsa: „1./ Méter mértékek gyűjteménye, 2./ Számológép, 3./ Magyarország fal térképe, 4./ Méter mértékek falitáblája, 5./ Európa fal térképe, 6./ Földgömb, 7./ A föld képe féltékében.” A számológép esetében igen egyszerű taneszközzé kell gondolnunk. Egy fakeretből készült kb. 1,6 m magas állványban 10 szál 5-5 mm-es dróton 10x10 esztergált (kb. 6-7 cm átmérőjű) fakorongot helyeztek el. Ez természetesen az alapműveletek szemléletes oktatására alkalmas volt, ugyanakkor a tanulók is számot adhattak a korongok megszámlálásával és elcsúsztatásával a megszerzett ismereteikről.

Az 1911. februárjában készült jk. arról tudósít bennünket, hogy: „Az értesítő könyvecskék használata az 1910/1911-iki tanévtől kezdve a községi elemi iskoláknál is elrendeltetett, így iskolánkba is bevezetendő”. Továbbá, hogy „a szegény tanulók ingyen kapják azt!”.

Az 1911. jún. 15-én megtartott iskolaszéki ülésen először számolt be Kancsár László igazgató-tanító az „1910/1911-iki iskolai évről”. A tanévet az iskolaszék határozata értelmében 1910. szeptember 5-én kezdték és 1911. május 31-én fejezték be. A beiratkozott tanulók száma 395, ebből „az I. osztályba járt 149, a II. osztályba 101, a III. IV. V. osztba 145 tanuló. Nem járt iskolába egyáltalán 60-65 gyermek, ami legnagyobb részben annak tulajdonítható, hogy minden osztály túlszűfolt lévén, azokba már fizikai képtelenség volt több tanulót elhelyezni. Az igazolatlan mulasztás az I. osztályban 5240, a II. osztályban 5090, a III. IV. V. osztályban 7360 félnap, összesen tehát 17690 félnap.” Indokolja is az iskola igazgatója: „A mulasztások ily nagy száma onnét ered, hogy a szülők bármikor szabadon vonhatták el a gyermekeiket az iskolától, mert a községi elöljáróság semmi gondot nem fordított a beiskolázásra, a mulasztók szüleit a törvény értelmében nem büntette, de még csak meg sem intette”. A jelentés további sorai arról szólnak, hogy „a tanulók zöme kielégítő eredményt mutatott fel.” Szól még arról is, „... hogy mindaddig, amíg kellő számú tanerő nem állítatik be, és iskoláink túlszűfoltva lesznek, hogy gyermek-gyermek hátán ül, és míg az elöljáróság a mulasztókkal szemben nem jár el kellő eréllyel, az eredmény teljesen kielégítő nem lesz.” Majd így folytatja: „... mert teljes képtelenség rendetlen iskolalátogatás mellett 100-150 tanulóval egy teremben teljes eredmény felmutatni”. Ráadásul biztosak lehetünk abban, hogy a beszámoló a döbbenetes valósághoz viszonyítva visszafogott.

A következő két évtizedet a tanerők folyamatos fluktuációja, hosszabb idejű betegeskedése és a velük járó helyettesítési gondok jellemezték, miközben két tanerő, Kancsár László és Klazsik Ferenc tanítók állandónak bizonyultak.

Az 1911-ben távozott **Hauzler Magdolna** helyére **Gretschel Bódog** tanító került.

1912-ben két új „a IV. és V. tanítói állás” megszervezését kezdeményezi az iskolaszék, mivel „... az 1911/12. tanévre összeírt tankötelesek száma 481, hogy ezen a számból a három meglévő tanterem túlszűfolttsága mellett is 117 tanköteles gyermek nem jár iskolába”. Természetesen nemcsak a tanerők létszámának növelése volt indokolt, hanem a tantermeké is.

Az 1913/14-es tanévben – újabb nevelő távozása miatt – 3 tanító látja el a 6 osztályt (Kancsár László, Klazsik Ferenc és Gretschel Bódog). A hajmazódó gondok mellett jó hírnek számít, hogy „A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a szervezett IV. és V. tanítói állás javadalmazására az 1913. évi XVI. t. cz. alapján az államsegélyt engedélyezte.”

Az I. világháború érzékenyen érintette a község tanügyét is. **Szabó Gergely tanítót besorozták katonának. Egy év múlva (1915. szept. 5-én) az öt tanerős iskolából „négy katonai szolgálatot teljesíti”.** A megnehezedett körülmények között az is sújtotta az iskolát, hogy a közben érkezők közül távoztak is tanítók a községből.

Az 1918-as naptári évben nem készült jk. és 1919-ben és 1920-ban is mindössze egy-egy. Nagyobb szünet után 1921. okt. 2-án készült a következő jk., amelyben bejelentik Gretschel Bódog tanító-súlyos betegségét, aki a következő jk. keltezésekor, dec. 4-én már halott.

Az 1922. nov. 12-én készített jk. arról tudósít bennünket, hogy **Szabó Gergely tanító „... hangját a m. kir. opera igazgatósága oly terjedelmesnek és értékesnek találta, hogy továbbképzésre alkalmas.”** Ezért mindezt méltányolva az iskolaszék egy éves fizetéses (!) szabadságot biztosít neki, „... hogy hangját a zeneakadémián tovább képezze”. A továbbiakban a nevével többé nem találkozunk. Ugyanebben a jk-ben a stabil tanerőnek számító Kancsár László egészsége megrokkann, „...a sok beszéd nehezeére esik, már fél órai tanítás után fullad”. Lánya, **Kancsár Róza** okleveles tanítónő helyettesíti, de ezért a község részéről díjazást nem kap.

Az 1923-as évben egyetlen jk. készül, 1924-ben kettő. 1925-től már csengőszó is hal-latszik az iskolában, mivel az 1924. dec. 1-én tartott iskolaszéki ülésen „... **elhatározott, hogy a tanítási idő és szünóra jelzésére egy csengettyű szerzendő be**”. 1925. augusztusában Kancsár László kántortanító nyugdíjaztatását kérte, aki hamarosan eltávozott az élők sorából. 1926. májusában már fia – az 1990-es évek elején elhunyt, kitűnő hangú, magas kort megért – **ifj. Kancsár László** a kántortanító, aki kereken 20 évet dolgozik a községben. Az iskolán kívül is sokoldalúan tevékenykedett, többek között a leventezene-kar karmestere volt.

32. ábra: „Ismétlőiskolai” osztálykép 1928-ból. Az osztály tanítója Wickert István.

Dr. Jahn Vilmos községi orvos nevével először 1926. májusában találkozunk, mint az iskolaszék tagjával: ő volt Nagybaracska első orvosa. A falu lakossága sírkövet emelt neki tisztelete jeléül, amelyen már magyarosított névvel szerepel: „Dr. Oltvai Vilmos meghalt 1941-ben”. emberséges magatartásáért örözzük meg emlékét.

Az 1926. július 3-án tartott iskolaszéki ülés jk-e tájékoztat bennünket arról, hogy **Klászik Ferenc az új igazgató tanító**. A kinevezés körülményeit nem rögzítették a jk-vek. A következő 2-3 évben csak az iskolát érintő személyi gondokkal, a fluktuációval találkozhatunk a jegyzőkönyvekben. 1929-ben **Borsay István** plébános ismeretlen körülmények között, **saját hatáskörének átlépésével, harmóniumot vásárolt az iskola részére**. Klászik Ferenc ig. tanító javasolta a harmónium átvételét, „... mivel féltő, hogy a szépen megindult énekképzésben a harmónium nélkül esetleg visszaesés mutatkoznék”.

Az időközben épülő **új, 4 tantermes iskola** helyének kijelöléséről, műszaki terveiről semmi sem található a jk-ekben (**29. ábra**) Mindössze az 1929. évi szept. 15-én kelt jk. indítványa szolgál némi támponttal „Dr. Nagy Gábor azon indítványát, hogy az új iskola-épület **felszentelése ünnepélyes keretek között f. évi október 13-én ejtessék meg**, továbbá, hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatási miniszter úrnak az iskolaépítéshez folyósított 25000 pengős adományát, úgyszintén a nagyságos Láng János országgyűlési képviselő úrnak az iskolaszéki államszegély kieszközölése körüli hathatós közbenjárásáért jegyzőkönyvi köszönet nyilváníttassék, az Iskolaszék nagy lelkesedéssel, egyhangúlag elfogadta”. Érthetetlen számunkra, hogy ilyen nagy horderejű eseményről, amely alapjaiban érintette a község tanügyét, miért nem szóltak a jk-ek, pedig **az átadáson Klebersberg miniszter személyesen részt vett**.

33. ábra: 4 tantermes iskola (Fotó: Végvári. 1958.)

Még ugyanez év szeptemberében **Tögl Jenő** (magyarosítva **Tihanyi Jenő**) tanító megkezdte a több mint 3 évtizedes pedagógiai munkáját iskolánkban, aki mind az iskolai, mind az iskolán kívüli munkájában elévülhetetlen érdemeket szerzett. Egyéniségét a lendületes tenniakarás és a magasfokú hivatásszeretet jellemezte. A népi táncot felkarolta és a községi táncsoportot évtizedekig vezette nagy hozzáértéssel, soha nem látott lelkesedéssel és eredménnyel. Táncsoportjából országos, sőt európai hírnévre is szert tett. **A Baracscai Gyöngyösbokrétá Ny-Európát is bejárta. Műsorukat még a belga királynő is megtekintette, majd udvari fogadáson vendégül látta őket.**

1930-ban került iskolánkhoz **Unterreiner Magdolna**, a sok-sok tanítványa által szeretet tisztelet „Magda tanító néni”, aki elsősorban az első osztályosokat fogadta és tanította meg a „betűvetésre”.

Az 1930. július 1-én tartott iskolaszéki ülésen rögzítik, „... 1-es iskolánknál a VI-ik tanító állás f. évi szeptember hó 1-től kezdődő hatállyal megszerveztetett...” A bejelentést követően: „... az Iskolaszék egyhangú határozataként kimondja, miszerint mély alázattal kéri a V. M. úr Önagyméltóságát, hogy a nagybaracscai VI. sorszámú tanítói állásra **Vincze Jolán Mária** soltvadkertti tanítónőt kinevezni kegyeskedjék.”

1932-ben kerül iskolánkhoz **Vanka László** tanító, akivel kapcsolatban az iskolaszék kimondja, hogy „Iskolai ténykedésén kívül köteles a kántort igazolt akadályoztatása esetén elsősorban helyettesíteni és leventék oktatásában azon esetben, ha a Testnevelési felügyelőség megbizsa, közreműködni.” Vanka László tiszteletet és elismerést érdemel, hiszen a II. világháború során a hadbavonulástól mentette meg a baracscai leventék egy részét, mivel azt tanácsolta nekik, hogy a besorozás elől bújjanak el tanyákon, kórházokban, stb. Természetesen e „hazafiatlan” magatartásával nemcsak az állását kockáztatta. Egyébként igen szigorú, kemény egyéniség volt.

1933. szeptemberében készült jk. erőteljesen kifogásolja a **tanítói lakások** állapotát: „... olyan rozogák, szűkösek, sötétek, egészségtelenek, hogy ilyen állapotban a **bentlakók egészségét egyenesen veszélyeztetik.**” Az iskolaszék felújítás címén költségvetést készített, de ennél többre nem jutottak, mert tagjai közt éles vita alakult ki a régóta vajdó lakásügy miatt. Az 1933. okt. 29-én készült jk. szerint Klazsik Ferenc igazgató **tanító Kövesi Ferencre magyarosította a nevét.**

1937. aug. 28-án találkozunk először a jk-ekben **Tóth Tivadar** névvel, aki ettől kezdve 40 éven át a község plébánosa volt. Mint az iskolaszék tagja, illetve elnöke, minden esetben pozitív hozzáállást tanúsított a község tanúgyéhez.

A következő 1-2 évben a község „gyenge lábakon álló közbekéjét” károsan befolyásoló, apró-cseprő nézeteltérésekről olvashatunk a jk-ben, 1939-ben Kövesi Ferenc ig. tanító betegszabadságra ment. Az igazgatói teendőkkkel az iskolaszék **Vanka Lászlót** bízta meg. A beteg nevelő tanítói helyettesítését lánya – közismert néven „**Anci tanító néni**” – munkába állításával oldották meg. Kövesi Ferenc már csak rövid időre tért vissza a betegszabadságról.

Utolsó jk-ünk 1939. július 30-án készült, amelynek tárgya az 1940-es évről szóló iskolai költségvetés összeállítása és megtárgyalása.

Íme a 20. sz. első évtizedeinek iskolánkkal kapcsolatos „mindennapi élete”, amely tele van személyi és dologi gondokkal. **A négy évtized az új 4 tantermes iskola megépítésén túl nem hozott lényeges változást az iskola életében. Szinte állandóan probléma maradt a tantermek zsúfoltsága, a bútorzat és a felszereltség hiánya, a tankötelezettség betartásának súlyos gondjai, a községi és iskolaszéki vezetők, illetve a szülők egyrészének értetlensége, a tanítói lakások leromlott állapota, az állandó nevelőtestület hiánya, a községi vezetés és a nevelőtestület közötti esetenkénti nézeteltérések gondja.**

Egy korabeli fénykép megörökítette számunkra a hat tagú nevelőtestületet (34. ábra). Beosztásuk az alábbiak szerint alakult: Az I. osztályban Unterreiner Magdolna (Medzihradszky Ervinné), a másodikban Kancsár László, a harmadikban Vanka László, a negyedikben Kövesi Anna (Benczédi Istvánné), az ötödikben Vincze Jolán és a hatodikban Tihanyi Jenő tanított az 1939-40-es tanévben.

34. ábra: A nevelőtestület tagjai az 1939/40-es tanévben.
Balról jobbra: Tihanyi Jenő, Vincze Jolán, Kancsár László, Medzihradszky Ervinné (Unterreiner Magdolna), Vanka László, Benczédi Istvánné (Fotó: Tóth T., 1940.)

Az iskola és a község a II. világháború alatt és az azt követő ún. „koalíciós időben”

Az elkövetkező 2-3 évben nem történt különösebb változás. Az 1941/42-es tanévben Nagybaracsára került Nyilas József, az iskola későbbi igazgatója. Az 1943/44-es tanévben találkozhatunk először a hetedikes, majd az 1944/45-ös tanévben nyolcadikos tanulókkal. Sajnos – egy-két fő kivételével – nem zárhattak eredményes tanévet, mert nem teljesítették a tankötelezettséget. Nevük után ez olvasható az anyakönyvi naplóban: „Iskolába nem járt, nem osztályozható”, vagy „Sok mulasztás miatt nem osztályozható”.

Itt kell szólnunk arról is, hogy a negyvenes évek elején újabb templomégés tanúja Nagybaracska lakossága. 1943. május 20-án a Kaposvári 5. Gyalogezred Árkáskiképző Százada a község határában gyakorlatozott, melynek során egy kilőtt jelzőrakéta a templom tetejére, a zsindeletetőre esett. A száraz zsindelet szinte pillanatok alatt lángot fogott, amelynek következtében a tetőzet és a torony leégett, a toronyóra tönkrement, a legkisebb harang lezuhant és összetört. A későbbi beázások miatt megromlásodott az orgona is. A

károk helyreállítására csak hosszú hónapok múlva került sor. Itt jegyezzük meg, hogy néhány évtizeddel a templomégést megelőzően a plébániát is zsindelettel fedte.

A II. világháború borzalmaiból Nagybaracska lakói is részesültek. Több százan teljesítettek katonai szolgálatot, miközben 65-en hősi halált haltak (A hősi halottaknak 1990-ben emlékművet állapított a község népe a templom előtt, **Rosenthal Imre néhai plébános**, Szalai Imre egyházközségi elnök, Szücs András egyházközség iskolaszék gondnok szervezésében.) 1944. október 27-én orosz katonák özönlöttek el a falut. A szovjet hadsereg első hullámának távozását követően nov. 13-án kb. 500-1000 szerb partizán szállta meg a községet, akik a két iskolában, óvodában és az egészségházaiban szállásolták el magukat. Ők égették el a már említett iskolai irattár jelentős részét is. A rövid tartózkodásuk folyamán, novemberben, **a tömeges kivégzés szándékával a templom előtti térre terelték a falu lakosságát**. Itt golyószórókkal, géppuskával vették körül az összetereltek és vérfürdőt emlegettek abban az esetben, ha nem kerül elő a „titkos rádióadó”. „Még öt perc az élet!” - hangoztatta több alkalommal is a lovagló nadrágba öltözött partizán főnöknő. Szerencsére a kritikussá vált pillanatokban két német repülőgép jelent meg a falu felett, ám ekkor a partizánok és az összegyűjtött nép szét-szaladt. A gépek távozása után a gyerekek és öregek kivételével újra összeterelték a falu lakóit, de közben értesítést kapott a bajai orosz parancsnokság a baracscai eseményekről és a **helyszínre érkező orosz járőr leállította a partizánok tevékenységét**. Az egyedülálló eseményre még évtizedek távlatából is borzadva emlékszik a lakosság. A fentiekkel kapcsolatban persze mondani sem kell, hogy semmilyen „titkos rádióadó” nem működött a faluban.

Az 1944/45-ös tanév késő őszi és téli hónapjaiban a háborús események miatt szünetelt a tanítás. Mivel károk nem érték a községet, hamarosan helyreállt az élet, és **kora tavasszal megkezdődött az oktatás is**. Az iskola igazgatója továbbra is Vanka László, a nevelőtestület létszáma 6 fő. Az első osztályban Medzihradszky Ervinné, a másodikban Vanka László, a harmadikban Benczédi Istvánné, a negyedikben Kancsár László, az 5-8. osztályos fiú osztályokban Tihanyi Jenő, és az ugyanezek 5-8. osztályos lány osztályokban Horvácz Katalin tanított. A tanulók létszáma az 1945/46-os tanévben 399.

Az 1946/47-es tanévben községünkben is megszervezik az általános iskolát és vele párhuzamosan életbe lép az új általános iskolai tanterv is. Igen jelentős lépés ez a falu oktatásügyének történetében, mert a tankötelezettségi törvény fokozatos szigorodó életbelépésével, az új tanterv nyomán hamarosan megjelenő általános iskolai tankönyvek elterjedésével eddig soha nem látott ismeretszintre juthattak el az iskola tanulói. A magasabb szintű követelményekhez igazodva **megkezdődött az egyes tanítók általános iskolai tanárokká történő átképzése**, valamint további nevelők szolgálatba lépése is. A hatékonyabb nevelő-oktató munka megalapozta a tehetségebb tanulók képességeinek kibontakozását. Mindez, és a szülők jelentős részének szemléletváltozása, továbbá a nagyfokú áldozatvállalása, és nem utolsósorban a felsőbb szintű ösztönzés, **soha nem tapasztalt továbbtanulási hullámot** indított el. Az iskola már meglévő, illetve új szaktanárokkal bővülő tanterület tartalmas és hatékony munkát végzett, melynek tagjai közül névszerint meg is kell említenünk **Kovács Béla, Gáspár Imréné, Gáspár Imre és Nyilas József** nevelőket. Egyébként Vanka László távozásával, az **1947/48-as tanévtől másfél évtizeden át Nyilas József lesz az iskola igazgatója**.

Még az elkövetkező 1-2 évtizedben is komoly gondot okozott a közel 400 tanuló elhelyezése. Szükségmegoldás volt a váltakozó tanítás bevezetése az alsó és felső tagozat között, ami azt jelentette, hogy a két tagozat hetenként váltotta egymást a délelőtti, illetve délutáni tanításban, ugyanazokban a tantermekben. De kényszerű megoldás volt a szükségtantermek létrehozása is az iskola közvetlen közelében. (Pl. a Háziipari foglalkoztató szövetkezet ma már nem meglévő épületében, „Bagó Mária néni” egykori üzemhelyiségében.)

Igazi megoldást a **4 tantermes iskola két esetben (1971 és 1986) történt nagymértékű átépítése és bővítése** jelentette, amelyben sajnos jórészt elveszett az eredeti „klebelsbergi” stílus és épületszerkezet (**35-36. ábrák**). A tágas, világos, és viszonylag jól felszerelt tantermek létrehozásáért messzemenő elismerést érdemel Fölföldi Lajos, a község akkori tanácselnöke, Varga Pál, a helyi Haladás Mezőgazdasági Termelőszövetkezet elnöke és nem utolsósorban a községben élő valamennyi szülő, akiknek áldozatos munkájáért sokáig hálás lehet az utókor.

35. ábra: Az iskola mai képe (Fotó: Végvári)

36. ábra: Az iskola ÉNy-i sarka és az udvarra benyúló tantermek folyosója (Fotó: Végvári)

NYELVI EMLÉKEINK
a 18., 19. és 20. századból

BEVEZETÉS A NYELVI FEJEZETHEZ

A községünkben használatos nyelvjárás ismertetésével – melyet megközelítőleg sem tekintek nyelvészeti szakmunkának – azt szeretném elérni, hogy az utánunk következő nemzedékek nyerjenek némi bepillantást abba, hogyan fejlődött, formálódott a falu lakóinak nyelve a 18. század utolsó évtizedeitől kerekén kétszáz éven át. Emellett arra is törekszem, hogy esetenként rámutassak, hogy miként és milyen nyelvi eszközökkel fogalmazták meg és közölték gondolataik az említett korban élt, itt lakó emberek, a falu népének döntő többségét kitevő paraszti és részben kisiparos rétegek, illetve az írásos anyagot készítő kevés értelmiségi személy. Nem utolsó sorban szeretnék néhány olyan „baracscai”, tehát helyben született sajátos kifejezést is rögzíteni, amely a sok-sok nehézségen keresztülment nép találékonyágát, színes, izes kifejezőképességét bizonyítja.

Községünkben – mint mindenütt – a nyelv állandóan változott, formálódott és gazdagodott. Mára a régebben – száz, kétszáz évvel korábban – használt szavaink egy része fokozatosan eltűnt, más része többé-kevésbé módosult. A 18. sz. végén kezdődött – és néhány évtizedig elhúzódó – nyelvújítás rendkívül lassan tört utat magának. Érezhető változás, „megújulás” csak a 19. sz. 60-70-es éveiben tapasztalható. Ékesen bizonyítják mindezt a helyi plébánián fellelhető dokumentumok.

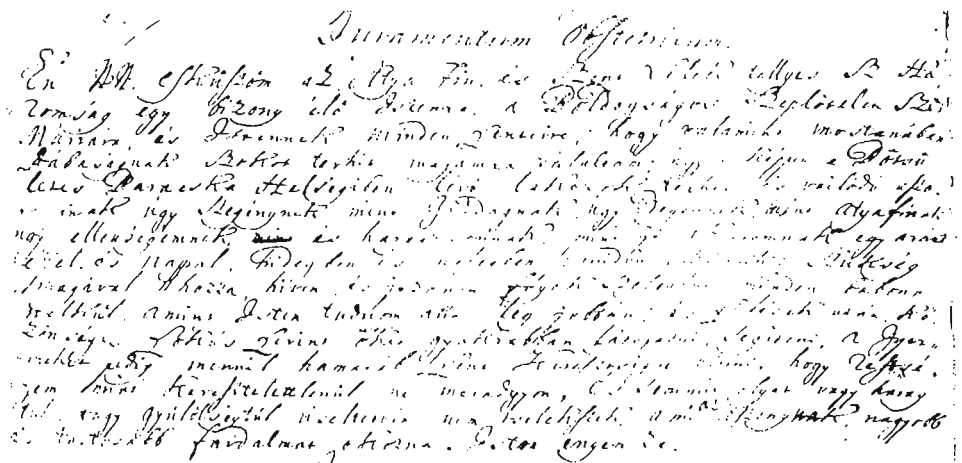
A 18. sz. közepén kialakuló településünk „nyelvjárását” a le- és betelepülő őseink, elődeink alakították ki úgy, hogy egy-egy tájról – elsősorban Baranya, Tolna, Somogy megyéből, a Duna-Tisza közének a faluhoz közelebb eső vidékeiről, a szomszédos falvakból, és esetenként jóval távolabbi településekről – magukkal hozták az ott beszélt szókinccset, beszédstílust, illetve kifejezésmódot. Így községünk kialakult „nyelvjárása” nem egyezhetett, illetve nem egyezik a történelmi tájak egyik nyelvjárásával sem. Az történet ugyanis, hogy az elmúlt 250 év folyamán az egyes csoportok, családok, vagy egy-egy ember által idehozott sajátos nyelvjárás keveredett az itt élővel, hatott arra, s így gazdagodott is, miközben egyre színesebbé, kifejezőbbé vált. Végül e folyamatos keveredés eredményeként – az eredeti nyelvjárásoktól eltérő – sajátos „baracscai nyelvjárás” jött létre. Természetesen az „új nyelvjárásban” az egykori eredet felismerhető: így pl. az *é-zést* a palócvideékek és a Kalocsa alatti település-sáv alapozta meg, az *ö-zés* és az *l-lezés* baranyai, illetve Baja környéki hatásként fogadható el.

Azt, hogy miként beszéltek az 1740-es évek elején idetelepülő őseink, nem tudjuk. A már említett folyamatos letelepülés ellenére feltételezhetjük, hogy őseink nyelve csak lassan változott, és a meghatározó az első hullámokban érkező családok beszédstílusa lehetett. (Hajdók-Kőhegyi, 1976) E korabeli nyelv, illetve beszéd megközelítése lehetetlennek bizonyult. Szerencsére azonban a helyi plébánián a közelmúltban fellelt okiratok némi információt nyújtanak e kor lehetséges beszédstílusáról. Így a kutatás sikere érdekében – egyéb forrás hiányában a munka kizárólag ezekre hagyatkozik.

AZ ELSŐ ÍROTT NYELVEMLÉKEK

Az első, tehát a legrégebb helyben feltárt magyar nyelvű dokumentumegyüttes az a **13 esküszöveg**, amelyet a helyi plébános (Lovass Imre, 1775-1791) az **1770-es évek második felében** – egyébként kizárólag latin nyelvű anyakönyv végén – rögzített. Sajnos, az említett anyagban mind a nyelvhasználatra, mind a kiejtésre viszonylag kevés szó enged következtetni, ezért e tekintetben messzemenően óvatosnak kell lennünk. Az tartható valószínűnek, hogy a plébános a magyarul írt esküszöveget felolvasta a templomban, és az érintett személyek (bíró, jegyző, bába, kocsmáros, pénztáros, esküdtek, mezőőrök, sekrestyés, stb.) ennek alapján külön-külön esküt tettek a plébános és a hívek előtt. (Hajdók-Kőhegyi, 1976)

A fogadalmak közül talán a bábaasszonyra vonatkozó szöveg a legérdemesebb a kiemelésre, amely álljon itt eredeti megfogalmazásban:

Juramentum Obstetricum.
En N. N. esküszöm az Atya Fiu és szent Lélek tellyes Sz Háromság egy bizonyos élő Istenre, a Boldogságos Szeplötelen Szüz Máriára, és Istennek minden szenteire, hogy valamint mostanában Bábaságnak szokott terhit magamra váltaltam; úgy a képpen e Bötsületes Baracska Helsingiben lévő lakosok terhes, és vilódó aszonyinak úgy szegénynek mint gazdagnak, úgy idegennek, mint atyafinak úgy ellenségemnek, mint és haragusomnak, mint jó akaromnak egy aránt éjjel, és nappal, hidegben és melegben (:midőn tudnillik :) szükség magával hozza, hiven, és jozanos fogok szolgálni minden babona nélkül, amint Isten tudnom ata leg jobban; és szülések után, közönséges szokás szerint őket gyakrabban látogatni, segíteni, a gyermeket pedig minél hamaráb szent Keresztségre vinni, hogy restségem miat Kereszteletlenül ne ifáradgjon, és semmit olyat vagy haragtul vagy gyűlölségtül viseltetvén nem tselekszek ami az aszonymak nagyobb és tartósabb faidalmat okozna. Isten engem úgy segélyen ki és a Boldogságos Szüz Mária, e

A „Juramentum Obstetricum”, azaz a bábaasszony esküszövege

„En, N. N. esküszöm az Atya Fiu és szent Lélek tellyes Sz Háromság egy bizonyos élő Istenre, a Boldogságos Szeplötelen Szüz Máriára, és Istennek minden szenteire, hogy valamint mostanában Bábaságnak szokott terhit magamra váltaltam; úgy a képpen e Bötsületes Baracska Helsingiben lévő lakosok terhes, és vilódó aszonyinak úgy szegénynek mint gazdagnak, úgy idegennek, mint atyafinak úgy ellenségemnek, mint és haragusomnak, mint jó akaromnak egy aránt éjjel, és nappal, hidegben és melegben (:midőn tudnillik :) szükség magával hozza, hiven, és jozanos fogok szolgálni minden babona nélkül, amint Isten tudnom ata leg jobban; és szülések után, közönséges szokás szerint őket gyakrabban látogatni, segíteni, a gyermeket pedig minél hamaráb szent Keresztségre vinni, hogy restségem miat Kereszteletlenül ne ifáradgjon, és semmit olyat vagy haragtul vagy gyűlölségtül viseltetvén nem tselekszek ami az aszonymak nagyobb és tartósabb faidalmat okozna. Isten engem úgy segélyen ki és a Boldogságos Szüz Mária, e

Szent Evangélium és a meg váltó Xtus Jézusnak drágalátos szent keresztye, mely(re) igazán esküszöm.”

Megjegyzésre érdemes, hogy a szöveg utolsó mondatát csak a legelső fogalomtevőnél, a bírónál írta le a helyi plébános, a többi esetben mindössze egy-két szóval utal az azonosan elmondandó befejező gondolatra; „Isten engem...” stb.

Mivel a plébánosnak úgy kellett összeállítani a felolvasandó szöveget, hogy azt minden – templomban lévő – értse, elfogadhatjuk, hogy a leírtak megközelítő hűséggel követtek az akkori mindennapi beszédet, az egyes szavak kiejtését, tehát az e korban használatos baracskai nyelvet.

Lássunk most a 13 esküszövegből - az eredeti sorrendjüknek megfelelően néhány szót és kifejezést: „atyafiság” (összes rokonság, testvériség, felebarát), „gyülölség” (gyűlölet), „vékony tehetségem szerént” (gyenge, szerény tehetségen szerint), „egy aránt” (egyaránt), bé vett ditséretes szokásait és szabadságit” (szabadságait), „félre tévén” (félre téve), „helségünk”, „máshut” (másutt), „hiv” (hű), „hivséges” (hűséges), „titkos végzéseink, mellyeket bé,(be), „béli” (beli), „némü” (nemű), „mái” (mai), „üdünek” (időnek), „uraimék” , „nemestül, nemtelenül, szegénytül, gazdagtul, tékozlásbul”, „hamisson” (hamisan), „hiven számba adom” (hüen elszámolok), „lészek” (leszek), „hogy valamint mostanában Bábaságnak szokott terhit magamra válaltam”, „haragusomnak” (haragosomnak), „vailódó” (vajúdó), „aszonyinak” (asszonyoknak), „előmbe adatnak” (elém adnak), „jövedelmit, tellyes, parantsollyam, mentül”, (mentől), „tékozlásbul”, „veteményit” (veteményeit), „örülvén”, „tutorságát” (gyámolítását), „mindeneknek” (mindenkinek), „vállogatás”, „egyelitem” (elegyítem), „tunyaságom” (lustaságom, lomhaságom, tétlenségem), „üdüösséges” (üdvös), „szorgalmatossan” (szorgalmasan), „kösség” (község), „segélyen ki” (segítsen meg), „Kárt ne vallon” (kárt ne valljon), „a nyereségben alább ne szállyon”, „Baracska Helség”, „a borokat nem üresitem, az iczékét meg nem kissebitem”, „ugy mint: Portiot, arendát, és egyebeket annak idejében szorgalmatossan bé szedni igyekzem aprodonkint” (az adót, adórészletet), „a sok rendellen, és kegyetlen exekutióknak el távoztatására, mentül jobban lehet tsendesebben, igyekszem.” (a kegyetlen végrehajtok), stb.

Az esküszövegek áttekintésekor szembeütünk, hogy alig találkozzunk annak gondolatokra történő tagolásával, illetve azokat formáló vesszőkkel, pontokkal. Így tűnik, hogy esetenként a pont helyett pontosvesszőt alkalmazott az író. Annál több viszont benne az egyes szavak utáni – ma indokolatlannak tartott – vessző. Az ígékötőket és a leg szócskát sem írta egybe – a korabeli helyi plébános – az ígéekkel, illetve a melléknevekkel. Valószínű, hogy több magánhangzó hosszúságát egyszerűen elfelejtette jelezni. Bizonyosak lehetünk abban, hogy a szavak jelentős részét nem úgy ejtették, ahogy azokat leírtan találjuk. Emellett a számára fontosnak tartott szavakat - a kor szokásainak megfelelően - nagy kezdőbetűvel írta (pl. "Helség, Templomnak, Bötsületes, Keresztségre, Protiot", stb.). Érdekes még a szavak sor végi elválasztása is, mert a ma használatos kötőjel helyett a betű lábánál elhelyezett „kettős vessző”, „macskaköröm” látható a sor végén, és a következő sor elején is.

A kiemelt szavak, kifejezések jelentős többségéről az a véleményünk, hogy általánosan elterjedtek lehettek, amelyeket a korabeli baracskaiak értettek és használtak. Az összes esküszöveget áttekintve, elmondható, hogy igen színes, ízes kifejezésekkel találkozunk, amelyekben szembeötlik az l-lezés, illetve az lly-ezés, a szóvégi -ul, -ül és az i-zés is.

II. József Türelmi rendelete

Az esküszöveget követően mindössze néhány évvel később 1782-ben írta Lovass Imre helyi plébános a második legrégebb magyar nyelvű szövegünket. A dokumentumra az „Intimata Regia ab anno 1765 usque 1782” (Belső királyi rendelkezések 1765-től egészen 1785-ig) címmel ellátott könyvben bukkantunk. A latin nyelven írt könyvnek egyetlen magyar nyelvű szövege II. Józsefnek 1781-ben kiadott Türelmi rendelete. Ennek lényege az, hogy a közzétett nyílt parancs a protestánsoknak Magyarországon (és az osztrák örökös tartományokban) teljes vallásszabadságot ad.

Ez a könyv igen értékes, Baracsára vonatkozó – korabeli – anyagot is tartalmaz, amelynek feldolgozása messzemenően megérdemelne egy külön tanulmányt. Az említett könyv végén található okirat az „Explicatio Tolerantialis Decretii”, vagyis a „Türelmi rendelet értelmezése” címet viseli. Mivel magyar nyelvű, valószínű, hogy a plébános felolvasta azt a hívek előtt a templomban. Határozottabb azonban az a véleményünk, hogy felsőbb utasítás is kötelezte erre a plébániákat.

A kétoldalnyi szöveganyag mondanivalója az első olvasásra alig érthető. A stílusa nehézkes, körülményesnek tűnő, amelyet tovább bonyolít a gyakori szóismétlés is. Valószínű mindehhez hozzájárult a német nyelvből való fordítás, a már akkor is meglévő jogász „bükkfanyelv”, és talán a rendelkezés témája is.

Tekintsünk most bele helyenként a rendeletbe, annak eredet megfogalmazását követve:

egészülte
Hírségletnek azia Kegyelmesen parancsoljuk, hogy valamine a
Vallás dolgában ki adott elöbbről Kegyelmesen parancs
utólatának, ki parancsotok, és az egész országban publikáltakat
egy ellen Kegyelmesen állapítottuk, bírtuk, és illogtan meg
Gyermek magunkoz Kegyelmes parancsotoktat is, szöveget az or
szágban mindenben lévő, minden fülent gyulontka, hivelsen tette
utas, és minden kora idai nélkül szöveget, ki nyomtatás
satt, e mellett mindenképp felőigis királyi nevünkben tud
atokan adofati, hogy i-aképp kora taviróishai, Hírsé nejeis
Földéjire, a vagy Istógyais, akik mi nem, és minden akki a mi
a Vallás dolgában ki adott Normatív Kegyelmes parancsotoktat
urati, Türelmetek ellenkise Magyarországon, akik harag idé
teményekkel, vagy igen fenyveséssel, és igazsággal, akik mai
egység erőszakos mindkét, és Kegyelmesekkel is, amer, vagy
kmar nem károltát Vallásra által való, a vagy pedig tölve,
és ami Kegyelmes utólatának ellenkise istólmekkel, mások
Kegyelmes minifpeltöndek, az illyenke ami királyi nevezetű
utólatok, és e mellett, a előbbről minemisége Fivis, a Kérmé

Egy részlet a rendeletből

„Második József ze

Fő Tisztelendő ze Jollehet kegyelmes akaratunkat, minémü tzállal, és szándékkal adtuk ki tudnillik, a vallás dolgában, és a valóságos keresztényi Toleranciának, az az, a különböző vallásuak egy más meg szenvedésének, örökös Országink, és Tartományinkba való meg erősítése iránt, Kegyelmes normális Parantsolatinkat, azon Kegyelmes Parantsolatinkban, elég bővön és világossan meg magyaráztuk, mind azonáltal nagy kedvetlenséggel, és nehezteléssel kellett némely németh Tartománynak Törvény tévő székeinek hiv tevéseikbül^r értenünk, hogy ezen most említett Kegyelmes normális Parantsolatinkat, a nem=Katolikusok, az igaz, és tsak egyedül Országink javára tzélzó szándékunknak értelméről, sokkal más értelemre vonnyák a tudatlan kösségnek, hamis, tévelgő, és a mi kegyelmes akaratunkal éppen ellenkőző gondolatokat vetnek feibe;...

...Tehát azon felleb említett kegyelmes normális Parantsolatinknak Magyar Országban is lehető bal, és ravasz fogásokkal tellyes magyarázattanak meg előzéséért, a tudatlan népnek, inennd könnyen követkőzhető Hitetéséért, nem különben minden hejába való, és fundamentum nélkül való hírek hintegetése alkalmatoságának el távoztatására, a vallás dolgában való kegyelmes akaratunkat, és tzélunkat bővebben ki jelenteni, és úgy hogy minden meg érthesse, meg magyarázni, szükségesnek lenni itélünk...

...ha azon Jobágyinknak is, a kik még mind ez ideig, sem tanítás, sem lelkeknek belső meg győződése által, az uralkodó Anyaszentegyház Anyai szent Kebelébe, bé nem vitettek, hanem más bé vett, a vagy meg szenvedett vallásokon vagynak, azon vallásoknak szabad exereztiziumát, és a vallásos Keresztényi Toleranciának hasznait, a már sokszor említett, és az eránt kiadott kegyelmes normális Parantsolatink szerint, továbbra is, Kegyelmessen meg engedgyük

Hivségeiteknek ezért Kegyelmessen parantsollyuk, hogy valamint a vallás dolgában ki adott elébbeni Kegyelmes Normális Parantsolatink, ki nyomtattattak, és az egész Országban publikáltattak, úgy ezen Kegyelmes Parantsolatunkat, bővebben és világosan meg magyarázó Kegyelmes Parantsolatunkat is azonnal az Országban ususban lévő minden született nyelvekre, hitelessen, tisztán, és minden hozá adás nélkül forditassák, ki nyomtassák, e mellet mindeneknek felséges Királyi nevünkben tudtukra adassák, hogy valakik hozá tartozóikat, Háza népeit, tselédjeit, a vagy Jobágyait, akár mi úton, és módon akár a mi, a vallás dolgában ki adott Normális Kegyelmes Parantsolatinknak, tzélunkal ellekőző magyarázásával, akár hazug költeményekkel, vagy éppen fenyegetésekkel, és ígertésekkel, akár más egyéb erőszakos módokkal, és ketsegetésekkel is, emez, vagy amaz nem Katolikus vallásra által tsalni, a vagy pedig tévelgő, és a mi kegyelmes akaratunkal ellenkőző értelmekkel másokat hitegetni merészelenenek, az ilyeneknek a mi Királyi neheztelésünket, és e mellet, a dolognak minémütsége szerint a kemény büntetést is, minden kegyelem nélkül, okvetetlen, anyival inkább el nem kerülik, hogy az illetén esztelen, szánt szándékal gonosz és tsalfa emberek, éppen olyan mások lelki isméréten való erőszakot tevőknek, a milyentől ők anyira irtóznak. és hogy ő raitok ezen erőszak, nem fog tétetni, aról azon első Nagy Toleranciális Parantsolatunkban bátorságossakká tétettek, fognak tartatni, és a szerint mint Kegyelmes Parantsolatink által hágói, meg is fognak büntetni. Egyéb eránt a mi Császári, és Királyi Grátziánkal, és Kegyelmünkkel Hivségeitekhez hailandók maradunk. Költ Bétsben Pünkösd havának 24ik napján 1782 esztendőben

József. m. K.

Gróf Eszterházi Ferencz
Fraicsik Ádám m. K.

Így szól a rendelet, amelynek bemutatott szövegrésze az eredeti terjedelemnek mintegy 70%-a. A bevezetőben már röviden szó került erről a szövegről, amely láthatóan nemcsak témájában, stílusában, hanem hangulatában is eltér az esküszövegektől. Biztosak lehetünk abban, hogy a dekrétum írója egyaránt követte a korabeli elvárásokat és szokásokat. A szöveg viszonylag sok olyan szót és kifejezést tartalmaz, amely ugyancsak általánosan használatos lehetett. Nézzük most a legjellemzőbbeket az eredeti szöveg szerinti sorrendben:

„bövön” (bőven), „kellertt” (kellott), „tevő” (tévő), „vonnyák” (vonják), „tévelgő” (tévelygő), „ellenköző” (ellenkező); „illyetén” (ilyen), „jussukban, hasznokban, ragadtatván, felleb” (feljebb), „más vallásra való által állást szabadnak lenni közönségesen hirtelték légyen”, „hájába való” (hiába), „normális Parantsolatainkat” (rendes, szabályos parancsolatainkat), „ezen kegyelmes szándékunkban leg inkább hozzá illőnek lenni találtuk”, „innend” (innen), „követközhető”, „bal és ravasz fogásokkal” (téves, helytelen és ravasz fogással), „azon vallásoknak szabad exereztiumát”(exercitorius vagyis a vallások szabad gyakorlását), „Keresztényi Tolerancziának” (keresztényi eltűrésnek, elszenvedésnek), „ez eránt” (az iránt), „elébbeni” (előbbi), „ígértés” (ígéret, ígéretés), „által tsalni” (átcsalni), „az Ország ususban lévő minden születet nyelvekre” (az országban használatban lévő minden beszélt nyelvre) „okvetetlen”, „mérészzelendenek” (merészszelnek), „és minéműsége” (milyensége), „által hágói”, „hivségtekhez” (hüségtekhez), „és Királyi Grátziánkal, és kegyelmünkkel hailandók maradunk” (királyi hállával, köszönettel, jóindulattal megértők, engedékenyek maradunk), „Pünkösöd havának” (május), stb.

Általában elmondható még, hogy az esküszövegekhez viszonyítva változatlan az l-lezés, az ly-lyezés, a szóvégi -ul, -ül, és emellett helyenként az ö-zés is.

Hangsúlyozni szükséges, hogy az eddig előttart szöveganyag a maga egészében nem tükrözi a korabeli Baracskán használatos nyelvjárást, de az nagyon valószínű, hogy nyomaival találkozhatunk benne.

A harmadik baracskai nyelvemlék a „Rendelések”

A 18. sz. utolsó – terjedelmesebb – magyar nyelvű leiratát **1785-ben** készítette el **Lovass Imre** plébános. Az anyagot – az előbbihez hasonlóan – a királyi belső rendeletek „*Intimata Regia ab anno 1782 usque 1825*” II. „kötetének” elején találhatjuk. E könyvnek külön értéke az, hogy a 2. lapján látható a **helyi plébánia legrégebb** – ma 200 éves – **viaszpecsétje**, amelyet az egyházközség leltárára nyomtattak. Közvetlenül felette - többek közt - annyit írtak róla, hogy: „... usualis sigillo roboramus. Die 30° 8 bris 1798”, vagyis „...a szokásos pecséttel megerősítve 1798. okt. 30-án”. Mellette: „Josephus Sáfár Parochus Baracskiensis „, azaz Sáfár József baracskai plébános. Emellett itt található a kalocsai érsekség megbízottjának pecsétje és aláírása is.

A **pecsét** megközelítőleg közepes állapotban maradt fenn. Egyszerű rajzolata középen egy pajzsot ábrázol, amelyen, illetve amelyben viszonylag nagy méretű kehely található. A pajzsot alul félkör alakban két szál búzakalász díszíti. A pajzs felett, a kerek tárgyon vízmadár, talán gém, vagy inkább rövidebb lábú búbos vöcsök foglal helyet. Tőle balra S-, jobbra J betű, azaz a helyi plébános, Sáfár József monogramja látható.

A helyi plébánia legrégebb viaszpecsétje

Ez a korban harmadik írott szöveg a „**Rendelések**” címet kapta, melynek terjedelme megközelíti a másfél oldalt. Témája a szökött katonákkal kapcsolatos megteendő intézkedéseket rögzíti tíz pontban. Szövege az első olvasásra eléggé jól érthető annak ellenére, hogy sokirányú intézkedést tartalmaz. A megfogalmazása, stílusa a pontokba szedés nélkül is „katonásnak” tűnik; szinte semmi felesleges szót nem tartalmaz, Felépítése logikus. Az előbbi két Lovass íráshoz hasonlóan ez a dokumentumunk is egységes betűformákkal, viszonylag szép írással készült, jól olvasható. Természetesen ezt is felolvasták a templomban tartózkodó híveknek.

Tekintsünk most bele a „Rendelések”-be, amely „ex Cathedra”, azaz illetékesen magas helyről érkezett, tűnik ki a szöveg kezdete mellé biggyesztett megjegyzésből.

„Mellyeket a Császári Királyi Apostoli Felség, a Hadi=rend szökésének meg gátolására tenni méltóztatott

Elsőben: Hogy a Királyi Cassa ne kárositassék; mely a szökevény Katonának el fogásának jutalom bére fizetése, s a szökevény Katonánál csak némely darabokban találkozni szokot ruhának helyre pótolása, s helyébe új katonának állítása által, nevezetesen terhelte; a szökevénynek tulajdon jószágából, mely el szökésekor, az olyan szököt Katonának, Ország törvénye szerint, szabad birtokába vagyon, s tulajdon szabad rendelésétől függ, minden el szököt gyalog Katonáért 60 forint, minden lovas Katonáért pedig ki lovával szököt el 120 forint az Felséges Királyi Quarinuoknak le fizetessék, minden különbség nélkül, az olyan szököt Katona akár paraszt, akár polgár, akár Nemes légyen.

Másodszor: Az olytén Katonának el szökéséről, azon regiment tégyen ítéletet, a mellyből való a szökevény, s minekutána az ily regiment az ő ítéletét azon Törvényt szolgáló hatalomhoz, mellyhez tartozandó által küldötte, ez köteleztessék azonnal, ha az első pontban fel jedzet tulajdon jószág kezénél vagyon, az ő Filcalissa által, az említett Summá-

„Le írása

Bizonyos Minorita Szerzetes Barátnak, Jenci Tamásnak, aki minden féle ros cselekedetei miatt, 3 esztendőbeli büntetésre, Bruki Klastromba Murához közel által tétettetett, s onnand e folyó esztendőnek 21 Május napján el szököt.

Keveses nagyobb termetű, köptzős, és kövér testű, széles vállú, s kurta kövér újjai vannak a kezén, s igen kiss körmei, nehéz járású, fekete hajú, melly kis papok módgya szerint meg vagyon nyirva, mély szemű, s az nagyon kiálló szemeldöke miatt, igen kitsi; a szája kevesess dagat, fehér rendes fogú, hoszas ábrázatú; tellyes orcájú, fekete szakállú, barna képű, kemény, komor és ravasz tekintetű, a ruhája mellyet magával vitt, egy gránát színű, téli módon Kaput, egy habitus, egy fekete laibi, fekete bőr németh nadrág, saru, czipő, fekete pamuk, és fehér harisnyák setét veres keszkenők, egy fekete viaszkos, három szegletű, és egy szőr kalap, és egy rövid bott, melly alul meg van vasalva, s tetején fehér gomb vagon, beszéll magyarul, lengyelül, és deakul, németül is, de nem tisztán, s kiis tetzik, a beszéggységű, hogy nem született németh"

A leirat nincs dátummal ellátva, de a szöveggörnyezete egyértelműen bizonyítja, hogy **1788-ben készült**. Témájának érdekessége mellett azért is foglalkozunk vele, mert mindössze ez a négy nyelvi emlék áll rendelkezésünkre a 18. századból és emellett gazdagodhatunk belőle néhány megkapó korabeli szóval, kifejezéssel:

„rosz cselekedetei miatt”, „Bruki Klastromba” (A mai Bruck an der Mur városának kolostorában), „onnand”, „keveses nagyobb termetű” (kissé), „széles” (széles), „tellyes orcájú” hiánytalan, hibátlan arcú), „egy gránát színű, téli módon kaput” (gránátvörös, a gránátalma színére emlékeztető, sötétpiros caput, azaz főveg, illetve söveg, vagy süveg), „egy habitus” (ruházat, öltözet), „egy fekete laibi” (lajbi, fémgombos férfi posztókabát vagy felsőruhaként viselt mellény). „pamuk, és fehér harisnyák” pamut, gyapotszálakból font, de inkább gyapjúfonálból készült harisnyák), „egy fekete viaszkos... kalap” lenolaj kencével vízhatlanná tett szövet), „bott, melly alul meg van vasalva” (támadásra, védekezésre alkalmas sétabot), „beszéll magyarul”, „kiis tetzik, a beszéggységű” (kitűnik).

Szembeötlő az ő és ű, illetve a szóvégi ű esetenkénti alkalmazása, mert első esetben találkozhatunk velük a 18. századi szövegeinkben. (Pl.: „esztendőnek”, „szőr”, „képű”, „szinű”, „vállú”, „járású”, stb.) ezt megelőzően szinte kivétel nélkül rövid magánhangzókat használt az író. De érdekes a j hang írása is; vailódó, tulajdon stb.

A további elemzéstől eltekintve azzal a megjegyzéssel zárható a 18. század, hogy igen komoly segítséget jelentene kutatásunk számára, ha más – környező vagy távolabbi – közösségek ugyanezen, vagy hasonló dokumentumai is hozzáférhetők lennének. Az összehasonlítás bizonyára alátámasztana néhány itteni feltételezést és hangsúlyozná a további kutatás fontosságát. Sajnos az eddigi tapasztalat azt bizonyítja, hogy a környező plébániák egyike sem őrizte meg az „Intimata Regia” egyetlen kötetét sem.

Itt kell megjegyezni, hogy a kutatás eredményeként sikerült fényt deríteni arra, hogy kit rejt a baracscai templom kriptája. A helyi plébánia 2. számú halotti anyakönyve azt bizonyítja, hogy Sáfár József helyi plébánost (1798-1802) temették ide.

„A. Reverendissimus Dominus

Josephus Sáfár

Parchus Loci

Anno 1802. die 11° Octobris defunctus est A. R. D. Josephus Sáfár Parochus Baratskiensis anno 48 apoplexia tactus, die vero sequenti Sepultus in Ecclesia ante aram lateralem.”

Sáfár József
 Főtisztelendő Úr
 Helyi Plébános

Sáfár József főtisztelendő úr, Baracska plébánosa 1802. október 11-én gutaütéstől érintve meghalt, a következő napon eltemetve a templomban a bal oldali mellékoltár előtt.

Azt nem tudni, hogy a faluban rövid ideig szolgálatot teljesítő Sáfár József plébános mivel érdemelte ki a templom kriptáját. A forrásanyag hiányában csak találgatni lehetne (pl. a templomban érthette a halál, felsőbb rendelkezés, stb.).

Josephus Sáfár
 A. R. D. 72. C. Sáfár Parochus Baracskensis Anno 1802 die 11. Octobris defunctus esse A. R. D. Josephu
 et Maria Andakovicha uxore sua in aeternam vitam migravit. Defunctus aetate annorum 48. sepultus est in
 crypta parochiali in ecclesia parochiali Baracskensis. Testis
 C. Sáfár Parochus
 J. Hollósi
 J. Horváth

Sáfár József helyi plébános elhalálozásának és temetésének bejegyzése a halotti anyakönyvbe

„Tisztelendő Érseki szék!

Ezen Érseki Megyebeli Káplányokk helyzetekben való változások alkalmatosságával által szállításra ingyen kiszolgáltatni kívánt fuvar eránt, a Tisztelt szentszékk f. e. Böjt előhavának 26 napján 225 szám alatt hozzánk bocsátott betses levelére ezzel válasz képpen felelni szerénységem vagyon - hogy a Ns vármegye mult köz gyülekezetben a kívánt fuvar eránt olly meg határozást tett légyen: hogy a Káplányokk tsupán azon esetben, amidőn a Szent széknek rendelésébül egyik helyrül a másikra által tétetnek, a Megyebeli személyekre nézve ki szabot taksának le fizetése. és... béli szolga Bironak Assignatioja mellett... a szükséges... ki szolgáltasson, egyéb eránt szokott tisztelettel maradok Tisztelendő Érseki széknek Nemes Milititsen 15 ° Máji 1818 Köteles szolgálja... András... Báts Vármegyének Al=Ispánja.

A sorokat valószínű Vég Imre helyi plébános írta 1818 május 15-én. A ügyirat száma 1007, így másolásról lehet szó, azonban remélhető, hogy írója helyenként eltért az eredeti szövegtől, és azt saját vagy helyben beszélt szavakkal helyettesítette: „Tisztelendő”(tiszteletre méltó, erkölcsi érzékénél fogva tiszteletet érdemlő), „Káplányokk” (káplánok, segédlelkészek), „eránt” (iránt), „Böjt előhavának” (februárnak), „levelére ezzel válasz képpen felelni szerénységem vagyon”, „által tétetnek”, „ki szabot taksának” (a kiszabott díjnak), „szolga Bironak Assignatioja mellett” (kiutalása mellett). Az ü-zés valószínű, hogy a sorok írójának egyéni megszokása lehetett.

Egy reformkori hitvita

Jóval terjedelmesebb a négy évvel később, 1822-ből származó szöveg, amelyre szintén az említett („Mandata Vicarialia ab anno 1791 usque 1835”) című könyvben lelhetünk. A hat oldalnyi, apró betűvel írt anyag jóval olvashatóbb, érthetőbb, mint az előbbi levél. A mondatok tagolása sem mutat különösebb változást, de azok formálása (mint pl. a kijelentő, kérdő) nyomon követhető. A vesszők zöme az „és” kötőszó előtt áll. Az író nem köti össze az igekötőket az igékkel. A hosszú magánhangzók és sok esetben a hosszú mássalhangzók sincsenek megkülönböztetve. Mindezek ellenére a megfogalmazás gördülékeny, érzelmmel töltött, és jelentős része az első olvasásra is világos. Mindössze néhány helyen kellett újraolvasni, hogy megérthető legyen.

Mondanivalójának központi gondolata – a templom építésének méltatása mellett – az „Istentül kinyilatkoztatott vallás” szembeállítása az „Emberi Észtül” kigondolt vallással. Érdekes, hogy bár írója mondanivalóját több hullámban is igyekszik kifejtetni, mégsem gyakori benne az ismétlés. Tekintettel nagy terjedelmére, csak egy-egy részlet emelhető ki a kerekén 180 éves, prédikációnak is felfogható anyagból:

„szabad Királyi
Pest Várossa Polgárainak
Buzgósága.
midőn
Ö
Felsége

I ° Ferentz Kegyes Királyunknak nevévül neveztetett Ferentz Várossában 21 Májusban 1822 Esztendőben Ö HERJZESSége RUDNAY sándor Erdemes Primásunk az Üdvözséges vallás Templomának helyét tekintvén, ez azonnal nagy sietséggel Építeni kezdet. Irta Dr Koppi Sándor, a Tsászári Bétsi és Királyi Pesti Universitásnak Tagja.

Az Ember tökéletességének végső tzeljút, és nyugodalmának bizonyos álapotyát józan Észel keresvén noha külföbfele vélekedések által igen változó útakat szemléel maga előt lenni, de mindazonáltal még is boldogságának legnemesebb részét, az ő lelkének örökké tartandó életét, és az arra vezérő eszközöket el nyerni igaz szívbül óhajtva. Valóban tekintsük minden üdökben elő fordulandó Böltsceinket, akik az Észnek szabad munkájára építettek, és a köz népnek is ezekben a követésre alkalmatosságot nyújtottak, vallyon a sok vetekedések és a számtalan viszontagságok után nem nyilatkoztatták e, hogy az igaz boldogság a Lélek halhatatlanságából származik;...

Némellyek tudni illik a Böltselkedők közül azt az Emberi elmétül ki találhatónak lenni itélték, mások magátul a Minden hatótul ki nyilatkoztatnak lenni által látták – Melly rész az igaz Útat választotta légyen? Igen könnyü reá jönni. Öröké tartandó boldogságunkat, lelkünknek üdvözségét a Minden ható Istentül el nyerni valóban egy olly vallást kíván, amely az ő Isteni dütsőségéhez illendő, de vallyon mely Ember ditsekedhetik azzal, hogy ő az Isteni dütsőségéhez illendő vallást találta fel, vallyon mely ember állíthatya azt, hogy az ő esze enyire terjedhet el, és az Isten akaratyát által láthatya...

Bizonyos tehát az, hogy a Léleknek üdvözségére tsak az Istentül ki nyilatkozatot vallás vezethet, és ugyan azért a S. I-ráshoz ragaszkodunk... kövessük tehát azon vallást a melyre a X. J. bennünket tanított... Bizonyára a vallást az Érzenységre nizve meg itélni, eszünkét igen veszedelmes alatsynyságra eresztené le, és ezen virázzó tizenkilencedik századunknak tökéletességét iszonyú setétséggel boritaná héc...

De tekintsük azoknak vetékedéseit, akik több üdvösséges vallást állítanak, vallyon meg Egyezhet e ez a bölts Ember gondolkozásával? - Azt mint Böltselkedők jól tudjuk hogy az Isten ellen közöket Egy tzelnek el nyerésére nem tehet, mert az rettenetes tökéletlenség, az Isten pedig véghetetlen nagy tökéletesség, amelyhez semi ilyen hiba nem férhet...

...bizonyára nem szeretyük felebarátunkat, hogy ha világossan által látyuk, hogy ő olly vallást követ, amely épen Xtus szavai ellen van, és még is igaz szívbül a hibát neki nem mutatjuk meg...

...Az igaz Térítő mindenek felet az üdvösséges vallást a térítendőnek világossan eleibe adja, ő neki azt meg mutatya, hogy ez valóban Lelkének üdvösségére lészen, és ez által a térítendő meg esméri mely szeretsétlenségben forgot ekoráig az ő lelke, a hibás vallásban többé nyugodalmát nem talállya...

...jaj a Tsábitónak, a ki Xtus mondása ellen, és a böltselkedés meg mutatása ellen külföböző vallásokat is üdvösségesnek tanít - jaj végtére a Tsábitónak, aki az üdvösséges Katolika vallást világi hasznai véget nem akarja által látni, és a hiveket ebül a vallásbul a hibába rántani szüntelen munkálkodik...

... Ne szóljak tudni illik azon buzgósággrul, a melyet Polgáraink az Istenhez hálados sziveiket külső képen is ki mutatták, midön S. Rókus tiszteletére Templomot építvén önön magok fáradhatatlanul dolgoztak...

... Mi teheti a hivek buzgóságát könyeben esméretessé, mint sem az, hogy üdvösséges vallásoknak leg szenteb áldozatyára oly épületet tesznek, a mely közönséges kút feje a lelki boldogságoknak..."

És végezetül a „körlevél” utolsó gondolata:

„Nem sokára fel virad az öröm, a melyen ezen szent Épületben az Istent imádni fogjuk, lesznek is mellete szent életü lelki Atyák, akiknek gondviselésébe adattatik, és akik hiveinket az üdvösséges vallásban szentül vezetvén, hogy minden tévelgéstül, és eretneki veszedelmektül meg örízhessék, a tévelgöket pedig az üdvösséges Katolika vallásra visza téríthessék, a Minden ható Úr Istent imádjuk.”

Szabad Királyi
Pest Várossa Polgáraitól
Burgóságáért
Minden

Értekezésem
Fő Jónás hegyes királyunknak 1822. évi november 22-én Pesten
Kisvárosában elmondott beszédéről 1822. évi december 5-én 4. sz. 25. képe
Minden Szabad Királyi Burgóságunknak, és udvörséges
Vallásunknak helyes megválaszolására, és azonnal nagy tá-
rsaságot létesíteni kezdett. Jónás Dr. Jónás Szabad Királyi
Pesti és Királyi Pesti Egyetemének Tagja.

Az Ember tökéletességének végső célja, és nyugodal-
mának bizonyos állapotjának jónás elbel helyezése. Noha a töké-
letés végtelenül alacsony igen változó irakban állni lát maga elő-
lenni, de mindazonáltal megint boldogságának legelső lépésé-
re, és ő belében öröki rannandó élet, és az arra vezető út, és
éppen az igazi igaz út, és a legelső lépés. Melyben a legelső lépés

A levél bevezető sorai

A terjedelmesebb anyagból az alábbi szavak és kifejezések figyelemreméltóak:
üdvöséges", „Érdemes Primásunk” (érdemeket szerzett, tekintélyes), „igen változó
útakat szemlél maga előtt lenni”, „minden üdökben”, „sok vetekedések” (vetélkedés, vitat-
kozás), „nem érzették-e?” (nem érezték-e?), „utat”, „véghetetlen” (végtelen), „verest”,
„következendő képen” (következő képpen), „Mely rész az igaz Út választotta léssen?”,
„a leg tsekélyeb eszü Ember” (kevés, a legkevesebb eszü), „a tökéletességre nize”, „S.
Íráshoz” (Szentíráshoz), „szóllani”, „a melyre X. J. benünket” (Krisztus Jézus), „hanem
maga az együgyü köz nép is” (gyenge értelmi képességű, itt inkább jámbor), „azt hallya”,
„ellen közöket” (ellenkezőket), „onnét, arrul, reá, előttök”, „esmérni, esméretlen”,
„Bötselkedök” (bölcselekedök), „dütsőséghez” (dicsőséghöz), „látszatiatik”, „részt
szerént”, „boldogságba helyeztetni” (helyezni), „tévölgök” (tévélygök), „eleibe” (elébe),
„lelkinek” (lelkének), „talállya” (találja), „vallásoknak” (vallásuknak), „boldogságoknak”
(boldogságuknak), „építéshez kezdetek” (kezdték), „tévelgéstül” (tévelgéstől), „hama-
rébb”, „ád” (ad), „pogánybul, ebül (ebből), öszve ő előttök” (ő előttük), „üdüben
tapasztalljuk”, stb.

A levél soraiból kiolvashatjuk, hogy mindez elhangzott a „Szabad Királyi Pest
Várossa Polgárai előtt”, és innen kerülhetett – Kalocsán keresztül – Baraस्कára. Sajnos a

helyi írója, illetve másolója nem azonosítható hitelesen, így csak feltételezhető, hogy Rosa János baracscai plébános, vagy Domovits István adminisztrátor munkája lehet.

A szövegről megállapítható, hogy nyelvészeti szempontból több tekintetben hasonlóságot mutat az eddig elemzett anyagokkal. Így megtalálható benne az l-y-ezés, az l-ezés, a szóvégi -tól, től, -ból, -ből helyetti -tul, -tül, -bul, -bül, az ö-zés és az i-zés is. Emellett természetesen - fellelhető benne a sok régies szép szó és kifejezés is. Bár másolatról van szó, mégis feltételezhető, hogy írója szöveg egyes szavait a helyi nyelvezethez igazítva írta le. Mindezért messzemenően értékelnünk, és községi kincsként kell kezelnünk írásos anyagunknak e régi dokumentumát.

Érseki pásztorlevél a böjt megszegéséről

Az 1824-ben keletkezett „Pásztori levél” helybeli írója azonos az előbbi szöveg rögzítőjével. Témája: „a Böjtnék és Pénteki, és Szombati hústul való tilalomnak megszegése, amely...” terjedni, és el hatalmasodni kezd.” Ez az egyházi gond annak ellenére jelentkezik, hogy az „Érseknek ezen Pásztori Levele ki adot rendelése még mai napiglan is fel szokot olvastatni intés, és tanítás képen a Hivek előtt”. Majd tovább olvashatjuk: „hogymind azon Pásztori Intés, és a keresztényi kötelelésre való Útatisításmellet is se kevesen találtnak a Hivek közöt, kik kárhozatos vakmerőségel meg tapodván kegyes Anyánknak, az Anya háznak ezen üdvösséges Törvényét, és annak meg tartására tzélozó oktatásokat, intéseket meg vetvén, engedelem nélkül se tsak Szombaton, és Pénteken, hanem némely köteles böjtkön is, minden visza tartózkodás, és félelem nélkül húsos, vagy zsiros eledelekel élnek... Rövideden tsak azt mondom, és hirdetem hiveimnek, hogy ... aki kész akarva, és elegendő ok nélkül meg szegi az Anyaháznak a Péntek, Szombat, és Böjti napok megtartása iránt adot ezen parantsolatját, lelkét valóságossan veszedelembé ejti, és halálosan vétkezik. -... Ugyan azért aki ezen Törvént, és Parantsolatot engedelem nélkül által hágja, meg veri Xtus, és így üdvösségét fel áldozza... Hogy tarthatok tehát számot a Meny Országra, ha ezen tsekély erőszakot sem teszitek magatokon, és kívánságtokon... Adgya az Irgalmas Isten sziveitekbe az ő maga S. Malasztyát, hogy által látván ezen igazságot, s meg esmervén kötelelésteket, azt tselekedettel is pontosan tellesítsétek, és így a szenteknek dicső koronájában a melyet sokan közülüik böjttölés, és testi sanyargatások által nyertek el, Mínyája részt vehesetek. Költ Kalotsán Karátson havának 26^{ik} napján 1824 Esztendőben

Klobusiczky Péter
L. I. Kalotsai Érsek

A levél mindössze két oldalnyi, elemzésre mégis érdemes, mert egy-egy értékes szót, illetve néhány korabeli szép kifejezést tartalmaz. Így pl. „Eö”, „boldog emlékezetü Érsek... Úr” (üdvözültnék nyilvánított, de még szentté nem avatott személy), „azt Anyahá-zunk” (anyaszentegyházunk), „el hatalmasodni kezd” (elhatalmasodni, elterjedni). „szoros meg tartására” (szigorú, pontos), „mai napiglan”, „meg tapodván” (megtaposott), „tzélozó”, „magokat”, „példájokat”, „sorsokhoz” (sorsukhoz), „rövideden” (röviden), „köteles Böjtkön” (kötelező), „40 napokig” „példájja”, „lélkét veszejtheté”, „meg zabolázása” (féken tartása, fegyelmezése), „S. Malasztyát” (szent kegyelemmel, áldással), „tellesítsétek” (teljesítsétek), „meg esmervén” (megismerve).

esvén, hogy az Anyaházaul Baran-ecské Pásztorának és Pásztor-
házi és Nem-bácsi Hivésnek való iratolommal meg kégye ezen
Ervéki Megyében is rendezni, és is bevalamint kerü: Azért
Megyében következő képen e helyben lakozó Hivéhez is buzgó
Pásztori Levelet Botsátott, melyben minden, amint ezen
Anyaház Pövényénél, a hívek által való törés mag eadása,
az elhívésnek salata, meg így, és meg mondor: jött eke
rovába Cuthier Ervéknek Ezen Pásztori Levelet álti Ezer Pövényén
meg mai napiglan is let Pötkor olvasasani. Mind is eaz,
és képen a hívek tör, mind aron által oragy iróvili jayda,
lomál, és tudver-hufigal keveset is e tten több az iróv
nett üdövirásvolbul Corani, hogy mind aron Pásztori Pövény,
és a keresztényi követségre való thasvísás mellet is a
keveset salatalommal a hívek köv, kik háthosarav valome,
rovígat meg rajóvám hegyes Anyaházul, az Anyaházul
ezen üdövirásvolbul Pövényén, és ammal meg eadása erebő
szaravolbul Pövényén meg Ezer Pövényénél, és eaz
Nem-bácsi, és Pövényén, hanem egy Pövény követség tör ezhön
is, minden vira sarvís köv, és felleten Pövény követség, vagy
ezen Pövényénél, és így nem eaz magolias tör ezhön, hanem
rop jayda Pövényénél magolias tör ezhön, a háthosarav,
és lette vira ezhön. Ammal magolias tör ezhön, és tudver-
hufigal meg Pövényénél ezen háthosarav tör, meg jayda
aron háthosarav követség, kik neki rehendéghet, és tör
sok-hoz hívese mindjoh volna a villos Pövényén, a Pövényénél,
keh meg Pövényénél. - Nem vira, itny mind atolbul az olvasat.

Részlet a „Pásztori Levél”-ből

Valószínű, hogy a helyi plébános e levelet is módosította, mert pl. az elején az olvas-
ható: „Egész Megyében következő képen e helyben lakozó Hivéhez is buzgó Pásztori
Levelet Botsátott...” Az egésze levél ismeretében állítható, hogy megalapozott lehet ez a
kiegészítés.

A „Mandata Vicarialia ab anno 1791 usque 1835”, amelyben a fent szöveg találha-
tó, az „Intimata Regia ab anno...” I. és II. kötetéhez hasonlóan a helyi egyházzal, illetve
a faluval kapcsolatos értékes táblázatok, folyamatosan megkövetelt információs adatokat
és más számos forrásanyagot is tartalmaz. Ezért mindez – latin szövege ellenére – külön
és alapos tanulmányozást érdemelne.

Egy 170 éves pénzügyi és számviteli szabályzat

A következő anyag ugyancsak a „**Mandata Vicarialia**”-ban található „**Instruitiv**” (útbaigazítással együtt kiadott rendelkezés) cím alatt. Keltezve nincs, de szöveggörnyezetének alapján egyértelmű, hogy 1828-ban írta a falu plébánosa. Ez a dokumentum tulajdonképpen egy felső utasítás alapján született helyi rendelkezés, amely a plébánia anyagi javainak kezelését szabályozza 12 pontban. A három és fél oldalnyi szöveg viszonylag nehezen olvasható. Megértését nehezíti, hogy írója számos helyen latin kifejezést használ.

Vizsgáljuk meg a szabályzat néhány érdekes részletét:

„Instruitiv

Melly szerént a fellebb rendelések következtésében választott, és egyszer, s mind meg hiteltetett Templom Atyák reájuk bizott hivatalban minő kötelességgel el mulaszthatatlanul el jönni kötelemek légyenek, azoknak hites magok alkalmaztatása, és szoros meg tarása véget ki adatott aképpen:

1° A Templom Cassája annak bátorságosabb tekintére nézve mindenkor a Plébánián fog tartatni; a mely külön biró három zár alatt lévén, az a hoz szükséges egyik kultsa, a Tisztelendő Plébános Úrnál, a másik a Templom Attyánál, az harmadik pedig a város vagy Falú Birójánál fog lenni, ugy mind azon által, hogy ha ezen Ládából valamit ki kellenék venni, a vagy is abban bé tenni, egyike másika nélkül azt fel ne nyithassa, hanem mind a három szükséges személynek annak fel nyitásakor együtt kellessen lenni, mellyre való nézve a kultsott más által a Cassához által küldenü mindes esetre felelett terhe alatt tilalmaztatik.

2° Ezen Cassában nem tsak a kész pénz, hanem az Obligatoriális és más egyéb Contractuális, ... Levelek, nem különben a Contók minden féle a számadáshoz tartozandó Irományokkal együtt fent-fognak tartatni.

3° Minden syndicus tartson Magának egy könyvet, mellyben:

a) a Templomnak minden féle szereit,
b) a Templomnak minden féle jó szágait,
c) ...más levelek mássait,
d) Templomnak kész pénz béli jövedelemnek tzimjeit a vagy Titulusát bé írja. Melly a képpen tanálatott Könyvett az eő vállasztásához járuló személyek a számadást meg vizsgáltatásának elő botsájtásával alá fognak írni.

e) Azonkívül a Könyvbe mind azon észre vételeket, és viszsáságokat is, mellyek a számadás és számvevés alkalmatosságával elő fordulhatnak, fel jegyezze, s végtére;

f) Ugy alkalmaztassa el ezen Könyvet, hogy ez amaval melly a Tisztelendő Plébános Úrnál fog tartatódni minden tzikkelleiben meg egyezen. Mellyre való nézve a Syndicus – mind a bé vételtt, mind pedig a ki adást, amint ezek naprul napra, és esztendőül esztendőre meg történnek fel jegyezni tartozik.

4° A Syndicus fog még azon felül egy Diériumot, vagy is napi könyvet tartani, amelyben Ö minden napi bé viteltt, és ki adást voltaképpen bé fog írni...

5° Minden Syndicus mint számadó ugy iparkodjék, a számadást el készíteni, hogy azt Januárius holnapban a mult esztendöt Censura, és szorossabb vizsgálás alá a Felsőbségnek által adhassa. Abban pediglen mint a bé tételt, mint a ki adást olly igazán és világossan ki kölletik tenni, hogy a számadó némely észrevehető héányosságok miat gyanúba ne essen, pénz ellenbe soha ki ne adjon, és leg a ki adásra szükséges irt Comissiót nem kapp, és akkor is a kiadott pénzekrül mindég attul, akinek valamit ki-fizetett Nyugtató levelet ki vegyen, hogy ez által a ki adását Censura alkalmatosságával ki mutathassa...

7°... A Syndicus... sött, hogy ha a Templom pénzei rosz és bátortalan helyen volnának, azok bé szedésére, ha az a jó mód elégséges nem volna törvényes uton is ügyelyjen.

8° A Templom földjeit haszon vétel véget anak idejében Lizitatis által árendába kész pénzért a Hely béli Elöl-járok jelenlétekben a Tisztelendő Plébános Úr és a Patronus bé folyásával ki adja, és arrul szolló Contractusokat a jelen való Elöljároktul alá írva a Templom Ládájába bé tegye.

10° A Kapolna jövedelmét a Templom pénzeivel öszve keverni nem szabad, hanem azokrul különös számadást bé adni köteles lészen.

12° Mivel hogy a Syndicus Maga egyedül – mindenrül számot adni, és abban elő adando hibáért felelni tartozik; következőképen maga a pénzt bé venni, és ki is adni köteles volna: szükséges tehát akár mely szín alatt Vasár- és Ünepp napokon a Templomtul el nem távozván, a hivatalát másra ne bizza, hanem inkább még a mindennapi bé vételnél maga mindenkor jelen légyen” – zárul a dokumentum.

Ladából valkaniit ki kelletnék de m. a vagy
is abban bé term. egyet a másik mil kel
ert fel me nyit hlye. fuzus mind e fuzus
Sibidiger Penlynek Amier feltnyit 2 ve.
dun egyet dallyes lamni. Melyne wali
Methu a fuzusott mas kibet. a Capidus
Alotul hideni. omnes adetae feldette teale
platt t. lalmattatit.
2° Uen Capibaw Nes tuch at dops fuzo
fuzus de polgetui. dly. ex Mies egyet h
tontu dly. Vag is Jontit. mily levelud Nes
dun. h. h. a duntor gimes file a hais
dun. h. h. t. a t. r. a. d. f. r. m. g. p. d. l. d. e. g. y. t.
f. a. t. - f. u. n. e. k. t. a. t. t. u. i.
3° Offendendikus t. a. t. o. r. u. m. g. e. n. e. r.
g. e. n. h. o. n. y. u. e. t. m. e. l. y. b. u.
a) a Templomnak minden file hancit,
b) a Templomnak minden file pi dicit,
c) a Templomnak minden file d. h. p. a. i. t. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
d) a Templomnak minden file l. e. n. t. a. t. m. e. l. y. b. u. s. a. i. t.
e) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s.
f) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
g) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
h) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
i) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
j) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
k) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
l) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
m) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
n) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
o) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
p) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
q) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
r) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
s) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
t) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
u) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
v) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
w) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
x) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
y) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.
z) a Templomnak minden file h. e. l. p. r. o. v. a. d. e. h. u. s. a. v. o. d. a. u. t.

Az „Instruitiv” 2. és 3. pontja

A rendelkezés célja az volt, hogy a helyi egyház anyagi javait az ügyintézésért felelős **syndicus** mindenkor naprakészen, gondosan és fedhetetlenül kezelje. A teljes anyag áttekintése alapján elmondható, hogy a szöveg összeállításakor pontosságra törekedett a fogalmazó, és ezért tűnhet helyenként bonyolultnak, körülményesnek, eseteként néhány kifejezése feleslegesnek.

A kutatás eredményeként ismeretessé vált az érintett korban Baracskán működő „Syndicus”. Neve Szlanyinka József, volt kántortanító, akinek mind az aláírása, mind pedig a melléte elhelyezett viaszpecsétje megtalálható az 1836-ban készült templomi leltáron. Ugyancsak a helyi plébánián fellelt dokumentumokból állapítható meg az is, hogy Szlanyinka József az 1810-es évek elejétől több mint negyed századon át töltötte be ezt a hivatalt. Előtte kántortanítóként működött, de néhány év múlva „csakhamar felcserélte állását a jobban dotált syndicus állásra” – írja róla Berauer József 1896-ban.

A dokumentumban az alábbi kifejezések méltóak a figyelemre: „a felleb Rendelések” (felsőbb), „meg hiteltetett” (megesketett), „Templom Attyák” (az egyházközség olyan képviselő testületi tagjai, akiknek feladata a templomi ügyekkel való törődés), „eljőni kötelesek légyen”, „hites magok alkalmaztatása, és szoros megtartása véget” (a felesküdtől és szigorú, pontos megtartás), „annak bátorságossabb tekintére nézve” (annak biztosabb tekintélyére nézve), „ki kellenék venni”, „kellessen” (kelljen), „obligatoriális, és egyéb Contractuális ... Levelek” (kötelezvények és egyéb szerződések), „nemkülömben a Contók” (a feljegyzett tartozások), „Más Levelek mássait” (másolatait), „a vagy Titulussát bé írja” (megnevezését), „minden tzikkelleiben” (cikkelyében), „Mellyre való nézve a Syndicus”, „Censura és szorossabb vizsgálás” (felülvizsgálat és szigorúbb), „kölletik tenni”, „hogy a számadó ... gyanúba ne essen” (a számadásra kötelezett), „Nyugtató Levelet ki vegyen” (kérjen nyugtát), „a ki adását a Censura alkalmatosságával ki mutathassa” (a vizsgálat alkalmával), „ezekre tsupán figyelmetessége lévén” (figyelme), „sött, hogy ha a Templom pénzei rosz és båtortalan helyen volnának” (bizonytalan), „némely észrevehető héányosságok miat gyanúba ne essen”, „hivtelen szolgál”, (hütlenszolgál), „szükséges tehát akár mely szín alatt, Vasár- vagy Ünepp napokon” (bármikor), „Tettes” (tekintetes).

Czintula János körlevele

A következő anyag **1833-ban** készült. Valószínű, hogy körlevél lehetett annak ellenére, hogy írója ezt a szokásos módon („Copia” vagy „Másolatt”) nem jelzi. Inkább befesző sorok engednek erre következtetni, mivel az a tekintetes vármegyétől, illetve az esperestől érkezett; „Alázatos Szolgája Nemesmilitityi Czintula János Tettes Báts Vármegye feő Szolga Biroja” aláírással.

A dokumentum az „**Intimata Regia ab anno 1825**” III. és egyben utolsó kötetének elején található. A mindössze két oldalnyi - viszonylag nehezen olvasható - szöveg eddig nem tapasztalt, odaadóan lelkesítő hazafias érzellemmel telített. Témája: „Sok viszontagságok után ismét éledni kezdő édes hangú Hónyi nyelv létesítése és virágoztatása”. Tulajdonképpen az 1825-ös országgyűlések kezdődő **reformkor** eredményeként megszületett, községünkbe érkező első írásos anyagról van szó, amelyből az alábbiakat fontos kiemelni:

Nagyon Tisztelendő Esperes, Nagy Tűdős, és Plébános Úr!

Az Egyházi Rend azon rendithetetlen Erő, mely még a világ akár melyik részében lakozó leg=bárdolatlanabb Népeket is mindenkor zabolában tartani tudta,...

Így szól a megszólítás, illetve a leirat néhány bevezető sora, majd utána egy viszonylag terjedelmes gondolatsor méltatja az „Egyházi Rend”-et, és ezt követően így folytatja:

„Oh! tehát ezen tisztelt, és jó=tévő Rendtől az áldott Haza mais leg többet reménylhet, majd tsak nem mindent várhat! - De kérkedni sem lehet, hogy ezen a köz Boldogság Reményével biztosított idő pontban, a Nagy Tiszteletű Papi Rend - mint első Státus - a jó

Részlet az 1833-ban kelt főszolgabírói körlevélből

„Nagyon Tisztelendő Esperes, Nagy Tűdős, és Plébános Úr!

Az Egyházi Rend azon rendithetetlen Erő, mely még a világ akár melyik részében lakozó leg=bárdolatlanabb Népeket is mindenkor zabolában tartani tudta,...

Így szól a megszólítás, illetve a leirat néhány bevezető sora, majd utána egy viszonylag terjedelmes gondolatsor méltatja az „Egyházi Rend”-et, és ezt követően így folytatja:

„Oh! tehát ezen tisztelt, és jó=tévő Rendtől az áldott Haza mais leg többet reménylhet, majd tsak nem mindent várhat! - De kérkedni sem lehet, hogy ezen a köz Boldogság Reményével biztosított idő pontban, a Nagy Tiszteletű Papi Rend - mint első Státus - a jó

Hazától meg tagadhatná azt, amit a kár mellyik Hónfi is tenni, sőt lelkesedve tenni kész. - Ime itt az alkalom a Haza várakozásának meg felelni, itt az idő érdemeket szerezni, tsak akarat kelletik, és eszközlő kezekre vagyon szükség, - ...hanem szükségesebb a jó vezető, leg” inkább a miveletlenebb része nézvest, - főben pedig leg jobb leg töhetőbb leg” nagyobb hatáságú, ugyan sokszor tisztelve említett Nagy Tiszteletű Egyházi Rend”! -

A sok viszontagságok után ismét éledni kezdő édes hangú Hónyi nyelv létesítése, és virágoztatása irántt, ezen tisztelt Rendhez intézem, kötelességem szerint, és belső meggyőződésemből=is, Tisztelettel tellyes Tiszti fel=szólításomat, - tudván, hogy a Nagyon tisztelt Egyházi rendben, nem tsak a Magyar nyelv létesítesse eránt hozzott törvénynek köteles tellyesítőit, hanem Lelkes Elő mozdítóit is, a Haza kétség kívül föl „találandja. Én leg,,alább, - midőn ezen Tisztemben el járulni kívánok - leg,,elsőbbenis hozzá fordulok... Engedje is a mindeneket szemléllő, és jutalmazó Úr Isten e jótékony tzélnak kívánatos sikerületét. Adja, hogy Haza ezen Szent czéljainak legy,,lelkessebb, legy,,főbb, és leg,,Biztosabb Előmozdítója, a Keresztény hit=Valók előtt, mindenkor leg,,Nagyobb Tiszteletben lévő Papi Rend légyen, -

Amint mondám, itt az alkalmatoság a Haza oltárára azokat tenni, amellyekel néki mind Fiai hála adólag tartozunk, itt azon régtől óhajtot idő amellyben nem a Hónyi az édes hangzatú anyai Nyelvünk újabb születésén örvendezhetünk! Virágzását előmozdithatjuk! - Létesítését örök időre eszközölhetjük! De tsak úgy, ha annak gyarapításában egyessitet erővel, és őszve vetett válakkal munkálólandunk. Ha a Haza javára teendő fáradságunkat nem,,sajnálandjuk, - és létesülésünk óta sokszorozva reánk halmozott jó téteményeit Kammatal viszonzni kívánandjuk

Légyen tehát a Nagy Tiszteletű Papi Rend a Hónyi nyelv Elő=mozdításábanis vezető légyen ebbenis - Ugymint a többiben - az Első Rend, - akkor bizonyára győzni fogunk - azértis, a mult ország gyűlései 8^{ik} törvény folamotyában hozzott, s, oda alatt kaptoslt kegyes közvégzésnek foganatyát, tisztii kötelességem szerint eszközlteni óhajtván, Bizonyos vagyok abban, hogy azt könyebben, és biztosabban tellyesithetem, ha a sokszor említett Nagy Tiszteletű Papi Rendnél segédkezekre találandok - annál fogvást a Tiszteelve érintet Törvény és közvégzés szerint bátoris vagyok a Nagy Tiszteletű Papi Rendet fel,,szóllítani, sőt buzgó hazafiságomnál fogvást Tisztelettel meg is kérem, Fő és Nagyon Tisztelendő uraságod által, arra, - hogy édes Hazánk nyelvének Előmozdításában Lelkessen, Hazafiassan, és kitelhető erővel el,,járulni méllytoztassék! - Bizonyára a Nagy Tiszteletű Rendnek ezen jótékony ditsőségü tettét, a Haza Év könyve, feledékenységben menni nem,,engedendi! De a késő maradékis hála adólag emlegetni fogja -...

Méltóztasson tehát Feő és Nagyon Tisztelendő Urasságod ezeknél fogvást Esperességi környékében lévő Nagyon Tisztelendő Plébános Urakat. ezen hivatalos tisztelétü fel szóllításom, és kérésem közlése mellet az - Isten Igéjének . amennyire lehetséges - Magyar nyelven leendő hirdetésire - az Oskolabéli gyermekeknek abban való oktatására, - és általjánosand anyai nyelvünk kívánatos elő,,mozdítására birni, - ... Mi pedig a Mindenható Úr Istennek malasztjával valahára, az Egekig intézet öröm könyves szemmekel fel,,kiálthatunk:- „Hála néked Óh Mindenek Ura hogy Szent engedelmed,, - után, édes Magyar Hazánkknak védő paizsa alatt boldogitot fiad erránta hálaadatossak lehetünk!

Ki egyéb eránt tisztelt Feő Tisztelendő Uraságodnak lelki pártfogásában és Uri kegyiben ajánlott, mélly tisztellettal maradok Feő Tisztelendő, és Tettes Urasságodnak Baján, 1833 Boldog Aszony 13 án Alázatos szolgája Nemesmmilitityi Czintula János

Tettes Báts Vármegyei feő
Szolga biroja.

E sorok íróját nem sikerült azonosítani, mivel nagyon kevés munkája található a barcaskai plébánia könyveiben. Valószínű, hogy egy átmenetileg kíségitőként itt tartózkodó adminisztrátor lehetett. Az írás az eddigiekkel szemben érdekes, új változásokat tartalmaz. Így megjelenik és rendszeressé válik az ő és az ű, amelyeket számtalan esetben „indokolatlanul” is alkalmaz az író, mintha ezzel is nyomatékot szeretne adni mondanivalójának. Pl.: többet, kötelességes, föl, szükséges, rendtúl, kívül, stb. Ugyancsak érdekes módon több esetben is „összeköti” az igekötőket azzal a kettős vessző (,) alkalmazásával, amelyet addig a sor végi kötőjelként használtak a szövegírók. Pl.: el, foglalva, fel, szólítani, el, járulni, stb. Szembeötlő emellett, hogy a sor végi kötőjelet megkettőzi: „segéd=kezet, jó=tévő, hála=adólag”, stb. Szép példája ez utóbbi a ma használatos kötőjel kialakulásának, Valószínűleg egy rossz egyéni megszokás csak, hogy az „is” kötőszót számtalan helyen egybeírja az előtte lévő szóval: „győzödésembülis, mais, mostis, bátoris, Elő mozdítóitis, stb. Máshol egyenlőség jellel kapcsolja össze a szavakat a sor bármelyik részén: pl. leg=bárdolatlanabb, visza=vezetni, fel=szólításomat, meg=vagyok győződve, stb. A múlt idő jelét - az előző dokumentuméhoz viszonyítva - egyre több helyen írja a mai helyesírásnak megfelelően. A mondatok megfogalmazása is érezhető változást, fejlődést mutat annak ellenére, hogy viszonylag kevés helyen találkozhatunk ponttal. A teljes szövegből az is kiolvasható, hogy mind az eredeti megfogalmazója, mind a helyi írója teljes mértékben azonosult a leirat mondanivalójával.

Az érintett korban használt szavak és kifejezések közül az alábbiak a figyelemre méltók: „leg=bárdolatlanabb” (neveletlen, faragatlan), „Nagy Tiszteletű Papi Rend - mint első Státus” (mint első helyen álló), „akár mellyik Hónfiis tenni, sött lelkesedve tenni kész”, vagy „itt az idő érdemeket szerezni, tsak akarni kellestik”, „ismét éledni kezdő édes hangú Hónyi nyelv” (szinte költői kifejezések), „e jótékony czélnak sükerületét” (sikerét), „és öszve vetett válakkal munkálólandunk, „az ország gyülesi 8^{ik} törvény folamotyában hoztot”, „közvégzésnek” (közös döntésnek), „1833 Boldog Asszony 13^{am}” (Boldogasszony hava, azaz január 13-án). Egyébként az egész levélben mindössze egyetlen idegen szó, a „Státus” fordul elő.

Nyelvvédelem a reformkorban

A következő anyagunk keltezése megközelítően azonos az előző dokumentuméval. A „**Másolatt**” egy közgyűlési határozat eredményeként született, amelyet a „Tette Nes' Bács Bodrog tób egyesült vgyék 1832^{dik} Esztendő Boldog Tettes Aszony hava 24^{dik} és utána való napjaiban...” tartottak. Témája, hogy a „nemzeti nyelv virágzása...” „a jövendő Üdökbé ne akadályoztasson”. Az öt pontos határozat bevezető soraiban azt rögzítették, hogy „az ország Gyülesi 8^{dik} Czikely következésébe a biztossága következendő, s minek által szorossan meg tartandó rendeléseknek meg Álapítását javallya; ugy mint: ”

„1^{ör} Hogy a tiszti Kar már is job részben fenáló szokás szerint aleg közelebben tartandó köz gyülestül: kezdvén, azontul minden hivatalos jelentéseket magyar nyelven beadgya, kivévén a mellek Német Szövetséges tartományokban lévő örökösdeseket illetik, és a mellek Ő Fölségéhez küldendők lesznek - valamennyi Jegyző Könyvek - Levelezések és Itéletek - számadások magyar nyelven készítessenek minden némü perek az egész megyében... azontul mindenkor okvetetlenül nemzeti nyelven folytatassanak - s más esetre avád Levelek az Illető eljárulo Birák Urak általalá ne irattassanak, a mostanság Deak nyelven folamatba lévő Perek ezen rend szabás alul kivetődvén -

2^{or} A Könyörgő Levelek f. e. Pünkösöd Hava 1ső napjátul fogva egyedül tsak Magyar Nyelven irattassanak és tsak egyedül e Nyelven keltendők vétessenek be.

3^{or} Az Úri Széken elő fordulandó Ügyekről kelendő Itéletek - Jegyző Könyvek, söt az Uraság Székekhez Intézet kérő Levelek is Magyar Nyelven tétessenek fel, ellenkező esetre törvényes bizonytság által alá ne irattassanak - ide értetődik a Tisza melléki Koronai kerület mint Úri Székre, mind pedig Magyisztrátusra nézve - Megye béli Mező Városok, és Helsegeknek mint saját mint pediglen Gyámság béli számadásai Magyar Nyelven vitessenek - Mind ezekre nézve f. e. Augustus 24^{ik} napján végső határjárul rendeltessen.

Ennek értelméhez képest a Megyebéli földes Uradalmak fel szóllítása mellett az Uradalmi Tisztek is oda utasítandók lesznek f. e. Sz. András hava első napjátul, fogva, minden hivatalos dolgaikat Magyar Nyelven vigyék - de az Uradalmak részéről kiveendő szükséges nyilatkozatásokat is nem más, mint Magyar Nyelven szerkesztetve az illető Sz. Birák Úrak el venni kötelesek lesznek.

4^{or} Mint hogy a Magyar Nyelvnek meg tanulására leg célerányosabb ha a sördülő ifiúságnak ara való alkalmatosság adatik. Ha cvéget a bizotság tzél erányosnak véli, hogy a Megyében ezentúl Tanítóknak vagy Kántornak és Jegyzőnek oly személek bé nem vetessenek . akik Magyar Nyelven nem jártassak. akik pedig már actualitásba vagynak, azoknak 3. Edő a Magyar Nyelv tanulására ki szabattatik, úgy, hogy ha adig meg nem tanulnak a szolgálatbul el botsájtassanak. Mely következésében ezekre leendő föl vigyázás az illető Földes Uraságokal egyet értőleg - Járás beli Fő Sz. Birák Urakra bizattatik... Hogy még is ezen rend szabásoknak szerentsébb foganattya lehessen - minek utána köz tudományra vagyon, hogy kivált képen Oskola béli Tanítóknak ki nevezetése Járás beli Fő Sz. Birák Urak bé folása - és hozá járulása nélkül, söt tobnire az illető kösségeknak meg egyezése nélkül történik inen pedig az a szomorú következés származik Hogy a Szülők, kiknek a Tanítókbá bizodalumuk nintsen, Gyermeküket az Oktatástul, és eként a kimiveltetéstül el vonyák - e jelen való Biztosságnak az volna alázatos véleménye, hogy ez eránt alázatosan meg kérendő Nagy Méltóságú Magyar Királyi Hely tartó Tanáts Utyán az illető Oskola béli fő Sz Biro Urak - is Földes Uradalmakk meg egyezésével és kösségeknak is meg halgatásával neveztesse ki.

5^{or} A kebelt béli Mester legények a Máí Naptul 3. Esztendőt számlálván minthogy ők ezen üdőt fölsőbb rendeléseknél fogva vándorlásban töltvén magyarul meg tanultatnak - Céhekbe bé ne vétessenek más képen ha tsak a Magyar Nyelvet nem tudják... hogy a magyar Nyelvbe járatlan Mester Legényeket Mestereknek kivétetni ne engedgyék. Mindezen leendő rendelések rül a ki küldötségnak véleménye szerint a közel lévő törvény hatóságok - söt a kebeltbéli 3. városokig költsönös egyetértés okáért értesintendők lesznek

Kiadta Nicolits Tzibor
all Jegyző mp.

Minek utána ezen ki küldötségi vélemény a közönségesen egyben gyűlt Myebeli Tettes közönség által, átalányosan megálapítatott, anál fogvást kirendelés vagy is végzés gyanánt tekintendő - Költ Baján, 1833 iki Boldog Aszony Hava 13^a

Czintula János Feő Sz. Birónk.

Az **Intimata Regia ab anno 1825 III.** kötetében talált másolat tulajdonképpen egy rendelet, amely „Bács Bodrog töb egyesült vgyék köz gyüllés”-én született. A teljes dokumentum alapján megállapítható, hogy a reformkori harcok a nemzet magáratalálásáért íme ekkor már Pesttől távolra is kisugárzódnak Az adminisztrációs munkában ettől kezdve megkövetelik a „nemzeti nyelvnek virágoztatását” az országban, vagyis, hogy ezentúl magyar és ne „deák”, illetve német nyelven készüljenek a különböző jelentések: „Jegyző

Könyvek, Levelezések, Itéletek, Számadások, minden némű perek, Könyörgő Levelek, sőt az Uraság Székekhez Intézet Kérő Levelek is". Ezentúl állást foglal az „Oskolai tanítóknak, vagy Kántornak és Jegyzőnek kineveztetése" tekintetében, és megköveteli, hogy a magyar nyelvben „jártassak" legyenek. Ugyanakkor kimondja, hogy a mesterlegények tudjanak magyarul, „a magyar Nyelvbe járatlan Mester Legényeket Mestereknek kivételni ne engedjék"

Az anyag könnyen olvasható és első olvasásra is érthető. A megfogalmazása gördülékeny, az ismétlésektől mentes és határozott hangú. Stílusa világos, nincs benne nehézkesség, körülményes mondat szerkesztés, stb. Különösen szembeötlik mindez akkor, ha néhány évvel, illetve évtizeddel korábbi anyaggal vetjük össze. Egyébként ez az első olyan anyagunk, amelyben a fenti értékelésen túl a nyelvújítás egy-egy mozzanata is megjelenik: pl. a szavak megrövidítése, leegyszerűsítése révén (virágoztatása- virágzása, hangzatú-hangú, tzikkelleiben - czikely (ben), ki hagyhatás-kihagyás, stb.).

illetéki, és a melletti Ö. Könyörgővel küldendőket lefoglalva belől
 memji legyőző Könyvek - levelezések és Itéletek - Szam-
 dárok Magyar Nyelven Kezeltéknek minden Nemű Levelek
 at egyet összegyűjtem leg atalbi a törvényekkel megjáról p. e.
 Itélet Mátyás királyi Hatalmától kértve. Atfordul mindenre
 kárát lenni Nemzeti Nyelven folyó katasztrófák - vörösi
 csekre arni levelek at Itélet eljárnak a királyi kasszába
 ahonnan irattal vannak, a törvények belől Nyelven jöhetnek
 ha levi Levelek Iten levi Hatalmától ki vettök -

201 Az Könyörgő levelek p. e. Lincz közl. Hava 172

napjából fogva egyedül Ifak Magyar Nyelven irattal vannak
 és Ifak egyedül a Nyelven kelleitől vettöknek is.

202 az y. Itéleten elő vörösi és legyőző köny-
 veleddő Itéletek - legyőző Könyvek, sőt at királyi Itéletek
 at Itélet Kérő levelek Magyar Nyelven kelleitől vettöknek
 eltekintő ifak törvények belől törvényekkel at a törvényekkel
 de irattal a szűke melléki Kéziratok kelleitől vettöknek
 Itéletek, minden pedig Magyar Ifak Hatalmától kértve - Magyar
 Mestri Városok és Helvegok minden száját, minden pedig
 Gyámság belől Számadások Magyar Nyelven kelleitől vettöknek
 minden Itéletek kértve p. e. Augustus Itélet napján végző
 kasszába kelleitől vettöknek.

Comak és kelleitől vettöknek a Magyar belől Itélet
 irattal vannak fel Itélettel mellett at irattal vannak Itélet-
 it oda kelleitől vettöknek kelleitől vettöknek, hogy p. e. Itélet irattal
 vettöknek Magyar irattal fogva, minden kelleitől vettöknek Magyar
 Nyelven végzik - de at irattal vannak kelleitől vettöknek
 Itéletek kelleitől vettöknek kelleitől vettöknek Itélet irattal vettöknek

Részlet a „Másolat"-ból

Az anyagból az alábbi szavak, kifejezések érdemesek kiemelésre: „gyűllésből”, „ki hagyhatás” (kihagyás), „Biztosságnak véleménye szerint” (bizottságnak), „melyre való nézve”, legközelebben”, „javallya”, „nyilatkoztatások”, „bé folása” (befolyása), „és a melletk Ö Fölségéhez küldendők lesznek - vala” (és amelyek), „folytatassanak”, „Deák nyelven folamatban lévő Perek ezen rend szabás alul ki vetödvén” (e rendszabály alól kivétel), „A Könyörgő Levelek” (valamit kérelmező), „e nyelven keltendők vétessenek be”, „mind pedig a Magyarisztrátusra nézve” (magas állami hivatal), „Célerányosabb ha a Sördülő ifúságnak” (serdülőkorban lévő fiú vagy lány), „a kik pedig már is actualitásba vagynak” (akiknek ez máris időszerű), „azoknak 3. Edő” (3. esztendő), „kimiveltetéstül el vonják” (kimiveltetéstől elvonják), „A kebelt béli Mester Legények” (a céhek kebelébe, kötelékébe tartozó), „ezentül” (ettől, ezentül), „köztudományra vagyon” (általánosan, széleskörben ismert, tudott), „átalányosan” (általánosan) stb.

Kereken egy évtizeddel később, **1844-ben** készült egy újabb szöveg, amely tulajdonképpen az előzőleg tárgyalt anyag témájának folytatása. E dokumentum ugyancsak a helyi plébánia irattárának rendezésekor került elő a „**Mandata Vicarialia ab anno 1835 mense Novembris inchoata**” címmel ellátott, kézzel írt könyvből. Terjedelme mindössze egy oldal, szövege viszonylag könnyen érthető. Nézzük most teljes terjedelmében ezt a körlevelet:

Fő Tisztelendő, Nagyön, s Tisztelendő Prépost, tiszteletbéli Kanonok, Alesperes, Plébános, és Káplán Urak!

Egy szebb jövendőnek bizodalmassan várt reményével párosult hálás érzéssel fogadta a' Nemzet a' Magyar Nyelv, és Nemzetiségürl hozott törvényczikkelyt, mellyben csüggedést nem ösmérő hő kívánatait telyesedve, és a' honi nyelvnek s Nemzetiségnek, azon helyet, mely azt, a' haza közéletében jog, és igazságszerüleg, sött a Királyi trónnak szintügy, mint a' honnak érdekében méltán, és természetesen illeti, telyesen és tökéletesen kiviva biztositva szemléli. Ezen idézett Törvény 6 § rendelete szerént a' Királyi udvari törvény szék nyelve az Ország határain belül minden ítélőszékek, következéskép a' Szentszékeknek nyelve is Magyar leszen, s azon ítélőszékeknek minden egyéb dolgaik is Magyar Nyelven folytatandók. Hódolunk e' törvénynek, midön tisztelt Uraságtoknak tudtukra adjúk, hogy jövő 1845^{dik} év első napjátul kezdve, az egyházmegyei Kormányzat, és törvénykezés egyedüli nyelve a' Magyar leszen, mindennémü levelek, és válaszok ezen fognak kiadattni, ha tsak a' tárgy neme - mint a' szoros értelemben vett theologiai kérdésekben - szükségkép mást nem kívánna, tisztelt Urasságtok ismert hazafiságátul biztossan remélvén hogy minden felírásaikban, előterjesztésekben s jelentésekben szinte honi nyelvünket használandják s hivatalos körük alá tarozó bárminémü számadásokat is Magyar nyelven vezetendik, az ellenkezöt ideiglen csak azoknak, kik a' Magyar nyelvet nem értenék, nézhetnék el. Egyébbérint megvagyunk gyözödve, miszerént édes hazai nyelvünk gyarapítása mellett az Ország-nak bizonyára sok tekintetben igen hasznos, ez Egyháziaknak pedig elkerülhetetlenül szükséges latin nyelven sem hanyagolják el. Költ Kalotsán 1844^{ik} évi Decemb, 12^{én} tartatt fögyház Megyei Szentszéki ülésünkbül. Tisztelt Uraságtoknak krisztusban jó akaró atyafiai... felszentelt Püspök, és Fökáptalani Helycttes.

„Fentről elrendelt" emberi jogok

Az „Intimata Regia ab anno 1825" című könyv következő anyagának tárgya arról szól, hogy a „Kántorok, Egyháziak e. s. a' tisztesbekhez számláltatnak". Olvassuk el most teljes terjedelmében ezt a „Másolat"-ot:

„Nagytekintetű, igen tisztelendő barátom, Méltóságos, és főtisztelendő Püspök, különös tekintetre méltó Úr!

ö Császári, és Apostoli Királyi Felseje atyai gondoskodását, és kegyelmeségét oda terjesztvén ki: hogy az ország lakosságának azon osztálya is. mely az Isteni tisztelet Szent foglalkozásai körül szolgálatra alkalmaztatik, és a' fiatalág tanításával s nevelésével megbizatik, úgy mint: a Kántorok, egyháziak és iskola Mesterek, a' tisztesbek előjogaival birjon, miszerint ezáltal felbuzditva, a besület érzést mind magában, mind másokban is felserkenti igyekezzék; ennél fogva múlt évi Mindszent hó 17^{iki} leirata által kegyelmessen elhatározni méltóztatott: hogy az Országban minden törvényesen bevett vallási felekezettek Kántor urai, egyház szolgálói, és tanítói a' tisztesbek sorához számítassanak, s vétségük esetében a tisztesbekbeli bánás mód alá vettessenek. Mely Kegyelme Királyi határozatrúl tisztelt Uraságod a végre tudósítatik: hogy azt közhíré tetettvén, annak megtartására felügyeljen. Költ Budán a' Magyar királyi Helytartó tanács 1845^{ik} esztendő Boldogasszony hava 28^{ik} napján tartott ülésébül."

Másolat
1845.
Nagytekintetű, igen tisztelendő barátom, Méltóságos, és főtisztelendő Püspök, különös tekintetre méltó Úr!
ö Császári, és Apostoli Királyi Felseje atyai gondoskodását, és kegyelmeségét oda terjesztvén ki: hogy az ország lakosságának azon osztálya is. mely az Isteni tisztelet Szent foglalkozásai körül szolgálatra alkalmaztatik, és a' fiatalág tanításával s nevelésével megbizatik, úgy mint: a Kántorok, egyháziak és iskola Mesterek, a' tisztesbek előjogaival birjon, miszerint ezáltal felbuzditva, a besület érzést mind magában, mind másokban is felserkenti igyekezzék; ennél fogva múlt évi Mindszent hó 17^{iki} leirata által kegyelmessen elhatározni méltóztatott: hogy az Országban minden törvényesen bevett vallási felekezettek Kántor urai, egyház szolgálói, és tanítói a' tisztesbek sorához számítassanak, s vétségük esetében a tisztesbekbeli bánás mód alá vettessenek. Mely Kegyelme Királyi határozatrúl tisztelt Uraságod a végre tudósítatik: hogy azt közhíré tetettvén, annak megtartására felügyeljen. Költ Budán a' Magyar királyi Helytartó tanács 1845^{ik} esztendő Boldogasszony hava 28^{ik} napján tartott ülésébül."

A „Másolat" bevezető sorai

Eddig szól a Budán kelt, de Kalocsára érkezett leirat, amely az említett év „Boldogaszony hava”, azaz január hónapban tartott ülésről készült. A megszólítás a kor szokásainak megfelelően hosszadalmas, két sorra is kiterjedő. A viszonylag rövid szövegből az alábbi szavak, kifejezések érdemeinek külön figyelmet: „kegyelmességét oda terjesztvén ki”, „egyházfiak” (a templomot rendben tartó egyházközségi alkalmazott), „tisztésbek” (tiszteletet érdemlők), „a’ tisztésbek sorához számítassanak”, „tisztésbekbeli bánás mód alá vettessenek”, stb.

Egy új privilégium

A következő körirat témája az, hogy: „a’ levelek szorosan hivatalbeli tárgyban bérmentesek”, ami világosabb szavakba öntve azt jelenti, hogy a római katolikus egyházat államvallási jellegénél fogva ilyen jogok is megillették. Nem valószínű, hogy a protestáns egyházaknak volt ilyen postai privilégiuma. Emellett ez a dokumentum éppen egyszerű hétköznapi valósága miatt nem kerülhette el figyelmünket. Olvassuk most teljes terjedelmében:

„Fő Tiszt Nagyön s. s.

Folyó évi Böjtmás hava 23-án 112 74 szám alatt Kelt Helytartósági Kegyes Intézkvény, másolatba ./. alatt közöljük tisztelt uraságtokkal, mellyekbül megérteni fogják: miszerint a romai Katholikus Szent Székek, Hellyettesek, plébánosok és helybeli Káplánságok iskolai, vallási, és hivatalukhoz szorosan tartozó egyéb ügyeket illető levelezéseikre nézve nem csak a’ levél postán, hanem a’ posta kocsin küldendő szállitmányokra nézve is, ha azok szorosan hivatalbeli tárgyban (: in stricte officiosis :) jegyel ellátva lesznek, bérmentesek.

Mellyrül tisztelt Uraságtokat tudomásul olly hozzá adással értesítjük, hogy ezután szorosan hivatalbeli tárgyban Hozzánk levélpostán vagy postakocsin is küldhetnek leveleket, vagy egyéb szállitmányokat, csak hogy a’ külczimen felülrül jegyezzék fel hivataluk helyét p.o. a’ bácsi plébánostúl, alúlrül pedig szorosan hivatalbúl Kalocsán j. t.

Kelt Kalocsán 1846 ik esztendei Junis 30 án tartott érseki Sz. széki ülésbül

Tisztelt Uraságtoknak Krisztusban jóakaró Atyafia Girk György ...Püspök, és Érseki Hellyettes.

A szövegből az alábbiak bizonyultak kiemelésre érdemesnek: „Kegyes Intézkvényt” (nagylelkű, de itt inkább szíves, kedves kibocsátást), „mellyekbül megérteni fogják”, „levélpostán, hanem a’ posta kocsin küldendő szállitmányokra nézve is”, „in stricte officiosis” (szigorúan hivatalos).

A témához kapcsolódva megjegyzést érdemel, hogy e korban jelentős változás állott be a postai szolgáltatás terén. Ugyanis 1824-től a személyszállító postakocsikat – amelyek addig utasokat és csomagot vittek magukkal – éjjel-nappal közlekedő gyorskocsikkal egészítették ki, amelyek a levélpostát is szállították.

Visszatérve a „Kegyes Intézkvény”-hez, valószínűnek tartjuk, hogy a magyarul írt szöveg azért került be a sok latin nyelvű anyag közé, mert a helyi plébánosnak ismertetnie kellett azt a „Templom Atyák”-kal, illetve a csak magyarul tudó egyházközség képviselőivel. Eme és egyéb dokumentumok (pl. a községben fellelt, de azóta elpusztult Pesti Hírlap példányai) alapján biztosra vehető, hogy ebben az időben Baracsára is postakocsin jutottak el a küldemények.

József nádor halála

Ugyancsak témája hívta fel a figyelmet a sajátos stílusa mellett egy 1847-ben kelt körlevélre, melyet József osztrák főherceg, Magyarország akkori nádorának halálha alkalmából adtak ki Kalocsán. A rövid – mindössze 15 soros – leirat a köztisztelőben és szeretetben álló kormányzó érdemeit méltatja, aki „félszázad” alatt állott Magyarország belügyi igazgatásának élén. Álljon itt most eredeti terjedelmében e körlevél!

„Főtisztelendő, nagyon, és tisztelendő e. Úr!

Tetszett az Úr Istennek, kinek kezében vannak életünk napjai, fenséges Császári Királyi örökös Főherceg Józsefet, Magyar Ország Nádorispánját, f. e. január 13 án a' haldoklók Szentségeinek buzgó felvevése után ez árnyékvilágból ki szállítani! Magyar hazánkhoz vonzó szeretete, és tündöklő érdemei, melyeket fél század alatt szerzett, ismeretes tisztelt uraságtok előtt, mintsem, hogy azokat hosszassabban elősorolni szükséges volna. Halálát Nemzetünk méltán sirattya! azon hála pedig, melyet tőlünk szelid erkölcs, tiszta keble, s fedhetetlen jelleme kiérdemelt, igényli, hogy lelki üdvéért Istenhez ajtatosan emeljük imádságainkat; ugyan ezért a' Nagyméltóságú Érsek rendeletéből ezen tisztelt uraságtoknak meghagyatik, ki szerént e sorok átvétele után, a' híveket eleve tudósítva valamely napon egy énekes Requiem Szent Misét mennyire a' hely körülményei engedendik illendő gyászünneppel az Úr Istennek bemutatassanak, ezen rendeletet e. - cs. Kelt Kalocsán 1847 Január 19- én tartott érsek-szentszéki ülésből. Tisztelt Uraságtoknak Xtusban jó akaró atyafia Girk György mk. felszentelt.. Püspök, és érseki helyettes.”

Főtisztelendő, nagyon, és tisztelendő e. Úr!
Tetszett az Úr Istennek, kinek kezében vannak életünk napjai, fenséges Császári Királyi örökös Főherceg Józsefet, Magyar Ország Nádorispánját, f. e. január 13-án a' haldoklók Szentségeinek buzgó felvevése után ez árnyékvilágból ki szállítani! Magyar hazánkhoz vonzó szeretete, és tündöklő érdemei, melyeket fél század alatt szerzett, ismeretes tisztelt uraságtok előtt, mintsem, hogy azokat hosszassabban elősorolni szükséges volna. Halálát Nemzetünk méltán sirattya! azon hála pedig, melyet tőlünk szelid erkölcs, tiszta keble, s fedhetetlen jelleme kiérdemelt, igényli, hogy lelki üdvéért Istenhez ajtatosan emeljük imádságainkat; ugyan ezért a' Nagyméltóságú Érsek rendeletéből ezen tisztelt uraságtoknak meghagyatik, ki szerént e sorok átvétele után, a' híveket eleve tudósítva valamely napon egy énekes Requiem Szent Misét, mennyire a' hely körülményei engedendik illendő gyászünneppel az Úr Istennek bemutatassanak, ezen rendeletet e. - cs. Kelt Kalocsán 1847 Január 19-én tartott érsek-szentszéki ülésből. Tisztelt Uraságtoknak Xtusban jó akaró atyafia Girk György mk. felszentelt.. Püspök, és érseki helyettes.

Az 1847-ben kelt érseki rendelkezés

A gyászünnepséggel kapcsolatos rendeletből az alábbi kifejezések figyelemre méltóak: „Tettség az úr Istennek... a' haldoklók Szentségeinek buzgó felvérese után ez árnyékvilágból ki szállítani”, „tisza keble” (becsületes szíve), „ajtatosan” (ájtatosan, áhítatosan, azaz vallásos buzgalommal), „méltán sirattya” (jogosan, megérdemelten), „a' hiveket eleve tudósítva” (mindjárt, előre értesítve), „valamely napon egy énekes Requiem Szent Misét... bemutatassanak” (katolikus gyászmisét, halotti misét), „a' hely körülményei engedendik”.

Az eddigi kuattás kereken hét évtizedet ölelt fel. Most elérkeztünk a magyar történelem sorsfordító időszakához, az 1848/49-es eseményekhez.

AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A BARACSKAI DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

A 1848-as forradalom, illetve az azt megelőző „nyugtalanság” jeleivel már 1848 január elején találkozhatunk írásos anyag formájában a „**Mandata Vicarialia ab anno 1835 mense Novembris inchoata**” c. könyvünkben.

A latin nyelven megkezdett hat pontos körlevél 3., 5. és 6. szakaszát – átmásolás közben – magyarra fordította a helyi plébános. Az említett események szempontjából bennünket csak az 5. érint:

5

Adon a' Katholika Anyaszentegyház, lévén q; bizonyos körben a' szabadság el-
 lenségének, az uralkodó önkény barátjának nevezé, saját természeténél fogva; amint Agoston hallván
 az alacsony rágalmat egyszerűen visszautasítá kifejezve: mikép a' szabadságnak, mely
 semmiféle törvényes korlátokat nem ismér, s vad dühöngésében még a' valódi törvénytűli
 függést is felmondja, a' Katholika Anyaszentegyház nem pártolja ugyan, sőt egyenest
 rosszalja, de a' népek valódi szabadságának, mely szintűgy az uralkodói vak önkénynek,
 mint a' rendzavarás, és féktelen kicsapongó kegyetlenségek született ellensége, nem csak
 barátja, sőt egyetlen támasza, és tenyészlője, mit nem csak természete, de a' történet is
 eléggé igazol. Kérdés támad anakokáért l^{or} vallyon a' népek valódi szabadsága miben áll?
 2^{or} vallyon a' Katholika Anyaszentegyház egy szabadságát a' szabadság, vagy
 barátja; igaz e; hogy förtanffja, és támasztja? s' népe 3^{or} mit mit mit
 ezekkel a' kérdések?

A körlevél 5. pontja

„Leirat a szabadságról és az Egyházzól

Ákos a' Katolika Anyaszentegyházat egy bizonyos körben a' szabadság ellenségének, az uralkodó önkény barátjának nevezé, saját természeténél fogva; amint Agoston hallván az alacsony rágalmat egyszerűen visszautasítá kifejezve: mikép a' szabadságnak, mely semmiféle törvényes korlátokat nem ismér, s vad dühöngésében még a' valódi törvénytűli függést is felmondja, a' Katolika Anyaszentegyház nem pártolja ugyan, sőt egyenest rosszalja, de a' népek valódi szabadságának, mely szintűgy az uralkodói vak önkénynek, mint a' rendzavarás, és féktelen kicsapongó kegyetlenségek született ellensége, nem csak barátja, sőt egyetlen támasza, és tenyészlője, mit nem csak természete, de a' történet is eléggé igazol. Kérdés támad anakokáért l^{or} vallyon a' népek valódi szabadsága miben áll?

2° Vallyon a' Katolika Anyaszentegyház ezen szabadságnak ellensége é, vagy barátja; igaz é, hogy főtámassza, és tenyésztője? S végre 3° mit mond mind ezekhez a' história?"

Sajnos a bemutatott anyag több ponton is homályos. Nem ismerjük a valódi kiváltó okokat, annak időpontját, a hátteret, stb. De nem világos előttünk az sem kiket takar az Ákos, illetve Ágoston név. Feltételezhető, hogy mindkettőt jelképes, szimbolikus értelemben használta fel a körlevél-írója 1848 január elején. Ezek után bizonyosra vehető, hogy a plébános a hívek előtt felolvasta, megfelelően értelmezte és meg is magyarázta azt.

A mindössze 13 soros szöveg is tartalmaz számunkra néhány érdekes kifejezést: „alacsony rágalmat” (hitvány, alantas rágalom), „tenyésztője” (szaporítója, termesztője), „történet is eléggé igazol” (a történelem), „Kérdés támad”, „vallyon a' népek” (vajon), „főtámassza” (fő támasza).

Az egyház és a forradalom a baracskai dokumentumok tükrében

A továbbiakban kissé részletesebben is beletekintünk azokba a dokumentumokba, amelyeket az 1848/49-es forradalom és szabadságharcral kapcsolatban Baracskán is rögzítettek.

A következő anyagunk ismét csak az **Intimata Regia ab anno 1825**" című könyvből származik. A mindössze 12 soros szöveg nehezen olvasható, de a talányos szavak „megfejtése” után könnyen érthető. Idézzük ezt most teljes terjedelmében:

Második rész a' a.
Az Vallyon a' Katolika Anyaszentegyház ezen szabadságnak ellensége é, vagy barátja; igaz é, hogy főtámassza, és tenyésztője? S végre 3° mit mond mind ezekhez a' história?"
Sajnos a bemutatott anyag több ponton is homályos. Nem ismerjük a valódi kiváltó okokat, annak időpontját, a hátteret, stb. De nem világos előttünk az sem kiket takar az Ákos, illetve Ágoston név. Feltételezhető, hogy mindkettőt jelképes, szimbolikus értelemben használta fel a körlevél-írója 1848 január elején. Ezek után bizonyosra vehető, hogy a plébános a hívek előtt felolvasta, megfelelően értelmezte és meg is magyarázta azt.
A mindössze 13 soros szöveg is tartalmaz számunkra néhány érdekes kifejezést: „alacsony rágalmat” (hitvány, alantas rágalom), „tenyésztője” (szaporítója, termesztője), „történet is eléggé igazol” (a történelem), „Kérdés támad”, „vallyon a' népek” (vajon), „főtámassza” (fő támasza).

Az 1848 májusában kelt körlevél (Alatta az áthúzott „Másolat” szövege)

A' vallás, és közoktatási Minister úr körlevelét /. alá másolatban mellékelvén tisztelt Uraságtoknak meghagyatik: hogy abban foglalt, valamint az Érseki Szszék. múltkor már kibocsátott pásztori levelében felsorolt okokkal érellyessen hassanak arra; hogy hiveik kedélyét félreértés, vagy rossz akarat felne zavarják, hanem kötelességeiket szorgalmassan folytatván, legyenek erényesek tetteikben, szavaikban, legyenek engedelmesek Isten parantsolatja szerént minden előljáróiknak, a' rendet, békességet múló földi jólétük, és Mennyei üdvösségük munkálására szükséges feltételeket becsüljék, megörizzék, megtartsák, egymásnak ajánlyák, s ebben, és minden jóban, minden törvényekben másoknak például lenni tellyes mértékben törekedjenek. Kelt Kalocsán 848 évi Május 23^{án} tartott érsekszéki ülésbül, Tisztelt Uraságtoknak Krisztusban jóakaró atyjokfia Girk György... Püspök, és Érseki Helyettes."

A tartalom alapján egyértelműen megállapítható, hogy ezt a körlevelet megelőzte egy korábbi, a „múltkor már kibocsátott pásztori levél”, amely valószínű latin nyelvű volt. Úgy tűnik azonban, hogy ennek felolvasása az érseki megyében és máshol sem hozta meg az elvárt eredményt. A kedélyeket felkorbácsolták a 48-as események, ezért Kalocsa szükségesnek tartotta nyomatékosabban, de azért visszafogottan újból felhívni az érintett egyházi vezetők figyelmét az említett problémával kapcsolatos kötelességeikre. Itt szükséges megjegyezni, hogy e szöveg alatti magyar nyelvű, 14 soros köriratot többször is áthúzták és eltávolították. Az áthúzott szöveg néhány szava azonban olvasható:

„...működéseiben bebizonyítani igyekezett, hogy a' szabadsága nem az osztályok, és nem egyesek kiváltságának, hanem az ország és kapcsolt részeiben lakó minden honfinak... tekinti. Meg... félreértések, és itt, ott rossz akaratok sem, mellyek egyrészlül a' nép kedély fölzavarása más észrül mindenféle... megnehezíti.

A' törvénynek büntető hatalma... közboldogságra, és szabadság áldásának...”

Ez a néhány kigyűjtött szó és mondattörredék arra enged következtetni, hogy a leirat valóban a 48-as mozgalommal kapcsolatos, azonban a szabadságharc bukása után óvatosságból, vagy felsőbb utasításra írója áthúzta azt. Az ezt követő négy oldal még rosszabb sorsra jutott, mert egyszerűen eltávolították a könyvből. Ebből viszont arra következtethetünk, hogy a Kalocsai Érsekség az 1848/49-es forradalom és szabadságharcval kapcsolatban pozitívan foglalt állást. A hiányzó lapok után - ebben a könyvben - több éves „hallgatás” következett, mivel a következő oldal latin nyelvű szövegének keltezése: „Datum Colocsa Die 7^a Mart. 1853.” A többéves „hallgatás” okaként feltételezhető, hogy az 1848/49-es eseményeket követően Ledniczky Antal helyi plébános - átmenetileg - elrejtette az érintett könyvet.

Jóval több anyagot őrzött meg számunkra a „**Mandata Vicarialia ab anno 1835...**” c. kötet, amelyből az alábbiakat emeltük ki:

Krisztusban kedves atyánkfiai, és fiaim!

Isten segedelmével főmegyénkbe visszatérvén a vigasztalás kedves érzetével értesültem abbéli ernyedetlen buzgalmatokról, miszerint a' közbejött békezavaró viszonyok közt is hiveitek mellett örködni meg nem szüntetek; felis hivlak tellyes bizodalomal benneteket, hogy az idő mostani viszontagságainak közepette hiveitek körében... megmaradván, öket Isten iránti félellemre, és bizodalomra lelkesítve, csendes békére, engedelmességre a'

körülményekhez képest szállítatni, inteni ezután is igyekeztek az egyház és a hon érdekében!

Egyéberánt ez alkalommal a Magyarhoni Püspöki kar által kiadott, általam is osztott, és jóváhagyott körlevelet ./. alatt veletek közölni kívántam.

Kelt Kalocsán június 24^{én} 1848, Néktek Krisztusban jóakaró Atyátok Ferencz m. k. Kalocsai Érsek.

Néhány szép régies kifejezés a levélből: „Isten segedelmével”, „ernyedetlen buzgalmatokról” (lankadatlan), „örködni meg nem szüntetek”.

Ennyi mindössze a tíz soros leirat, amely könnyen olvasható és érthető. A fogalmazása egyszerű, közvetlen, világos, de óvatos és diplomatikus is. Szerzője az egyház és a hon érdekeit szem előtt tartva úgy rögzítette mondanivalóját, hogy ne marasztalja el a „béke-zavaró viszonyok”-at, de nem is áll ki azok mellett.

Itt kell szólnunk arról is, hogy az 1840-es évek közepétől fokozatosan érezhetővé vált a néhány évtizeddel azelőtt elindított **nyelvújítási mozgalom** eredménye. Nézzük most ezen belül elsősorban a **módosult szavaink** egy részét „eredeti” és változott formájában egyaránt: boldogságos - boldog, szeplőtlen - szeplőtlen, gyűlölséges - gyűlölet, szorgalmatosan - szorgalmasan, illetén - ilyen, olytán - olyan, elébbeni - előbbi, ígértés - ígélet, által - át, merészelendnek - merészelnek, véghetetlen - végtelen, szóllani - szólni, kezdettek - kezdtek, napiglan - napig, bátorságos - bátor, rövideden - röviden, hiteltett - hitelesített, kellett - kellett, kellessen - kelljen, kölletik - kell, figyelmetesség - figyelem, hivtelen - hütlen, munkálólandnunk - munkálódnunk, sajnálandjuk - sajnáljuk, vezetendik - vezetik, engedendi - engedi, hagyandja - hagyja, keletkezhetik - keletkezik, kívánandjuk - kívánjuk, hálaadatosak - hálásak, sikerültt - sikerét, pediglen - pedig, hangzatu - hangú, tzikkelleiben - cikkelyeiben, ki hagyhatás - kihagyás, igazságszerűleg - igazságosan, mindennemü - minden, bizodalmassan - bizalommal, lészen - lesz, tartatott - tartott, hosszassaban - hosszabban, vallyon - vajon, nőtelen - nőtlen, holnap - hónap, mihelyest - mihelyt, stb.

További változásaink az eddig bemutatott anyag alapján: eltűnőben a cs hangot jelölő **ts** (tsak, tsupán, Tsászári, kults, bölts, tsábitó, parantsolatja, stb.), helyébe a cs kerül. Fokozatosan kiszorul a szóvégi **-rul, -rül, -tul, tül, -bul, -bül** (pl. felülrül, alulrul, plébánostul, törvénytül, világbul, ülésbül, stb.), helyükbe a -ról, -ről, -tól, től, -ból, -ból kerül. Egyre ritkábban találkozunk mára szó eleji c hang sajátos **tz** jelölésével (tzél, tzim, tzikkel, stb.), helyét a c veszi át. Egyre gyakoribbá válik az ige előtti ige-kötő egybeírása az igével, de ha más szó, pl. kötőszó van közötté, gyakori még, hogy azzal írják egybe: felis, megis, kiis, stb. Fokozatosan eltűnik az „az” névelő korabeli leírása: „a” is. Érdekes viszont az 1840-es években divatosá vált hosszú magánhangzók jelölése, pl. az ő és ü betűé: örködni, idő, gyözedelmét, hűség, stb. Még szembe-ötlőbb, hogy a ma röviden ejtett ü hangot is vesszővel jelölték? értesültem, iteletrül, egyesülve, stb. A jelzés alapján feltételezhető az is, hogy hosszabban, hangsúlyosabban ejthették.

Annak ellenére, hogy az említett változások esetenként tapasztalhatók, nem szüntek meg, nem tűntek el teljesen a régebbi szóformák, kifejezések, így a régebbi stílus sem. Azokkal a továbbiakkal is találkozhatunk. Ez tapasztalható az 1848 augusztus elsején kiadott „érsekszentszéki” ülésről készült körlevélben is:

"
Fötiszt. Nagyon e. c.

Édes hazánk, és különösen főmegyénk a' polgári háború viszontagságainak kitéve lévén, a' seregek Urának megszentelésére, és a' lázadók elleni sikeres győzedelemért Érsek Ö' Méltósága nevében az ő különös parantsolatjára nyilvános buzgó könyörgések tartattni rendeltettek következő módon; a' hívő-nép vasárnap, vagy más alkalmas napon e könyörgések czéjéről hathatós szavakkal értesitessék, hogy a' háború viszontaságaiban az Istennek büneiérti büntető' kezét megismervén, azért annak haragját tördelmes lélekkel Istenhez térvén megengesztelni iparkodják, és így az Istennel egyesülve édes hazánk Nagyasszonya Szentséges Szűz Mária szószóllásáért is esdve - ki hazánk viszontagságai

Az 1848 augusztusában kiadott kalocsai körlevél bevezető sorai

Fötiszt. Nagyon e. c.

Édes hazánk, és különösen főmegyénk a' polgári háború viszontagságainak kitéve lévén, a' seregek Urának megszentelésére, és a' lázadók elleni sikeres győzedelemért Érsek Ö' Méltósága nevében az ő különös parantsolatjára nyilvános buzgó könyörgések tartattni rendeltettek következő módon; a' hívő-nép vasárnap, vagy más alkalmas napon e könyörgések czéjéről hathatós szavakkal értesitessék, hogy a' háború viszontaságaiban az Istennek büneiérti büntető' kezét megismervén, azért annak haragját tördelmes lélekkel Istenhez térvén megengesztelni iparkodják, és így az Istennel egyesülve édes hazánk Nagyasszonya Szentséges Szűz Mária szószóllásáért is esdve - ki hazánk viszontagságai

ban mindenkor kegyes védőnk volt - a' győzelem dicső' sikerérül' nem kételkedhetik. Minden vasárnap és ünnepen tehát délelőtt a' Sz. Mise után az imádandó Oltári Szentség Ciboriumba kitéttvén 5 Miatyánk, és 5 Üdvözet, a' háború idejére rendelt és a' nép nyelvére fordítandó „Deus qui conteris bella” (Isten, aki a háboru ellen van összemorzsol) imádsággal ajtatossan mondassék el, és a' Szentséggel áldás adassék. Délután pedig a' szokott délelőti ajtatosság után a' Rituáléban „Preces dicende in Lytaniis tempore belli” (A litániában mondandó háboru elleni könyörgések) czikben foglalt utasítás szerint, szóval, úgy énekelve a' minden... Szentek Lítániája a' ciborium előtt térden állva buzgón végeztessék el, az említett helyen lévő' imádságok mondassanak el, és áldás után végbefejezésül énekeltesék el „Uram szemed előtt”. Egyébiránt Érsek Ö' excellentiája bár kötelező'leg megparancsolni a' hő'ség miatt nem kívánta, de kinyilatkoztatta, hogy a' nép fő'kép elő'szor, vagy nehányszor búcsújárást is kívánna, azt is kívánsága szerint tellyesíteni lehessen. Uraságtok pedig minden miséjökben collectát vegyenek „Deus qui conteris bella - és fő'kép a' könyörgések alkalmáruul úgy rendelkezzenek, hogy a' tény ünepélyessége által a' hívő'nép szive hazaszeretetre, és isten félelmére buzdítasson ajánlván a' hiveknek, miszerint é közinség napjaihoz nem illő' táncz és más lármás vigadalmaktul magát tartóztassa. Kelt Kalocsán 1848 August 1° en tartott érsekszéki ülésbül. Tisztelt Uraságtoknak Krisztusban jóakaró attyokfia Girk György mk... püspök, Érseki Helyettes.

Ennyi a mondanivalója a kereken egy oldalnyi szövegnek, amelyből nem tűnik ki világosan, hogy az „érsekszéki” ülés kiket tart „lázdók”-nak, de nem látjuk tisztán azt sem, hogy az egyházmegye papjai miért vegyenek „collectát minden miséjökben”. Bár „a' győzelem dicső' sikerérül' nem kételkedhetik” kifejezés sejteti, hogy a szabadságharc mellett foglaltak állást, csak nem merték vagy nem akarták világosan megfogalmazni azt. Ezért is biztosra vehető, hogy a szöveg felolvasását szóbeli kiegészítés és magyarázat követte.

A fentiek mellett elsősorban a korabeli jellemző kifejezések és szavak érdekesek, mint pl.: „a' polgári háború viszontagságainak kiteve lévén”, „nyilvános buzgó könyörgések tartatni rendeltettek”, „az imádandó ciboriumba kitéttvén” (serleg, áldozókehely), „a' szokott délelőti ajtatosság után a' Rituáléban” (a délutáni szokásos imádság után a vallási szertartásban) „végbefejezésül”, „közinség napjaihoz nem illő' táncz” (nagy nélkülözés, nyomor), collecta gyűjtés.

1848-ban a törvényhozás kimondta a **közteherviselést**, megszüntette az **úrbéri szolgálatást** (füstpénz, papi tized, dézsma, robot, úriszék, stb.) A következő dokumentum ezt a témát is érinti. Nézzünk belőle néhány részletet:

Fő', és Nagyon tiszt. ...

Az egyházigazgatók több helyeken az úrbéri viszonyok megszüntével elestek azon mentességtől, mellyben az egyházpártfogók kegyeiből részesültek és ezért ezek részére némi kárpótlásról gondoskodni méltányosnak találtuk ám de mivel é célra semmi más forrásból, mint az egyházak pénztárából nem rendelkezhetünk, tekintetbe vettük az illető' pénztárak állapotját, a' kötelezvényekben levő' összegek mennyiségét... Megkell vallanunk, hogy némelly helyeken jobban kívántuk volna a' syndikusok fáradaimait jutalmazni, de azt a' temploim pénztárának állapotja nem engedé, egyébként is emlékezzenek az egyházigazgatókat arra, hogy szolgálataikat az Isten házának tevén az Isten ebbéli fáradságait valaha méltó jutalom nélkül nem hagyandja... Továbbá mivel a' syndikusok némelly helyeken a' helység közmunkájától, fuvarozástól, adótól e. c. mentesek valának, ezen mesterséget fenntartani úgy helyette illő' pénzbeli kárpótlást tisztelt uraságtok közbenjárására kieszközöltetni kívánjuk...

90.

Üzi az Úgyon tije. . . .

Az egyházigazgatás több helyen az isteni ajándék megújítását el-
 epék azon nemességjéről, aljában az egyháziak jogaitól választottak
 és ezért azok elcsúszni néni állapotaira gondolkodni néhány szót találtak
 an de mind a örökös javi mis formáiból, mind az egyháziok jászainak ne-
 vedel. Ismerlek, semre csak nem az isteni pártainak alkalmait, a bűje
 levez adta keni ajándék megújítását, mely egyben az egyházigazgatás
 kijelentésében egyházi joghatóságainak a államnak beállításában -
 megújítás mellett, a tetelével voltak végre az isteni örökös javi mis
 jászainak, és azok azonban 1877-ki évi hó. 12-ki kérésére tették azon
 ajánlást, egy f. alatti keltis jegyzetben foglaltakról. Ismerlek valaminek
 hogy mások helyen jobban tüntetve voltak a jászainak jászainak ismét-
 lésével, az isteni ajándék megújítását alkalmait megújítását ismét-
 lésével az egyházigazgatás azon, hogy, hogy, hogy, hogy, hogy, hogy, hogy, hogy

Egy részlet az 1848. nov. 16-án tartott szentszéki ülés jegyzőkönyvéből

Majd a továbbiakban 7 pontban összegezi azon teendőket, amelyeket a „syndikusnak” végeznie kell, és így folytatja:

„1^{or} a' perselyt a' templomban hordozni, ha ezt edig a' syndikus tette ha pedig eddig sem
 tette, ezután is felmentetik ettől 2^{or} A templom egyházi ruháira a' többi egyházszolgákkal
 egyetértve felügyelni! 3^{or} gyertyát, tömjént, olajt, a' szükséges mennyiségben kiadni 4^{or} a
 persely pénzt a' plébános és azok előtt kiknek jelen lenni kötelességük felolvasni, és így a
 templom pénzes ládjába beteni, és mindezekért, ha csak betegség által nem akadályoztat-
 tik... minden vasárnap, és ünnepnapokon a' templomban megjelenni tartozik 5^{or} a' templom
 számára gyertyát, tömjént, olajt, kötelet, és más szükséges apróságokat bevásárolni 6^{or} a'
 templom jövedelemre 1828^{ik} esztendei Junius 26^{ann} 639 szám alatt egész főmegyében, mind
 a' három divatózó nyelven köröztetett syndikusi instructio szerint felügyelni, a' templom,
 ájtatos alapítványok, és örökös Misék gyümölcstöző" tőkéinek kamatait be szedni, sürgetni s.
 a. t. és végre 7^{or} a' számadásokat elkészíteni, ha csak (: mint legtöbb helyen gyakorlatban
 van:) ezt a' plébános nem tellyesitené, melly gyakorlat továbbra is fentartatik.

Így megkönyebbitettnév a' syndikusi foglalatosság, ha mind é mellett a' megajánlott
 díjakkal meg nem elégednének, ez esetben utasítatnak tisztelt Uraságotok, hogy a'
 syndikusi hivatalt egyesítsék vagy a' harangozói, vagy a' sekrestyési (: hol vannak:) vagy
 épen a' kántori hivattal. Igaz, hogy ezen egyesítés által némi baj néha keletkezhettek, de
 hiszen ez előtt sem működhetek minden nehézség nélkül az Úr szö'llőjében, és legna-
 gyobb bajra mutat az, ha hiveink tehetősebbjei közül sem találkozik, ki az isten házában
 szolgálni akarjon... Kelt Kalocsán 848^{ik} esztendei Nov. 16^{ann} tartott érsek szentszéki
 ülésből. Tisztelt Uraságotoknak Krisztusban jóákaró...”

Íme az eredetileg másfél oldalnyi szöveg, amelyben nyelvészetileg az alábbiak említés-re méltóak: „az urbéri viszonyok megszüntével”, „a templóm pénztárának állapota nem

Még 1839^{ik} évi Sept. 1^{én} 1182 szám alatt kelt körlevelemben az alesperes, és más egyházi méltóságban lévő' Uraknak engedélyt adtam a' templom ruháinak megszentelésére, most a' közlekedés gyakorta akadályozva lévén, ezen engedélyt reátok kiterjesztem a' kereszteknek anyaszentegyház szokása szerinti megszentelhetésére is olly esetekben, midőn vagy alapítvány azok fentartására nem kívántatik, vagy a' szokásban lévő' 30 forint v. cz. fakereszt alapítványául világosan leolvastatik Kökeresztnél a' könyaghoz képest ezen alapítvány 30-50 pengő forintig növekedhetvén, és ezért Uraságtok utasítatnak, hogy előforduló esetekben a' kerületi alespereshez, vagy szomszéd apát, prépost, vagy tiszteletbeli Kanonokhoz forduljanak. Kelt Kalocsán Jun 5^{én} 1849 Tisztelt Uraságtoknak Krisztusban jóakaró atyafia Girk György...

Az utolsó előtti töredékből mindössze az alábbi nyolc sor maradt fenn:

„Fő, és Nagyon...

A' rácz rablók által vagyonoktúl megfosztott, a menekülni kénytetett minden egyes jelkésznek névjegyzékét a' vallás és közoktatási minister f. évi május 29^{én} 866^{szám} alatti levele által felterjesztetni rendelvén, czimzett Uraságtok utasítatnak, hogy lehető' legrövidebb idő' alatt figyelmezve múltkori körlevelünkben megalapított szabályokra, azok kik vagyonoktúl megfosztattak, s menekülni kénytettek, jövedelmi veszteségük kimutatására a' menekülési idő'nek mindenkorai kezdete, és meddig tartása határozott megemlítésével ide felterjesszék, ezen kimutatni azonban..."

Mínhogy a fél lap eltüntetése miatt az új oldal felső fele hiányzik, ezért a további folytatást, illetve befejezést és keltezését nem ismerjük. Ugyanígy az sem tudható, hogy mit írtak az utolsó 48-as dokumentumunk elejére, azonban a megmaradt 11 sor nagy fontosságú:

„...Miután több felszentel áldozó egyházi egyének papi pályát elhagyva katonai pályára léptek, és fegyver alatt szolgáltak miután ezekre nézve az egyházi törvények szerint előbb némelly kérdések tisztába hozandók, tisztelt Uraságtoknak ezennel meghagyatik: hogy mind azon áldozó papokat, kik vagy egyenesen és állandóul fegyverben szolgáltak, vagy először fegyverben szolgáltván, később tábori lelkészeknek rendeltettek egyházaibani misézéstől' vagy akárminő' lelkiszolgálat tételtől', további rendeletig elmozdítsák ö'ket a' fölszentelés, és lelki jog hatóság gyakorlatától magok megtartóztatására útasítsák; é rendelet a' szerzetes házak illető' főnökével is közölvén. Kelt Kalocsán 1849^{ki} esztendei August 30^{án} tartott érseki széki ülésből. Tisztelt Uraságtoknak Krisztusban jóakaró atyafiai Kalocsai Érseki Szent Szék."

Nem világos, hogy milyen okból történt a szabadságharcban részt vett papok „misézéstől' vagy akárminő' lelkiszolgálat tételtől' való eltiltása. Félt az egyház egy esetleges megtorlástól ill. elmarasztalástól, vagy annak belső szabályzatát érvényesítették, vagy „csak” a Kalocsai Érseki Szentszék hozott ilyen határozatot? Emellett elgondolkodtató még az is, hogy a körlevél már 1849. aug. 30-án megszületett!

Ez utóbbi dokumentumból kiemelt szavaink, kifejezéseink; „megszentelhetéseis”, „s menekülni kénytetett” (kényszerült, kényszerített), „a' menekülési időnek mikori kezdete, és meddig tartása”, „é rendelet” (e vagy ezen rendelet), „állandóul fegyverben szolgáltak” (tartósan, hosszabb ideig).

Vissza 2000 évvel ezelőtt az ember egyaránt papot, papot
 hagyva hatvani polgára léptek, és fegyverrel „szolgáltak”
 mintán eredetü kére az egyházi hivatalok kére, az első ké-
 rel. kérvények kijelölésében, kijelölt Magyarországon és
 meghagyatik: hogy mind az alábbi pontokat, mely egy egyetemen
 az alábbi pontokban foglaltak, vagy alább foglaltak foglaltak, ha
 több többi feltételre vonatkoznak, egyházi írásban kifejezéstől
 vagy alkalmi leírásfogalomtól, továbbá az alábbi, ahhoz tartozik
 az írás a földrajzi, az alkalmi határolás meghatározásai, melyek nagyon
 utasítások, a részletek a részletek, a részletek a részletek
 is tartoznak. Kelt Debrecen 1849. szeptember 30-án tartott értekezé-
 s jegyzékéből. Kijelölt Magyarországon fegyverrel, az alábbi atyáink
 Debrecen, az alábbi kére.

Felmentették. Kelt. Gerősi Miklós volt alkalmi írásban, az alábbi
 írásban Magyar nyelvű iratok foglaltak, az alábbi írásban
 1849. szeptember 30-án

Részlet az 1849. aug. 30-án kelt körlevélből „azon áldozó papok”-ról „kik fegyverben szolgáltak”

Eddig tartott az 1848/49-es eseményekkel kapcsolatos baracskai dokumentum. Sajnálatos, hogy mind az Intimata Regia-ból, mind a Mandata Vicarialia-ból hiányzik az említett négy és fél lap, amelynek tartalma több tekintetben is értékes és érdekes lehetett volna számunkra.

A helyi plébánia iratrendezése folyamán előkerült még néhány 1848-as évben nyomtatásban kiadott körlevél. Végezetül idézzünk ezekből egy-egy kiragadott mondatot az egyház akkori magatartásának tisztán látása érdekében, annak ellenére, hogy e kutatás erre a területre nem terjedt ki. Pillantsunk most ezekbe:

„... De üdvözetünk el ne hangozzék; hanem adjunk mindenekelőtt, mikép Krisztus igaz Híveihez, - adjunk mindnyájan mikép hü hónpolgárokhoz illik, hálát Istennek, hogy új szabadságunk hajnala nem virradt polgárvér fölé; és kérjük le rá mindenható áldását, hogy várt gyümölcsseit is háborítatlanul élvezhessük... Kelt Bécsben V-ik Pius pápa napján az Üdvösség 1848. esztendejében, Ferenc Kalocsai Érsek.”

„...A' politikai átalakulás nem hágy kétkedni bennünket, hogy a' szabadság' nyere-meyei egyházunkat is bizonyos osztályrészben illetik 's ha anyagi tekintetben vesztettünk is, a' szellemi javak, melyeket ezek' helyében sajátainkká tehetünk, ösztönül s' intésül szolgáljanak... Kelt Pesten, tanácskozmányi gyülekezetünkben, Húsvétutáni VI. Vasárnapon, az Úr 1848-ik esztendejében.”

„... Féljétek az Istent, tiszteljétek a királyt, (Pet. 1. Lev. 2. 17.) szeressétek a' hazát. Ha a' közveszély órája ütne, tehetségtekben fekvő semi áldozatot ne sokaljatok, mellyet a' királyi szék a' haza' és alkotmány megmentésére tőletek polgári 's keresztényi kötelességtek kíván... Kelt Pesten Pünkösöd után 4-dik Vasárnapon az Urnak 1848-dik esztendejében tartott tanácskozmányi gyülekezetünkből.

Ferencz m. k. kalocsai érsek."

AZ ELBUKOTT SZABADSÁGHARC UTÁN

Kossuth már 1849. aug. 11-én, a temesvári csatavesztés után lemondott, miközben minden katonai és polgári hatalmat Görgeyre ruházott, Görgey, nehogy hadserege a túlnyomó számú ellenség áldozata legyen, Aradról Világosra vezette katonáit, s ott aug. 13-án Rüdiger orosz tábornok előtt letette a fegyvert. A fősereget csakhamar követték a kisebb csapatok is. Ezzel egyidőben kezdetét vette a megtorlás. A bosszútól lihegő udvari párt befolyása alatt álló ifjú császár, Ferenc József kijelentette, hogy nincs kegyelem. Haynau bakói tevékenységét Battyhány Lajos kivégeztetésével kezdte meg, majd ezt követte Aradon a 13 tábornok halála. Összesen 500 halálos ítéletet hoztak meg, melyből 114-et végrehajtottak, s a többit csak azért nem tudták, mert a halálraítéltek külföldre menekültek, Sokukat börtönre ítélték. A honvédség legnagyobb részét a császári seregbe sorozták. A bujdosókat halálra keresték. A rémuralmat Haynau bukása (1850) sem szüntette meg, mert a működő katonai törvényszékeket, illetve az ostromállapotot 1854. júl. 1-ig fenntartották.

A helyi dokumentum utolsó idézete a szabadságharcot követő megtorlást és a börtönből sánylóddókat juttatja eszünkbe:

Nem titok előttem, miszerint a hit 's ennek nyilvános gyakorlata napjainkban különféle üldözéseknek, 's veszélyeknek van kitéve. Semmi nem ingerli annyira föl a' hitetlenség' szerencsétlen gyermekinek haragját, mint ha látják, hogy vannak még, kiknek hite égő fáklya gyanánt világít, 's pedig azoknak is, kik a' setétségben, 's halál árnyékában ülnek. Ily eleven hit által megszegyenítettük a' setétségnek munkája. Innen van, hogy különféle módon támadják meg az istenfélők' buzgó seregét. Majd élőszóval hizelegve ígérnek fölvilágosodást és tudást, mint a' paradicsomi kigyó; majd különféle könyvecskék 's nyomtatványok által kísértik meg fekete műveket; majd ismét gony alakban nyilatkozik mérgek, majd kacajjal kívánnak erőt venni, rossz példájokkal rombolni, 's ha ez mind nem vezetni őket célhoz, ajándokkal vagy erőszakkal akarnak diadalmaskodni. Ti pedig kedves hiveim, valahányszor illetén baránybőrbe öltözött farkasok közelítnek hozzátok, valahányszor veszély fenyegeti hiteteket: vigyázzatok és imádkozzatok, hogy kísértetbe ne essetek. Figyeljete lelkipásztoraitok szavára, kik örködnek fölöttetek, mintegy számot adandók lelkeitekért²⁰). Ha kell is tünnötök, jusson eszetekbe mit sz. Pál ír²¹). Kik Jézus Krisztushan ajtatosan akarnak élni, üldözést szenvednek. Különbön pedig szinte ő mondja, miszerint a' mostani ideig tartó szenvedéseket a' jövőndő diesőséggel, melly megjelentetik nekünk, összehasonlítni nem lehet²²). E' hit erősítsen, e' remény tápláljon titeket.

Részlet az 1852-ben Kalocsán kelt körlevélből „kiknek hite égő fáklyaként világít”

„Nem titok előttem, miszerint a hit 's ennek nyilvános gyakorlata napjainkban különféle üldözéseknek, 's veszélyeknek van kitéve. Semmi nem ingerli annyira föl a' hitetlenség' szerencsétlen gyermekinek haragját, mint ha látják, hogy vannak még, kiknek hite égő fáklya gyanánt világít, 's pedig azoknak is, kik a' setétségben, 's a halál árnyékában ülnek. Ily eleven hit által megszegyenítettük a' setétségnek munkája. Innen van, hogy különféle módon támadják meg az istenfélők' buzgó seregét. Majd élőszóval hizelegve

kérnek fölvilágosodást és tudást, mint a' paradicsomi kígyó; majd különféle könyvecskék 's nyomtatványok által kísértetik meg fekete műüket; majd ismét guny alakban nyilatkozik mérgök, majd kacajjal kívánnak erőt venni, rossz példájokkal rombolni, 's ha mindez nem vezeti őket célhoz, ajándokkal vagy erőszakkal akarnak diadalmaskodni. Ti pedig kedves híveim, valahányszor illeten báránybőrbe öltözött farkasok közelitenek hozzátok, valahányszor veszély fenyegeti hitetek: vigyázzatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek. Figyeljetelek lelkipásztoraitok szavára, kik örököndenek fölöttetek, mintegy számot adandók lelkeitekért²⁰). Ha kell is tünrötök, jusson eszetekbe mit sz Pál ír²¹). Kik Krisztusban ajtatosan akarnak élni, üldözés szenvednek. Különben pedig szinte ő mondja, miszerint ' mostani ideig tartó szenvedéseket a' jövendő dicsőséggel, melly megjelentetik nekünk, összehasonlítani nem lehet²²). E' hit erősítsen, e' remény tápláljon titeket.

Kelt Kalocsán Junius 20 án 1852.

József érsek s. k."

És végezetül az eddig forrásként felhasznált könyvek utolsó dokumentuma a „Mandata Vicarialis ab anno 1835 mense Novembris inchoata” c. kötetében található. Az 1852. áprilisában keltezett szöveg tulajdonképpen egy hosszadalmas útmutatás az 1851 októberében kiadott „kegyes közrendelet” végrehajtásához. A rendelet arra utasította a helyi plébániát, hogy az „eleve kinyomtatott rovatos táblák szerint „készítse el „a népesség változatainak” alakulását „házasságok, születések, és halálozások előterjesztésével”. Tehát statisztikai adatok készítéséről van szó, amelyet a népesség meghatározott nyilvántartása érdekében kért Kalocsa a helyi plébániáktól. Emellett tapasztalható az a törekvés is, hogy szabályozni, egységesíteni kívánták az adminisztrációs munka egyes területeit, mint pl. a halotti anyakönyvek vezetése.

A terjedelmes anyagból mindössze néhány gondolatot tartottunk célszerűnek kiemelni:

„Alesperes Úr utasítatván, miszerint külön levelek mellett is, ha szükségesnek találandja ezen táblákat az illető plébános Urnak azonnal, és minden késedelem nélkül tegye át, a' kormányzékü köziratból...” „...Ezen első tábla föláján a' nyelv is, melly a' plébánián divatozik kiteendő lévén erre nézve megjegyezzük; hogyha a plébánia népessége nagyon vegyes, legtöbb a' kiválólag uralkodó nyelv vétessék ki, a' többiek pedig ha nagyon elterjedtek és szócskával vagy tört számokkal említessenek...”

„... A' gyilkosság' és agyonverés' eszméire némi felvilágosításul megjegyezzük, hogy az ember élete elvétethetik előlegesen átgondolt lélekkel, vagy pedig indulatból, heveségből, és haragos felindulásból. Ha eltökélt lélekkel történik, gyilkosságnak, németül mord, ha pedig nagy felindulásból és haragra gerjedésből szülemlik, agyonverésnek, németül, Todtschlagnak nevezetik. Ezen eszmét vegyék tehát Uraságtok zsinórmértékül bejegyzéseikbe...”

„...a' házasulandók állapota, a é. hogy nőtelen, hajadon vagy özvegy-é? kiteendő. A' halál által feloldozott házasságokra nézve mihelyst esett adja elő magát, azonnal kipuhatólandó meddig éltek együtt...”

„... a' halottvizsgálatok halotti czédulájában (: mellyek nélkül fennálló felsőbb rendeletek szerint senkit eltemetni nem szabad:) a' betegség is megérintendő, a' halál nemének kimutatására nézve, úgy szinte ha erőszakos halál történék a' községben külön vezetésű jegyzékben emlékül azonnal feljegyzendő lesz, vallyon ezen erőszakos halál ebdüh, szerencsétlenség, gyilkolás, agyonütés által, vagy más ismeretlen okokból történik-e? Ugy szinte a' kivégeztetés' eseteiben polgártörvénykönyvileg;-vagy haditörvényileg történik-e az, a' nemnek kijelölésével feljegyzendő, nem különben az öngyilkolás' estei is, az ön-

gyilkos neme, életkora, ideje, módja, és gyanítható okai kipuhatolandók, és följegyzendők...”

„az élve születtek az anyakönyvben ezen szóval kijelölendők, úgy szinte az ikerek, hármások s a' t. A' halva születtekre pedig egy különjegyzéket tartsanak, és a' hiveknek tudokra adják, hogy halva születés eseteit is, bejelentsék, a' bábának pedig ezt meg kell parancsolni...”

„... A' 3^{ik} táblára csak az jegyeztetik meg, hogy a' kisdedek' halálózása esetiben a' holnapok is figyelembe veendők, halálózásukori életkorukat hiven az anyakönyvbe iktassák...”

„... Ezen munkákat nagy fontosságú lévén és az utasításban kifejezett célból hasznos és szükséges, tisztelt Uraságotok újra felszólítjuk, hogy ebben lelkiismeretesen és pontos gyorsasággal eljárjanak mind annál is inkább tenni el ne mulasszanak, mivel azon plébános urak, kik ezen munkában erélyt, gyorsaságot, és kellő szorgalmat fejtendének ki, felsőbb helyen elismerésre, hol reájok ennél fogva különös figyelem leendő - számolhatnak...”

„Kelt Kalocsán 1852^{ki} esztendei április 22^{én}...”

Az anyag különösen szép írással készült, mondanivalója a sokszor említett „táblák”, illetve táblázatok nélkül is könnyen érthető, talán helyenként túlzottan is „agyonmagyarázott”. Érdekes, hogy vegyesen fordul elő benne: az „a” és az „az”. Először találkozunk a nem szó rövidítésével: „n” („... nehézség n fog fennforogni”, „... ha n helyben adattak volna öszve”, „... ha pedig ilyenek n volnának”, stb.) A tapasztalat azt bizonyítja, hogy ez a próbálkozás nem tudott meghonosodni. Érdekes rövidítésnek szánt gyakorlat volt még az is, hogy esetemként csak egy vesszővel jelezték az elhagyott birtokos személyragot: pl. népesség', hitvallás', gyilkolás' (népességnek, hitvallásnak, gyilkosságának, stb.) További változás, hogy rendszeresen megjelenik az ő helyett az ó, illetve az is, hogy eltűnik az szóközben és a szó végén oly gyakran használatos ú és ü, pl. vagyonoktúl, céljárúl, egyesülve, menekülni, stb.

Mindössze ennyit kívánunk kiemelni a két és fél oldalnyi „kegyes közrendelet”-ből. Említésre méltó szavai és kifejezései: „csatolmány”, „eleve kiadott” (eleinte, előre), „jól megérteni iparkodjanak”, „üresen kellessék maradni”, „ha pedig ilyenek n volnának (nem), „Ha eltökéltet' lélekkel történik” (elszánt), „is kötszóval” (kötőszóval), „nötlen vagy hajadon” (nőtlen), „mihelyest esett adja elő magát”, „öszves bejegyzésekkel öszvevágni kell”, „ha n helyben adattak vala öszve”, „az ikerek, hármások”, „ezen erőszakos halál ebdüh, gyilkolás” (veszetség).

Egyébként a fenti anyag teljes egésze értékes abból a szempontból is, hogy helyenként rávilágít a közigazgatás hivatalos nyelvének akkori állapotára és fejlődésére.

Az előbbieken már utalás történt arra, hogy a „közrendelet” az utolsó baracskai anyag az eddig forrásként felhasznált Intimata Regia, illetve Mandata Vicarialia kötetéből. Szóltunk arról is, hogy ezen kézzel írt, nagyobb méretű könyvek kiemelt megbecsülést érdemelnének, mivel eddigi ismereteink szerint csak a nagybaracskai plébánia őrizte meg azokat az utókor számára a környező községek közül. A fentiekben túl nem lehet kellően hangsúlyozni, hogy az említett kötetek igen értékes - latin nyelvű - információkat is rejtenek a falu 18. és 19. századi múltjával kapcsolatosan. Így messzemenően érdemes arra, hogy a - több mint 90%-ban - latinul írt anyagot részletesebb vizsgálatnak vessék alá.

Igaz az is, hogy a kétféle könyvből kigyűjtött szöveg mondanivalója az egész egyházmegyére, olykor az egész országra kiterjedt, ennek ellenére alkalmas arra, hogy (más források hiányában) bepillantást adjon a korabeli egyház, illetve némileg a falu életébe, annak gondjaiba, a szükséges teendőkre, stb. Nem utolsó sorban képet alkothatunk arról,

hogy miként beszélhettek a falu lakói abban az időben. Nyilvánvaló, hogy mindeme dokumentumok hiányában jóval szegényebb ismeretekkel rendelkezünk Nagybaracska múltjáról.

A munkám során a továbbiakban azokat a 19. századi polgári jellegű - csak igen kevés számban fennmaradt - okiratokat használom fel, amelyeket szintén a helyi plébánia iratrendezése folyamán találtam. Sajnos a községháza 19., esetleg 18. századi dokumentumai Baracsán már nem lelhetők fel, mivel 1944 és 1945-ben a községet lerohanó szerb partizánok, majd orosz katonák feldúlták azt, szétszórva az addig gondosan megőrzött írásos anyagot. Ehhez járult a továbbiakban még az, hogy a megmaradt értéket a falu élére állított akkori vezetők nem becsülték, így a maradékot egyszerűen megsemmisítették, vagy az 1950-es évektől kezdve dívatossá vált papírgyűjtést „gazdagították” vele.

Egy 150 éves rendelet

Az első polgári jellegű dokumentumunk egy **1847.** okt. 7-én kelt végrendelet másolata, melyet – az eredeti alapján – 19 nappal később készített a helyi jegyző. Íme a 150 éves kézirat teljes terjedelmében:

„Másolat

Atyának, Fiúnak, s' Sz: Léleknek Istennek ne,,
vében!

E' mostani húzamosab betegségemből – úgy is immár el öregedett állapotomban – felgyógyulásomhoz kevés reményem lévén – még ép és egészséges elmével bírok, kivántam tsekély ön vagyonomról – az én gyermekeim közt e' kövekezendőtül rendelkezni.

Az egész községbeli laktársaim közt tudva léssen az. mit is ez úttal is nyilvánitom: hogy én az én egy fertályos házamat Vörös Istvány ifjabb Baratskai lakós vömnek – az én kedves Maritza leányom ennek hitvesét – kit gyámolómnak választván – annak szárnyai alatt vagyok – erre tekintvén – oltsóbb áron ezer váltó fitokon eladtam légyen, – így eme házhoz és fertály földhöz – az én halálom után senkinek seinmi joga nem lévén – nevezett vömet, mint törvényes vevőt – békével hagyák; egyébiránt ugyan ezen vöm – kihagyván a kihagyandókat.

Egy két kapás – édes atyámtól kapott, és Élő Péter, és Krezmánovics János szöllő szomszédok közt létező szöllőm is lévén – ezen szöllőt – a' még néhai Korsós Mihály édes atyámnak nékem meghagyott végső kívánása nyomán – mivel részemről is az lenne végső kívánásom – a' Baratskai Szentegyháznak adományozom – azon czélbül, hogy ennek kamatja fejében három Szent Mise - tudni illik: Néhai Korsós Mihály, édes atyám, úgy született Barka Illona édes anyám, és magam lelkéért évenként végidőig szolgáltasson, és ugyan ezért a' meghalálózásom után ezen szöllő azonnal eladasson, és az ára mondott Templom pénztárába bé tétessen; végre holmi aprólék. és a' többi kihagyván a kihagyandókat. Kelt Baratskán 847^{ki} October hó 7^{kén} keze + vonyása Korsós János öreg Baratskai lakós, és végintézetet tévő. - Meg hit Bizonyságok; Balázs Pál sk. Jegyző (:L. H:) Mojzes János Biró. - Bari Imre Eskütt sk.

E' Másolatot az ő eredetével mindenkben meg egyezőnek lenni ezennel bizonyitya. Baratska 847^{ki} O^{ber} 26^{án}

Balázs Pál ezen helység Jzöje."

Balázs Pál jegyző nevével a baratskai okiratokban most találkozhatunk először, így nem tudható, hogy ezt a tisztséget mióta töltötte be a faluban. Abban azonban bizonyosak lehetünk, hogy a „vég Intézet” megfogalmazásakor valóban a „Baratskán” használatos szavakat, kifejezéseket vitte papírra, különben az örökhagyó, illetve az örökösök meg sem érthették volna a leírt szöveget. A végrendeletben ízes, megkapó régies kifejezések sorjáznak:

„huzamósb”, „ön vagyonomról”, „községbeli laktársaim”, „egy fertályos házamat” (valószínű egy negyed jobbágytelken lévő házat és nem negyedrészes épületet kell értenünk alatta), „eladtam légyen”, „fertály földhöz”, „két kapás szőlő” (akkora területű szőlő, amelyet egy ember 2 nap alatt megkapálhat), „végső kívánása”, „magam lelkéért évenként végidőkig”, „keze + vonyása” (Az okirat végén látható nagyobb méretű kereszt, amint „Korsós János öreg” rajzolt oda, azt bizonyítja, hogy a végrendeletkező sem írni, sem olvasni nem tudott.), „meg hit bizonyosságok” (akiknek hűségében, őszinteségében feltétlenül bízhatunk), „Korsós János öreg” (az öreg jelző többféle jelentésű lehet, mindennek előtt azt hangsúlyozza, hogy az illető életének hanyatló szakaszában lévő személy, de használhatták az idős helyett is, esetleg ez különböztette meg hasonló nevű, felnőtt gyermekétől, s végül lehet ragadványnév, amit a rokonság, szomszédok, esetleg a falu „ragasztott” rá az idős korú férfira).

Mínthogy csak hivatalos „Másolat” van a plébánia birtokában, nyilvánvaló, hogy az eredeti okiratok a végrendeletkezőnél és a jegyzőnél maradtak, s csak később készült még egy példány a helyi plébánia számára, amelyet az gondosan megőrzött.

A fenti véleményt igazolja a következő dokumentum, amely (mintegy folytatva az előbbi ügyintézés) „Hivatalbúl” az alábbiakat tudatja a plébánossal, illetve a pénztár vezetőjével:

„Nagyon Tisztelendő Plébános Urunk, nekünk kedves Lelkiatyánk!

Ezennel tellyes tisztelettel, 's egyszersmindt hivatalossan vagyon szerentsénk Tisztelt Plébános Urunkat - mint Templomunk fáradhatatlan Gondnokát - valamint is pénz tárának vezetőjét arról tudatni: hogy Barka, igazabban Korsós János öreg – nem rég ez előtt meghalálozott laktársunk – az 1847^{ki} October 7^{kén} általa tett, 's ide is hiteles másoltba ./. alá foglalt végintézetében a' többi közt az ő tulajdon szőlőjét – melly is Élő Péter, és Krezmánovits János szőlő szomszédjai közt létezik, az ithelyi Templom részére úgy hagyományozott légyen, hogy az eladódván, annak befolyandó ára a' Templom pénz tárába tőkél tetetődjön – azon szent célból tudni illik: ennek kamatja fejében Korsós Mihály elhunyt édes atya – úgy Barka Illona édes anyja, és ön lelkéért egy-egy, 's így öszvesen három Szent Mise végidőkig szolgálta; minek következtében részünkről megkérjük a Tisztelt plébános Urunkat, miszerént ezen világos alapítványt – az ithelyi alapítványok sorába bé helyezni, 's illetőleg intézkedni méltóztatná. – Kik is egyébiránt Különös tisztelettel vagyunk

Baratskán 847^{ki} O^{ber} 27^{én}

Nagyon Tisztelendő Plébános Urnak

alázatos szolgálja
Mojzes József Biro
's sb. sb. Esküttek
kk. Baratska helység

Magyon Tiszkalendő Stéban's urunk,
nékiünk kedres lelkiszerző!

Önnel helyes társasággal, s egyperemindt kivasa,
loban magyon fiasasvonts Tiszkalendő
Stéban's urunkat - mint Templomunk
főadleselán gondnokát - valaminis is pérs
sárának vezetőjét arról tudósítani, hogy
Márka, igazabban Kőrösök hárs öggy-
vagy ex clero meghatalmazott leltársunk
de 1847te October 7te ábela korr, s ide is
hivetes másolatba j. a. l. foglalt végző,
sereiben a többi korr az o' salajdon
főnökjé - mely is Elő Kőrös, is Kőrösök
vörös fiasos pilli porpórái korr társaság,
az is helyi Templom részese úgy Magyon a
nyorok légyen, hogy az eladódván - az
únak befolyaródó ára a Templomunkra jent
sáruba kökényl serevőjün - azon jent önk
köt tudni illik: hogy onnantó Kamagya
fejében - Kőrösök Miklós elhunyt édes
anyja - úgy Márka Illóné édes anyja,
és ön keltkészt egy-egy, s így öpöröven
háron korr néha végződőleg polgárhof
son; - minté korr korrakorban részünk
völ megtegyünk a Tiszkalendő Stéban's ur
unkat, mi fereszt ezen Világos alapít
ványt - az is helyi Alapítványok koráb
bélkelteteni, s illetőleg intékedni melbör
sáruba. - Mit is egyelőre keltkészt sár
serevöl magunk. Marasztan 1847te Gy
27te

Magyon Tiszkalendő Stéban's urunk

alásas folyó
Kőrösök fiasos
K. B. K. Stéban's
K. B. K. Stéban's

Így szól a községben eddig fellelt legrégebbi levél. Témája, a felsorolt halottak lelki üdvéért tartandó misék anyagi oldalról történő bebiztosítása volt. A megfogalmazója és írója – aláírás hiányában is megállapítható, hogy az előbbi végrendelet készítője – Balázs Pál helyi jegyző.

Ebben a levélben is találhatók érdekes, régies szavak, kifejezések: „igazabban” (igazán, helyesebben), „nem rég ez előtt meghalálozott”, „ithelyi Templom” (helyi, helybeli), „tökéül tétetődjön”, „Illona”, ezen világos alapítványt”(érthető), stb.

Egyébként a helyi plébánia halotti anyakönyve is bizonyítja, hogy „Korsós János öreg” – egy héttel a „vég Intézet” elkészítését követően – 1847. okt. 14-én, 70 éves korában elhunyt.

A dokumentum tulajdonképpen egy nagy méretű kétlapos levél, mely a kor szokásának megfelelően - eredetileg - gondosan összehajtott formában feladóval és címzéssel ellátva, községi viaszpecséttel lezárva jutott el a helyi plébánoshoz. Nézzük most közelebbről a levelet, amelynek külső oldalán ez áll: „Kír: Kincstári Baratska helység Elöljáróitúl”. Majd a címzett: „Nagyon Tisztelendő Lednitzkij Antal Úrnak, Királyi Kamarai Baratska helység nagyérdemű Lelkészenek - 's egyházi kerültei Jegyzőnek - megkülönböztetett tisztelettel.

Hivatalbúl helyben”

Az említett viaszpecsét kifogástalan állapotban maradt fenn Felirata: „K. K. Baratska Helység Petsétje 1840.” Egyéb rajzolata: a királyi palota vagy a helyi templom kövezetén fél térdre ereszkedett alak kivont karddal, amint bal kezét a mellére helyezi. Tőle balra, felhőben Szűz Mária a kis Jézussal. A felirat egy körgyűrűben, a kép egy körben helyezkedik el. Egyéb ismereteink alapján bizonyosnak vehető, hogy a főalakban Szent Imrét, a templom. ill. a falu híveinek védőszentjét ábrázolja a pecsét.

A Királyi Kincstári „Baratska Helység Petsétje” 1847-ben

Egy lehetséges „belső emigráns”

Ugyancsak Balázs Pál helybeli jegyző az írója és kiadója annak a hivatalos igazolásnak, amely 1851-ben készült Pandok Imre leszerelt katonával kapcsolatban. Olvassuk el most ezt a másfél száz éves anyagunkat:

Mi alól írtm én Váracokka helység Előj.
járni ezennel hiteles bizonyítá-
got fejtünk arról: hogy Pandok
Imre helybeli lakos.
nem mint paraszthely. az az ga-
ratos katona - hanem végtől és
hiteleses fahéjjal kasa jár
szolgálatu katoná. - és mint
olyan iraklyon mint fahéjjal
helyén, névelen á káposzban, mint
egy fél évet óta ebből kórosít
lakván - megét mindentől
egy befűlő és szabdaló illő má-
don vizekhez legyen. Mivel is
afennveres Pandok Imre lak-
hárszandrakó kíránási. Kíad.
mint vétere a me bizonyítottan
sz. hárszandrakó kíránási. és Előj.
járni berakós alá in váral en-
jére. Váracokka PÖ. 1851. május hó
27. évi

Királyfalvi Balázs Pál Jegyző.

Előj. Jancsik
Krisztián János
Károly János
Róbert János
Károly János
Váracokka helység

A „15 kreuzer“-os illetékbejegyzéssel ellátott „hiteles bizonyság” 1851-ből

„Mi alól irtt Baracska helység Elöljárói ezennel hiteles bizonytságot tesszünk arról: hogy Pandok Imre helybeli lakós - nem mint pattentalis – az az garasos katona – hanem végső, és tökéletes szabadsággal haza jött kiszolgált katona, – és mint olyan itthelyen mint születése helyén, nőtlen állapotban, mint egy tiz évek ólta eddig köztünk lakván – magát mindenképp egy betsületes emberhez illő módon viselte – légyen. Miről is a' fenevezett Pandok Imre laktársunknak kívánatára – kiadtunk részére eme bizonyítványunkat, községi petsétünkkel – és Elöljárói neveink aláírásával megerősítve. Baratskán 851. ki Junius hó 29. ^{kén}

Kiadta Balázs Pál Jegyző.

Élő Ferenc biró
Krezmánovits János
Németh János
Mojzes József
Kintse József
kk. Baratska helység

Íme a kétlapos, egy oldalas dokumentum, amely az alábbi néhány jellegzetes kifejezést tartalmazza: „alól irtt”, „és mint olyan itthelyen”, „mint egy tiz évek ólta”, „betsületes emberhez illő módon viselte - légyen”.

A dokumentummal kapcsolatban több kérdés is felmerül. Semmilyen információnk nincs arra nézve, hogy miért kért és kapott Pandok Imre ilyen igazolást. Hiszen valószínű, hogy a megszábot katonai időt kitöltötte, és erről obsitot, azaz katonai elbocsátó levelet is kapott. Azt, hogy miért éppen a helyi plébániáról került elő, csak találgatni tudjuk. Nem tartjuk lehetetlennek, hogy több példány is készült belőle, így Pandok esetleg megőrzés céljából adott egyet a plébániának, és ugyanakkor magánál is tarthatott egyet. A „hiteles bizonytságot” azt „igazolja”, hogy a baracska születésű, ennek ellenére a helyi plébános ezt sem aláírásával, sem pecsétjével nem erősíti meg. Mindezek után felmerül a kérdés, hogy ki is lehetett tulajdonképpen Pandok Imre? A kérdés megválaszolása céljából áttekintettük a helyi plébánia korabeli születési és halotti anyakönyveit. Meglepetésünkre a 19. század egyik dokumentumában sem talákoztunk a nevével. Minthogy a kiállítás kelte egybeesik a szabadságharc bukását követő megtorlásokkal, azt is feltételezhetjük, hogy a falu, illetve annak vezetői álnéven rejtegettek egy '48-as katonát vagy honvédtisztet. A község környezete erre messzemenően alkalmas volt, mivel a Mohácsi-sziget gazdag, szinte háborítatlan növényvilága, a tölgyesek, füzesek, nádasok, továbbá az élő és holt vizek, a lefűző-dő medrek, morotvák erre kitűnő lehetőséget biztosítottak.

Baracska első (megmaradt) alapítványi levele

Kereken tíz évvel későbbi az 1862-ben készült „alapítványi levél”. Olvassuk most ezt teljes terjedelmében!

„Alolírott baracska plébános, egyház gondnokok és községi elöljárók, ezennel kijelentjük: miszerént Korsós Ilona, mint élő, baracska közlakósa, az itteni plébánia templomnak nem-végrendeletileg 76 ft. az az Hetvenhat forintokat o. ében hagyományozott; oly célból, hogy ezen összeg évi 5.% kamatjából lelke üdvéért évenként egy szt. Mise tartassék: holta után pedig Libérával tartassék; melyért a misézőpap 1. ft. 42 krt. Templom 1 ft. 8 krt. Syndicus 62 krt. kántor 50. krt. Harangozó 18 krt. fognak kapni.

Miután ezen alapítványi tőke általunk az egyház részére felvételre és kamatozás végett biztosít legendő kezesség mellett Korsós Ferencznek kiadatott volna, miként ezt a templom pénztárába letett kötelezvény tanúsítja: részünkről ígérjük, hogy ezen alapítvány fentartása - 's annak pontos teljesítéséről mindenképen gondoskodni fogunk.

Minek nagyobb hitelül a jelen alapítványi levelet három egyenlően hangzó 's általunk aláírt példányban kiadtuk, melynek egyike a Fő-tiszt. főegyház megyei hivatali levéltárába, másik a baracskai templom pénztárába, a harmadik bélyegnélküli példány pedig a m. cs. kir. helytartóságnál fog letéetni.

Kelt Baracskán November 1. st 862.

Község elöljárói
Borbé Josef Biro
Toth János Eskütt
Mojzes Imre Eskütt x

Kákonyi Béla Plebános.

Egyházigazgatók.
Sirok Antal
Romsits János
Kezes
°Alladis Péter X

Praesentem fundationem auctoritate Ordinarii ratihabeo.
Coloczae die 17. ° Novembris 1862.

Josephus Aeppus

A levelet egy darab 30 és egy darab 2 krajcáros illetékbélyeggel látták el, továbbá azt a fent említett nevek aláírása mellett négy viaszpecséttel is hitelesítették. Így a helyi plébánia, a község és két egyházigazgató pecsétje látható rajta, sajnos eléggé rossz állapotban. A lap alján mindössze egyetlen sorban olvasható Kalocsa latin nyelvű „ellenjegyzése”, amely így fordítható: „A jelen alapítvány megerősítették és jóvá hagyatik.”

Aláírás: „József érsek.” És végül legalul látható a felragasztott érseki papírpecsét.

A misealapítványt áttekintve, annak formájában, stílusában az eddigi írásokhoz képest szinte törést tapasztalunk. A megfogalmazás gördülékenyebb, világosabb. Nem találunk benne annyi szóismétléssel, és már alig találhatunk régies kifejezéseket. Kivétel ez alól: „miserént”, „közlakósa”, „Hetvenhat forintokat”, „felvételre”, „helytartóságnál fog letéetni” szavak, kifejezések.

Igen valószínű, hogy az alapítványt tevő Korsós Ilona azonos azzal a személlyel, akinek nevét a helyi templom előtti Szentháromság szobor talapzatának előlapján olvashatjuk. Ez az 1854-es dátummal ellátott felirat bizonyítja, hogy Korsós Ilona jelentős áldozatot hozott a szobor felállításáért. (Egyébként talányos, hogy a neoromán és neobarokk stílusjegyeket egyaránt magán viselő templomunk elé hogyan került ez a kifejezetten gótikus stílusú szobor?)

Melléklet: Barackai plébánia, egyház gondnokok
 és kőzei előzők, a nemel Kőzei plébánia:
 miszerint Kőzei plébánia, mint elő, barackai
 kőzei plébánia, az ottani plébánia templomának neve,
 végmondattal, 96. ft. az az Kőzei hat forin.
 tokat a. ilen. legománnyest, az csebbel,
 hogy ezen orszag kőzei s. ft. kamafábol lakó
 adóként ezékként egy inkes let. Kőzei tan:
 tássek: határoson pedig, Liberálval tar.
 tássek; melyek a. m. kőzei 4. ft. 40 kőz.
 templom 1. ft. 8 kőz. Szindius 6. kőz. kőz.
 50. kőz. Szangai 13. kőz. fogmak kőzei
 Kőzei ezen alapítvány: Kőzei al.
 munk az egyház részén felöltötték is kőz.
 mutogat rajt, hatótól elgondol keressék
 mellett Kőzei Szangai kőz. kőz. kőz.
 munkot az a. templom penitenciai tette
 kőz. kőz. tanúsítva: nézünk kőz. kőz.
 hogy ezen alapítvány jentőitén - I. munk
 jentőit telpitőitén mindenképen gondos.
 kőz. kőz.

Minek nagyobb hiteltől a jelen
 alapítványi levélét három egyenlő hang.
 az a általunk aláírt példányba kőz. kőz.

melynek egyike a. ft. tart. fogmak
 melletti kőz. kőz. kőz. kőz. a
 barackai templom penitenciai. a kőz.
 dik kőz. kőz. kőz. kőz. a m.
 az kőz. kőz. kőz. kőz.

Kelt Barackán Novemb. 1. 1862.

Kőzei előzők

Borbély József
 Tóth János
 Majoros János

Kőzei előzők
 Kőzei előzők

Kőzei előzők

Kőzei előzők

Kőzei előzők

1862

Invenitum fundationem auctoritatem fundationis auctoritatis.
 Locum ad 14. Novemb. 1862

Kőzei előzők

A felekezeti iskola

Az iskola történetében már szoltunk arról, hogy 1869-ben a helyi előljároság kérte az iskola jellegnek megváltoztatását, amelyet a felettes tanügyi hatóság hamarosan jóváhagyott. Mindössze néhány év után viszont kéri a felekezeti jelleg visszaállítását. A kérelme többször is megismételték, de azt mindannyiszor elutasították. Tekintsünk most bele egy ilyen kérelembe, amely 1882-ben, tehát az előzőekben bemutatott misealapítvány után két évtizeddel készült. Íme a kérelem:

"Nagyságos Tanfelügyelő s Királyi Tanácsos Úr Mélyen tisztelt Urunk.

Mi alázattal alolirt községi Elöljárók és képviselők ugy iskolaszéki tagok eddigi községi iskolánk jellegét felekezetre vissza változtatni ohajtjuk. Ezen alázatos ohajunkat pedig következőleg indokoljuk.

¹^{szór} egész községünk olyan iskolát kíván millyen volt ez előtt 12 évvel vagy is felekezeti.

²^{szór} Mi egy vallásu és ajku hitfelekezetek a törvény rendeleteinek a mennyire csak lehet igyekszünk megfelelni is:

³^{szór} Más hitfelekezet községünkben nem lévén, iskolánkat mi saját vagyonunkból és jövedelmünkől tartjuk fenn, ennél fogva előfordulandó állomások betöltésénél is jogainkat személyesen kívánjuk gyakorolni. Mind ezen okok alapján legmélyebb alázattal esedezünk Nagyságodhoz: miszerint fent jelzett kérésünket kegyesen támogatni s kívánt célunk elérésében magas pártfogásával segédkezet nyújtani méltóztassék s végre a Kántortanító választási ügyben Nagyságodhoz beadott kérvényünket ezennel vissza vonjuk.

Alázatos kérésünk megújítása mellet maradtunk.

Bács Baracsán február hó 6^{án} 1882.

Nagyságodnak

alázatos szolgálíji.

Gyenis Péter

bíró

Így szól a 120 évvel ezelőtt készült kérelem, melyet a bír neve alatt négy esküdt, 18 képviselő, illetve iskolaszéki tag, „Jámbor János jegyző s névirő” és Bódog János plébános aláírása követ, („Szabó Imre esküt, Barna János esküt, Aladics János esküt, Király András esküt, Kocsis János esküt, Elő János, Mojzes Antal, Szücs András, Bari József, Nagy János, Aladics András, Sirok Antal, Korsos György, Kincse István, Berta Ferenc, Korsos György, Sirok Máté, Mojzes Antal sima, Szüts Péter, Aladits Imre, Bari István, Jámbor János jegyző s névirő, Bódog János plébános.” Ez utóbbi három fő nevét a jegyző írta, de az érintettek keresztet tettek a nevük mellé. A bírő neve mellett helyezték el a község körpecsétjét, amelyen „Bács Bodrogh T. E. Vármegye” látható körben, majd „Baracska Község Pécsetje” felirat a bélyegző belső részén.

Ha összehasonlítjuk ezt a beadványt a két évtizeddel előbb készült alapítvánnyal, azonnal szembetűnik, hogy ez utóbbi munka szövege több tekintetben is egyszerűbb, annak ellenére, hogy megfogalmazói mindent elkövettek a „kívánt cél” elérése érdekében. Ennek oka az lehet, hogy a kor alapítványi szövegei szabványszövegek voltak, ezért csak kevésbé különböztek egymástól. Példátlanul sok aláírással nyomatékosították és egyben demonstrálták az előljáros az elszántságot és a széles körű egyetértést. Mindezek mellett említésre méltónak találtunk néhány szót, illetve kifejezést: „alolirt”, „millyen”, „a mennyire csak lehet igyekszünk megfelelni is”, „nem lévén”, stb.

Magyarosok Tanfelügyelői és Királyi Tanácsosok
Mélyen tisztelt Nézete!

Mi alábbiak alább Keresési Előjegyzőnk és Kép-
viselőnk nagy ismételtől szorgalmat, csodálatos Keresé-
gi ismételtől jelleget felismerésére, minden
váltatásának szabályait. Kérem, intézkedés
szabályait pedig Keresési Előjegyzőnk
1^oo egysz. Keresési Előjegyzőnk ottjaren ismét-
elt Keresési Előjegyzőnk volt az első 16 évvel
vagy is felismerés.

2^oo Mi egy munkában is egyben
biztosítottak a Keresési Előjegyzőnk a ma-
nyasok miatt lehet igyekeznünk megjelölés is.

3^oo A Keresési Előjegyzőnk Keresési Előjegyzőnk
munkában, ismételtől mi szorgalmat nagy-
munka is jelleget ismételtől szorgalmat fenn,
amint fogva elfordulandó alkalmasságok belől-
léséről is jelleget ismételtől munkában Keresési
Előjegyzőnk győzködés, Keresési Előjegyzőnk
alábbjaren legmelyikből alábbjaren az alábbiak
Keresési Előjegyzőnk: mielőtt fenn jelleget Keresési
Előjegyzőnk Keresési Előjegyzőnk Keresési Előjegyzőnk
jelleget venni

Az 1882-ben készült kérelem bevezető sorai

Ha összevetjük e beadványt a kerekben két évszázaddal előbb készült esküszöveggel, vagy az időben a kettő közötti – e munkában már érintett – anyaggal, nagy vonalaiban, láthatjuk a nyelvi fejlődés hosszú útját, s stílus lassú változását, az esetenkénti újjal történő próbálkozást, az elfogadott kifejezés módok fokozatos megszilárdulását.

Magyar Királyi Székhatóság
 és népfelkeltés igazgatósága

„Végelbocsátó Levél”

Végezetül itt mellékeljük a kereken száz évvel ezelőtt, 1903-ban kiállított Végelbocsátó Levelét. A nép körében fellelhető dokumentumként ma már igen ritka, ezért és mind a tartalma, mind a külleme alapján feltétlenül érdemes a közzétételre. Az obsit-levél a kor szokásainak megfelelően tetszetős külsejű. Tulajdonosa Gyenis István, aki 1861-ben szü-

letett Baracskán. A nevezett 12 évi és 3 hónapi katonai szolgálata után kapta meg az ob-sítot, azaz a végleges elbocsátásról kiadott iratot, népiesen „a leszerelő levelet”.

Gyenis István 10 évet és 3 hónapot a császári és királyi (k. u. k.), 2 évet a magyar ki-rályi huszárezredben „hiven” leszolgált. A népfölkelő fogalma magyarázatra szorul. A Révai Nagy Lexikon szerint a fegyveres erőknek a nemzetközi jog oltalma alatt álló része. Népfölkelésre kötelesek voltak mindazok az állampolgárok, akik sem a hadsereghez, sem a honvédséghez nem tartoztak. Tehát olyan „önkéntesek” voltak, akiknek kötelező volt valamilyen testületbe bevonulni. Háború esetén a hadsereg és a honvédség fogyásának pótlására használták fel őket.

Az iskolai jegyzőkönyvek

A további vizsgálódásunk forrásanyaga az 1899-től folyamatosan vezetett Iskolaszéki Jegyzőkönyvek sorozata. Ezeknek egyes részletei már ismeretesek az olvasó előtt, mivel az iskolánk történetének feldolgozásakor messzemenően figyelembe vettük azokat. (Lásd: Az iskola jegyzőkönyvek” c. fejezetet!) E dokumentumokat szinte kivétel nélkül valame-lyik tanító fogalmazta meg és rögzítette. Elmondható, hogy mindegyikük egyértelmű, tömör, világos, szabatos, magyaros és küllemre is figyelemreméltó.

Nézzük most, hogy mindezekkel párhuzamosan – azaz a letelepülést követő kerek két évszázad alatt – milyen Baracskán használatos „nyelvjárás” jött létre községünkben, miu-tán annak nyomaival az eddig vizsgált dokumentumokban már helyenként találkoztunk. Rögzítsük azokat az itt használt, részben itt született szavakat és kifejezéseket, továbbá a Baracskán használatos nyelvjárás legfontosabb ismertető jegyeit, mielőtt azok az örökös feledés homályába merülnének.

Összinté törekvésünk ellenére sem tartjuk lehetetlennek, hogy egyes rögzített szavaink, kifejezéseink között fellelhetők országosan elterjedt, más tájakon, távolabbi vagy köze-lebbi településen használatosak is. Nem állítjuk azt, hogy azok mindegyike baracskai sa-játosság. Célunk az, hogy mindezek ellenére e nyelvészeti munkában – megközelítően – bemutassuk, hogyan beszéltek őseink, mely szavaink, kifejezéseink születhettek itt hely-ben, vagyis azt, hogy milyen jellemzői vannak a – lassan feledésbe merülő – Baracskán használatos nyelvjárásnak.

A TELEPÜLÉSÜNKÖN HASZNÁLATOS NYELVJÁRÁS

Nézzük most az eddigiek után az élő nyelvünkben azokat a vonásokat, amelyek megkülönböztetik, vagy éppen segítenek azonosítani beszédünket más tájak, települések nyelvjárásaival.

A magyar hangrendszerben 14 magánhangzó van. Azonban nálunk az a és á mellett használjuk a **hosszú a-t** is (ā), és az e-é hangpárt sokszor kiegészítjük a **zárt e hanggal** (è), sőt **hosszú e-vel** is (ē). Az **a** hangsoport 3 hangját az alább kiejtett szavakkal szemlélítjük, illetve érzékeltetjük: apáddá, kanállá, kaszává, stb., amelyekben egymás után szerepel az **a**, **á**, és az **ā**. Az **e** hangsoport egymástól különböző hangváltozatait az: eméhetné (elmehtenél), evéhetné (elvehetnél), ētehetné (eltehtenél) szavaink kiejtett alakjainak esetében érezhetjük. Ezekben a szavakban egymást követi az **e** hangsoport hosszú vagy nyújtott ē-je, a zárt è és a köznyelvben is használatos e hang.

A hivatalos helyesírástól és a köznyelvtől eltérő hangjaink tehát: az, ē és az è. Mindhárom magánhangzó igen fontos szerepet tölt be az élő, a hétköznapi beszédünkben. Az egyes emberek, egyes rétegek által olykor lenézett, megszólt vagy éppen megvetett sajátosságos tájszólásunk nemcsak a beszédünket teszi változatosabb hangszínűvé, de ugyanakkor segítik kiküszöbölni az egyhangú e-zó, ún. „mekegő” beszédet is. Emellett igen sokszor értelemkülönítő szerepük is van, Pl. merőben más jelentésűek a következő szópárok

termet (alak, főnév)	termét (helyiséget)
ere (főnév)	ère (határozószó)
térdetek (tsz. főnév)	térdēték (térdeltek, ige)
levele (főnév)	lēleve (ige)
tapossa (ige)	tapossā (taposva)

A mássalhangzók kiejtésében nyelvünk megközelítően sem tér el ennyire a köznyelvtől.

Visszatérve a „baracskai nyelvjáráshoz”, a legszembeszökőbb az egyes magánhangzók közül a zárt e hangnak (è) elsősorban az e rovására történő hangoztatása, illetve gyakori alkalmazása. Ez annyira tipikus jelenség, hogy ennek alapján **è-zó „nyelvjárásúnak”** is nevezhetjük beszédünket. Nézzük most mikor kerül sor a zárt e (è) hang használatára.

Legjellemzőbb az elsősorban az egytagú szavaink esetében. Zárt e-t (è) használunk e szavainknak mind a végén, mind a közepén, és igen ritkán az elején is: è (e) (mutató névmás), nē, sē, tē, lē, mēg, lész, szēm, mēg, szēd ēggy, ēdd. stb.

De gyakori a zárt e a többtagú szavainknál is. Az ilyen szavainknak bármely részénél előfordulhat az è: ette, vette, gyértya, dészka, cserésznye, kemence, segrēstye (a katolikus templomban a szertartásokhoz szükséges tárgyak őrzésére és a pap öltözőjéül használt helyiség), csipēdēt, szēdēr, terēmjen, keverēdēt, pēntēk, kērtēk (tsz, 2. szem. ige), léptēk, stb.

Ugyanez a helyzet a vegyes hangrendű szavaink esetében is. Itt zártabbá válik az e: szērda, tēja (tea), lēkvár, tēhát, órarēnd, hērnyó, Ètēlka. Tērka, Vērka, stb. De gyakran előfordul névmásokban és egyéb ragokban is: engēm, tēgēd, bennetēket, észtēk (esztek), kerestēk, szenvettēk (szenvedtek), mēntēk, elestēk, stb.

Sok esetben a kötőhang helyébe is belép a zárt e: mëgyék, lépék, keresëit, megmenték, repeszték (tépek), stb.

Viszonylag gyakori a nyelvünkben a hosszú vagy **nyújtott e (ē)** ejtése: ēre (erre), sēmēre, emēték (emeltek), terēték (tereltek), emēték, vedēték (vedel, mohón iszik), reszēték (reszeltek), stb. De így ejtették a ma már szinte teljesen eltűnt a kē (a kend rövidített formája, a magázás régi alakja) szót is.

Az el igékötő sok igéhez kapcsolódhat. Nálunk ebben az esetben **kiesik az I** és megnyílik az e hangunk: ētész, ēfut, ēhagy, ēsirat, (elsirat), ēmesél, stb. De ugyanez a helyzet az -el végű szavainknál is: főkēték (felkeltek), telēnek (telelnék), emēnek (emelnek), ēgyēnek (egyelnek valamilyen kerti veteményt), rüggēre (reggelre), nyējje (nyelje), emējje (emelje), mējje (melle, stb).

Hasonló az I hang sorsa a -vel határozóragos szavainkban is. Ilyenkor az e megnyílik, ezért viszonylag sok E hangunk keletkezik: embërrē (emberrel), gyërrëkkē, kēzzē, fejjē (fejvel), tüzzē, vizzē, lepedövē, stb.

Az a és á hangjaink mind hosszúságban, mind a képzés helyében, színében megegyeznek a köznyelvi hangokkal. Eltérést csak a **hosszú ā** közbeiktatása nyújt. Keletkezése megközelítően párhuzamos a hosszú e (ē) hangéval, de annál jóval kevesebb szavunk tartalmazza. Így hosszú a-val mondjuk: āra, hājja (hallja), csājja (csalja), asztāra (asztalra), mëgnājja (megnyalja), főfāta, hajnāba (hajnalban) mëghātak, stb.

Amennyiben a -val határozórag kapcsolódik szavainkhoz, az I kiesik és helyette a -val rag a-ja hosszabbra nyílik: apāddā, anyāddā, ladikkā (ladikkal, csónakkal), ajtōvā, vēllāvā (villával), hallā (hallal), zājja, bajja, stb.

A -va igenévképző a-ját ugyancsak hosszan ejtjük, így a legtöbb mély hangrendű határozói igenyünkben megjelenik a hosszú a (ā), mégpedig úgy, hogy a -va igenévképző v-je hasonul: meg van fāzzā, be van zārrā, föl van āssā, le van vāggā, el van addā, stb. Itt jegyezzük meg, hogy még napjainkban is előfordul a létige és határozói igenév sajátosság használata mindhárom igeidőben. A fenti példák a jelen időt szemléltették. Nézzük a múlt és a jövő időt néhány példán keresztül: ē lēt lējtē, ē lēt addā, ē lēt hagyā. És végül jövő időben: mëg lēssz süttē, be lēssz festē, ki lēssz hirdette. Az említett példák alapján láthatjuk, hogy az igenévnek nemcsak az a-ját, hanem az e-jét is hosszabban ejtjük.

Beszédünkben előfordul az is, hogy **az egyes szavak a hangja helyett o-t, vagy ó-t ejtünk**: aztān - osztān v. osztājid, alma - óma, szalma - szóma, meghalt - meghót, stb. Emellett említésre méltó még, hogy egyes melléknevek közép- és felsőfokában o-t ejtünk az a helyett: hamarobb, gazdagobb, magosabb, stb. De van példa arra is, amikor **az a hang helyébe á lép**: ad - ád, hagy - hágy; illetve **az i vált a-ra**: kiabál - kajabál, kiált - kajált, szakít - szakajt, taszít - taszajt, muszāj - muszaj, veszít - veszejt.

Az eddig vázolt ē-zés, illetve a hosszan ejtett a (ā) és az e (ē) hangoztatása mellett feltehető a **mérsékelt i-zés** is a községben használatos nyelvjárásban. Pl.: kinyér (kenyér), kemince (kemence), firisz (fűrész), penisz (penész), igenyēs v. igenyōs (egyenes), níz (néz), repisz (repszit vagy tép), mutisz (mutat), merisz (mereszt), erisz (ereszt), idēsanyām, eszít (eszét), fülit, kezit, stb. Ilyenkor az e vagy é hang helyett i-t, í-t ejtünk. De gyakori az i-zés akkor is, ha a -be vagy -ben határozóragot kapcsoljuk az egyes szavakhoz: fejibe, eszibe, kezibe, bōribe, felibe, tetejibe, elejibe. Ilyenkor kifejezetten csak az é hang helyett ejtünk i-t, és a -ban n-je mindig elmarad.

Még szembeűnőbb, hogy az igék tárgyias ragozásakor - mintha ismeretlen lenne számunkra - a -ja személyrag eltűnik, és ilyenkor az i hangöt ragasztjuk a szótőhöz? hozi (hozza), kapi (kapja), vāri (várja), toli (tolja), mari (marja), harapi, zavari, āsztati (áztatja), akari (akarja), vakari (vakarja), stb.

Itt is meg kell jegyeznünk, hogy ez általános magyar paraszti nyelvhasználat, tehát nem csak „baracskai” sajátosság.

Ugyancsak szívesen i-zünk, ha birtokviszonyt fejezünk ki a többes szám 3. személyében: apjik, fijik, lovik, bajik, főggjik, ladikjik (ladikjuk vagy csónakjuk), stb.

Végezetül itt említjük meg még - bár nemcsak Baracskán használatos - a magik, azaz a maguk (önök) kifejezést, illetve megszólítást is, amely mondatba foglalva így hangzik: Kik magik?

Viszonylag gyakori az is, amikor beszédünkben **az ó és ő magánhangzók ú, illetve ü hanggá változnak**: koldus - kúdús, rózsa - rúzsa, túró - túrú, fúró - fúrú, fojt - fújt, azóta - azúta, mióta - miúta v. múta, böjt - büjt v. бүt, kö - kü, ő - ü, ök - үk, gyeplő - gyöplű (a lovak zablájához kapcsolt hosszú szűj, amellyel a befogott állatot irányítják), lönek - lűnek, stb.

Legalább ilyen gyakori az is, amikor **az o és ő rövid magánhangzók helyére u, illetve ü lép**: othon - othun, dorong - durung, csoda - csuda, bokor - bukor, bogáncs - bugáncs, ostor - ustor, bocskor - bucskor, (börböl) készült szűjjal lábszárra köthető kezdetleges lábbeli), hajol - hajul, mostoha - mustoha, borult - burult, mióta - miúta, azóta - azúta, olyan - -ulyan, káposzta - kápuszta, illetve az ő hang helyett: töve - түve, gyökér - gyүkér, sötét - sүtét, töröl - түrүl, jön - gyүн, köves - күves, jövőre - gyүvöre, stb.

Az ü és ü gyakoriságát fokozza még kissé az i helyenkénti ü-vel történő helyettesítése: ing - üng, idő - üdö, idős - üdös, fizet - fүzet, stb.

Nyelvjárásunkra jellemző az ő-zés is, de nem egészen annyira, mit az ő-zés. Az ő hang elsősorban az e hang helyébe lép, és csak ritkán valamelyik más magánhangzó (pl. ü) helyett ejtjük. Az ő hang előfordulhat szavainknak bármely részén, így azok elején, közepén és végén egyaránt. Lássunk néhány példát: fel - föl, gyp - gyöp, szem - szöm, hegy - högy, kell - köll, gyöngy, rőszked, neköm, neköd, kötróc (ketrec), persely - pörsöly, körösz, fűrösz, földik (fűrösz, fүrdik), szeder - szödör, szöröncse, öspörös (esperes).

De megtaláljuk az ő-zést a k és l hangok előtt is. Ilyenkor ez kifejezetten az igeragozás egyes szám 1. és 2. személyében fordul elő: észök, vészök, tészök, męgyök, elkésök vagy ekésök, stb. Majd tovább fokozódik az ő-zés az e hang rovására: ebédölök, betegösködök, ereszködök, engedelmesködök, ekeverödök (elkeveredek), pörösködök. stb. Az l hang előtti ő-zés, pl.: eszöl, tészöl, kieszöl, permetöl, köll (kell), röggē (reggel), stb.

Végezetül az ő-zéshez kapcsolódik az is, hogy a -hez határozóragot -hő-re, azaz hosszú ő-re váltjuk: embérhő, gyerekhő, nénihő, ehő, leveshő, vizhő, kerthő, földhő (földhöz), stb.

Az eddigiek alapján állíthatjuk, hogy községünk lakóinak nyelvjárásában az ő-ző hagyomány is fellelhető.

A mássalhangzók közül **az l hang előfordulása** a szembeötlő, amely hatásában számos nyelvi jelenséget idéz elő. Ezzel a jelenséggel egyébként számtalan esetben találkozunk a 18. és 19. sz. dokumentumaiban is.

Azokban a szavakban, amelyekben a helyesírási szabályzat ly-t ír elő, nyelvünk esetenként l hangot ejt: hely - hel, helyes - helēs v. helös, mély - mēl, sekély - sekēl, kölyök - kölöк, tavalyi - tavalı, gólya - góla, bivaly - bıval, pendely - pöndöl v. pöndö (vászon alsószoknya), zsindely - zsındēl v. sindöl, Mihály - Mihál, király - királ, akadály - akadál, nyavalya - nyavala, stb. De ide tartoznak azok a szavak is, amelyeknek ejtése az l és a j között ingadozik: gereblye - gereble, selyem - selēm v. selöm, osztály - osztál, pólya - póla, golyó - goló, folyó - foló, folyondár - folondár, furulya - furula, mosolyog -

mosolog, melyik - mellik, kályha - kálha, gömbölyü - gömbölü, és a már alig hallható: helye - hele, skatulya - iskátula v. katula, ilyen- illen, olyan - ollan.

Az eddigiek alapján azt is elmondhatjuk, hogy kis mértékben **az l-lező típus, forma is fellelhető** nyelvújrásunkban.

Egy másik nyelvjárási jelenségünk **az l és az ly kiesése**, amelynek következtében az előttük álló rövid magánhangzó megváltozik és hosszú lesz. A beszédünkben ez úgy tűnik, mintha nyelvünk - esetenként - meg akarna szabadulni az l , illetve ly hangoktól. Nézzük most meg az l- és ly-telenedés egyes típusait. Az -ul, -ül igeképző l hangja a más-salhangzó előtt kiesik, helyette az ü, ill. ü magánhangzó hosszú lesz? gyalútt (gyalult), fakútt (fakult), lapútt (lapult), tanútt (tanult, művelt személy), alakútt (alakult), burútt (borult), megszépútt, émerútt (elmerült), éterútt (elterült), ékékútt (elkéült), menekútt, mégcsöndútt (megcsendült).

De gyakori **az l kiesése** az egyes szavaink elején **az -al, -el, -ol, -öl végű szavaink esetében** is, miközben - a szokásos módon - az előtte lévő rövid magánhangzó hosszú lesz: asztára (asztalra), csátak (csaltak), meghātak (meghaltak), emētek (emeltek), terētek (tereltek), gondózkodik, dógozik, vóna, mónár, bóha, főket (fölkelt), erőködik (erölködik), főmén (felmegy), töttés (töltés), kött (kelt), stb. Emellett számtalan szavunkban eltűnik az l hang: ülnek - únek, dölnek dünek, kulcs - kúcs, szilva - szíva, túlsó - túsó, szélső - széső. stb. Természetesen az l előtti magánhangzók ezekben az esetekben is mindenkor hosszúak lesznek.

Hasonlóan **l-telenedik az -ál, -él szavaink egy része is**, ha ragozott formát vesznek fel: kapának - kapálnak, kaszának - kaszálnak, pacsának - pacsálnak, mesének - mesélnek, meének - megélnék, henyének - henyélnék, stb. De elveszik az egyes igékhez kapcsolt l hang a személyrag találkozásánál: iszó (iszol), alszó (alszol), fázó (fázol), észő (eszöl), vésző (veszel), stb.

A fentiekhez hasonló **az -ely, -ély, -oly, -öly végű szavaink** némelyike is, mivel a kiejtés esetén egyszerűen **elhagyjuk az ly-t** , de ugyanakkor megnyújtjuk az előtte lévő magánhangzót: pedely - pöndő, Gergely - Gergő, borbély - borbé, bagoly - bagó, ráspoly - ráspó, bögöly - bögő, törköly - törkő, stb.

Nyelvújrásunk további jellemzője, hogy az egyes határozóragok kiejtése esetén **az l, az r és a t hangok eltűnnek**, amelynek következménye az lesz, hogy az előtte lévő magánhangzót hosszan ejtjük. Ilyen a -tól, -től, -ról, -röl, -ból, -böl, -hoz, -hez, -höz. val, -vel, -nál, -nél, -ul, -ül, -stul, -stül, -kor, -szor, -szer, -ször, -árt, -ért ragok esetén. Pl.: fátú, szek-rénytú, lányrú, gyerektú, házbú, fejbú, apádhó, székhó, kapávā, essővē, ajtónā, kezedné, szótlanú. kedvetlenú, kocsistú-lovastú, gyerkektú, ekkó, mikó, akkó. éccő, öccő, töbysző, mingyá, mié, pézé, stb. A -ban, -ben határozórag esetén viszont **az n veszik el**: házba, ólba, kerbe (kertbe), levesbe, stb. Pl.: Édesanyád a kerbe v. kertbe van. A virág az ablakba van. stb.

De sok szavunknál **elhagyjuk a j-t és az r-t is**, miközben az előtte lévő magánhangzót megnyújtjuk: tejfől - téfől v. téfő, taréj - taré, paréj - páré, karaj v. karéj - karé, ganaj - gané. Az r esetén: forró - főró, orrára - órára, erre - ěre, arra - āra, stb.

Említésre méltó még egyéb mássalhangzók kiesése is, pl. a v betűé, illetve hangé: hívjad - hijjad, szívjad - szijjad; a t betűé: mosmá (most már), micsinál kerbe, köröszbe (keresztbe), mer (mert), má (már), mé (mért), ezé (ezért), azé (azért), mégin (megint, új-ra), stb.

Több szavunk esetében a **d hang marad ki**: pallás - padlás, palló - padló, majnem - majdnem, nemtom - nem tudom, anni - adni, maranni - maradni, szalanni - szaladni, tévenni - tévedni, tunni - tudni, stb.

A sokszor említett mássalhangzók kiesésével szemben van példa arra is, hogy **betoldunk mássalhangzót**: viola - vijola, dió - dijó, pióca - pijóca, piac - piarc v. piharc, mi is - mijis, ti is - tijis, mióta - mijóta, mienk - mijenk, stb. De szépen érvényesül a kiejtés az alábbi nóta szövegében is: „Almaja a fajalatt...”

Eléggé gyakori az **egyes mássalhangzók megnyújtása az l, s, sz, t esetében**: tárgyallás, allig, éllek, halladunk, nyillik, nyúllik, mullik, meszellő, reszellő, ellemi, esső, világosabb, sóssabb, erősebb, egésszen, lessz, taníttás, kerített, utánna, foggantyú, stb.

Érdekesen ejtjük még a **dz** hangzással is egyes szavakat: játszik - jádzik, evező - eveddző, kölykezik - kölkeddzik, kérőzik - kérőddezik, urazik - uraddzik, (azaz a paraszt ruhája helyett úri módon, szükített ruhát hord, vagy úri módon beszél, viselkedik, stb.), vakarózik - vakaróddzik, kaparózik - kaparóddzik, hallgatózik - hallgatóddzik, stb.

Itt említjük meg az a ma már szinte alig előforduló jelenséget, amikor az alanyi ragozás egyes szám 3. személyében **eltűnik a sz, és ó-t vagy ő-t ejtenek helyette**: adó, kapó, mondó, tudó, akaró, maradó, illetve kérő, engedő, szedő, stb. Ezt a kifejezőmódot inkább csak a felnőttek, idősek használják a kis gyermekekkel szemben, leginkább akkor, ha gyengéden akarták megkérni valamire. Pl.: ha szépen kérő, kapó; ha adó, akkó kapó.

Érdekesek még az egyéb mássalhangzók változatai is: hajma, borgyú, vargyú, térgyel, (térdel), gyugta (dugta), kijjó (kígyó), szíva (szilva), stb.

De sok helyen van még példa arra is, hogy **az egyes szavak n hangja helyett ny-t ejtünk**: nyöll (nő, növekszik), nyöstény v. nyöstén, teknyő, ködmöny, szappany, vászony, kenyőcs, keszkenyő, fonyott, rokony, eleveny, sátány, csinyál (csinál, tesz valamit), stb.

Az egyes szavaink kiejtésekor viszonylag gyakoriak a **nyelvtani hibák**: esztet, asztat, meszetét, stb. A -ban, -ben rag n-je elmarad. szinte kivétel nélkül mindig -ba, -be-t ejtünk helyette: ólba, szebbe, tálba, ízbe, stb.

Érdekes a **z hang** használata is, mivel esetenként egyszerűen elvesszük az az névelőtől és hozzáragasztjuk az érintett szó elejéhez. Pl.: zannyát, zapját, züveg, zeget, stb. A másik furcsaság ennek éppen az ellenkező formája, ekkor elhagyjuk a z-t, így mintegy megcsonkítva ejtünk ki egyes szavakat: áptojás (záptojás, vagyis romlott, rossz szagú tojás), ápfog, ápor, ászló, átony, acskó, stb.

Nemcsak baracskai jelenség, de nálunk is rendszeres, hogy a feltételes mód személyragja -nák: pl. én annák (adnék), tunnák (tudnék), szónák (szólnék), mondanák (mondanék), stb. További jellegzetesség az is, hogy az ikes igék kiejtésekor az m személyrag helyett rendszeresen k-t ejtünk: észék, iszok, alszok, ázok, fázok. De lépten-nyomon találkozhattunk - az országosan is elterjedt - -suk, -sük használatával is: pl. elvihessük.

Sajátságos az egyes személyes névmások kiejtése is: ű - ő, űk - ök, űket - őket, űtet - őt, mink - mi, tik - ti.

Rendszerint helytelen az igekötős igék és az **e kérdőszócska sorrendje** is: el-ë megy, meg-ë gyün, nem-ë tuggya, lë-ë teszi, stb. De sajátságosan ejtünk még jó néhány igét, mint pl. a: (ha valaki) leordíjja (a másikat) - leordítsa, segítje - segítse, fordíjja - fordítsa, taníjja - tanítsa (meg, ha tudja) gombolíjja - gombolítsa, szoríjja (meg) - szorítsa, stb. Emellett akad néhány „**eltorzított**” szavunk is, mint pl. a: aszongyák, miháncs, helöm (hanem), de ezekkel már megközelítettük az inkább helyben használatos szavainkat, kifejezéseinket.

Szólnunk kell a **káromkodásról** is, mivel községünk e tekintetben – sajnos – messzeemenően kiemelkedett és napjainkban is kimagaslik a szomszédos falvak közül. E vonás feltehetően nem helyben keletkezett, hanem magukkal hozták a letelepülő őseink. Ezt igazolja az 1757-ben rögzített kánoni látogatás jegyzőkönyvének 70. pontja, amely az első letelepülőket (1742) követően 15., illetve a plébániássá lett falu (1751) 6. évében íródott.

Idézzük fel az említett dokumentum szövegét: Kérdés: „Vannak-e közismert bűnözők, káromkodók, erőszakoskodók, ünnepszegők? Megbüntetik-e őket? Történik-e valamiféle intézkedés megváltoztatásukra?” Válasz: „Közismert bűnözők nincsenek, káromkodók, ünnepszegők és erőszakoskodók viszont számosan akadnak, de büntetésben is részesülnek. A hatodik parancsolatot nyilvánosan megsértők nincsenek.”

Nem tudni milyen hatások váltották ki őseinkből, mind a férfiakból, mind a nőkből ezt a kellően el nem ítélt szokást. Talán az elszenvedett mérhetetlen nyomor, az elnyomás, a sorozatos megvertetés, a megalázás, az erőszakoskodás, illetve a körülményekből fakadóan a védekezés lehetetlensége? Vagy talán a tragikus történelmünkben, a magyar sors sokszor oly szomorú eseményeiben gyökerezik, és ezért vált megrögzött szokássá? Annyi bizonyos, hogy közvetlen kiváltó ok mindig egy felindult lelki állapot lehetett, amelyben elődeink nem válogatták meg kifejezéseiket a „megkönnyebbülés” reményében.

A nálunk jelenleg használatos káromkodásokat két csoportba oszthatjuk. Az egyikbe az enyhébb kifejezések, elviselhető megfogalmazásúak, a szinte humorizálóak tartoznak; a másik csoportba a trágár, „nyomdafestéket messze nem tűrő” káromkodások sorolhatók. Valószínű, hogy az enyhébb káromkodások, illetve átkozódás tulajdonképpeni értelmét a kimondója sem ismeri. Ilyen pl. a hazánkban is széltében-hosszában használt: „A fene egye meg!” vagy „A rosseb egye meg!” Ez utóbbi a rossz seb, a be nem gyógyuló seb, a bőrrák. A legjellegzetesebb baracskai rossz kívánság, amelyet elsősorban a rossz gyerekekre mondtak egyéb átkozódás mellett: „Ördög bon beléd”, azaz „Az ördög bújjon beléd!” Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy ez utóbbi nem tűnik éppen logikusnak, hiszen az ördög hatására még rosszabbá válna az érintett személy. Az eddigiek alapján elmondható, hogy a káromkodás mellett gyakori az átkozódás is, de nálunk e kettő a leggyakrabban keveredett (keveredik) egymással. A jó ízlés tiltja, hogy a fentiekben túl tovább részletezzük és elemezzük a káromkodás és az átkozódás közös vonásait, illetve azoknak különböző ismérveit. Azt azonban említenünk kell, hogy - kivételtől eltekintve - a szülők is gyakran káromkodnak a gyermekeik előtt. A gyerekek így gyakorlatilag káromkodások közepette nőnek fel, így természetesen tartják ezt a beszédformát. Igen sajnálatos, de arra is volt példa, hogy a kis - beszélni alig tudó - gyermeket káromkodásra tanították, és ha a 3-4 éves apróság megtanult és tudott káromkodni, gyakran produkáltatták is. Maga az esemény nem váltott ki megrökönyödést a felnőttek környezetében, inkább nyugtázták, hogy „Ez okos gyerek léssz, mer' jó tud káromkonni”!

Végezetül az eddig taglaltak mellett előfordulnak ún. speciális baracskai szavak, illetve kifejezések is, amelyek szinte csak **nálunk használatosak**, és hallhatók. Ilyenek pl.: „ā” (a csodálkozás egyetlen hangja, illetve szava), „hajnye” (nahát, ejha), „ajjē” (az ám, ne), „múta” mióta), „helóm” (hanem), „miháncs” (mihelyt), „héjjáva” (hiányában), „gebelög” v. „gebelég” (tehetetlenül, betegesen vánszorog, vagy esetlenül útban van valaki vagy valami), „abajog” (háborog, hangosan méltatlankodik, és egyúttal kellemetlenkedik is), „szutyog” v. „szutyorog” (feltűnően lassan végzi a tennivalóját), „bubikál” (a bujkál szavunk rokona, pl. amikor valaki a kertben dolgozik és a kerti növényzet között hol lehajol, leguggol, hol feláll), „prácskál” v. „pracsál”, illetve „pacsál” (vízben játszadozik valamivel), „bökeköl” (fulladozva köhög v. öklendezik), „pistyog” (elalvás előtt valaki a szemhéját - lelassulva - többször is kinyitja, majd becsukja, a „pistyogott” a kotlóstyúk is, amikor a tojásokon üldögélt, ugyanakkor „pistyoghatta”, a leégett gyertya fénye is kialvás előtt), „vertyog” „vertyogó” hangot ad, pl. az éjszaka megfogott tyúk, innen átvett az, amikor egy gyermeket az álmából keltének, és nem akar szót fogadni), „kókányol” (valamit pl. bottal, karóval, sárból, vízből kipiszkál), „kúszkál” (a kókányol közeli rokona), „acide” (add ide), „hocide” (hord ide), „csinyál” (csinál), „zatyitól” (a zötyköl, zöcsköl

rokon értelmű szava, de nálunk azt jelenti, hogy valamit folyamatosan tör, szétnyomkod, pl. főtt burgonyát pépszerűvé összetör, összenyomkod), érdekes még a „hány” ige sokrétű használata: pl. krumplit kosárba dobál, azaz „hány”, szénát a kocsira „felhány”, otthon „lehány”, az ételbe valamit „belehány”, pl. tészta, sőt, hagymát, paprikát, vagy pl. betegség esetén valakinek a testét „kihánnya” valamilyen kiütés, „késér” (kísér, hazakísér, elkísér egy darabig v. elkísér a sírig a betegség, stb.)

A főnevek közül néhány: „késértet” (kísértet) a régi babonás hiedelem szerint a halott lelke, amely megjelenhet a közeli hozzátartozóknak, rokonoknak, ismerősöknek emberi alakban, de mutatkozhat „kutya képibe”, „macska képibe”, esetleg valamilyen „madár képibe” is oly módon, hogy az érintett személyt követi, „késéri”, „késérti” azt), „góris” (templomi karzat), „segröstye” (sekrestye, azaz a katolikus templomhoz épített olyan kisebb mellékhelyiség, amely alkalmas a szertartásokhoz szükséges tárgyak elhelyezésére, továbbá a pap öltözőjeül is szolgálhat), „létánnya” (litánia), „hummiféle” (holmi, dolog), „gyösz” (pl. a ruhára került könnyű szenny, vagy a befőttön megjelent „penisz”, illetve penész), „szutymalék” (szeméttörmelék, de így hívták a halfőzés után megmaradt ételtörmeléket is a bogrács alján), „gyubri” (apró, szinte semmit sem érő, esetleg még éghető szemét, amelyet valószínű a községünkben élő szerbektől vettünk át, mint sajátos kifejezést), „csömböllék” (valamire rátapadó, onnan lelógó, oda nem való vizes, sáros anyag), „pocséta” (tócsa), „Tölös” (a községhez tartozó Tölgyes nevű határrész, amelyet még a 19. század végén is tölgyerdő borított). Hasonlóan szájtárgos községünk többi határrészének elnevezése is, mint pl.: Ilimány, Kozora. Pizskula, Bozok, Böde, stb. A személyek tulajdonságát, állapotát kifejező néhány szavunk: „rebeteges” (indokolatlanul, betegesen fél valaki valamitől, pl. a jelen körülményeitől, a jövőtől, stb.) „puruttya” (gyermek v. „népség”, aki küllemében pl. öltözködésében elhanyagolt, megvetett, aki kizárólag saját hibájának köszönheti elítélhető körülményeit), „gaga” (szellemileg zét-szört, tökéletlen állapot, viselkedés, amely nem állandó, hanem csak átmeneti időre szól), „süle”, – a „gaga” szó rokona stb.

Érdekes kifejezéseink születtek a folyóvíz mélységét illetően, hiszen a baracskaiak hosszú időn keresztül a „Duná”-ból merítették az ivóvizet, ott itatták állataikat, abból halásztak, nyáron abban fürödtek, és ruháikat is abban mosták a mosószéken, szappannal és mosófával. Ha még sekély volt a víz, akkor azt mondták, hogy „bokáig ér”, ha ennél mélyebb volt, akkor „térgyig ért”(térdig), amennyiben ennél is mélyebb volt, ott már „kötszöködésig ért”, tehát derékig, vagyis addig, amilyen magasságban megkötötték testükön a gatyát vagy a pöndőt. És végül arra a vízmélységre, ahol már akár egy gyermek, akár egy felnőtt - vízben állva elmerült, azt mondták, hogy „buktig ér” a víz. És sorolhatnánk a számtalan példát. De van vällig- és „nyakigérő” víz is.

Végezetül szólnunk kell még arról is, hogy a mindenkori élő nyelvünk alakulására, változására – e bevezetőben említett tényezők mellett – hatott a mindenkori plébános (prédikációkon, szertartásokon, egyéb személyes érintkezések alakalmával), a tanító (ha az iskolában következetesen javította a tanulók kiejtését, kifejezését, ha maga is példaként állt a tanítványai előtt), a hivatalokban szolgálatot teljesítő személyek, a leszerelt katonák, a fokozatosan terjedő nyomtatott betű (a könyv, „kalandárium”, újság, stb.), majd a rádió, tv és nem utolsósorban a gazdasági élet fejlődése, az ipar, közlekedés, kereskedelem, stb. illetve a 20 sz. 30-as, 40-es éveitől a közeli vagy távoli városok közép- és főiskoláin végző tanulók.

A sokféle és erőteljesen ható tényezők következtében a falusi életforma zártága fella-
zult, így változott a sajátos paraszti v. „paraszti” nyelvjárás is. Mindezek eredményeként nyelvünk ma már fokozatosan közelít a köznyelvi szinthez, miközben őrzi még régebbi

„nyelvjárásunk” egy-egy szavát, kifejezését. A nivellálódás eredményeként beszédünkben elsősorban a zárt *ë* hang közeledett az *e*-hez, a -bú, -bü, -rú, -rú, -tú, -tű-szerű határozóragok viszont a -ól, -ből, -ról, -ről, -tól, -től felé. Csökkent az *i*-zés, fokozatosan a helyére került az *l*, kevesebb a hasonulás és az összeolvadás a mássalhangzók találkozásakor, egyre inkább eltűnőben az *ö*-zés, amely nem azonos a Szeged környéki *ö*-zéssel, hiszen ott: töszöl, vöszöl, mögyök, stb. a kiejtés. Sajnos mindennek „eredményeként” fokozatosan kiszorul, eltűnik a sajtóságos „baracskai nyelvjárás”, hiszen az évek, évtizedek múlásával lassan kihalnak az ezt beszélő vagy valamelyest ismerő személyek.

Természetesen a bemutatott elemzési munka megközelítően sem teljes, de alkalmas arra, hogy egy kis betekintést nyerjen az olvasó az egykori baracskai nyelv színes, „ízes” és változatos formájába, világába. Emellett reméljük, hogy a bemutatás ennek ellenére szemléletes, „izgalmas”, esetleg megragad, ugyanakkor kifejezi a déd- és ükszüleink iránt érzett kegyeletünket és „nyelvjárásunk”, e sajtóságos kincsünk iránti megbecsülésünket.

RAGADVÁNYNEVEINK

A „nyelvjárásunkhoz” kapcsolódóan – ha röviden is – de szólnunk kell a ragadványneveinkről, mivel messzemenően jellemezték a község mindenkori lakóit két és fél évszázadon keresztül. A tapasztalat igazolja, hogy nem volt elegendő a vezeték, illetve a családi és keresztnév, mert igen sok családra melléknevet, ragadványnevet, vagy ahogy a baracskaiak nevezték, „**csúfnevet**” is ragasztottak. Ezt igazolják a helyi plébánián őrzött első anyakönyvek is, amelyekbe az akkori idők plébánosai esetenként – minden valószínűség szerint megkülönböztetési szándékkal – odaírták az érintett személy neve mellé a melléknevet is.

E ragadványnevek folyamatosságát bizonyítják a 19. századi okiratok, ahol egy-egy tisztséget betöltő személy aláírásakor mellékelte a megkülönböztető nevét is. (Pl. az 1882-ben kelt, felsőbb szervekhez benyújtott kérelemre így szerepel az iskolaszék egyik tagja: „Mojzes Antal sima”).

Mi volt az oka annak, hogy Baracskán melléknevet kapott egy-egy személy vagy annak az egész családjá? Az elsőt már az előzőekben érintettük; több azonos család azonnali, találgatás nélküli megkülönböztetés volt az egyik kiváltó ok. Emellett az esetek jelentős többségénél az illető személynek, vagy a családjának valamilyen erőteljesen ható külső vagy belső tulajdonsága váltotta ki a melléknevet. Számtalan esetben a foglalkozás, érdekes megszólalás, „elszólás”, egy-egy szó gyakori használata, „szavajárása”, stb. alapján ragasztották az illető személyre, vagy annak egész családjára. Bármilyen ok váltotta is ki azokat, általában van néhány közös jellemző tulajdonságuk. Ilyenek pl.:

- „Annak ellenére, hogy a baracskaiak – a fogalom más elnevezésének hiányában – „csúfnév”-nek nevezték a ragadványneveket, nem volt jellemző rájuk a „csúfolódó „íz”. Különösen nem volt az a melléknevek „megszületése” idején.

- További jellegzetességük a fentiekből következően, hogy a „csúfnév” hordozói - néhány kivételtől eltekintve - nem vették sértésnek, ha melléknevet kaptak, ehelyett inkább beletörődtek abba.

- Tipikus jellemzőjük volt, hogy általában a leglényegesebb jegyet, tulajdonságot fejezték ki, mindössze egyetlen szóval, találóan. Bár ritkán, de előfordult az is, hogy két, ill. összetett szóval kapott valaki melléknevet. Pl. Csonka Lityus, Liba Batya, Rittyom Anyó, Csigariga Csöre, Börbajszú, Farkasszar, Sárgaszög, stb.

- A „csúfnevek” sajátos tulajdonsága volt az is, hogy egy jelentős részük több generáción keresztül is örökölhette volt. Apáról fiúra szállt még akkor is, ha már rég megszűnt, vagy eltűnt a melléknevet kiváltó ok.

- Több példa is bizonyítja, hogy a egyes ragadványnevek rendes családi nevek voltak valaha. Ezeket - szinte kivétel nélkül - leányági „öröklés” útján hozták a feleségek az új családba, amelyek aztán erőteljesen megragadtak és megmaradtak a férj családi neve mellett. Ilyen pl.: a Bancsi, Bubreg, Csiszár, Mézes, Musza. Séra, stb.

- Általában jellemző volt, hogy ha a melléknévvel ellátott családban kisgyermek született, azonnal megkapta a család „csúfnévét”, de az elé mindig odatették a „kis” jelzőt. Pl.: kis Szitkás, kis Gatyás, stb.

- A megkérdozett családok, illetve személyek – néhány kivételtől eltekintve – meg tudták mondani „csúfnévük” keletkezésének okát és esetenként annak keletkezési körülményeit is.

– Végezetül elmondható még az is, hogy a melléknevek létrehozása nemcsak „baracs-kai” jelenség volt, erőteljes hagyománya ez a szomszédos Bátmonostor és Dávod községeknek is. Amennyiben az érintett településekről Baracskára költözött valaki, és ragadványnévvel is rendelkezett, úgy azt is hozta magával. Ilyen név pl. a Csérkás (Dara Márta), Sísó (Élő Ferenc) Bátmonostorról.

Napjainkban egyre inkább kihalóban vannak a ragadványnevek, már nem jellemző azoknak megszületése és öröklése sem. Mindössze egy-két példát tudnánk elmondani a keletkezéséről illetően. Íme egy a közelmúltból: az 1980-as években több Molnár nevezetű család élt, és ma is él a faluban. Közülük - az említett időben - az egyik családra, Molnár Józsefére éppen a legközelebbi barátok ragasztották rá a „Lisztés” melléknevet. Azóta, ha Nagybaracskán ennek a Molnár családnak a neve kerül szóbeszédbe, az eredeti nevüket szinte senki sem használja, „Lisztés” lett a család minden tagja.

Mint említettük is, ragadványneveink a népi találékonyosság jó példái. A falu lakói részben már ezzel születtek, mások viszont életük folyamán kaphattak ilyet. Mivel nálunk ennyire elterjedt volt, érdemesnek tartjuk, hogy rögzítsük az eddig összegyűjtött „csúfneveket” hiszen érdekességük mellett említésre méltó gazdaságtörténeti és néprajzi jelleget is rejtegetnek.

Mielőtt ismertetnénk a településünkön felkutatott mellékneveket, érdekességként megemlítyük, hogy csoportosíthatjuk is azokat. Így pl. kapcsolódhatnak: sajátos emberi magatartáshoz, külső vagy belső tulajdonsághoz, egy-egy „elszóláshoz”, „szójaráshoz”, a helyiséghez, ahonnan az érintett személy származott, növények és állatok nevéhez, stb. Emellett vannak kevésbé, illetve egyáltalán nem értelmezhető mellékneveink is. Pl.: Budúc, Csajhos, Gabis, Héjnus, Lityus, Picsurdí, Susa, stb. Lássunk most néhányat az említett csoportosítás szerint:

Emberi magatartás alapján születtek: Ajándék Zsidó, Ballator, Biceg, Bütölő, Fagyos, Fingós, Kalabile, Pipás, Szentés, stb.

Külső tulajdonság alapján kapott nevek: Bajszí, Börbajusz, Füles, Gatyás, Húgyos, Makrab, Sobri, Szép Csóka. Uras, Valagas, stb.

Az „elszólás” alapján megszületett nevek: Begér, Guszli, Didu, Doboge, Helös, Ityók, Jacsi, Kömpölü, Magácska, Pujszöm, Töne, stb.

Helységnévhez köthető: Bari (Bár, bári, bari), Batai, Borotai, Csepel, Dávodi, Dunai, Gádoros, Kányádi, Karancsi, Kupuszinai, stb.

Növényekhez kapcsolt nevek: Babos, Borsos, Cirok, Dinnyés, Füzfa, Káposzta, Krumpli, Kukorica, Mákvirág, Paprikás, Saláta, Torma, Zabos, stb.

Állatok nevét „ragasztották” az érintett személyre: Bagó (Bagoly), Bikás, Bóhás (bolhás), Bögő (bögöly), Cica, Compó, Csibe, Daru, Hangyás, Kabóca, Kutyaabőr, Kakas, Kácsa, Kárász, Keszeg, Koca, Pulyka. Réce. Szarka, Tinós. Tyúk, Veréb, stb.

A fentiek mellett érdekesnek tűnhet még egy-egy ragadványnév megszületésének oka és egyéb körülménye is. Ismerkedjünk meg most egy néhányval: Gyuricza József (a 19. sz. közepén) olyan feltűnően nagy bajuszt viselt, hogy annak alapján „ragadt” rá a **Bajszí** melléknév. **Ballator**, azaz a baloldali lator „csúfnevet” azért kapta Élő Antal, mert a bibliai történethez hasonlóan rendszeresen szidalmazta Jézus Krisztust, és nem is változtatott szitkozódó magatartásán. Nagy József azért volt feltűnő, mert nem nőtt ki sem a szakálla, sem a bajusza. E ritka jelenséget egyszerűen nem lehetett megjegyzés nélkül hagyni, ezért valaki a **Börbajszú** „csúfnevet” adta neki, amelyet aztán viselt is élete végéig. Szabó András azért érdemelte ki a **Bütölő** András nevet, mert, szigorúan betartotta a 40 napos böjtöt. A rossz nyelvek szerint akkor jelentkezett a probléma, amikor a család több tagja felfedezte, hogy a nagyböjt alatt a kolbász is elfogyott a füstölőből. A **Csigariga Csöre**

néni a rendkívül göndör hajának köszönhető a melléknevet. A **Doboge**-ék azért kapták ezt a nevet, mert a család legkisebb lányát arra kérte az otthonról távozó édesanyja, hogy időnként ellenőrizze a kemencében sült kenyereket, nézze meg a színüket és egy venyigével próbálja ki, hogy mindegyikük kopog-e. A kislány eldicsekedett a szomszédoknak, hogy ő szedte ki a megsült kenyereket a kemencéből, de közben eltévesztette, és kopog-e helyett a dobog-e szót ejtette ki. Ettől kezdve Doboge lett az egész család új neve. A **Dídú** - vadászó lévén - özvodászatot mesélt el a kocsmában, miközben több alkalommal is furcsán emlegette a dirr-durr szavakat helyett a „dí dú”-t. Ettől kezdve már csak Dídúnak nevezték a faluban. A **Farkasszar** „csúfnév” úgy született, hogy tulajdonosa még kisgyermekként elbócorgott a határban, és csak jóval később találtak rá. A hosszas keresgélés közben - mivel sehol sem találták - azt mondta egyvalaki a keresők közül, hogy valószínű hiába keresik, mert azt már megezte a farkas. Amikor végre előkerült, szinte azonnal „ráragasztották” a melléknevet. A **Guszli** elnevezés onnan származik, hogy a gyors beszédű néni a kuculi, kuculi hívogató szavak helyett „guszli”, „guszli” szavak ismételtetéssel csalogatta a kismalacokat. A **Helös** ragadványnév megszületését az váltotta ki, hogy tulajdonosának - beszélgetés közben - gyakori szójárása volt, hogy „Helyes!”, azaz a Baracskán használatos nyelvjárás szerint „Helös!” Nagyölbei Péter a **Kakas** melléknevet kapta, mert a fejét magasra tartva, kidüllesztett mellel és büszke léptekkel, „kakaslépésekkel” haladt az utcán, miután kisbírói tisztséget kapott a helyi községházán. Még a 19. sz. 70-es éveiben történt, hogy Szlanyinka Ferenctől, mint kisgyermektől megkérdezték, hogy mit evett. Mivel az elfogyasztott ételnek, a gombócnak a neve nem jutott eszébe, ezért azt válaszolta, hogy „kömpölüt”, azaz gömbölyüt. Ettől kezdve **Kömpölünek** hívták a kisfiút, és Kömpölüéknek az egész családot. A ma 80 éves Király Józsi bácsi dédszülei azért kapták a **Sutus** melléknevet, mert a 19. sz. közepén tökmagot „sutútak”, azaz sajtoltak. Azóta hordozza a család apáról fiúra ezt a ragadványnevet. **Szamaras Tréza** néni nem tartozott éppen a legjobb gyermekek közé, ezért többször is megpróbált egy szamarat megülni, de az mindannyiszor ledobta a hátáról. A mókás esemény nem maradhatott megjegyzés nélkül. Barna József azért lett **Szentés**, mert feltűnően vallásos életet élt, és emellett előénekes is volt mind a templomban, mind egyéb szertartások (pl. proseeccio) alakalmával. Tehát ő volt az, aki az éneket előre elénekelte, vagy elkezdte azt. Gyuricza József és családja a **Szirénás** nevet kapta, mert a ház ura az 1940-es években - erősen ittas állapotban - betámolygott a községházára, és többször is megszólaltatta a szirénát az éjszaka közepén. Mivel így felriasztotta az egész falut, azért Szirénásnak nevezik. Élő Antalt sem az igazi nevének emlegették, **Szobornak** hívták a faluban. Azért lett Szobor, mert amikor a kiskapuban állt és figyelt, szinte megmerevedett, és olyan mozdulatlaná vált, mint a szobor. A környezetében lakók nem tudták megjegyzés nélkül hagyni ezt a sajtóságot magatartási formát, melléknevet adtak neki. **Valagas Tréza** néni az erőteljesen szembeötlő fenéke miatt kapta ezt a „megtisztelő” nevet. Nem is hagyta szó nélkül, bizony jól „befelelt”, ha meghallotta, hogy így nevezik.

Természetesen még folytathatnánk a létrejött „csúfnevek” sorát. Mindössze néhányat emeltünk ki és magyarítottuk meg azok megszületések okát, esetenként egyéb körülményeit.

Végezetül bemutatjuk a községben keletkezett ragadványneveket betűrendes sorrendjükben

A „csúfnevek” összegyűjtését eddig egyedül Szederkényi Tibor középiskolai diák végezte az 1950-es évek elején. Az ekkor rögzített melléknevek száma megközelítette a 300-at. Sajnos ez a feljegyzés elveszett, így előlről kellett kezdenünk az összeírását. A kereken fél éves kutatást megkönnyítette, hogy a falu lakói mindenkor szívesen fogadtak és segí-

tettek összegyűjteni az alább felsorolt - több mint 600 - nevet. A segítségemre sietők mindegyikének ezúton is kifejezem a köszönetemet, közülük is kiemelten az alábbiaknak: Barna Péter, Böröcz János, Fölföldi Lajos, Gáspár Jánosné, Illés János és Illés Jánosné, Hegedűs Györgyné, Kecskés Sándor, Király Rozália, Korsós István (Tunyú) és Korsós Istvánné, Kovács Béláné, Nagyölbei János, Sümegei Mária és nem utolsósorban Szederkényi Tibornak.

Íme az összegyűjtött ragadványneveink:

A	Bényák	Bögös
Ajándék Zsidó	Béra	Börbajszú
Angyal	Beré	Brucské
Aranyfogú	Berki Ilka	Brukk Miska
	Bërta Csöre	Brumen Stukk
B	Bétyus	Bubrëg
Bab Gyurka	Bicëg	Bucki Mackë
Baba Koma	Bikacs	Budúc
Babkaró	Bikás	Bogyész
Babos	Biki	Bukor
Bagaria Gyura	Bimbó	Bukta
Bagó	Bindër	Bulhës
Bajkós	Bingus	Bulus
Bajsz	Biri	Bundusz
Bakró	Biri Barni	Buri
Baktër	Bisilaj	Burok
Baksza	Bizitya	Bün András
Ballator	Biztos	Bütölö András
Baltás	Bizsi	
Bamba	Bocó	C
Bancsi	Bódizs	Cica
Banya	Bogdány	Cifra
Barákás	Bogëm	Cigány
Bari	Bogyész	Cigus
Barka	Bóhás Kunyik	Cini
Bartos	Bokás	Cindël
Basa	Bókhër	Cipész
Batya	Bolës	Cipi
Bába	Bolic	Cipó
Bátai	Bora Csöre	Cirok
Bebecs	Borbé Egër	Citár
Bëbu	Boros Ferkó	Coci
Begër	Borotai	Compó
Beles	Borsós Anti	Copák
Bëlës	Boszák	Cöndör
Bënda	Boza	Cuconya
Bënda Gyázsi	Bózsó	Cukros
Bënkó	Bögö	Cumi

Cs
Csacska
Csajhos
Csandók
Csantal
Csara Mara
Csavari
Csavaros
Csälë
Csányi
Csávár
Csecse
Cselik
Csëpa
Csepel
Csërkás
Csészti
Csibe Maris
Csicsa
Csicsiri
Csigariga Csöre
Csiher
Csikcsak
Csikériai
Csili
Csimasz
Csimpi
Csinos
Csinnya
Csiríz
Csirki
Csirkó
Csírom
Csíszár
Csiszka
Csitta
Csonka
Csubuli
Csucskë
Csuher
Csukër
Csuklás
Csumi
Csuka
Csülök

D
Daci
Dadë
Dallárium
Dancsó
Dara
Dara Gádzsó
Dara Sánta
Darálós
Dánës
Dárëlla
Daru Csöre
Dávodi
Dëcskó
Dede
Derely
Dicsó
Dídú
Dikica
Dincsi
Dinnyës
Dobi
Dobogë
Dóci
Doka
Donëszü
Dongó
Dora
Dödër
Dödölle
Döföl
Dög
Dracsi
Dragacs
Dunai
Dupi
Dupisa
Dura
Durgós
Durdell Csöre

E
Egër

F
Fagyos

Fantër
Farkasszar
Fila Ferkó
Filkó
Financ
Fingós Kirá
Fírer
Fórólepedő
Födő
Fömónár
Frítýó
Futurás
Füles
Fülöp
Fürfal
Füstös
Füttyös
Füzfa

G

Gabis
Gajdos
Galló
Ganca Vërka
Ganya Vërka
Gatyás
Gádoros
Garatyó
Geni
Gergő
Geszte
Géza
Ginyi
Glicsány
Gödör
Gömöri
Grábóci
Grün
Guba
Gubacs
Gubás
Gubi
Gugori
Guldusz
Gunyhó Pista
Gurcsi

Gurgula
Guszli
Guzsbe

Gy

Gyetta
Gyétvai
Gyuka
Gyurkó
Gyűrűbajszú
Gyűrüs
Gyűszűszájú

H

Hangyás
Harangozó
Harnus
Hécsina
Héjnus
Hélig
Helös
Hérpasz
Hértyinkó
Hétujjú
Hideg
Histya
Högyös
Höniböl
Húgyos
Hurka Márta
Huszár
Huszonéggy

I

Igaz
Imre Zsidó
Inas
Ismic
Ityók

J

Jacsi
Jakab
Janész
Jani Fikusz

Jani Pipás
Jankó
Jágër
Jájó
Jëbu
Jëcsó
Jëkó
Jëlig
Jencel
Joca
Jocëm
Jóstete
Joza
Jubi
Juci
Jula
Jutka

K

Kabak
Kabóca
Kajdë
Kajëm
Kagyész
Kakacsa
Kakas
Kalabile
Kan Józsi
Kanász
Kancli
Kapcás
Kapurnusz
Karancsi
Karity
Kaszúr
Kácsa
Kádár
Kányádi
Káposzta
Kárász
Káró
Keszeg
Këtlër
Kirá Dida
Kisjancsi
Kiskosár

Klaftër
Klamfër
Klëcsár
Kóbász
Koca
Kocëna
Kolompár
Kolóc
Kopasz
Kosár
Kótyël
Kömpölü
Köteles
Köttyös
Köszörüs
Ködökös
Krédli
Krizsa
Krumpli
Kucsúbër
Kuffër
Kuki
Kukorica
Kukucska
Kupás
Kupëc
Kupuszina
Kusa
Kura
Kusztúr
Kutic
Kutyabör

L

Lacsó
Ladányi
Langyos
Lëbdzsi
Lëbi
Lëbó
Lellető
Lencsés Gyura
Lëpatya
Léna
Liba Batya
Lina

Lisztés
Lityus
Lubamér
Ludas
Lukács
Luki
Lupi
Lupusz
Lüttyös

M

Magácska
Makrab
Mancsészter
Makrac
Matyika
Mákvirág
Máté
Mázoló
Metya
Mézes
Micsi
Míjjó Kata
Mikli Barát
Milova
Minő
Misa
Mónár
Morë
Móric
Miszmer
Mozdító
Muci
Mucsi
Mufri
Musza
Mútyó

N-Ny

Náci
Náci Szabó
Nécsó
Nétár
Nimulé
Nóta
Nuni

Nyakas Koca
Nyese
Nyusza

O-Ö

Orbán
Otnyom
Öreg Pista

P

Pallér
Pama
Panyi
Paprikás
Pasi
Patika Panna
Pásti
Pécsenka
Pélës
Pentekli
Pérák
Perec
Péró
Pesti
Pészër
Pék Matyi
Piata
Picsurdi
Pimasz
Pinga
Pipás
Pipikás
Pirisa
Pirula
PiszkaFátër
Pite
Pityul
Plastyë
Plé Krisztus
Plútya
Pobëhaj
Pocëm
Pócs
Pógár
Pokol
Polya

Poppó
Porosz
Pózna
Priszkli
Prokácó
Prósza
Puca
Puju
Pujszöm
Pulyka
Pupák
Puntër
Pupi
Pustnyël
Pusztító
Putër
Putris
Puttëros
Pühő
Püspök

R

Raics
Rác
Rege
Ríltiom Anyó
Rostás Csöre
Rossz Csóka
Rotta
Rottës
Röce
Ruszkai Miska

S

Saci
Saláta
Sangyël
Sárgaszög
Sëfli
Sësnya
Sëtër
Séra
Sici
Sima
Sinkó
Sinyor

Sípos
Siruk Szákás
Siruk Úr
Sísó
Skandli Klári
Smukër
Snajdër
Sobri
Sodró
Sógër
Stratyár
Sunci
Sundi
Susa
Susa Talpas
Susztër
Sutús
Süli
Süttkrumpli

Sz

Szalinka
Szamaras Tréza
Szappanyos
Szarka Vërka
Szaros
Szatyor
Szákás
Számi Zsidó
Szárcsa
Székó
Szenci
Szende
Szent Böske
Szentës
Szennyes
Szécsényi
Szél
Szépasszony
Szép Csóka
Szidonya
Szika
Szima
Szirénás
Szitkás
Szityár

Szityu
Szlivony Éva
Szobor
Szósz Kata
Szög
Szöle
Szöröstalpú
Szuputyi
Szukër
Szusza Klári
Szuszka

T

Talpas
Tamburás
Tanti
Tappancs
Tapcsi Tréza
Tapisa
Tehenes
Tejes
Tekercs
Temető
Tibor
Tinós
Tinós Szörös
Tislér
Tojás
Tollas
Tómó
Tonë
Torma
Tót
Tökös Péter
Töllei
Tölösi
Trëma
Töne Csöre
Troka
Trónusz
Trumli
Tuna
Tunca
Tunta
Tunyu
Tutyi

Túsó
Tüzes
Tüszkü

Ty

Tyatya
Tyúklétra
Tyúk Pista

U

Ugyëbár
Uras

V

Vacak Mariska
Vak Zsidó
Valagas Treszka
Vargaránc
Vencel
Vendel
Verbics
Verëb
Vető
Vékás
Vékás Kakány
Vicsek
Vicsi
Vilcseg
Vuics

Z-Zs

Zabos
Zeller
Zsíros
Zsuri

A NAGYBARACSKAI KÖZSÉG CÍMERE

A nagybaracscai község címere az 1793-as és az 1796-os évekből származó – helyi – egyházi dokumentumok viaszpecsétjeinek motívumai alapján készült. A címer egyes elemeihez felhasználták a készítők a 19. sz. első felében – helyben – keletkezett ügyiratok pecsétjeit is.

A címerpajzsot **ezüstpólya** osztja egy felső és egy alsó mezőre. Ez a hullámos sáv a községet körülölelő vizeket a „Dunát” ábrázolja, de utal arra is, hogy a folyóvizek mindenkor fontos szerepet töltek be a lakosság életében (halászat, vízízmok, nád, gyékény, stb.)

A címer meghatározó motívuma a kék mezőben álló szent, azaz **Szent Imre**, aki jobbájában **liliomot**, a tisztaság, szeplőtelenység jelét, a baljában a község korabeli, **huszártornyos templomának** makettjét tartja, amely a keresztény hitet jelképezi.

A zöld mezőben lévő két szál **búzakalász** és a két **vetélő** a falu lakóinak fő foglalkozásaira mutatnak, ugyanakkor képi megjelenítők a lakosság összetartozásának és összefogásának is. A búzakaralász a mezőgazdaságot, a vetélő - a másfél évszázadon keresztül - széles körben művelt takácsmesterséget jelképezi.

A címer hagyományos díszítésére szolgáló **sisak** arra utal, hogy a község mindenkor adott katonát a királyi seregbe, ugyanakkor emlékeztet a falu hősi halottaira is. Mindezt lezárja a **korona**, amely azt jelképezi, hogy a község hosszú időn keresztül „királyi, kincstári” tulajdon volt. Végezetül a koronán látható **fekete színű vízmadár**, a kormorán, vagy kárókatona arra utal, hogy a falut körülvevő vizek halban mindig gazdagok voltak, ezért munkát és megélhetést biztosítottak a lakosság jelentős részének, de azt is jelenti, hogy a falu lakóinak meg kellett küzdenie a mindenkor adódó nehézségekkel és veszélyekkel (árvizek, pestis járványok, háborúk, stb.) egyaránt.

UTÓSZÓ

Az iskola története az 1948-as évvel nem ér véget. Az általános iskola rendszerének tényleges kibontakozása Nagybaracsán (és az országban szinte mindenütt) valójában ekkor vette kezdetét. Az első koalíciós időszak (1945-1948) kényszerű lezárásával hatalomhoz jutott egy új rendszer, amelynek következtében merőben más világ következett a maga gyökeresen más törvényeivel, eszméivel, gyakorlatával, ellentmondásaival, eredményeivel és gondjaival egyaránt. Ebben az új, államosított rendszerben kiemelt helyet kapott a kultúra és a közoktatás átformálása.

Az eltelt fél évszázad jelentős változást hozott községünk életében, hiszen fejlődött az oktatás, a falu képe és formája. Változtak az életkörülmények, változott az emberek gondolkodásmódja is. Majd négy évtized múlva újabb rend lépett a régi helyébe. Mindennek feltárása, közkinccsé tétele nem volt e munka feladata, ez feltétlenül egy újabb kutató munkát érdemelne, amely Nagybaracska Monográfiája negyedik kötete lehet. Őszinte szívből kívánom, hogy mielőbb akadjon egy jól felkészült, kellő kritikai szemlélettel és alapos kitartással megáldott kutató, aki vállalkozik e fél évszázad helytörténeti feltárására.

a Szerző

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Hálás köszönetemet fejezem ki Nagybaracska Község Önkormányzatának, kiemeltem Király Sándor polgármester úrnak, a kiadvány megjelenésének sokoldalú támogatásáért, és a pénzügyi fedezet biztosításáért.

De ezúton mondok köszönetet Szücs Tibor plébános úrnak, aki készségesen a rendelkezésemre bocsátotta a helyi plébánia vonatkozó dokumentumait, továbbá Kapocs Nándor és Bácskai Sándor Keve plébános uraknak, Sulyok Ignác zirci perjel úrnak, akik messze-menően segítségemre voltak a latin szövegek fordításában. Köszönet illeti a Kalocsai Érseki Levéltár és Könyvtár munkatársait – köztük kiemelten Lakatos Andor levéltáros urat – az értékes egyházi dokumentumok rendelkezésemre bocsátásáért és fordításáért egyaránt. Továbbá Végvári József urat a szépen elkészített fotómelléletekért, Aladics Katalint, Petike Imrénét és Sziráki Szilárdnét a helyi polgármesteri hivatal munkatársait a sokoldalú segítő munkájukért, és a község mindazon lakóit, akik ismereteikkel, tanácsaikkal segítették munkámat. Végezetül – de nem utolsósorban – megköszönöm a kiadvány szerkesztőjének és lektorának, Szederkényi Tibor professzor úrnak a lelkiismeretes, odaadó munkáját.

IRODALOMJEGYZÉK

1. **Batthyány, P. (1881):** Lages Ecclesiasticae Regni Hungariae III. köt. Budapest
2. **Báldi Bellasics, F. (1958):** A régi népi takácsok élete Nagybaracsán és környékén. A Bajai Türr István Múzeum Kiadv. 16.
3. **Berauer, J. (1896):** A Kalocsa-Egyházmegyei Róm. Kath. Népiskolák Története. Kalocsa
4. **Bezerédy, Gy. (1975):** Dunaszekcső és Bár története. Szikra, Pécs.
5. **Borovszky, S. (1896):** Magyarország Vármegyéi és Városai: Bács Bodrog megye, Magyarország Monográfiája Sorozat. Orsz. Monogr. Társ. Budapest.
6. **Canonica Visitatio (1757-1803):** Kalocsai Érseki Levéltár.
7. **Dienes, A. (1968):** A fiatal Petőfi. Tankönyvkiadó, Budapest.
8. **Dudás, Gy. (1902):** Bács-Bodrog Vármegye Egyetemes Monográfiája.
9. **Fényes, E. (1837):** Magyar Ország s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geografikai tekintetben (Pesten 1837-ben).
10. **Finánczy, E. (1889):** A közoktatás története Mária Terézia korában. I. kötet, Budapest.
11. **Geiszler, I. (1996):** A fogyasztás fogyasztása... Hírlevél (A környezeti nevelési iskolahálózat kiadványa) 20. szept. 8-11.
12. **Hajdók, I., Kóhegyi, M. (1976):** Nagybaracska földrajza és története 1848-ig. Baja.
13. **Kapocs, N. (1960):** A plébánosok iskolaügyi jelentéseiről. Kézirat. Szeremlei Plébánia.
14. **Karsai, F. (1987):** Jánoshalma néprajza
15. **Kiss, L. (1988):** Földrajzi nevek etimológiai szótára.
16. **Kovács, B. (1956):** Adatok Nagybaracska történetéhez. Kézirat a tulajdonában.
17. **Lakatos, A. (1995):** Az 1757-es baracscai kánoni látogatási jegyzőkönyv (Visitatio Canonica, 1757) szövegének fordítása. Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL). KÉL. I. c. Nagybaracska, 1-9. fol.
18. **Lakatos, A. (1995):** Információk, részletek későbbi baracscai vizitációkból. Fordítás. Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL). KÉL I. c. Nagybaracska 9-18. fol.
19. **Mathias Rex (1458):** Corpus Juris Hungariae.
20. **Oltványi, J. (1896):** A népoktatás ügye Magyarországon.
21. **Rapcsányi, J. (1934):** A magyar városok monográfiája. Baja és Bács Bodrog Vármegye Községei. Budapest.
22. **Zorn, A. (1983):** Bács-Kiskun megye múltjából V. Kecskemét, Petőfi Nyomda.

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. melléklet: A Visitatio Canonica 1757. évben Baracsán felvett jegyzőkönyvének első oldala reprint másolatban. A természetes nagyság kétharmada. Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL). I. c. Nagybaracska, 1-9. fol.
2. melléklet: Az 1757-es baracscai kánoni látogatási jegyzőkönyv (Visitatio Canonica, 1757) szövegének fordítása. (Lakatos, A. 1995)
3. melléklet: Információk, részletek későbbi baracscai vizitációkból. Fordítás. Kalocsai Érseki Levéltár (KÉL). KÉL I. c. Nagybaracska 9-18. fol.
4. melléklet: A XXXVIII-ik törvénycikk Népiskolai Közoktatás tárgyában (1868)
5. a, b, c melléklet: A gyermekekre vonatkozó kimutatás I., II., III. (részlet). Berauer (1896)
5. d, e, f melléklet: A tanítók és azok viszonyaira vonatkozó kimutatás I., II., III. (részlet). Berauer (1896)
5. g, h, iskolaszék melléklet: Az iskolák felszereltsége. a tanítás feltételei I., II., III. (részlet). Berauer (1896)
6. melléklet: A baracscai anyakönyv első bejegyzései (Nagybaracscai plébánia, 1751)
7. melléklet: „Baracscai Alsó-Elemi Tanodába Járt Növendékek osztályzata 1847/8-dik lidik Félévben”

2. melléklet

Az 1757-as baracscai kánoni látogatási jegyzőkönyv (*Visitatio Canonica, 1757*) szövegének fordítása (KÉL). 1. c. Nagybaracska, 1-9. fol.

KÉRDÉSEK

1. Hogy hívják a plébániát?
2. Melyik szentnek ajánlották a templomot? Föl van szentelve
3. Ünnepli e megáldásának évfordulóját?
4. Van-e búcsúja? Milyen és hányszor egy évben?
5. Vannak-e jövedelmei? Ki gyűjti be őket és honnan fizetik?
6. Vajon számot adnak-e az egyház vagyonáról meghatározott időközönként, s kinek?
7. Vajon adományt, egyházi alapítványt, oltáralapítványt bír-e az egyházközösség?
8. Van-e az egyházközösségnek egyesület, társulata, más intézménye, s ha igen, milyeneke? Bírnak-e saját alapítvánnyal, jövedelemmel?
9. Mi módon őrzik az egyházi pénztárat?
10. Az egyház ünnepe alkalmából összegyűlik a nép s a plébánosok? Kinek a pénzéből, s milyen összegben látják őket vendégül?

VÁLASZOK

- Ez a Baracscai plébánia.
- Szent Imrének ajánlott, nincs fölszentelve.
- Szent Imre ünnepén ünnepli.
- Nincs búcsúja.
- Nincs más jövedelme a perselyezésen kívül, ezt az egyház szükségleteire fizetik, s a templomszolga (egyben harangozó) szedi be a mise alatt.
- Újévkor a helyi plébánosnak
- Semmilyet.
- Sem egyesület, sem társaság nincsen.
- A pénztárat az egyházsolga (aki egyben harangozó) őrzik, a kulcsok pedig a plébánosnál maradnak.
- A templom ünnepére a nép összegyűlik, de a plébánosok nélkül, kivéve a csáljai plébánost, aki búcsújáróival gyalog el szokott jönni. Az egyházközség 3 év óta ilyenkor ebédet szokott adni, 5 forint és 32 és fél krajcár értékben. (Amint azt egy egyházközségi-kivonat is igazolja.)

KÉRDÉSEK

11. Az oltáriszentséget kulcs alatt, elzárva őrzik-e, s ki őrzi a kulcsokat?

12. Van-e cibórium, kehely az eucharistia őrzéséhez? A terítő gyolcsból van-e?

13. Van-e a betegek ellátására szolgáló szelence?

14. Vajon az áldozóknak szánt szentelt ostya megújítatik-e határozott időközönként?

15. Van-e keresztelőkút a templomban, és milyen?

16. Milyen a víz, milyen eszközben tárolják?

17. Van-e edény a szentelt folyadékoknak? Bombagium, áldott só?

18. Hogyan őrzik a szentelt folyadékokat? Megújítják-e őket? A régieket elégetik?

19. Mi a gyakorlat az első kereszteltnél? Vajon többet szokásos-e követelni, mint máskor?

20. Van- gyóntatószék?

21. Melyik szentnek ajánlották az oltárokat? Fából van-e? Hordozható? Sérült vagy törött-e?

22. Van-e három terítő? Vagy egy félbehajtott?

23. Vajon a terítőket és az oltárdíszeket tisztán és rendben tartják-e?

VÁLASZOK

A szentséget Tabernákulumban, kulcsra zárva őrzik, a kulcs az oltárnál, elrejtve van.

Cibórium van az eucharistia őrzéséhez, egy korpolaré a tabernákulumba terítve, egy másik összehajtva készenlétben a szentség kitételéhez.

Nincsen. Van viszont erős anyagból készített tarsoly, amelybe az összehajtott pallát helyezik, s tisztelettel a betegekhez elviszik.

Az szentelt ostyát meghatározott időnként megújítják.

Van, pünkösöd vigíliáján megáldott.

Kútvíz, üvegkorsóban tartják.

Van edénye a szentelt folyadékoknak, bombagium, áldott só is.

A szentelt folyadékokat a mellékoltárban tárolják, nincstelenség okán zár nélkül, megújítják őket, a régieket elégetik.

Az első kereszteltnél éppúgy, mint egyébként, sem többet, sem kevesebbet.

Nincsen.

Az oltár Szent Imre hercegé, nem törött, nem rongált. Van azonban még két hordozható is.

Két terítő van, az egyik félbehajtott.

A terítőket és egyéb oltárdíszeket tisztán, takarosan és gondosan őrzik.

KÉRDÉSEK

24. Van-e kereszt az oltáron? Gyertyatartók, gyertyák?

25. Cseréli-e az oltárterítőt?

26. Van-e valamilyen misekötelezettség?

27. Van-e a templomban szószék, kórus, orgona?

28. Vannak-e szentképek? Közös vagy magánkripta?

29. A templomnak bolthajtásos vagy deszkázott mennyezete van?

30. Van-e harangja? Mennyi? Milyen magasságú és ki áldotta meg?

31. A sekrestyében van-e szekrény a ruháknak és az egyház használati eszközeinek?

32. Készült-e részletes kimutatás az öltözetekről és egyházi használati tárgyakról, mint pl. kelyhek, miseruhák, misekönyvek, és minden egyéb, ami az oltárhoz tartozik?

33. Van-e bor a misékhez, és ki szolgáltatja?

34. Vannak-e anyakönyvek, pontosan jegyzik-e bennük a keresztelteket, egybekelteket, meghaltakat?

35. Ki a földesúr? Ké a patronátus joga?

36. Megvannak-e a szükséges alapok a plébániához?

VÁLASZOK

Kereszt az oltáron, gyertyatartók, gyertyák vannak.

Igen, a nedves terítőket mindig cserélik.

Semmilyen misekötelezettség sincsen.

Szószék, kórus van, orgona nincsen.

Az oltáron lévő képeken kívül nincsenek szentképek, sem közös, sem magánkripta nincs.

A templom mennyezete deszkázott, jó állapotú, náddal jól fedett.

Egy 43 font súlyú harang van. Istenben megboldogult Patachich Gábor érsek úr áldotta meg.

A sekrestyében egy láda kivételével semmilyen szekrény nincsen a ruháknak a szegénység miatt.

(Nincs válasz)

A bort a szentmiseáldozathoz a közösség szokta adni, két akóval évente, melyből az áldozók is kapnak.

Van anyakönyv, amelybe az egybekelteket, keresztelteket és a meghaltakat is pontosan bejegyzik.

Földesúr a pozsonyi Kamara, a patronátus joga excellenciás érsek úrhoz tartozik.

A plébánia semmilyen telekkel sem bír, kivéve egy kertet, mely a plébánia épülete mellett fekszik.

KÉRDÉSEK

37. Társ-keresztszülőket engedélyeznek-e? Hányat? A bába fel van-e esketve, ismeri-e a keresztelő formulát?

38. Vajon különbséget tesznek-e a kereszttségben, milyen időben? Háznál történik-e?

39. A gyónásokat nappal, s a templomban, nyilvános helyen hallgatják-e meg?

40. A húsvéti szentáldozás és gyónás előírásainak mindenki eleget tesz-e?

41. Vajon kielégítő oktatást kapnak-e a gyermekek elsőáldozásuk előtt?

42. Rendszeresen látogatja-e a plébános a betegeket? Gyónnak-e, áldoznak-e és elnyerik-e az utolsó kenetet a megfelelő időben?

43. Vajon elhunyt-e valaki a szentségek nélkül a plébános hibájából?

44. Házasság esetén a hármass hirdetést három vasárnapon vagy ünnepnapon elvégzik-e?

45. Vajon a házasság tilalmát adventben és nagybőjtben megtartják-e?

46. Vajon a jegyesek a házasság előtt együtt lakhatnak-e?

47. Hogyan szoktak temetni? Mennyit fizetnek az énekes és olvasott miséért, vagy prédikációért?

48. Hogy hívják a plébánost? Hány éves? Mióta van a plébánián?

49. Vajon illő ruhát visel-e? A kánoni előírások szerint viseli-e reverendáját, tonzúráját, szakállát, haját?

VÁLASZOK

Keresztszülőknél kettőt vagy egyet, de nem többet engedélyeznek, a bába fel van esketve és kioktatták a keresztelő formulára.

A keresztelést nem szokták megkülönböztetni, hacsak nem az időjárás miatt, vagy ha háznál történik.

Mindig nappal, néha a plébánián is.

Igen. Akiről megtudják, hogy nem, nyilvánosan megbüntetik.

Kielégítő bevezetést és hitoktatást kapnak gyónás-áldozás előtt.

A betegeket rendszeresen látogatják, a szentségeket időben kiszolgáltatják nekik.

Tudomásom szerit az én hibámból nem haltak meg ellátás nélkül.

A házasság hármass kihirdetését ünnepi mise keretében három vasár- vagy ünnepnapon szokták megtenni.

Megtartják.

Nem észleltem házasság előtti együttélést.

A temetési szertartást palásban, stórával végzik. A stóradíj énekes misénél egy forint, olvasott misénél 50 krajcár. Temetési prédikáció nem szokott lenni.

Ungváry Tamás. 34 éves. Öt éve van a plébánián.

Illő ruhát s reverendát viselek. Tonzúrám, szakállam. Hajam az előírások szerinti.

KÉRDÉSEK

50. Vajon üzletel-e, vadászik-e? Fegyvert tart?
51. Vajon bibliája, katekizmusa van-e? (Tridenti zsinat szerint)
52. Készült-e leltár a plébánoshoz és a plébániához tartozó könyvekről?
53. Szívesen tartózkodik-e otthon? Naponta miséznek?
54. Rendszeresen prédikál?
55. Az ünnepeket, böjtöket kihirdeti-e? Tart-e keresztény tanítást vagy hitoktatást?
56. Vajon megtartja-e a szenteléseket hamvazószerdám, gyertyaszentelőkor virágvasárnap?
57. Elvégzi-e minden évben a házak megáldását?
58. Vajon kényelme plébániája van-e, vagy fölüljútsra szorul?
59. Van-e káplánja, hogyan viselkedik, mennyi díjazásban részesül, mióta van a plébánosnál?
60. Ki tartozik megjavítani a plébániát? Lakik-e a plébánia épületében nőszemély? Van-e a plébánosnak rokona?
61. Van-e filiája, s annak temploma?

VÁLASZOK

- Sem üzlet, sem vadászat, sem fegyvertartás nem érintik a plébánost.
- Szent bibliája magyarul és latinul van.
- (Nincs válasz.)
- Mindig otthon maradok, naponta misézem.
- Prédikálok.
- Az ünnepeket s a böjtöket kihirdetem, a keresztény tanítás a prédikáció után szokott lenni.
- A gyertyaszentelést, hamuszentelést, virágsszentelést minden évben megtartom.
- Minden évben elvégzem.
- A plébánia épülete szűkös, a szerződés szerinti kényelmesebb állapot érdekében felújításra szorul.
- Nincsen káplán.
- A plébániát a közösség köteles javítani. A plébánián lakik a plébános édesanyja, valamint egy szolgáló a lányával.
- Igen, Bátmonostor (Bath-Monostor), amelyben, hogy filia lehessen, egy kis házacskát (kunyhót) emeltek ideiglenesen az istentisztelet végzésére, excellenciás Grasalkovics úr öméltósága ugyanis megígérte, hogy ott templomot építtet, s gondoskodik egy bajai lebontott templom köveinek odaszállításáról.

KÉRDÉSEK

62. Milyen tartozékai vannak plébániának és filiájának?

63. Milyen jövedelmű van az anyaegyháznak s a filiának, és ki gyűjti be azokat?

64. Stóla címén?

65. Milyen messze van a templom a plébániától? S a leányegyház?

66. Itt a helye a filia összes dolgai összeírásának.

67. Vannak-e plébánián eretnekek?

68. Mennyi a felnőtt katolikus lélekszám az anyaegyházban s a filián?

69. A nép vajon gyakran járul a szentségekhez?

70. Vannak-e közismert bűnözők, káromkodók, erőszakoskodók, ünnepszegők? Megbüntetik-e őket? Történik-e valamiféle intézkedés megváltoztatásukra?

71. Vajon élnek-e ebben a helységben elváltak? Ha engedély nélkül, milyen okból?

VÁLASZOK

Az említett kerten kívül nincsen, a filiának sem. (néhány szót itt kitöröltek)

A jövedelem úgy az anyaegyházban, mint a filián 50 krajcáron kívül egy pozsonyi mérő gabona, két nyolcad pozsonyi mérő zab, amely jövedelmet a plébános köteles beszedni, nagy fáradtsággal.

Stóla címén a házasoktól páronként, s az idegenektől 3 forintot, nagyobb temetéseért (felnőtt?) forintot, kisebbekért (gyermek?) 50 krajcárt, a keresztelésért és beavatásért 7 krajcárt kell fizetni. (az avatást a gyermekágyból fölkelő anyával végezték.)

A templom a plébániától hetven lépésre van, a filia az anyaszentegyházról háromnegyed órányira.

(Üresen hagyva, van viszont egy mellékelt lap egy leltárszerű felsorolással.)

Eretnekek nincsenek, vannak viszont szakadárok (schismatici), szinte a falu közepén.

Az anyaegyházban 455, a filián pedig 237 katolikus felnőtt van.

A lakosság elég gyakran gyón, újholdkor, nagyobb Mária-ünnepeken, vannak azonban néhányan, akik évente csak egyszer gyónnak.

Közismert bűnözők nincsenek, káromkodók, ünnepszegők és erőszakoskodók viszont számosan akadnak, de büntetésben is részesülnek. A hatodik parancsolatot nyilvánosan megsértők nincsenek.

Nincsenek elváltak.

KÉRDÉSEK

72. Van-e temető és milyen?

73. Ezen kívül van-e más temetkezési hely? HA igen, hol?

74. Áll-e valamiféle jelzés ott, hol a katolikusok sírjai vannak? Pl. kereszt vagy más kegyes kép?

75. Van-e a plébánián kántortanító, hogy hívják? Milyen vallású, mennyi a fizetése, mellékes jövedelme? Nős-e? Tanítja-e a fiúkat betűvetésre, kegyességre? Végzettsége? Józan életet folytat? Hűséges s a plébánosának engedelmese?

76. Van-e iskolája, s ez el van különítve a házától?

77. Eleget tesz-e a plébános feladatainak, rendes-e a lelkiigazgatásban?

78. Van-e szegényház vagy menedékház? Hogyan gondozzák?

79. Van-e kápolna vagy szentély a plébániatemplomon kívül? Ki állította, alapította? Ki gondoskodik róla? Van-e fölszerelése s milyen?

A fenti kérdésekre alázatosan válaszolt Ungváry Tamás, a baracskai plébánia lelki kormányzója.

Megjegyzés: az irat keltezés nélküli, a felzeten utólag ráírt évszám pirossal: 1757.
Aláírás: **Borsay Jenő**.

VÁLASZOK

A temető a templomnál elég nagy és körül van kerítve.

Nincs más temetkezési hely.

A temetőben kereszt áll.

Van kántortanító, a neve Simonyi Márton. Fizetése 17 forint és két nyolcad pozsonyi mérő gabona páronként erre az évre (a többiben ahogy meg tud egyezni). Ehhez jön még a stóla: 5 garas nagyobb temetésért, 3 garas kisebb temetés esetén, avatásért 1 garas, keresztségért 7 krajcár. Nős, tanítja a fiúkat a betűvetésre és kegyes magaviseletre. Jó irányú, példaadó életet vezet. Józan, gondos, a plébánoshoz hűséges és figyelmes.

Van iskolája, ahol maga és családja él.

A plébános eleget tesz feladatainak.

Nincsen.

Nincsen kápolna, sem szentély.

3. melléklet

Információk részletek későbbi baracscai vizitációkból

1763.

A plébános Ungváry Tamás. 40 éves, négy nyelvet használ. Magyarul és szerbül (sclavonica) prédikál is, németül és horvátul (illirica) közepesen tud. Július 8-án töltötte be 11. évét a plébánián, előtte káptalankodott Újvidéken, Csátalján, Kecelen.

17. fol. Nonus: Ecclesiis, Oratoriis...

A templom törmelékből (ex eruda materia) épült 1749-ben, kerítéssel van körülvéve, 4 öl magas tornya van. Két harangja közül, a nagyobb 105 font súlyú, 1759. jún. 22-én szentelte Klobusiczky Ferenc érsek Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának tiszteletére. A 40 font súlyú másik harangot Patachich Gábor érsek áldotta meg.

A templom szélessége 4, hosszúsága 10 öl, a helyi plébános Milus Jakab áldotta meg 1750-ben, Patrocíniumát Szent Imre ünnepén tartja, teljes búcsúval.

Szent Flórián ereklyéi is itt vannak. Két oltár van, hordozható zászlókkal, nincsenek föl-szentelve. Nincsen gyóntatószék, sem orgona. Az egyháznak még mindig nincs alapítványa, jelentősebb vagyona.

19. fol Duodecimus: De Ludi-Magistro, ejus Vita...

A kántortanító Simonyi Márton, kb. 27 éves, szolgálatában játékos, a gyermekeket úgy a betűvetésre, mint a keresztény erkölcsökre gondosan tanítja. Józanul él, jóhírű, tiszteli a plébánost és engedelmes. Saját házában tanít. Jövedelmei részletezve.

A bátmonostori filia iskolamestere egyben a jegyző is, név szerint Peterfi Dániel. Az ő megélhetését az ott élő népek biztosítják, a stóla kivételével, amit az anyaegyháztól kap.

1783.

A plébános Lovass Imre, 37 éves, közepesen tud németül is, 9 éve van ezen a plébánián. Előtte Bezdánban volt káplán.

40. fol. 9. Paragrafus: De Ecclesiis...

A templomot törmelékanyagból (ex erudis materialibus) építette a falu 1749-ben. Tornya van, de elég gyengécske, mégis van két harangja, egyik 100, másik 80 font súlyú. A templomot csak megáldották, a harangokkal együtt, Klobusiczky érsek kb. az ötvenes években.

A templom hossza 7, szélessége 3 öl. A harmadik, 2 mázsa és 22 fontos (duorum centenariorum, et 22 liber) harang külön áll, haranglábon.

44. fol. 12. Paragrafus: De Ludimagistris

Simonyi Márton tanító 57 éves, 33 éve szolgál serényen. A tanításon túl a nép művelésében is egyedülállóan segíti a plébánost. Pénzbeli és természetbeni jövedelmei részletezve, illetve a stólája említve van a keresztelesek, esküvők esetén.

1791.

A plébános Klinovszky Mátyás, 50 éves, Nemes-Militicsből származik. A magyaron túl szerbül és közepesen horvátul is tud. Összesen 27 éve lelkipásztorkodik. Volt már Kecelen, Kiskőrösön, Miskén. (A plébániájának egyébként ekkor már nincsen filiája.)

60. fol. De ecclesia

A templomot 1789-ben maradandó anyagból („ex duris materialibus”, szó szerint kemény anyagból, valószínűleg téglá) a Magyar Kamara építette. 18 öl hosszú és 7 öl széles. Szent Imre tiszteletére ajánlott templom, nincs felszentelve. Lakner tisztelendő úr áldotta meg. 18 öl magas torony van, 3 haranggal. Az első Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának tiszteletére, súlya 125 font. A második Szent József tiszteletére, 110 font súlyú. A harmadik Szent Péter tiszteletére, 44 font súlyú. 1759. jún. 22-én a már elhunyt Klobusiczky érsek áldotta meg.

A tető új, van kereszt a csúcsán, 3 fa is van a templom mellett. A kapu és a lépcsők jó állapotúak. A kövezet, ablakok is jó állapotban vannak. Két fölszentelt oltára van.

71-72-73. fol. De Ludimagistris

Andree István a század végén: „a kántor Árokszállásról jött, 30 éves, beszél magyarul, németül, nős. Rendes ember, józan. Tiszteli a plébánosát, megadja a tiszteletet, jó hangja van”. Mindezek ellenére - az alacsony fizetés miatt - rövid ideig marad

Stephanus Andrea (András István?) a tanító, árokszállási (ex Jagizia) származású, 30 éves, magyarul és németül tud. Egy éve van itt, azelőtt Baranyában, Helesfán szolgált 4 évig. Rendes ember, mindig józan. Tiszteli a plébánost, engedelmes. Jó hangú, serény, a szolgálatban akkurátus ügy betűvetés, mint a keresztény erkölcsök tanításában. Háza törmelék anyagból (ex materialibus erudis) készült, kielégítő állapotú. Jövedelmei részletezve pénzben és természetben. A teljes érték 186 forint 42 krajcár.

1803.

A plébános Persovits János, 39 éves, kalocsai származású, németül is közepesen tud. 5 hónapja van itt, azelőtt négy és fél éven át volt káplán, majd Horgoson 2, Foktón 7 évig plébános.

126. fol. De Ecclesia...

A templom még mindig nincs felszentelve, Lakner József pléb. áldotta meg elkészültekor, 1789-ben. Méretei megegyeznek az előző vizitáció adataival.

Harangfelsorolás: Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának tiszteletére 125 font súlyú, Szent József tiszteletére, 110 font súlyú, Szent Péter tiszteletére 44 font súlyú.

A templomban egy új, negyedik harang s van, 6 mázsa és 6 font súlyú (6 centenarium et 6 liber). Ez utolsót Kollonitz László érsek, a többi Klobusiczky érsek áldotta meg.

138. fol. De Ludimagistris

Dévai Imre tanító 46 éves, nő, magyarul, németül, horvátul is tud. hasznosítja is. Tíz éve van itt, azelőtt Topolyán szolgált 14 esztendő. Jó erkölcsű, sem részegséget, sem más rosszat nem jegyeztek fel róla. Engedelmes, jó hangú, gyümölcsözően látja el szolgálatát. Vert falú, elég egyszerű háza van. (Domum habet luteam.). Jövedelmei pénzben és természetben is részletezve. Összesen 130 forint.

Egyházi alkalmazásban van még Sass János harangozó s egyben a község képviselője és mint ilyen, a szabadságán túl mása nincsen. (ut syndicus nihil praeter libertatem habet.) A helybeliektől páronként 1/12 mérő gabonát kap. Hivatalát ellátja.

Megjegyzések:

- A mértékek értelmezéséhez: 1 öl=1,89 m, 1 font=0,56 kg, 1 forint=60 krajcár. De láthatóan következetlenül bántak velük, különböző évek adatai ugyanazon tárgyak esetében sem mindig egyeznek. Észrevehető ez a pontatlanság, pl. Simonyi Márton tanító koránál is. Ahol a fordítás kérdéses lehet, kiírtam az eredeti latin változatát zárójelben, így pl. a harangok súlyánál, ahol néhol (40. és 126. fol.) külön kiemelték a százasokat, pl. 200 és 22 fontnyi a harang súlya. ebben az esetben a százasok minden bizonnyal a mázsára utalnak. Ez a mázsa viszont nem egyenlő a mai 100 kg-mal, hanem 100 fontot jelentett.
- Az épületek anyagának említésénél nehéz pontosan lefordítani a többször is használt „ex erudis materialibus” kifejezést. Törmeléket, mészből, téglaporból és bontott anyagokból készített begyes építőanyagot jelentett. kétségtelenül benne van az ideiglenesség is, az ilyen épület minőségileg gyengébb, nem maradandó.
- A szöveg említ néhány kalocsai érseket, kiegészítésül álljon itt az e korban élt érsek névsora: **Patachich Gábor** 1733-1745, **Csáki Miklós** 1747-1751, **Klobusiczky Ferenc** 1751-1760, **Battyhány József** 1760-1776, **Patachich Ádám** 1776-1784, **Kollonich László** 1787-1817.
- A fordítása alátámasztására csatolva megtalálható az eredeti anyag fénymásolata, az 1757-es vizitáció teljes egészében (ízeltőül a fölhasznált forrás jellegéről), a többi részletről csak az érintett lapok sorrendben. A másolatok a levéltár KÉL. I. c. Nagybaracska jelzetű anyagból készültek, összesen 18 oldal terjedelemben.

4. melléklet

1868.

XXXVIII. TÖRVÉNYCZIKK a népiskolai közoktatás tárgyában.

Szentesítést nyert 1868-ik évi december hó 5-én, Kihirdettetett a képviselőházban 1868-ik évi december hó 5-én, a főrendek házában 1868-ik évi december hó 6-án, megjelent az 1868. orsz. Törvénytár 21. számában (decz. 7-én).

1. Fejezet.

A tanítás kötelezettsége és szabadsága.

1. §. Minden szülő vagy gyám, ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok vagy háziszolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésökről a háznál vagy magán tanintézetben nem gondoskodtak) nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész a 12-ik, illetőleg 15-ik év betöltéséig.
2. §. Azonban a testileg vagy szellemileg gyenge gyermeket, a tisztí orvos bizonyítására, az iskola szék (117. §.) rövidebb vagy hosszabb időre felmentheti az iskolába járás kötelezése alól.
3. §. Ragályos bajban vagy elmebetegségben szenvedők, avagy taníthatatlan tompa elméjük kizárandók a nyilvános intézetekből.
4. §. Ha a szülő (gyám vagy gazda) a tankötelezett növendéket az iskolától visszatartja, ebbeli köteletségének teljesítésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e célra szolgálható erkölcsi eszközök felhasználása sikertelennek bizonyulna be s a tankötelezett növendék az iskolától továbbra is visszatartatnék: a köteletségét ekként teljesíteni nem akaró szülő (gyám vagy gazda) első ízben 50 kr-ra, második ízben 1 frtra, harmadik ízben 2 frtra, negyedik ízben 4 frtra büntetessék az iskolai pénztár javára. Sőt ha még ezen négyszeri büntetés sem tértené a szülőt (gyámot vagy gazdát) köteleységük teljesítésére: akkor az illető iskolai szék erőől a felsőbb iskolai hatóságnál jelentést tesz, mely aztán az iskolától visszatartott tanköteles gyermek számára a községi hatóságnál külön gyám rendelését is szorgalmazhatja.
5. §. A mulasztást igazoló esetek a közoktatási minister által kiadandó rendeletben állapíttatik meg.
6. §. A szülőknek és gyámoknak szabadságukban áll gyermekeiket háznál, vagy bármely vallásu magán- és nyilvános intézetekben, ugyszintén más helységben levő tanintézetben neveltetni.

Erről azonban a szülők vagy gyámok a helybeli iskolai székek bélyegmentes bizonyítványt tartoznak előmutatni; valamint az illető iskolai hatóságok is kötelesek ügyelni, hogy az ily gyermekek legalább is oly oktatásban részesüljenek, minőt a törvény szerint berendezett nyilvános elemi népiskolában nyerhetnének, és a kötelezett évek tartamáig taníttassanak.

7. §. A háznál tanult növendékek kötelesek évenként vizsgát tenni le valamely megfelelő nyilvános tanintézet illető tanítói előtt

2. Fejezet.

A népoktatási tanintézetek köre és állíthatása.

8. §. Népoktatási tanintézetek: az elemi és felsőbb népiskolák, polgári iskolák és tanítóképezdek.
9. §. A népoktatási tanintézetek vagy nyilvános vagy magániskolák.
10. §. Népoktatási nyilvános tanintézeteket a törvény által megszabott módon állíthatnak és fenntarthatnak a hazában létező hitfelekezetek, társulatok és egyesek, községek és állam

3. Fejezet.

A hitfelekezetek által felállított népoktatási tanintézetek.

11. A hitfelekezetek mindazon községekben, hol hiveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket; az ily tanintézetek felállítására és fenntartására hiveik anyagi hozzájárulását a saját képviselők által meghatározandó és arányban, a mint eddig szokásban volt, ezentul is igénybe vehetik; azon intézetekben a tanítókat és tanárokat maguk választhatják, azoknak fizetését maguk határozhatják meg, a tankönyveket maguk szabhatják meg s a tanítási rendszer és módszer iránt is, tekintetbe véve a 45. § rendelkezését, intézkedhetnek, a következő feltételek alatt:

- 1., hogy iskolai épületei építésére és átalakítására nézve a jelen törvény 27. és 28. szakaszai rendeleteinek eleget tegyenek;
- 2., hogy e törvény 29. és 34., továbbá a 133. és 141. szakaszait, melyek a fiu- és leánytanulók elkülönzéséről, az egy tanító által tanítandó gyermekek számáról, a tanító képességéről és másnemű foglalkozásáról szólna, szintén szem előtt tartsák;
- 3., hogy népiskoláikban a tantárgyak legalább is a következők legyenek:
 - a) hit- és erkölcsstan;
 - b) olvasás és írás;
 - c) fejbeli és jegyekkel való számolás, és a hazai mértékek ismerete;
 - d) nyelvtan;
 - e) természettan és természetrajz elemei, figyelemmel az életmódra és vidékre, melyhez a gyermekek nagyobb részének szülői tartoznak;
 - f) hazai földleírás és történet;
 - g) gyakorlat utmutatások a mezei gazdaság és különösen a kertészet köréből;
 - h) a polgári jogok és kötelességek rövid ismertetése;
 - i) ének;
 - k) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatra;
- 4., hogy az iskola táblákkal, a mennyire lehet, földgömbökkel, térképekkel, természetrajzi ábrákkal s általában a legszükségesebb taneszközökkel fel legyen szerelve;
- 5., hogy az iskolákban a szorgalomidő faluhelyen éven át legalább nyolcz, városban legalább kilencz hónap legyen.

12. §. A hitfelekezetek által fenntartott vagy állítandó felsőbb népiskolai és polgári iskolákban a jelen törvény azon szakaszain kívül, a melyek a fiu- és leánytanulók elkülönzéséről (29. és 63.) s az egy tanító által tanítható növendékek számáról (34. §.) szólanak, a felső népiskola és polgári iskola tanfolyamai évszámát (61. 68. §.) és tárgyát (64. 74. §.) szabályozó rendeletek is megtartandók.
13. Minden hitfelekezet állíthat fel és tarthat fenn tanítóképezdét is azon feltétel alatt, hogy e képezdek a növendékek gyakorlati kiképzése végett gyakorló iskolával legyenek összekötve, hogy azokban legalább ezen tudományok, és legalább azon terjedelemben taníttassanak, a melyeknek és a minő terjedelemben tanítása az állami képezdekre nézve ezen törvényben el van rendelve (88. §.), hogy bennök évenként nyilvános vizsgák tartassanak, azok eredménye a közoktatási minster tudomására hozassék, hogy végre az azokban végzett növendékek számára a 102. és 103. §§-ban körülírt szigorlatoknak megfelelő vizsgák rendeztessenek.
14. §. Minden hitfelekezeti népoktatási tanintézet az állam felügyelete alatt áll. Ennél fogva a kormánynak joga és tiszte:
 - a) a felekezeti iskolákat is közegei által időnkint meglátogatgatni;
 - a) szigoruan öröködni, hogy a 11., 12., 13-ik §§-ban foglalt feltételek pontosan teljesítessenek;
 - b) meggyőződést szerezni arról, hogy teljesítik-e az illető hitfelekezeti hatóságok azon kötelességét, hogy az iskola vagyonának biztos elhelyezésére és rendeltetése céljára fordítására felügyelnek;
 - c) A hitfelekezeti iskolákról, az illető hitfelekezeti hatóság útján, stitistikai adatokat szerezni be.
15. §. Ha a 11., 12., és 13. szakaszokban foglalt feltételeket a hitfelekezetek főhatóságai a kormány által félévenként történt három izbeli megintés után sem teljesitenék: a kormány közös községi iskola felállítását rendelheti el; s a község felhatalmaztatik azon hitfelekezetekre is kivetni a törvényben foglalt megállapított iskolai adót, a melyek a fentebb érintett szakaszokban foglalt feltételeket, a mondott háromszori megintés után sem akarják, vagy nem képesek, saját felekezeti iskolákra nézve teljesíteni.

4. Fejezet.

A magánosok és társulatok által felállított népoktatási tanintézetek.

16. Magán-egyének és társulatok is állíthatnak fel elemi és felső népiskolákat, polgári iskolákat és tanítóképezdét, ha
 - a) a magán-egyének az általok nyitni szándékolt tanfolyamra oklevéllel képesítvék, vagy azon téren működésük folytán mind a tankerületi iskolai tanács, mind a kormány tudomása szerint, közelismerést vivtak ki;
 - b) a társulatok a kormánynak eleve bejelentett alapszabályaik szerint kifejezetten e célra is alakultak.
17. §. Ezen intézetek nyilvánosak lesznek, ha az illetők a felállítandó tanintézet szerkezetében és tantervében, melyet a megnyitás előtt legalább egy hónappal a tankerületi iskolai tanács útján a kormánynak bemutatni tartoztak, mindazon kellékeknek eleget tesznek, melyeket ezen törvény a megfelelő községi és állam tanintézetekre megállapít.

18. §. Állíthatnak azonban magán-tanintézeteket is, mely esetben ezen szándékukról a kormányt, az intézet szervezetének és tantervének bemutatása mellett, a tankerület iskolai tanács útján legalább egy hónappal előbb értesíteni tartoznak.
19. §. Minden ily magán tanintézet tartozik a tanítandó tárgyakat és azok terjedelmét illetőleg megfelelni azon nyilvános tanintézeteknek, melyeket pótolni akar.
20. §. Az ily magán-tanintézetekben is évenként nyilvános vizsgák tartandók, melyeknek napja a kerületi tanfelügyelőnek és a helybeli iskola széknek legalább egy hónappal előre bejelentendő, hogy azon megjelenhessen, s illetőleg magát képviseltesse.
21. §. A viszonyoknál fogva kiválóan szükséges és kitűnő magán-tanintézeteknek a kormány erkölcsi és anyagi támogatást nyújthat.
22. §. Ellenben, ha ezen tanintézetekben a jelen törvény intézkedései meg nem tartatnak, vagy ha a kormány erkölcsi bajoknak jönne tudomására: a tankerületi iskolai tanács útján a vizsgálatot elrendelheti s annak eredményéhez képest a tanintézetet bezárhatja; sőt rendkívüli esetben az illető tanintézet működését a vizsgálat lefolyta előtt is felfüggesztheti.

5. Fejezet.

A községi népoktatási tanintézetek.

23. §. Oly községekben, hol a hitfelekezetek nem tartanak fenn a törvény rendeletnek megfelelő népiskolát, valamint az ezen törvényben kijelölt egyéb esetekben is, a község köteles a szükséges népoktatási tanintézeteket felállítani.
 24. §. Azon iskolák, melyek ekképp a község által állíttatnak, közös tanintézetek, a községi lakosok gyermekei részére, hitfelekezeti különbség nélkül.
 25. §. Általában nem tekintenek ezentúl felekezeti iskoláknak azon tanintézetek, a melyek községi vagyonból és jövedelmekből a község tagjai által, felekezeti különbség nélkül tartatnak fenn.
- Azon már fennálló hitfelekezeti iskolákra nézve mindazonáltal, a melyek eddigelé a község vagyonából és jövedelméből tartatnak fenn, szabadságában áll az illető községnek, az eddigi gyakorlatot továbbra is fentartani; de ily esetben a segélyezés a különböző hitfelekezeti iskolák közt igazságos arányban osztandó meg, s egy hitfelekezet iskolájától sem vonathatik el, míg a többi hitfelekezetek iskolái irányában is meg nem szüntetik.
26. §. Különféle felekezeti községekben, ha egyes felekezetek képesek is a jelen törvény kívánatainak megfelelő népiskolákat tartani fenn, de azon meggyőződésre jutnak, hogy közérővel virágzóbb állapotban tarthatnak fenn közös iskolát, a melyre az egész községet, sőt az állam segélyét is igénybe vehetik: a külön felekezeti iskolák közös iskolává alakíthatók. Az ekképp egyesített közös iskola teljesen községi iskolává lesz, melyre a jelen törvény mindazon rendeletei kiterjesztetnek, a melyek a községi iskolákról szólnak.
 27. §. Az ujonnan építendő iskolaépületek egészséges helyen épültek, szárazak s a gyermekek létszámához mérten (egy teremre 60 gyermeket, s minden gyermekre legalább 8-12 □ lábnyi helyet számítva) elegendő számi tágas, világos és könnyen szellőztethető tantermekkel legyenek ellátva.
 28. §. A népiskolai hatóságok, felekezeti, községi, megyei és kormányközegek egyaránt kötelesek minden hatáskörükhöz tartozó eszközökkel oda hatni, hogy a már fennálló

iskolai épületek is, a mennyiben az előbbi szakaszban említett kellékeknek nem felelnek meg, mind a hitfelekezetek, mind a községek által, mihelyst lehetséges, mindeütt az érintett kellékeknek megfelelőleg alakíttassanak át.

29. §. A fiu- és leánygyermek elkülönözve, s a mennyire lehet, külön termekben oktatandók.
30. §. A község tartozik az iskolát földgömbbel, térképpel, táblákkal, természetrajzi ábrákkal s minden szükséges és elegendő számú taneszközökkel felszerelni.
31. §. A szegénységüket kimutató gyermekek könyveket ingyen kapnak az iskolától.
32. §. Köteles a község a szükséges iskolai könyveket és tanszereket évenként előre beszerezni, s a tanulók között, a tanítók által számadás mellett, a szükségeshez képest kiosztani. E könyvek és tanszerek vételára a tandíjjal együtt szedetik be.
33. §. A tanító díjazásáról e törvény értelmében a község gondoskodik.
34. §. Egy tanító 80 növendéknél többet rendszeren nem taníthat.
Rendkívüli esetekben az illető iskolai felsőséget adhat reá engedélyt.
35. §. A községi népiskolák terheit első rendben a község viseli, mely e célra minden kebelbeli vagy hozzátartozó polgárra és birtokosra külön adót vethet ki.
Ez adó az állami egyenes adóknak 5%-át nem haladhatja meg.
36. §. Azon községi tagok és birtokosok, kik e jelen törvényben kijelölt kellékeknek megfelelő hitfelekezeti iskolát tartanak fenn, csak annyiban kötelezettek a községi iskola fenntartásához járulni, a mennyiben azon összeg, a mellyel saját iskolájok fenntartásához pénzben vagy természetben járulnak, egyenes adóik öt százalékát nem meríti.
37. §. Oly pusztai vagy majorsági birtokok, melyek külön adóközséget képeznek, de a törvényes kellékeknek megfelelő népiskolával nem bírnak, s ilyennek felállítására a 44. §. értelmében sem kötelezhetők, az illető törvényhatóság által egyik szomszéd községhez csatolandók, s annak iskolaterheit a 35. §. értelmében viselni tartoznak.
38. §. Minden község, mely e törvény értelmében községi iskolát állít fel, köteles fekvő birtokban vagy készpénzben iskolai alapot alkotni, s ezt évről évre lehetőleg szaporítani.
39. Ezen iskolai alapvagyon gyarapítása végett mindenütt, a hol a tagosítás és a legelő-elkülönítés még ezentul fog megtörténni, azon alkalommal a már fennálló vagy netalán felállítandó községi népiskola számára a felosztandó közös területnek mindenki illetményében aránylag beszámítandó legalább egy század része elkülönítettik.
40. §. A 35-ik §. értelmében kivetett adó és a 39-ik §. szerint alakított iskolai alapvagyon jövedelme csak községi iskola állítására és fenntartására fordítatik.
41. §. A községi birtokrendezésnél, a közös területből a 39-ik §. rendelete szerint iskolai célokra elkülönített rész jövedelme, a hol községi iskola jelenleg nem létezik, a törvény kellékeinek megfelelő felekezeti iskola vagy iskolák segélyezésére fordíthatatik. Azon esetre, ha ilyen községben utóbb községi iskola állíttatik, e törvény 40-ik §-a irányadó.
42. §. Az iskolaépületek és tanítólak építése és fenntartása is a községet illeti.
43. §. Ha a község kimutatja, hogy a szükséges népoktatási tanintézetek e törvény szerinti felállítására és fenntartására a kellő anyagi erőt nem képes egészen előállítani, illető hatósága útján segélyért az államhoz folyamodhatik. A közoktatási minister a folyamodó községet az állam költségvetéseiben e célra megszavazott összegből segélyezi

A. Elemi népiskolák

44. §. Oly községben, a hol a törvény kellékeinek megfelelő tanintézettel bíró egyház vagy egyházak hívein kívül más hitfelekezethez tartozó, legalább 30 tanköteles gyermek is van, a kiknek szülői a fennálló felekezeti iskolákat használni nem akarják: köteles a község közös népiskolát állítani. Az ilyen községi iskola költségeit mindenekelőtt a község azon közös vagyona jövedelmeiből fedezendő, a melyek iskolai célokra rendelvek, és pedig oly arányban, a minő arányban áll a községi iskolába járó gyermekek száma felekezeti iskola vagy iskolák növendékeihez. Azon községi lakosok és birtokosok, kik a jelen törvényben kijelölt kellékeknek megfelelő hitfelekezeti népiskolát tartanak fenn, csak annyiban köteleztetnek az ekképp alkotott községi iskola fenntartásához községi adóval járulni, a mennyiben azon összeg, a melylyel saját felekezeti iskolájok fenntartásához pénzben és terményekben járulnak, nem meríti ki egyenes adójuk öt százalékát.
45. §. Ott pedig, a hol a más hitfelekezetekhez tartozó gyermekek száma 30-at el nem éri, ezen gyermekek is, a mennyiben szüloik oktatásukról más uton nem gondoskodnának, a létező felekezeti iskolába fognak járni, s szüloik ezen iskola költségéhez ugyanazon módon és arányban fognak járulni, mint azon hitfelekezet tagjai, mely az iskolát fenntartja.

Miért is ilyen helyeken a hitfelekezeti iskolában a hit- és erkölcsstan tanítása bizonyos órákra szorítandó, mely idő alatt a más hitfelekezethez tartozó gyermekek saját hitfelekezetük gondoskodása folytán és felügyelete alatt fognak hit- és erkölcsstani oktatásban részesítettetni.

46. §. Egymástól legfőlebb fél geographiai mértföld távolságra levő oly községek, melyek saját erejükből nem képesek törvénszabta elemi népiskolát fenntartani, e célra egyesülhetnek s közös elemi iskolát állíthatnak, vagy közös népiskolai tanítót tartanak.

47. §. A tanyai lakosok gyermekei oktatásáról azon községek kötelesek gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak; és pedig:

a) vagy tanyasi iskolák állítása által;

vagy oly határookban, hol a tanyáknak egymástóli távolsága miatt tanyai állandó iskolák a célznak meg nem felelnének, járó-kelő (ambulans) tanítók alkalmazása által.

48. §. Az elemi népiskolai oktatás két tanfolyamot foglal magában, ugymint:

- 1) a 6 évig tartó mindennapi, és
- 2) 3 évre terjedő ismétlő iskolai tanítást.

49. §. A mindennapi iskolába tartoznak járnia 6-ik évüket betöltött gyermekek 12-ik évük betöltéséig. Kivétel csupán azon gyermekekre nézve engedtetik, a kik négy év elemi oktatás után felsőbb tanintézetbe (polgári iskola, közép-iskola) lépnek, s ott legalább két évig tanulnak.

50. §. A 12-ik évet betöltött s általában azon gyermekek, kik a mindennapi iskola egész tanfolyamát bevégezték, az ismétlő iskolába kötelesek járni.

Ha ugyanazon helységben hitfelekezeti vagy egyéb népiskolák is volnának, melyekben csak hat évi tanfolyam van, azon iskolákból kikerült gyermekek is 15-ik évük betöltéséig kötelesek a községi ismétlő iskolába járni.

51. §. A szegénységüket kimutató gyermekek tandíjat nem fizetnek.

52. §. A tanórák száma a tanulókra nézve hetenkint: a mindennapi iskolában legalább 20, legfőlebb 25, beleértve a hit- és erkölcsstant is, de nem értve ide a testgyakorlatot és a mezőgazdasági vagy kertészeti gyakorlatokat.
- Az ismétlő iskolában hetenkint 5, nyáron 2.
53. §. A mindennapi iskolába járó növendékek 10 éves korukig, a szünidő kivételével, télen-nyáron egyformán tartoznak iskolába járni; a 10 évesnél idősebb gyermekekre nézve azonban a földmiveléssel foglalkozó községekben az iskolai szék megengedheti, hogy a szünidőn kívül még két hónapig a legnagyobb munkaidőben csak vasárnap-i iskolába járjanak.
54. §. A szorgalomidő faluhelyen éven át legalább nyolcz, városban legalább kilencz hónap legyen.
55. §. A községi elemi népiskolában köteles tantárgyak:
- a) hit- és erkölcsstan;
 - b) olvasás és írás;
 - c) fejbeli és jegyekkel való számolás, és a hazai mértékek és pénznemek ismerete;
 - d) nyelvtan;
 - e) beszéd- és értelemgyakorlatok;
 - f) hazai földleírás és történet;
 - g) némi általános földleírás és történet;
 - h) természettan és természetrajz elemei, figyelemmel az életmódra és vidékre, melyhez a gyermekek nagyobb részének szülői tartoznak;
 - i) gyakorlati utmutatások a mezei gazdaság és különösen a kertészet köréből;
 - l) a polgári főbb jogok és köteleességek ismertetése;
 - m) ének;
 - n) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatra;
56. §. A tanterv időnkint való meghatározása a közoktatási minister teendője.
57. §. A községi elemi népiskolákban minden hitfelekezet gyermekei járhatván, hiveik hit- és erkölcsstani oktatásáról az illető hitfelekezetek tartoznak gondoskodni.
- E vallásoktatásnak a közös iskolai órákon kívül szintén nyilvánosan kell tartani.
58. §. Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, a mennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajku községben ez okból oly tanító alkalmazandó, ki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben a hol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, a mennyire a község ereje engedi, különböző ajkú segédtanítók is választatnak.

B. Felsőbb népiskolák

59. §. Oly falvak és városok községei, melyek kebelökben legalább 5000 lakost számlálnak, kötelesek felsőbb népiskolát, vagy ha anyagi erejük engedi, polgári iskolákat állítani tartani fenn.
60. §. Egymástól legfőlebb egy fél mértföldnyi távolságra fekvő helységek együtt is állíthatnak fel egy közös felső népiskolát.
61. §. A tanfolyam a felső népiskolákban a fiuk számára 3, a leánygyermekek számára 2 év.
62. §. A felvétetni akaró növendéknek vagy (bélyegmentes) bizonyítványt kell felmutatnia arról, hogy a 6 osztályu népiskolai tanfolyamot nyilvános iskolában a törvény sze-

rint elvégezte, vagy pedig felvételi vizsgát kell letennie a felsőbb népiskola alapjául szükséges ismertekből

63. §. A tanítási nyelvre és a vallás tanítására, ugyszintén az egy tanító vezérlete alatti gyermekek létszámára nézve, valamint a szünidőket illetőleg, a fennebbi (34, 54, 57, 58) §§-ok érvényesek itt is.

A fiu- és leánygyermek ezen iskolákban minden esetben elkülönítve taníttassanak.

64. §.

Tantárgyak.

a) Fiúk számára:

- a) hit- és erkölcsstan;
- b) szépírás és rajz;
- c) anyanyelv;
- d) a mely iskolában a tanítási nyelv nem a magyar, ott a magyar nyelv;
- e) számtan és mértan, alkalmazási gyakorlatokkal;
- f) természettan és természetrajz, különös tekintettel a földművelésre és iparra;
- g) földrajz és történet (általános és hazai);
- h) mezei gazdaságtan alapvonalai;
- i) hazai alkotmánytan;
- j) egyszerű könyvvitel;
- k) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra;
- l) ének

b) Leányok számára:

- a) hit- és erkölcsstan;
- b) szépírás és rajz;
- c) számtan;
- d) anyanyelv;
- e) a mely iskolában a tanítási nyelv nem a magyar, ott a magyar nyelv;
- f) földrajz és történet;
- g) természettan és természetrajz, különös tekintettel földművelésre és iparra;
- h) ének;
- i) női kézimunkák.

65. §. Egy felsőbb népiskolában legkevesebb két rendes és egy segédtanító működik.

66. §. Tanórája egy-egy osztálynak hetenkint legalább 18, legfőlebb 24 óra lehet a hittani órákkal együtt.

Egy tanító hetenkint 30 óránál többe nem köteles tanítani.

C. Polgári iskolák.

67. §. Nagyobb községek, melyeknek anyagi ereje megengedi, kötelesek felső népiskola helyett polgári iskolákat állítani és tartani fenn a község lakosai számára, felekezeti különbség nélkül.

68. §. Polgári iskolákban a tanfolyam fiúk számára 6 év, leánygyermek számára 4 év.

69. §. Azon növendéknek, a ki polgári iskolába kíván fölvétetni, bizonyítványt kell fölmutatnia arról, hogy a népiskola első négy évi folyamat elvégezte, vagy felvételi vizsgát kell letenni a polgári iskolába léphetésre megkívánt ismeretekből.
70. §. Egy tanító 50 növendéknél többet rendszeren nem taníthat, rendkívüli esetekben az illető iskolai felsőség adhat reá engedélyt.
71. §. A fiu. és leány-növendékek a polgári iskolában teljesen elkülönítendők.
72. §. A polgári iskolában, a községek anyagi erejéhez és a tanfolyamos számához (79. §.) képest négy-hat, de legalább rendes és egy tanárnak kell lennie.
73. §. A polgári iskola egy-egy osztálya növendékeinek tanórája hetenkint legalább 24, legfelebb 26 lehet, beleértve a hit- és erkölcsant.
74. §. A polgári iskola tantárgyai:
- a) hit- és erkölcsant;
 - b) anyanyelv, irálytan és irodalom;
 - c) a hol a tanítási nyelv nem magyar ott a magyar nyelv;
 - d) a hol a tanítási nyelv a magyar, ott a harmadik évfolyamon kezdve a német nyelv;
 - e) számvetés, kiterjesztve a polgári politikai számvetésig;
 - f) mértan;
 - g) földrajz és hazai és egyetemes;
 - h) történelem
 - i) természetrajz tekintettel az iparra,
 - j) természettan kereskedésre és gazdaságra
 - k) vegytan;
 - l) mezei gazdaság vagy ipartan, tekintettel a község és vidéke szükségére;
 - m) statistika;
 - n) köz-, magán- és váltójog alapvonalai;
 - o) könyvvitel;
 - p) rajz, a mértannal összhangzatba véve, és szépírás;
 - q) ének;
 - r) test- és fegyvergyakorlat.
- Rendkívüli tantárgyak, a mint a község ereje engedi, és rendkívüli órákban? a latin, francia sat. nyelvek és zene.
75. §. A tanítási nyelvre és a vallás tanítására nézve a polgári iskolákban a jelen törvény 57, 58. szakaszainak szabályai érvényesek.
76. §. A 74. szakaszban elsorolt tantárgyakra nézván a fiu-gyermek számára alkotott polgári iskolákban, a tanterv úgy állapítandó meg, hogy a polgári iskola első négy évfolyama alatt, habár kimerítőbben, ugyanazon tantárgyak taníttassanak, a melyek a középtanoda (reálgymnasium) négy alsó osztályában taníttatik, a latin nyelv kivételével. A többi tantárgy a tanfolyam első négy évében legfőlebb megkezdhetik, s főleg a polgári iskola két utolsó évi folyamatában adandó elő.
77. §. A polgári iskola tanterve, tekintettel a megelőző két szakasz rendeleteire, időnkint a közoktatási minister által állapíttatik meg.
78. §. A közoktatás minister állapítja meg azt is, hogy a leányok számára alkotott polgári iskolákban a fenebb elsorolt tantárgyak közül melyek hagyassanak el, s minő más tárgyak vétessenek föl azok helyett.
79. §. Minden község legelőbb is azon kötelességének tartózik eleget tenni, hogy azon népoktatási tanintézeteket létesitse lehető legtökéletesebben, melyekre ezen törvény

értelmében felállítani köteles; ha azonban ezen kötelezettségének eleget tett, jogában áll a felsőbb népoktatási tanintézeteket akár egészben felállítani, akár pedig azoknak csak egy vagy két folyamát hozni létre.

6. Fejezet.

Az állam által állított népoktatási tanintézetek.

80. §. Azon népoktatási tanintézetekben kívül, melyeket a törvény értelmében a községek kötelesek fentartani, a közoktatási miniszternek jogában és tisztében áll, bárhol, ha szükségesnek látja, tisztán államköltségen, a helyi körülmények által igényelt népoktatási tanintézeteket állítani, melyek a 23-78. §§-ban megszabott módon szervezendők, s a tankerületi iskolai tanács és tanfelügyelőség hatósága alatt állanak.

7. Fejezet.

A tanítóképezdek.

81. §. Az állam az ország különböző vidékein 10 tanítóképezdét állít fel.
82. §. A képezdeknek egy gyakorló iskolával kell összekötve lenni, melyben a növendék-tanítók gyakorlatilag képezthetők.
83. §. A tanintézethez legalább 2 holdnyi kertnek kell csatoltni, hogy a növendékek a földművelésben, a gyümölcs- és szőlőtermesztésben gyakorlati oktatást is nyerjenek.
84. §. A tanári személyzet egy igazgató tanárból, legalább két rendes s egy segédtanárból és a gyakorló iskolában működő egy tanárból áll.
85. §. A rendes tanárok fizetése 1000 forint és 100 forint szálláspenz. Ezenfelül az igazgató tanár az igazgatói teendőikért 200 forint tiszteletdíjat kap. A segédtanár fizetése 450 forint, az iskola épületében lakással, fűtéssel és köztartás asztalánál szabad étkezés. A gyakorlati iskola tanítójának fizetése lakáson kívül 700 forint.
86. §. A tanítóképezdebe olyan ép testű növendékek vétetnek fel, kik a 15-ik évet már meghaladták, s az anyanyelv, számvetés és földrajz ismeretében s a történelemben legalább annyi jártassággal bírnak, a mennyit a gymnasium, vagy a reáliskola 4. osztályában tanítanak. A belépni kívánó növendék erről vagy nyilvános iskolai (bélyegmentes) bizonyítványát köteles előmutatni, vagy felvételi vizsgának kell magát alávetnie.
87. §. A képezdei tanfolyam 3 év.
88. §. Kötelezett tantárgyak:
- a) hit- és erkölcsstan;
 - b) neveléstan;
 - c) oktatási módszertan;
 - d) földrajz általános és hazai
 - e) történet
 - f) anyanyelv;
 - g) magyar nyelv;
 - h) német nyelv;
 - i) természettudományok és azoknak a földművelésre és iparra való alkalmazása;

- j) gazdaságtan, gazdasági és kertészeti gyakorlatokkal;
- k) hazai alkotmánytan;
- l) mennyiségtan és mértan;
- m) ének és zene (különösen hegedű és zongora);
- n) szépirás és rajz;
- o) testgyakorlat tanítása;
- p) a gyakorló iskolában a tanítás gyakorlása.

89. §. A közoktatási minster által időnkint kiadandó tantervben határoztatik meg, hogy a tantárgyak közül mindegyik osztályban melyik s minő terjedelemben tanitattik.

90. §. E képezdek hitfelekezeti különbség nélkül állami intézetek lévén, a növendékek vallásos oktatása az illető hitfelekezetek tiszte. A hit- és erkölcsstan ezen külön tanítóinak tiszteldiját az állam fizeti.

91. §. A tanítóképezde épületei a tanításhoz és a növendékek élelmezéséhez megkivántató helyiségeket foglalják magukban.

92. §. Mindegyik képezdeben köztartás állittatik, melyben méréskelt díjért minden növendék teljes élelmi ellátást nyer.

A köztartási díjat évenkint a képezde igazgató-tanácsa határozza meg.

A köztartáshoz szükséges fát és cselédséget az intézet fizeti.

Egyébiránt a köztartásban való részvétel a tanuló tetszésére hagyatik.

93. §. Mindegyik képezdeben több szegény, szorgalmas, jó magaviseletű tanuló helyett a köztartásra az intézet fizeti be a kellő díjat.

Szegény, szorgalmas és jó magaviseletű növendékek közük többen ösztöndíjban is részesittetnek.

94. §. Az élelmezés és ösztöndíjbeli jótéteményeket az igazgatótanács osztja ki, a hozzá benyújtott bizonyítványok és a tanári kar ajánlata alapján.

E jótétemények egyenlő jó magaviselet és szorgalom mellett szegény tanítók gyermekeinek adandók s a felekezeti iskolák tanítóinak gyermekeire is kiterjesztetnek.

95. §. A intézet épületében a rendet az igazgató tartja fenn, és a tisztaságra felügyel.

96. Minden képezde egy lehetőleg szakmunkákból álló s a tanulók által is szabadon használandó könyvtárral látandó el.

A könyvtár gyarapítására évenkint bizonyos összeg fordittatik.

97. §. Fegyelmi ügyekben s a tanulók személyes viszonyában első fokon a tanári karból álló tanári szék intézkedik.

98. A tanári szék fölött az igazgatótanács áll. Ezt az illető tanfelügyelőnek elnöklete alatt az igazgató tanár és a közoktatási minster által kinevezett öt tag képezi.

99. §. Az igazgató-tanács a közoktatási minster utasítása szerint vezeti a képezde anyagi és szellem ügyeit, felügyel a tanári kar működésére, s ítél a tanári székből hozzá felbebezett ügyekben.

Az igazgató-tanács ítéletei ellen is azonban fontosabb ügyekben a közoktatási ministeriumhoz folyamodhatnak a felek.

100. §. Az igazgató-tanács tagjai az elnökön s az igazgató tanáron kívül összejövetelők alkalmával netaláni utiköltségek megtérítését s napi-díjakat kapnak az intézet pénztárából.

101. §. Évenkint egyszer a tankerületi felügyelő és az igazgatótanács tagjainak jelenlétében nyilvános vizsgát tartatnak.

- 102.§. A tanfolyam bevégezése után egy évre, de legfőleg két év eltelte alatt, a mely időt gyakorlati tanítással töltheti a tanuló, köteles minden növendék a képezdei összes tantárgyakból, írásbeli dolgozatokból és különösen a tanítás gyakorlásából vizsgát állami ki és csak e feltétel sikeres teljesítése után nyerhet tanítói oklevelet.
- 103.§. A kik felső népiskolai és polgári iskolai tanítói állomásra akarják magukat képesíteni, azoknak a 102. §-ban megállapított vizsgán kívül a felső népiskola vagy polgári iskola tantárgyaiból, és azoknak tanítási módszereiből, a kormány által rendelt hatóság előtt, még egy szigorlatot kell kiállaniok.
- 104.§. A kik a 102. és 103. §§-ban meghatározott vizsgákon kétszer visszavettettek, többé vizsgára nem bocsáttatnak.
105. §. Magán. tanítóképezdéket csak oly egyének állíthatnak, a kik elemi vagy felső népiskolát vagy polgári iskolát tartatnak fenn, a melyekben a tanítóknak képezendő egyének gyakorlati kiképzést is nyerhetnek. Az oly magán-képezdek növendékei azonban valamely nyilvános tanítóképző intézetben kötelesek letenni azon elméleti és gyakorlati vizsgákat, a melyeknek a nyilvános tanítóképző intézetek növendékei e törvény szerint alávetvék.

b) Tanítónő-képezdek.

106.§. Az állam az ország különböző vidékein tanítónőket képező intézeteket is állít föl, a melyekben különösen a felső- és polgári iskolákban levő leányosztályok számára tanítónők képeztessenek.

107.§. A tanítónőket képező intézetekben egy bennlakó tanítónő felügyelete alatt a növendékek is mindnyájan bennlaknak és közösen étkeznek.

Az igazgatótanács csak kivételes esetben engedhető meg a künlakást.

108.§. Felvétetnek a 14-ik évöket betöltött oly leányok, kik a felső népiskolai tanfolyamot egészen befejezték.

Mindenik növendék a felső népiskola tantárgyaiból szigorú felvételi vizsgát tartozik kiállani.

109.§. A tanfolyam 3 év.

110.§. A tanítónőket képező intézetben férfi tanárokon kívül, női tanulmányokra kellő számu és képzettségű tanítónők is alkalmazandók.

111.§. A tanítónőket képező intézetek köteles tantárgyai:

- a) hit- és erkölstan;
- b) szépirás és rajz;
- c) anyanyelv és helyesírás;
- d) magyar nyelv;
- e) német nyelv;
- f) földrajz és történet;
- g) nevelés;
- h) számtan;
- i) természettan és természetrajz (Különös tekintettel a kertészetre és a női foglalkozásokra, p. o. a főzésre);
- j) ének;
- k) gazdasszonyág és háztartás szabályai;
- l) női munkák;
- m) a tanítás gyakorlása a gyakorló iskola leány-osztályában.

112.§. Egy-egy intézetbe felvehető növendékek számát a kormány határozza meg.

113.§. Tandíj nincs. A bennlakók szállást, mosást ingyen, élelmet pedig mérsékelt árért nyerne.

Több szegény és kitünő szorgalmu leányért az intézet fizeti meg a köztartási díjat, Ezek számát, az igazgató-tanács felterjesztésére, a közoktatási minster határozza meg.

114.§. Az évi vizsgákon felül az egész tanfolyamot bevégzett növendékek összes tanulmányaikból szigoru vizsgát tartoznak kiállani, s csak úgy nyerhetnek oklevelet.

A ki e vizsgán kétszer vevszavetetik, többé nem bocsátatik vizsgára.

115.§. A növendékek fölött fegyelmi ügyekben a képezdei igazgató-tanár és a rendes tanítónők ítélnek első fokon, másodfokon az igazgató-tanács.

Egyébiránt a tanítónők képezde a tanítóképezdével azonos hatóság alatt áll.

8. Fejezet.

A népiskolai hatóságok.

116.§. Mindennemű községi népoktatási intézet közvetlenül a község hatósága alatt áll. A község e hatóságát az általa választott iskolai szék által gyakorolja.

117.§. E végből minden községben legalább 9 tagból álló iskolai szék alakittatik, melynek tagjai a kebelbeli lakosok közül, lehetőleg az oktatásügyhöz értő egyénekből, képviselő-testülettel bíró községekben és városokban a képviselő-testület, egyéb községekben a községi lakosok közgyűlése választja. A választott tagokon kívül a helybeli lelkészek és a községi népiskola tanítója, vagy ahol több tanító van, a tanítói testület választott képviselője is tanácskozási és szavazati joggal bíró tagjai az iskolai széknek.

118.§. A községi iskolai szék három évre választatik. Tagjai azonban mindannyiszor ujra választathatnak.

119.§. Ha az illető község az iskolai szék megválasztását a három év letelte után két héttel tovább halogatná, az iskolai szék tagjait a község tagjaiból a tankerületi iskolai tanács nevezi ki.

A kinevezés azonban csak egy évre érvényes; ez idő elmúltával csak az esetben ujtandó meg, ha a község választási jogával ekkor sem élne két hét alatt.

120.§. Választások érvényességére az iskolai szék tagjai két harmadának, más érvényes határozat hozására általános többségének jelenléte szükséges.

121.§. Az iskolai szék a 136. §. szerint választja; hetenkint egy-egy tagja által meglátogatattja a helybeli iskolákat; a tandíjt illetőleg határoz; örködik, hogy a gyermekek rendesen járjanak iskolába; a mulasztók gondviselőit meginti, s szükség esetében megbüntetésüket szorgalmazza a bíróságnál; szigoruan felügyel a tanításra s az iskolai törvények pontos végrehajtásra; felügyel az iskolai alap kezelésére a községi előljáróság egyetértőleg gondoskodik annak gyarapításáról, az iskoláknak taneszközzel való ellátásáról; továbbá a tanító és a tanulók szülői les gondviselői között fennforgó panaszokban és minden nevezetesebb fegyelmi kérdésekben első foku bíróság képez; az évi vizsgákon jelen van; a gondnokoktól számot kér; s eljárásáról évenkint, sürgős és fontosabb esetekben gyakrabban is, jelentést tesz a községnek. A község előljárói e jelentéseket a megyei vagy városi tankerületi iskolai tanácshoz minden alkalommal fölterjesztik.

122.§. A községi iskolai szék választ az iskolák száma szerint egy vagy több gondnokot, ki az iskola vagyonát kezeli az iskolai szék utasítása szerint, az épületet javíttatja, s a hivatalnokok fizetését kiszolgáltatja, s évenként az iskolai szék elé részletes és okmányokkal igazolt számadást terjeszt.

E számadások, miután az iskolai szék által megvizsgáltattak, felülvizsgálat végett a községhez, s onnan a tankerületi iskolai tanácshoz tétetnek át.

123.§. Az egész ország vármegyék szerint azoknak megfelelő számú tankerületekre osztatik fel.

A királyi városok közül csupán Buda-Pest együtt képez külön tankerületet.

124.§. A tankerületi összes községi népoktatási intézetek ügyeit az oktatásügyi minister által kinevezett tanfelügyelő és az elnöklété alatt álló iskolai tanács kezeli, a hitfelekezeti iskolák felett pedig a tanfelügyelő közbejöttével gyakoroltatik a főfelügyelet.

Egy tanfelügyelő több tankerületben is működhetik, ha területeiken összesen 300-nál több község nincsen.

Ha teendőinek halmazottsága igényli, a kormány másod felügyelőt vagy segédet nevezhet ki mellé.

125.§. A tankerületi iskolatanács a következőleg alakul:

1. minden vallásfelekezet, melynek a vármegye területén egyházközségei vannak, választ saját kebeléből egy-egy tagot;
2. a tanmegye területén levő összes községi nyilvános tanítók maguk közül négy tagot választanak;
3. a többi tagokat a vármegyei bizottság választja ki saját kebeléből, ezek száma legalább 14, legfőlebb 34;
4. a mely megyében királyi városok vannak, a 3-ik pontban meghatározott tagoknak egy részét ők választják azon arányban, melyben lakosságuk létszáma a vármegye összes lakosságának létszámához van.

126.§. A tankerületi iskolai tanács öt évre választatik. Tagjai azonban az öt év elteltével újra megválaszthatók.

127.§. Buda-Pest, mely a törvény szerint külön tankerületet képez, városrészenként több iskolai községre osztatik. ugyanannyi iskolai székkel.

Ez iskolai székek a városrészek városi választói által 3 évre választatnak. Tagjai azonban újra választhatók

Ez iskolai székek teendői ugyanazok, a melyek a 121. §-ban elsorolvák, a tanító választásán és az iskolai vagyon kezelésére vonatkozó felügyeleten kívül, a mely teendők Buda-Pesten a városi iskolai tanácsot és a városi képviselőtestületet illetik.

A buda-pesti (tankerületi) iskolai tanács a képviselő-testület által és ugyanannyi évre választatik, mint a képviselő-testület. Tagjai azonban az öt év elteltével újra megválaszthatók.

A városi iskolai széknek, hivataluknál fogva, tanácskozási és szavazati joggal bíró tagjai a helybeli lelkészek, felekezeti különbség nélkül, s a községi tanítói testület két tagja.

128.§. A tankerületi felügyelő:

1. a tankerület területén lévő összes, egy községi, mint felekezeti és magán alsóbb és felsőbb népoktatási tanintézeteket évenként legalább egyszer meglátogatja, s a törvénynek azokban pontos végrehajtására szigoruan felügyel;
2. a községi és állami tanodákban a közoktatási minister utasítása szerint intézkedik, annak tanügyi rendeleteit a tanügyi kerület területén levő községi, magán s társulati

intézetekben végrehajtja, s a kormánynak mind azokról, mind a felekezeti iskolákról évenként részletes jelentést nyújt be;

3. a tankerületi népiskolai tanácsnak és netalán egyéb tanodák p. o. tanítóképezdek) igazgató-tanácsának elnöke.

129.§. A felügyelők és segédek rendes fizetést huznak.

130.§. Az iskolai tanács:

1. a községi iskolai szék által megvizsgált számadásokat felülvizsgálja;
2. a községi iskolát illetőleg a szülőknek a tanítókkal ügyeiben és mindennemű népiszkolai fegyelmi ügyekben másodfoku bíróság;
3. a községi iskolai székeknek a tanító, vagy a tanítónak az iskolai szék elleni panaszaiban ítélet (innét egyenesen a közoktatási minisztériumhoz folyamodhatnak a felek) s általában ítéletet mond az iskolai székek eljárása felett;
4. tanácskozik a tanügyi kerület tanügyi viszonyairól, s a mi hiányokon maga nem segíthet, azokról jelentést s illetőleg javaslatot intéz a megyéhez, vagy városi képviselő-testülethez, a mely a közoktatási miniszterhez tesz felterjesztést.

131.§. Az iskolai tanács minden negyed évben összeül, s ez alkalomra tagjai utiköltséget és napidíjat huznak.

132.§. Az iskolai tanács, működéséről s a tankerületben a tanügy állásáról évenként jelentést teszen a megyei bizottság vagy városi képviselő-testület elé.

Ez évi jelentés az illető bizottság vagy képviselő-testület által mindenkor felterjesztetik a közoktatási miniszterhez,

9. Fejezet.

A tanítókról.

133.§. Tanítói hivatalra ezentul csak olyan egyének képesítettek, a kik valamely nyilvános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték s a kötelezett vizsgákat letévén, (bélyegmentes) tanítói oklevelet nyertek; vagy ha nem végeztek is nyilvános képezdei tanfolyamot, mind az elméleti, mind a gyakorlati vizsgát nyilvános képezdében sikerrel kiállották.

Azon nem okleveles tanítók, a kik jelen törvény kihirdetésekor már hivatalban voltak, állomásaikon meghagyatnak ugyan, de kötelességök az iskolákat vizsgáló főhatóság előtt tanításbeli jártasságukat és ügyességöket igazolni. A kik ezt igazolni nem tudják, a nyári szünnapok alatt a legközelebbi képezdében póttanulásra köteleztethetnek

134.§. Tanítói vizsgát egyes szaktudományokból és azok tanítási módszeréből is lehet tenni. Az ekkép nyert tanítói oklevél azonban csak azon tantárgyak tanítására képesít, amelyek abban ki vannak jelölve.

135.§. Polgári iskolákba kivételesen oly szakférfiak is meghivathatnak szaktanítóknak, a kik tanítói oklevéllel nem birnak ugyan, de egyes tudományok több évi folytonos mívelése által, az irodalom terén, magukat kitüntették.

136.§. Tanítókat a tankerületi iskolai tanács küldöttének elnöklete és vezetése alatt a községi iskolai szék választ szavazás által.

A választás eredménye az illető iskolatanácsnak jóváhagyás végett bejelentendő.

137.§. Segédtanítóknak nemcsak okleveles tanítók, hanem képezdei tanfolyamot végzett ifjak is meghivathatnak. A meghívás joga szintén az iskolai széket illeti.

Ha a község a szükségessé vált segédtanítói hivatalt betölteni elmulasztaná, vagy e hivatal betöltését halogatná: a tankerületi iskola főfelügyelő nevezhet ki segédtanítót, kinevezéséről a megyei iskola-tanácsnak jelentést tevén.

138. §. A tanítók élethosszig választatnak, és hivatalukból csupán súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás, vagy polgári büntény miatt mozdíthatók el, a tankerületi iskolatanács ítélete folytán.

Ily ítéletek azonban megerősítés végett a közoktatási miniszter elé terjesztendők.

139. §. A megürrült tanítói állomások legfőlegb fél év alatt betöltendők.

Ezen idő alatt az iskolába segédtanító alkalmazandó.

140. §. A tanító halála esetén özvegye és árvái a halálozás napjától számítandó fél évig az egész fizetést és lakást élvezik.

141. §. A tanító országos, vármegyei városi, községi és egyházi képviselő, valamint esküdtszéki tag is élhet ugyan, de semminemű hivatalt a tanítótság mellett nem viselhet.

Olyan teendőket azonban, melyek helyben és a tanórákon kívül véghezvihetők az iskolai felsőség előleges engedelmével elvállalhat.

A felekezeti iskolatanítók az isteni tiszteleten és temetéseken segédkezhetnek.

142. §. A tanító fizetését a helyi viszonyok szerint az iskolai szék állapítja meg a tankerületi iskola-tanács jóváhagyásával.

Azonban tisztességes lakáson és legalább egy negyed holdnyi kerten kívül is, a fizetés nem lehet kevesebb, mint:

- az elemi népiskola rendes tanítóé 300 forint o. é.;
- az elemi népiskola segédtanítóé 200 forint oszt. ért.;
- felső népiskolai rendes tanítóé 550 forint oszt. ért.;
- felső népiskolai segédtanítóé 250 forint oszt. ért.;
- polgári iskola tanítóé nagyobb városokban 800 forint o. é., kisebb helyeken 700 forint o. é.;
- polgári iskola segédtanítóé nagyobb városokban 400 forint o. é., kisebb helyeken 350 forint o. é.

143. §. Ott, a hol eddig szokásban volt, vagy a hol a helyi viszonyokhoz mérve czélszerűnek mutatkozik, ami fizetések aránylagos része terményekben, ezek árának 10 évi átlagát számítva állapítatik meg, mely terményeket az illető községek előljárói szedik be és szolgáltatják ki.

E termények mennyisége egyszer meghatározatván, alább nem szállíthatatik.

144. §. A hol a tanítók jelenleg a 142. §-ban kitett összegeknél nagyobb fizetést huznak: ott annak élvezetében ezentul is meghagyandók.

145. §. A rendes tanítók évi fizetésének 2 százalékát a község évenként visszatartja a segélyezési pénztár javára, s azt a megyei iskola-tanácsnak beszolgáltatja.

Az ekkép minden tankerületben begyűlt pénzt összesítve az oktatásügyi miniszter kezeli, róla évenként lehetőleg nyílt számadást tevén közzé.

E pénztárból az öregség vagy betegség miatt végleg munkaképtelenné vált, s így állomásaikon nem maradható tanítók, a munkaképtelenné vált tanítónők, valamint az elhalt tanítók özvegyei (míg férjhez nem mennek) s árvái (16 éves korukig) segélyeztetnek, különös tekintettel a segélyezendő családjára.

146. §. Elhalt tanítók szegény árváinak neveltetésére az állam pénztárából is adatik segély, és pedig oly módon:

- hogy az évenként megszavazott összeg legalább 100 gyermek között osztatik fel;
- a gyermekek bármely helyen és bárminő intézetben tanulhatnak;

3. csak 16 éves korukig huzzák az árvák az állami segélyt.

147.§. A községi nép- és polgári iskolai tanítók kötelesek minden tankerületben tanítói testületté alakulni.

A tankerületi tanítói testület annyi körre oszlik fel, a hány járása van megyének.

A járási körök, a községek segélyezésével, kötelesek évenként kétszer, az egész testület pedig évenként egyszer tanítói értekezletre egybegyülni.

A tanítói értekezletek szabályozására a közoktatási minster rendeletet bocsát ki.

148.§. E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minster bizatik meg, ki a közoktatás ügyeiről évenként jelentést tesz az országgyűlésnek.

5. a melléklet: A gyermekekre vonatkozó kimutatás I. (részlet)
Berauer (1896)

A város vagy község neve	A községi lakosok száma				Tanköteles 1870				Tanköteles 1895				Iskolába járó 1870			
	1800-ban		1895-ben		6-12		13-15		6-12		13-15		6-12		13-15	
	rom. kath.	egyéb. vall.	rom. kath.	egyéb. vall.	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
Ada	2840	1171	8613	2413	395	429	64	68	707	735	166	219	335	377	31	57
Akasztó	1769	11	2700	70	180	170	70	65	231	203	90	87	160	140	50	45
Almás	3497	92	8194	310	409	475	143	158	605	617	246	265	313	389	-	-
Apatln	4620	67	13860	380	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Baja	8972	1185	16187	4151	913	800	295	198	1021	1007	607	265	628	455	180	-
Bajmok	2384	27	720	250	383	387	158	153	516	438	309	243	312	307	50	27
Bajsa	530	663	1876	1540	55	50	20	15	218	172	62	58	40	32	12	10
Baracska	1682	26	3315	92	238	237	117	124	252	263	135	142	118	125	-	-
Bács	2239	62	4264	-	290	261	89	96	296	286	120	134	262	243	53	69
Bácsuffalu	897	768	1516	1640	23	100	45	42	138	95	30	40	102	89	21	19
Báth-Monostor	793	5	2664	68	80	70	30	35	190	180	96	104	65	60	25	29
Bátya	2170	-	3450	52	232	219	80	70	258	218	90	95	129	110	25	40
Bresztovác	920	956	4700	803	280	236	38	29	434	423	172	184	-	-	-	-
Béreg	1617	49	2914	45	118	124	38	45	192	181	103	83	102	115	25	42
Bezdan	3902	44	8676	296	547	538	324	252	-	-	-	-	334	131	-	-
Biklty	1758	10	4201	38	212	238	112	115	284	295	138	140	158	180	60	67
Bogojcva	1143	28	2295	68	131	137	79	95	167	187	77	79	131	137	79	95
Borsód	267	-	1200	49	-	-	-	-	99	99	38	51	-	-	-	-
Buktn	1522	6	3145	44	41	240	235	207	238	240	111	117	241	240	235	207
Csanád	180	1025	319	1675	8	9	4	5	16	17	6	6	8	9	4	5
Császártöltés	1348	11	6570	202	323	325	128	129	512	402	261	248	203	132	-	-
Csátalja	1104	14	2051	-	55	44	15	26	166	132	43	78	51	40	12	23
Csávoly	1535	5	3155	26	181	113	68	54	204	181	107	104	181	113	-	-

5a-i. melléklet

5. b melléklet: A gyermekekre vonatkozó kimutatás II. (részlet)
Berauer (1896)

A város vagy község neve	Iskolába járó 1895				Iskolába nem járó 1870				Iskolába nem járó 1895				Tanköteles			E szerint iskolába járt				
	6-12		13-15		6-12		13-15		6-12		13-15		hülye	vak	siketnéma	1870		1895		
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő				6-12	13-15	6-12	13-15	
	a tanköteleseknek																%	%	%	%
																	%	%	%	%
Ada	704	712	155	211	60	52	33	11	3	23	11	8	2	1	-	86	66	90	95	
Akasztó	218	181	85	76	20	30	20	20	13	22	5	11	5	-	1	87	70	91	90	
Almás	590	600	203	218	96	86	-	-	15	17	43	47	3	-	-	79	-	97	82	
Apatln	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Baja	934	928	529	56	285	345	115	198	87	79	78	209	-	-	-	-	-	-	-	
Bajmók	512	375	303	179	91	80	108	126	4	63	6	64	-	-	-	63	36	91	67	
Bajsa	172	94	37	22	15	8	8	5	46	78	25	36	3	2	-	68	62	68	49	
Baracska	205	224	48	36	112	121	117	124	47	39	87	106	-	-	1	51	-	83	35	
Bács	296	286	89	121	28	28	36	27	-	-	31	13	-	-	-	91	65	100	84	
Bácsujfalu	135	91	30	40	21	11	24	23	3	4	-	-	-	-	-	86	50	97	100	
Báth-Monostor	191	170	63	79	15	10	5	6	9	10	33	25	1	1	2	75	75	95	60	
Bátya	258	218	90	95	103	109	55	30	-	-	-	-	-	-	-	50	40	100	100	
Bresztovác	392	364	236	140	-	-	-	-	11	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Béreg	189	180	98	83	16	9	13	3	3	1	5	-	-	1	1	-	-	88	105	
Bezdán	-	-	-	2	13	407	-	-	-	-	-	-	-	-	-	89	80	99	99	
Bikity	272	282	119	123	54	58	52	48	12	13	19	17	5	-	1	75	50	99	88	
Bogojeva	167	187	77	40	-	-	-	-	-	-	-	39	2	-	2	100	100	100	100	
Borsód	50	52	-	-	-	-	-	-	49	47	38	51	-	-	-	-	-	51	0	
Bukin	238	240	98	93	-	-	-	-	-	-	13	24	-	-	-	100	100	100	83	
Csanád	16	17	6	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	100	100	100	100	
Császártöltés	420	425	80	92	120	193	128	129	88	67	179	156	-	-	-	48	0	80	83	
Csátalja	160	128	32	56	-	-	3	3	6	4	11	22	-	-	1	91	85	96	72	
Csávoly	174	160	107	104	-	-	68	54	30	21	-	-	4	-	1	100	-	87	100	

5. c melléklet: **A gyermekekre vonatkozó kimutatás III. (részlet)**
Berauer (1896)

A város vagy község neve	Hány félnapos mulasztás volt		A bírság-pénzek összege 1895		A növendékek vallása		A község lakosai közül tudott						Egy tanítóra átlag hány gyermek jut?
			frt	kr.	r. k.	egy. vall.	írni olvasni		csak írni		csak olvasni		
	1870	1895					1870	1890	1870	1890	1870	1890	
Ada	7128	12748	10	50	1416	7	5500	7000	-	-	300	250	128
Akasztó	-	-	-	-	399	12	1800	800	900	670	-	-	100
Almás	19530	16340	5	-	1190	-	3800	6215	15	10	42	23	13
Apatin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Baja	12348	7126	5	50	1864	-	7000	9000	967	888	4187	3187	85
Bajmók	-	27947	-	-	954	-	-	-	-	-	-	-	119
Bajsa	78	84	-	-	266	4	23	265	8	12	19	35	135
Baracska	8978	13469	12	34	243	16	-	-	-	-	-	-	86
Bács	-	2082	6	-	598	12	-	-	-	-	-	-	100
Bácsujfalu	3576	978	14	-	226	-	750	1100	-	-	-	-	113
Báth-Monostor	-	5836	-	50	361	-	-	-	-	-	-	-	120
Bátya	-	4694	4	50	476	5	1060	2120	-	-	-	-	95
Bresztovác	-	9025	-	-	770	14	1350	4200	-	-	-	-	128
Béreg	-	6748	17	50	369	-	-	-	-	-	-	-	123
Bezdán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bikity	2700	1106	18	-	559	5	1938	2239	-	-	128	79	110
Bogojeva	9100	4500	-	-	368	14	2000	2100	-	-	175	175	122
Borsód	0	795	-	-	102	-	-	-	-	-	-	-	102
Bukin	-	9247	3	-	478	7	-	2600	-	-	-	-	97
Csanád	-	-	-	-	33	-	-	-	-	-	-	-	33
Császártöltés	-	-	3	-	690	44	-	-	-	-	-	-	120
Csátalja	-	-	-	-	288	-	-	-	-	-	-	-	99
Csávoly	9877	9182	-	-	334	-	2116	2684	38	24	72	59	83

5. d melléklet: **A tanítók és azok viszonyaira vonatkozó kimutatás I. (részlet)**
Berauer (1896)

A város vagy község neve	A tanítók száma				A tanítói lakások száma	A lakpénz átlaga	Egy tanító átlagos fizetése		A kántorság összege van köteve a tanítóssággal	A kántortanító fizetése	A falkolát tanító kezeli?	Isk. takpénzt hány tanító kezeli?	Az iskolal-takarékpenztárban elhelyezett összeg		Az iparsík. uniókat hány tanító végezi?	Heti I. Ára után hány frtnyi utarceldíjban részesülnek a tanítók	A tanter. hány gonfát tart évenként?	Van-e tanítói kánsztr. a hány közelebbi állj?	Tanmeneti naplót hány tanító vezet?	Iskóiban hány tanító ad külsőnért?
	1870-ben		1895-ben				frt	kr					frt	kr						
	férfit	nő	férfit	nő																
Ada	5		15		12	100	600							7	40	10	200	15		
Akasztó	3		3	1	3	50	350		1	500						10		4		
Almás	6		5	4	2		480				1				5		9		3	
Apatin	5	14	2																	
Baja	12	4	11	13	1	100	600				1									
Bajmók	3		6	2			500							5	75	12		24		
Bajsa	1		2		2		400		1	800						9		8	3	
Baracska	2		3	1	4	8	375		1	700					2		2	1		
Bács			3	4	4	140	800		1	755										
Bácsujfalu	1		2		1	40	400		1	600				1	20	2	120	7		
Báth-Monostor	2		3	1	4	210	772		1	800	1					1		2		
Bátya	3		3	2	4	50	350		1	612						4		4		
Bresztovác	3		5	1	4	90	500		1	1000	1					9		5		
Béreg	2		2	1	3	50	500		1	500						10	16	3		
Bezdán	4		7	1													11	3	1	
Biklty	3		5				500		1	550										
Bogojeva	2		3		2		500		1	1000						10		5	2	
Borsód	1		1		1	70	500		1	500						1		3		
Bukin	3		5		5		412		1	800	1					4		1	1	
Csanád	1		1		1		300		1	300						10		5	3	
Csantavér	2	1	7	2	4	50	500				1					6		1		
Császártöltés	2		4		1	40	400		1	800						4		9	4	
Csátalja	1	1	2	1	2	50	400		1	750	1					2		3	1	
Csávoly	2		4	1	2		330		1	750	1					4		3		

5. e melléklet: **A tanítók és azok viszonyaira vonatkozó kimutatás II.** (részlet)
Berauer (1896)

A város vagy község neve	Mít fizet 1 növendék havonként?		Átlag hány növendék jár külön órára?	Háznál hány tanító ad külön órát?	Pénztintézetnél hány tanító van alkalmazva?	Bizt. társ. ügm. hány tanító visel?	Az orsz. kath. s. alapnak hány tan. a tagja?	Az Eötvös alapnak hány tagja van?	Hány tan. tagja a kalocsai kitél nyugd.?	Hány tan. öz. van, ki nyugdíjat élvez?	Hány tanító árva van?	Pályadíjat nyert 1890 óta hány tanító?	A pályadíj		Hány pedagógiai lap jár a községben? ..	Hány olvasókar van a községben?	Hány jótékony egyesület van?	Van-e dalárda?
	frt	kr											frt	kr				
Ada				2					5	1	6	1	40		7	4	4	3
Akasztó						1									1	1	1	
Almás		50	15	1	2		5		1	1					2		1	
Apatin																		
Baja				2		1	10		2	3		1	10		4	4	3	1
Bajmók	1		30	2		2						1	5	80	5	2		
Bajsa		50	8	1							3	1			6	2	1	
Baracska					1										2	2	2	
Bács				1			4		3			1	18		2	2		
Bácsujfalu						1			1						2	2		
Báth-Monostor									2						2	2		
Bátya						1			1						2	2		
Bresztovác									1	1		1	200		2	2		
Béreg		50	10				1		1	1					2		1	
Bezdán																		
Bikity			8	1		2	2		1	1	1				4		2	
Bogojeva				1		1			1	2	3				4	2		1
Borsód		50	7				1								2			
Bukin		50	30			4	5		5			1	5		3	1	2	1
Csanád	2		1			1			1						3			
Csantavér	1		35	2	2	1			1	1					2	8		
Császártöltés	4		3			1						1	25		2	1		
Csátalja							2			1					2			
Csávoly									2						2			

5. g melléklet: Az iskolák felszereltsége, a tanítás feltételei I. (részlet)
Berauer (1896)

A város vagy község neve	Az iskola jellege	Mikor lett községi	A tanteremk száma		Emleletes vagy földsz. az iskola	A faiskola hány □-öl	A tornater hány □-öl	Hány tanterem van saját épületében cíhelyezve	Hány van bérházban	Mennyibe kerül-ne az iskola fel-szer hogy tel-jes legyen		A község hány helyén vannak az osztályok	Az iskolai könyvtár hány kötetből áll
			1870	1895						frt	kr		
Ada	rk.		5	15	fldsz.	6000	178	11	4	900		4	924
Akasztó	"		3	4	"	-		4	-	150		1	50
Almás	"		6	9	"	1200		9	-	100		2	15
Apatin	"		5	16	"	-		-					
Baja	"		16	16	"	420		23	1	5000		5	
Bajmók	"		3	8	"	-		8				1	
Bajsa	"		1	2	"	3600	35	2		150		2	
Baracska	közs.		2	4	"	1480		4		180		2	37
Bács	rk.		3	6	"	4000		6				4	129
Bácsujfalu	"		1	2	"	1600	180	2				1	
Báth-Monostor	"		2	3	"	3200		3				2	4
Bátya	"		3	5	"	3200		5		150		2	60
Bresztovác	"		4	7	"	3355	250	7				5	41
Béreg	"		2	3	"	3200	50	3		50		2	18
Bezsdán	"		4	8	"	3460		-					
Bikity	"		3	5	"	2450		5		150		1	
Bogojeva	közs.	1872	2	3	"	1400	103	2	1	250		3	
Borsód	rk.		1	1	"	100	100	1				1	10
Bukin	"		3	5	"	1433	100	5		500		1	162
Csanád	"		1	1	"	3600	25	1		300		1	150
Csantavér	"		3	9	"	11600	100	8	1			7	
Császártöltés	"		2	4	"	3200	52	4				1	
Csátalja	"		2	3	"	1000		3				1	26
Csávoly	"		2	4	"	2400	35	5		700		2	472

5. l. melléklet: **Az iskolák felszereltsége, a tanítás feltételei III.** (részlet)
Berauer (1896)

A város vagy község neve	A szorg. idő hány hónapig tart	Az eszperes hányszor látogatta évenként az iskolát	Hányszor a kerületi iskolalátogató?	A kir. tanf. látogatta az iskolákat		Mennyibe kerül egy növendék taníttatása		Az éneket hány osztályban tanítják		Női kézmunkát hány oszt. tanulnak	Vannak-e esti tanfolyamok?	A kirándulások száma évenk.	Nemzeti ünnepélyek száma évenként	Van-e játszótér az iskola mellett?
				1890-1893-ig hányszor	A kir. tanf. látogatta az iskolákat			hangjegyek	hallás					
				frt	kr	után								
Ada	10	2	1	1	9	72		1	1			32		1
Akasztó	8	2	1	1				1						
Almás	10		1	3	5			1	1			1	1	
Apatin														
Baja	10	1	1	1	1	50		1	13					
Bajmók	9	2	1	1	1			8	2			1		
Bajsa	9	2	1					1			2	2		
Baracska	9	1		1	2	68		1	1		2			
Bács	9	1	1	3					3					
Bácsujfalu	10	2	1	1				1						
Báth-Monostor	9	1	2	2				4						1
Bátya	9	1	1	1	3			1						1
Bresztovác	9				7	87		1		2		4		
Béreg	10	2	1	1				1				3		
Bezdán														
Bikity	10	20	1	2	5	18		5						1
Bogojeva	9	1	1	1	2	15		3				4	2	
Borsód	8	2	1	1				1					1	
Bükín	10	2	1	1	4	25		5						
Csanád	9	1	1	1	20			1						
Csantavér	8	1	1	1				1		1				
Császártöltés	10	2	1	1				4		1		4		1
Csátalja	10	4	1	2				1						
Csávoly	9	1	2	1				3						1

A baracskai anyakönyv első bejegyzései
(Nagybaracskai plébánia, 1751)-1--
In Nomine Domini

Julius

anno 1751

- 9 Juli. Baptizatus est Elizabetha de legitimis Joh. Petri Laurentii Michaelis Kunth et Mariae, hujusmodi
1.- Balth. Praggi, et Mariae quondam Cantoribus, pater Thomas Hingrich Schrammstrander Lici
10 Baptizatus est Stephanus de legitimis Joh. Petri Laurentij Strubis et Catharinae, hujusmodi Strugi
Lici et Catharinae, quondam Lici
2.- Augustus
11. August. Baptizatus est Stephanus de legitimis Joh. Petri Laurentii Mathii Jandrich, et Susannae hujusmodi
Lici Cantoris, hujusmodi Mathii Jandrich, et Susannae hujusmodi
3.- Cantoris, hujusmodi Mathii Jandrich, et Susannae hujusmodi
25. August. Baptizatus est Augustinus de legitimis Joh. Petri Laurentii Augustini
Lici, hujusmodi Joanne Schlers et Catharinae Dörner
4.-
30. Die Sept. est Elizabetha de legit. Joh. Petri Laurentii Emmerich Melchior et Catharinae,
Lici Joanne Kover et Anna Mariae Bischoffingeri Dichtenbergi.
6. 27. Augusti Baptizatus est Michael de legit. Joh. Petri Laurentii Petri Monod.
Lici Anne Mariae Lorenz. hujusmodi hujusmodi Cantoris, et Mathii Lici
7. Die Sept. est de legit. Joh. Petri Laurentii Petri Lorenz hujusmodi Cantoris,
Lici Joanne Lorenz hujusmodi Cantoris, et Mathii Lici
Cantoris, hujusmodi Joanne Lorenz hujusmodi Cantoris, et Mathii Lici
Cantoris, hujusmodi Joanne Lorenz hujusmodi Cantoris, et Mathii Lici

KIR. K. BARACSAI ALSÓ ELEMİ TANODAI NÖVENDEKSÉGNEK 1847. ELSŐ FÉL ÉVI OSZTÁLYZATA

Szá.	Nagy Osztály.	Tan.	Kisny. Osztály.	Tan.	Kis Osztály.	Tan.	AZNY OSZT.	Tan.	KÖZÉP OSZT.	Tan.	KIS OSZT.	Tan.
JELESEK.												
1.	Protácska Kálmán	10.	Xygelis Sándor	10.	Opáczán György	6.	1. Comba Jula	10.	1. Kocsis Márta	10.	1. Kocsis Anna	7.
2.	Gyóni Mihály	10.	2. Kocsis Sándor	10.	2. Oláh János	6.	2. Dóra Franciska	9.	2. Major Katalin	7.	2. Kocsis Anna	7.
3.	Béla György	10.	3. Kocsis Sándor	10.	3. Horváth János	6.	3. Elő Anna	9.	3. Gyurics Márta	10.	3. Elő Jula	7.
4.	Borbély István	11.	4. Xygelis Sándor	10.	4. Mészáros János	6.	4. Horváth Teréz	9.	4. Erdős Márta	10.	4. Elő Jula	7.
5.	Székely György	11.	5. Kocsis Mihály	10.	I^o Rendűek		5. Bugyi Éva	9.	5. Gyurics Anna	10.	5. Székely Jula	7.
6.	Könyöl István	11.	6. János Sándor	10.	1. Varga Mihály	6.	6. Elő Jula	9.	I^o Rendűek			
7.	Béla Péter	11.	7. Borbély János	9.	2. Kocsis János	6.	7. Mészáros Mária	9.				
8.	Székely Mihály	11.	8. Borbély Péter	11.	3. Kocsis János	6.	I^o Rendűek					
9.	Kovács István	11.	9. Dóra Anna	10.	4. Kocsis Sándor	6.						
10.	Kovács György	11.	10. Székely István	10.	5. Kocsis Sándor	6.	1. Comba Katalin	9.	1. Kocsis Anna	10.	1. Kocsis Anna	6.
11.	Borbély István	11.	11. Dóra György	10.	6. Borbély István	6.	2. Székely Katalin	9.	2. Borbély Teréz	10.	2. Kocsis Anna	6.
12.	Kovács István	11.	I^o Rendűek		7. Borbély István	6.	3. Székely Anna	9.	3. Kocsis Anna	10.	3. Kocsis Anna	6.
13.	Béla György	11.	1. Kocsis Sándor	10.	8. Borbély István	6.	4. Xygelis Teréz	10.	4. Kocsis Anna	10.	4. Kocsis Anna	6.
14.	Székely István	11.	2. Kocsis Sándor	10.	9. Xygelis Sándor	7.	5. Mészáros Teréz	9.	5. Kocsis Anna	10.	5. Kocsis Anna	6.
15.	Nagy János	11.	3. Kocsis Sándor	10.	10. Gyurics Sándor	7.	6. Mészáros Teréz	9.	6. Kocsis Anna	10.	6. Kocsis Anna	6.
16.	Gyurics András	11.	4. Kocsis Sándor	10.	11. Xygelis Sándor	7.	7. Kocsis Jula	9.	7. Kocsis Anna	10.	7. Kocsis Anna	6.
I^o Rendűek:												
1.	Nagy Sándor	10.	5. Kocsis Sándor	10.	12. Xygelis Sándor	7.	8. Nagy Sándor	9.	8. Kocsis Anna	10.	8. Kocsis Anna	6.
2.	Kocsis Sándor	10.	6. Kocsis Sándor	10.	Kisny. Oszt. 82.		9. Nagy Sándor	9.	9. Kocsis Anna	10.	9. Kocsis Anna	6.
3.	Béla György	9.	7. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		10. Kocsis Anna	9.	10. Kocsis Anna	10.	10. Kocsis Anna	6.
4.	Kocsis Sándor	9.	8. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		11. Kocsis Anna	9.	11. Kocsis Anna	10.	11. Kocsis Anna	6.
5.	Székely István	9.	9. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		12. Kocsis Anna	9.	12. Kocsis Anna	10.	12. Kocsis Anna	6.
6.	Kocsis György	9.	10. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		13. Kocsis Anna	9.	13. Kocsis Anna	10.	13. Kocsis Anna	6.
7.	Gyurics István	9.	11. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		14. Kocsis Anna	9.	14. Kocsis Anna	10.	14. Kocsis Anna	6.
8.	Kocsis István	9.	12. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		15. Kocsis Anna	9.	15. Kocsis Anna	10.	15. Kocsis Anna	6.
9.	Kocsis István	9.	13. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		16. Kocsis Anna	9.	16. Kocsis Anna	10.	16. Kocsis Anna	6.
10.	Kocsis István	9.	14. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		17. Kocsis Anna	9.	17. Kocsis Anna	10.	17. Kocsis Anna	6.
11.	Kocsis István	9.	15. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		18. Kocsis Anna	9.	18. Kocsis Anna	10.	18. Kocsis Anna	6.
12.	Kocsis István	9.	16. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		19. Kocsis Anna	9.	19. Kocsis Anna	10.	19. Kocsis Anna	6.
13.	Kocsis István	9.	17. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		20. Kocsis Anna	9.	20. Kocsis Anna	10.	20. Kocsis Anna	6.
14.	Kocsis István	9.	18. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		21. Kocsis Anna	9.	21. Kocsis Anna	10.	21. Kocsis Anna	6.
15.	Kocsis István	9.	19. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		22. Kocsis Anna	9.	22. Kocsis Anna	10.	22. Kocsis Anna	6.
16.	Kocsis István	9.	20. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		23. Kocsis Anna	9.	23. Kocsis Anna	10.	23. Kocsis Anna	6.
17.	Kocsis István	9.	21. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		24. Kocsis Anna	9.	24. Kocsis Anna	10.	24. Kocsis Anna	6.
18.	Kocsis István	9.	22. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		25. Kocsis Anna	9.	25. Kocsis Anna	10.	25. Kocsis Anna	6.
19.	Kocsis István	9.	23. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		26. Kocsis Anna	9.	26. Kocsis Anna	10.	26. Kocsis Anna	6.
20.	Kocsis István	9.	24. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		27. Kocsis Anna	9.	27. Kocsis Anna	10.	27. Kocsis Anna	6.
21.	Kocsis István	9.	25. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		28. Kocsis Anna	9.	28. Kocsis Anna	10.	28. Kocsis Anna	6.
22.	Kocsis István	9.	26. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		29. Kocsis Anna	9.	29. Kocsis Anna	10.	29. Kocsis Anna	6.
23.	Kocsis István	9.	27. Kocsis Sándor	10.	Tanácsok: 38.		30. Kocsis Anna	9.	30. Kocsis Anna	10.	30. Kocsis Anna	6.
Összesen: 82.												
Órások: 25.												
Férfiak: 82												
Lányok: 54.												
Összesen: 136.												
Készítette: ...												

7. melléklet
Baracsai Alsó-Elementi Tanodába járt Növendékek osztályzata
1847/évi I. félévben

